

УНИВЕРЗИТЕТ У БЕОГРАДУ
ФИЛОЛОШКИ ФАКУЛТЕТ

Светлана Ж. Бабовић

ПАРЕМИОЛОШКЕ ЈЕДИНИЦЕ У КЊИЖЕВНО-
УМЈЕТНИЧКИМ ДЈЕЛИМА У РУСКОМ И
СРПСКОМ ЈЕЗИКУ

Докторска дисертација

Београд, 2021.

UNIVERSITY OF BELGRADE
FACULTY OF PHILOLOGY

Svetlana Ž. Babović

PAREMIOLOGICAL UNITS IN RUSSIAN AND
SERBIAN LITERATURE

Doctoral Dissertation

Belgrade, 2021

УНИВЕРСИТЕТ В БЕЛГРАДЕ
ФИЛОЛОГИЧЕСКИЙ ФАКУЛЬТЕТ

Светлана Ж. Бабович

ПАРЕМИОЛОГИЧЕСКИЕ ЕДИНИЦЫ В
ЛИТЕРАТУРНО-ХУДОЖЕСТВЕННЫХ
ПРОИЗВЕДЕНИЯХ В РУССКОМ И СЕРБСКОМ
ЯЗЫКАХ

Докторская диссертация

Белград, 2021.

ПОДАЦИ О МЕНТОРУ И ЧЛАНОВИМА КОМИСИЈЕ

Ментор:

проф. др Јелена Јовановић Симић, редовни професор, Филолошки факултет Универзитета у Београду

Чланови комисије:

Датум одбране: _____

ПАРЕМИОЛОШКЕ ЈЕДИНИЦЕ У КЊИЖЕВНО-УМЈЕТНИЧКИМ ДЈЕЛИМА У РУСКОМ И СРПСКОМ ЈЕЗИКУ

Сажетак

Културно богатство, историја, национални карактер и стереотипи су најјасније представљени у пословицама, у оквиру којих културна и фолклорна компонента игра главну улогу. У раду се анализирају пословице које су ексцерпирани из руских књижевно-умјетничких дјела и њихових превода на српски језик. Осим књижевно-умјетничких дјела, ради што потпуније анализе, коришћени су и зборници пословица В. И. Даља *Пословицы и поговорки русского народа* (2009) и В. С. Караџића *Српске народне пословице* (1987), као и речници Ј. Ж. Гиљотен *Српскохрватско-руски паремииолошки речник* (1987) и М. Котове *Русско-славјанский словарь пословиц с английскими соответствиями* (2000). У циљу освјетљавања појединих аспеката узето је у обзир и дјело Стефана Митрова Љубише *Причања Вука Дојчевића*.

Анализе су подвргнуте јединице које карактерише релативна устаљеност облика и значења, експресивност, ритмичка организација, тематска ширина, оригиналност, велика смисаона еластичност, афористичност, поучност, максимална сажетост, а на струкурном и синтаксичком плану оне представљају завршену реченицу.

Како наш рад почива на разматрању више аспеката, примјењивани су различити методи истраживања, прије свега методи конфронтативне и компонентне анализе, у оквиру којих је од суштинског значаја и метод преводне еквиваленције. На основу конфронтативне методе указано је колико заједничког имају народи чије се пословице пореде.

Будући да је тема интердисциплинарног карактера, након теоријско-методолошког дијела, у којем се наводе основне карактеристике пословица и изрека као саставних дјелова паремииолошког, (с једне стране) или фразеолошког фонда (с друге стране), и у оквиру којег се анализира њихова структура и поријекло и даје опширан преглед њиховог историјског развитка у руском и српском језику, различити аспекти пословица се посматрају са становишта упоредне лингвистике, при чему је полазни језик руски, а циљни српски језик. Ексцерпирана грађа је посматрана са више аспеката: синтаксичког – у оквиру кога се пословице разврставају у више модела у зависности да ли се ради о простој реченици, сложеној (зависној или независној) или једночлавној реченици. Други аспект је преводилачки – у оквиру којег се руске пословице разматрају са становишта њихове преводивости, тј. преводне еквиваленције. Трећи аспект је структурни – у оквиру којег се разматра варијантност пословица на различитим језичким нивоима – фонетском, ортографском, морфолошком, лексичком, синтаксичком. Анализа за крајњи циљ има откривање лингвокултуролошке, као и естетске вриједности руских пословица и њихових преводних кореспондената и њихово мјесто у језичкој слици свијета два посматрана блискосродна народа. С обзиром да су српски и руски народ доста слични, да припадају истој онтолошкој матрици, са правом се може очекивати да разлике у оквиру посматране анализе нису велике. Међутим, с обзиром да Руси и Срби живе у различитим социјалним и природним условима, и због одређених културолошких разлика, очекују се и одређене специфичности једног или другог народа, а самим тим и његовог језика, што ћемо показати лингвокултуролошком анализом у овом раду.

Како овај рад припада пољу контрастивних проучавања, основни циљ је да се утврде и опишу сличности и разлике руског и српског језика, и то на темељу ексцерпираних пословица које осликавају погледе на свијет руског и српског народа и представљају индикаторе културе посматрана два народа. Поред наведеног, анализа је спроведена и на прагматичном нивоу, јер се наводе ужи и шири контексти употребе пословица преузети из књижевно-умјетничких дјела.

У закључном дијелу рада представљени су општи резултати до којих смо дошли током истраживања, а који могу бити од значаја за даља структурна или лингвокултуролошка истраживања паремиолошких јединица у поређеним језицима.

Кључне ријечи: паремиологија, пословица, изрека, преводни кореспондент, варијантност, синтаксичка анализа, лингвокултурологија, руски језик, српски језик.

Научна област: конфронтативна лингвистика, фолклористика

Ужа научна област: фразеологија, паремиологија, лингвокултурологија

УДК:

PAREMIOLOGICAL UNITS IN RUSSIAN AND SERBIAN LITERATURE

Summary

Proverbs, which are greatly determined by national culture and folklore, most clearly reflect the national cultural wealth, history, character and stereotypes. This work analyses a collection of proverbs excerpted from a number of Russian literary and artistic works and their translations into the Serbian language. With a view of achieving a more comprehensive analysis, in addition to literary works of art, the following collections of proverbs were used: V.I. Dalja's *Proverbs and Sayings of the Russian People*, V. S. Karadžić's *Serbian Folk Proverbs* (1965), J. Ž. Giljoten's *Serbo-Croatian-Russian Paremiological Dictionary* (1987) and M. Kotova's *Russian-Slavic Dictionary of Proverbs with English Correspondents* (2000). In order to shed light on certain aspects of our analysis, Stefan Mitrov Ljubiša's work *The stories of Vuk Dojčević* (1988) was also taken into account.

We have analysed those units which are characterized by relative stability of form and meaning, expressiveness, rhythmic organization, thematic breadth, originality, high semantic elasticity, wittiness, instructiveness, conciseness and which in structural and syntactic sense are constituted as full sentences.

As our work studies a range of linguistic aspects, different research methods have been used, primarily the methods of contrastive and componential analysis, both of which incorporate the method of translation equivalence as an essential tool. By means of contrastive analysis, we draw conclusions regarding the cultural similarities between the two people whose proverbs are compared.

Since this is a topic of interdisciplinary character, our theoretical-methodological part outlines the basic characteristics of proverbs and sayings as integral parts of the paremiological (on the one hand) and phraseological corpus (on the other), analyses their structure and origin and provides an extensive overview of their historical development both in Russian and Serbian. After this, various aspects of proverbs are observed from the point of view of comparative linguistics with Russian as the source and Serbian as the target language. The excerpted material is observed from several aspects: syntactic – within which proverbs are classified into several models depending on whether they are constituted as simple, complex (dependent or independent) or null-subject sentences. The second aspect is translational within which the Russian proverbs are considered from the point of view of their translatability, i.e. translation equivalences. The third aspect is structural within which the variance of proverbs is considered at different linguistic levels - phonetic, orthographic, morphological, lexical and syntactic. The ultimate goal of the analysis was to determine the linguistic and cultural, as well as aesthetic value of the Russian proverbs and their translation correspondents and to depict how they participate in the way in which the observed, closely related, groups of people conceptualise the world.

Having in mind that the Serbian and the Russian people are quite similar, that they belong to the same ontological matrix, it can rightly be assumed that the differences within the observed corpus are not large. However, since the Russians and the Serbs live in different social and natural environments, due to certain cultural differences, some peculiarities of one or another group, and therefore of their languages, are expected, which we will show by the linguistic and cultural analysis in this work.

As this work belongs to the field of contrastive studies, its main goal was to determine and describe the similarities and differences between the Russian and the Serbian language based on the excerpted proverbs which depict the worldviews of the two people and serve as indicators of their culture. In addition to the above, the analysis was conducted on a pragmatic level as the narrower and broader literary and artistic contexts of the proverbs' use have been included.

The concluding part of the work presents the general research findings which may be of great importance in further structural or linguo-cultural study of paremiological units in the compared languages.

Key words: paremiology, proverb, saying, translation correspondent, variance, syntactic analysis, linguo-cultural studies, Russian language, Serbian language.

Scientific field: confrontative linguistics, folkloristics

Scientific subfield: phraseology, paremiology, linguoculturology

UDC number:

САДРЖАЈ

0. УВОД	1
0.1. Предмет истраживања	1
0.2. Циљеви и задаци истраживања	1
0.3. Методе истраживања	2
0.4. Структура рада	2
0.5. Актуална литература	3
0.6. Корпус	4
0.7. Значај истраживања	5
1. ТЕОРИЈСКО-МЕТОДОЛОШКИ ОКВИР ИСТРАЖИВАЊА	7
1.1. Пословице и изреке као дио паремиолошког и фразеолошког фонда језика	7
1.2. Разлике између пословица и изрека	10
1.3. Дефинисање и карактеристике пословица као посебних паремиолошких јединица	12
1.4. Поријекло пословица	15
1.5. Структура пословица	17
1.6. Историјски развој паремиологије у руском језику	19
1.7. Историјски развој паремиологије у српском језику	21
2. СИНТАКСИЧКО-СЕМАНТИЧКА АНАЛИЗА ПОСЛОВИЦА	24
2.1. ВРСТЕ РЕЧЕНИЦА У ЗАВИСНОСТИ ОД САДРЖАЈА ПРЕДИКАТИВНОСТИ И ЗНАЧЕЊА У ПОСЛОВИЧНИМ КОНСТРУКЦИЈАМА	25
2.1.1. Пословице изражене потврдним и одричним реченицама	25
2.1.2. Пословице изражене изјавним, заповједним и упитним реченицама	27
2.2. ПОСЛОВИЦЕ ИЗРАЖЕНЕ ДВОЧЛАНИМ РЕЧЕНИЦАМА	30
2.2.1. Пословице изражене двочланим непроширеним реченицама	31
2.2.2. Пословице изражене двочланим проширеним реченицама	32
2.2.3. Начини изражавања предиката у пословицама израженим двочланим реченицама	35
2.2.4. Начини изражавања субјекта у пословицама израженим двочланим реченицама	39
2.3. ПОСЛОВИЦЕ ИЗРАЖЕНЕ СЛОЖЕНИМ ДВОЧЛАНИМ РЕЧЕНИЦАМА	40
2.3.1. Пословице изражене независносложеним реченицама	41
2.3.2. Пословице изражене зависносложеним реченицама	45
2.4. ПОСЛОВИЦЕ ИЗРАЖЕНЕ ЈЕДНОЧЛАНИМ РЕЧЕНИЦАМА	48
2.4.1. Пословице изражене неодређеноличним реченицама	49
2.4.2. Пословице изражене уопштеноличним реченицама	55
2.4.3. Пословице изражене безличним реченицама	60
2.4.3.1. Пословице које су изражене безличним реченицама са безличним глаголом.....	62
2.4.3.2. Пословице које су изражене безличним реченицама са кратким обликом трпног глаголског придјева у прошлом времену.....	65
2.4.3.3. Пословице које су изражене безличним реченицама са предикативом	66
2.4.3.4. Пословице које су изражене безличним инфинитивним реченицама	73
2.4.3.5. Пословице које су изражене безличним егзистенцијалним реченицама	76
3. НАЧИНИ И ПРОБЛЕМИ ПРЕНОШЕЊА ИЗВОРНИХ ПОСЛОВИЦА	81
3.1. Пословице као преводни апсолутни еквиваленти	85
3.2. Пословице као преводни релативни еквиваленти	88
3.3. Пословице као преводни аналози	93
3.4. Дословни превод пословица	97
3.5. Буквални превод пословица	98
3.6. Описни превод пословица	100

3.7. Превод пословица лексемом	103
3.8. Нулти превод пословица	103
3.9. Пословице као преводни супститути	104
3.10. Пословице пренесене у језик превода на више начина	107
4. ВАРИЈАНТНОСТ ПОСЛОВИЦА	111
4.1. ФОРМАЛНЕ ВАРИЈАЦИЈЕ РУСКИХ ПОСЛОВИЦА	113
4.1.1. Фонетске варијанте	114
4.1.2. Ортографске варијанте	114
4.1.3. Морфолошке варијанте	115
4.2. ЛЕКСИЧКЕ ВАРИЈАЦИЈЕ РУСКИХ ПОСЛОВИЦА	122
4.2.1. Варијанте настале замјеном лексема синонимним ријечима	123
4.2.2. Варијанте настале замјеном лексема несинонимним ријечима	125
4.2.3. Варијанте остварене у опозицији хипероним – хипоним	126
4.2.4. Варијанте стилски обојених компонената	126
4.2.5. Варијанте засноване на метонимијском односу	127
4.2.6. Варијанте пословица образованих по истом синтаксичком моделу	127
4.2.7. Лексичко-структурне варијанте	128
4.3. СТРУКТУРНЕ ВАРИЈАЦИЈЕ РУСКИХ ПОСЛОВИЦА	129
4.3.1. Варијанте настале услед промјене поретка ријечи	129
4.3.2. Варијанте настале услед употребе различитих рјечци и везника	131
4.3.3. Варијанте настале услед процеса деривације и редукције	132
4.4. Варијације у пословицама истог тематског садржаја	136
4.5. Комбиноване варијације руских пословица	138
4.6. ВАРИЈАЦИЈЕ У СРПСКИМ ПОСЛОВИЦАМА	140
4.6.1. ФОРМАЛНЕ ВАРИЈАЦИЈЕ СРПСКИХ ПОСЛОВИЦА	141
4.6.1.1. Фонетске варијанте	141
4.6.1.2. Ортографске варијанте	142
4.6.1.3. Морфолошке варијанте	142
4.6.2. Лексичке варијације српских пословица	143
4.6.3. СТРУКТУРНЕ ВАРИЈАЦИЈЕ СРПСКИХ ПОСЛОВИЦА	146
4.6.3.1. Варијанте настале услед промјене редоследа ријечи	146
4.6.3.2. Варијанте настале услед процеса деривације и редукције	147
4.6.4. КОМБИНОВАНЕ ВАРИЈАЦИЈЕ СРПСКИХ ПОСЛОВИЦА	148
4.6.4.1. Лексичко-синтаксичке варијације	148
4.6.4.2. Лексичко-граматичке варијације	150
4.6.4.3. Комбинација лексичких, граматичких и синтаксичких варијација	
5. ЛИНГВОКУЛТУРОЛОШКА АНАЛИЗА НАЦИОНАЛНО ОБОЈЕНИХ ПОСЛОВИЦА	153
5.1. Лингвокултуролошки аспект проучавања пословица	153
5.2. Пословице са доминантном културном компонентом	155
5.2.1. Антропоними у пословицама	156
5.2.2. Топоними у пословицама	160
5.2.3. Етноними у пословицама	163
5.2.4. Зооними у пословицама	165
5.2.4.0.1. Пословице и друге фразеолошке јединице са истим зоонимом у руском и српском језику	166
5.2.4.0.2. Пословице и друге фразеолошке јединице са различитим зоонимом у руском и српском језику	167
5.2.4.0.3. Пословице и друге фразеолошке јединице са зоонимским компонентама у руском и преводним кореспондентима без зоонима у српском језику	168

5.2.4.1. Зооним пас	169
6. ЗАКЉУЧАК	175
7. БИБЛИОГРАФИЈА	182
7.1. ОСНОВНИ ИЗВОРИ	182
7.2. ПОМОЋНИ ИЗВОРИ	194
7.3. РЕЧНИЦИ И ЗБОРНИЦИ	194
7.4. ЛИТЕРАТУРА	196
АЗБУЧНИ РЕГИСТАР ПАРЕМИОЛОШКИХ ЈЕДИНИЦА КОЈЕ СУ ОБУХВАЋЕНЕ АНАЛИЗОМ	206
БИОГРАФИЈА АУТОРА	233

0. УВОД

0.1. Предмет истраживања

Предмет рада су пословице ексцерпирани из књижевно-умјетничких дјела руских писаца и њихових превода на српски језик, као и особености њиховог функционисања у различитим контекстима. С обзиром да су пословице дио фолклора једног народа, оне се у раду разматрају не само у оквиру структурно-лингвистичког, него и културолошког аспекта. Пословице се у раду посматрају са више аспеката: синтаксичког, структурног, семантичког, транслатолошког и лингвокултуролошког.

У словенском свијету фразеологија се као посебна лингвистичка дисциплина унутар лингвистике и лексикологије издвојила средином 20. вијека, заснивајући се углавном на теоријским поставкама Виктора Виноградова. Подијељена су мишљења научника у вези са тим које се језичке јединице могу сврстати у оквире фразеологије. Иако се данас све прецизније одређује шта се убраја у област фразеологије, још увијек су различита мишљења да ли ту спадају или не спадају пословице. Резултат нејединственог погледа види се у пару терминолошких појмова: фразеологија у ширем и фразеологија у ужем смислу. Док фразеологија у ширем смислу осим фразеологизама обухвата и пословице, изреке, изразе, колокације, узречице, крилатице, заклетве, клетве и сличне форме, фразеологија у ужем смислу бави се само фразеолошким јединицама као језичким јединицама са специфичним језичким својствима.

У новије вријеме са промјеном научне парадигме у лингвистици, која у први план ставља антропоцентричност и интердисциплинарна истраживања, повећано је интересовање лингвиста за паремиолошки фонд језика. Пословице које су до сада углавном биле предмет истраживања фолклориста, у фокусу лингвистике интересантне су и као лингвокултуролошке јединице са високим конотативним и експресивним садржајем. Пословице су специфичне творевине једног народа, настале на основу вишевијековног животног искуства на одређеном простору. Оне истовремено представљају ризницу народне мудрости сликовитог народног језика и дио су паремиолошког фонда једног језика.

Истраживање у центар пажње ставља саму природу пословица, имајући при том у виду да су оне дио паремиолошког жанра, да су дио фолклора одређеног народа, те да као такве представљају практично искуство једног народа које се преноси с кољена на кољено. Иако се пореде два генетски сродна словенска језика, истраживање треба да покаже постојање одређених разлика између руског и српског језика на лексичком, синтаксичком, семантичком и лингвокултуролошком плану, односно како се те разлике манифестују у паремиолошком жанру једног и другог језика.

Ово истраживање има посебан значај, јер поред наведеног показује са којим се проблемима суочава преводилац при превођењу пословица, које представља комплексан и исцрпан посао, јер да би дошао до еквивалентног превода на матерњи језик, преводилац треба детаљно да простудира тематику самих пословица, у супротном се губи дух страног језика са којег се пословице преводе. Поред проблема на лексиколошком и преводилачком плану, постоји проблем и на синтаксичком због самог редоследа у реченицама, тј. склопа реченице којом се исказује нека пословица.

Истраживање је вршено са становишта синхронијске паремиологије, уз примјену резултата дијахронијских истраживања при анализи примјера. У истраживање су укључени и релевантни резултати сродних дисциплина и наука: лексикологије, културологије, етнологије, историје, религије и др.

0.2. Циљеви и задаци истраживања

Како наведено истраживање припада пољу контрастивних паремиолошких проучавања, за свој општи циљ има поређење паремиолошких система руског и српског

језика. Конкретније врши се лексичка, семантичка, синтаксичка, структурна и лингвокултуролошка анализа руских и српских пословица. Основни циљ истраживања је комплексан опис руских и српских пословица, дефинисање њиховог значаја и национално-културног идентитета на фону смисаоно блиских језичких јединица. Циљ је да се на темељу прикупљене грађе спроведе њихова семантичка систематизација, анализирају сличности и разлике, и укаже на врсту међујезичког односа и степен преводне еквиваленције. Спроведена анализа за крајњи циљ има откривање лингвокултуролошке, као и естетске вриједности руских и српских пословица и њихово мјесто у језичкој слици свијета два посматрана блискосродна народа.

У рјешавању циља намећу се следећи задаци:

1. одредити обим и границе паремиолошког састава руског и српског језика. Неопходно је, дакле, објаснити, какав је статус пословица као језичких јединица;
2. приказати структурне разлике између руског и српског језика на синтаксичком плану и објаснити кроз анализу примјера како се те разлике манифестују у паремиолошком жанру;
3. издвојити одређени број пословица из руских и српских књижевних дјела и указати на њихов однос са семантичког аспекта, тј. на њихову могућу семантичку диференцијацију;
4. показати анализом пословица из оригиналног и преводног језика начине међујезичког преношења;
5. урадити културолошку анализу пословица, тј. указати на сличности и разлике културе и менталитета два посматрана језика;
6. указати на специфичности лингвокултуролошке анализе посматраних језичких јединица, а посебно јединица које садрже одређене културне компоненте.

0.3. Методе истраживања

Природа материјала и задаци истраживања захтијевају примјену следећих метода:

1. методе ексцерпције;
2. контрастивне (конфронтативне) методе – помоћу ове методе конфротираћемо прије свега значења, као и граматичку и синтаксичку структуру изворних пословица и њихових преводних кореспондената;
3. методе идеографског описа користићемо за лингвокултуролошку анализу пословица;
4. концептуалне методе – помоћу ове методе анализираћемо поједине национално-обојене пословице, на основу којих ћемо размотрити односе човјека према средини која га окружује.

0.4. Структура рада

Рад је конципиран тако да обухвата двије различите, али повезане цјелине. У првом дијелу теоријског прегледа, предмет разматрања је паремиологија и јединице које улазе у њен састав. Други дио рада је практичне оријентације и представља анализу ексцерпираних грађе посматране са више аспеката.

Поред увода у којем се разматрају предмет, циљеви и задаци рада, коришћене методе израде рада, значај и актуелност истраживачке теме и образлаже списак примарне грађе и списак лексикографских издања као секундарне грађе, овај рад обухвата пет поглавља:

1. Теоријско-методолошки оквир истраживања;
2. Синтаксичко-семантичка анализа пословица;
3. Начини и проблеми преношења изворних пословица;
4. Варијантност пословица;

5. Лингвокултуролошка анализа национално обојених пословица.

У првом поглављу наводи се кратка и прегледна историја питања: одређује се предмет проучавања паремиологије и статус паремиолошких јединица, тј. пословица и изрека као дијела паремиолошког фонда (с једне стране) и фразеолошког фонда (с друге стране), указујући при том на различита схватања фразеологије у ужем и ширем смислу. У оквиру овог поглавља указује се на основне разлике између пословица и изрека, при чему се наводе радови руских научника који имају водећу улогу у разграничавању термина *поговорка* (изрека) и *пословица* (пословица). Такође се у првом поглављу наводе дефиниције и карактеристике пословица као посебних јединица, указује се на њихово поријекло, структуру и стилску обиљеженост, док се у посебним потпоглављима разматра историјски развој паремиологије као самосталне дисциплине у руском, односно српском језику.

У другом поглављу разматрају се руске пословице и њихови преводни кореспонденти са синтаксичког аспекта, при чему се указује на денотативно и конотативно значење појединих пословица. Пословице су у овом поглављу разврстане у посебна потпоглавља у зависности од тога да ли се ради о простој или сложеној реченици (независносложеној или зависносложеној). Опет у оквиру наведених потпоглавља пословице се разврставају у посебне групе, а као критеријуми различитости узимају се: 1. садржај предикативности (потврдне и одричне конструкције); 2. значење пословице (изјавне, заповједне и упитне конструкције); 3. одсуство / присуство споредних чланова реченице (непроширене и проширене конструкције). Пословице изражене сложеним реченицама разврставају се на зависне и независне, а опет у оквиру њих извршена је поткласификација, гдје се као критеријум узима присуство / одсуство граматичких средстава везе (експлицитне и имплицитне независне и зависне сложене реченице). Будући да је највећи дио руских пословица изражен једночланим бесубјекатским реченицама, у оквиру овог поглавља анализи су такође подвргнуте и пословице руског језика које су на формалном плану изражене неодређеноличним, уопштеноличним и безличним реченицама.

У трећем поглављу скреће се пажња на специфичности и проблеме превођења пословица. Систематично се описују начини преношења изворних руских пословица у српски језик, при чему се као посебни разматрају фразеолошки начини превођења у оквиру којих се издвајају фразеолошки еквиваленти (апсолутни или релативни) и аналози, и нефразеолошки начини превођења – превод лексички, описни, дословни, буквални, нулти и преводни супститути.

У четвртном поглављу, у оквиру којег се пословице разматрају са становишта варијантности своје структуре, руске и српске пословице се не посматрају у контрасту, већ су издвојене у посебне групе. Руске пословице ексцерпирание из књижевно-умјетничких дјела пореде се са пословицама евидентираним у зборнику В. И. Даља, док се у српском језику пословице ексцерпирание из превода руских књижевно-умјетничких дјела пореде са пословицама евидентираним у зборнику В. С. Караџића.

Пето поглавље, у којем се анализирају руске пословице и њихови преводни кореспонденти са лингвокултуролошког аспекта, представља посљедњи ниво анализе рада. У оквиру овог поглавља разматрају се национално обојене пословице које у свом саставу садрже компоненте с националним одликама (антропониме, топониме, етнониме, хидрониме), а посебну групу чине пословице у чијој се основи налазе и зооними.

Посебно поглавље рада чине Закључак у којем се резимирају основни резултати истраживања и Библиографија која укључује изворе саме грађе, лексикографске изворе и литературу на српском и руском језику. На крају је дат азбучни регистар пословица српског и руског језика које су обухваћене анализом.

0.5. Актуална литература

Иако су пословице, посебно из зборника В. И. Даља и Вука С. Караџића, а знатно мање из књижевно-умјетничких дјела биле предмет бројних истраживања и руских и

српских научника, треба истаћи да наведена тема до данашњих дана није тако комплексно обрађена. Од великог значаја за наведену тему, по нашем мишљењу, поред зборника пословица које ћемо користити у нашем раду, треба издвојити рад Драгане Мршевић-Радовић *Фразеолошке глаголско-именичке синтагме у савременом српскохрватском језику* [Мршевић-Радовић 1987]; необјављен магистраски рад Рајне Драгићевић *Лексичка антонимија на материјалу Српских народних пословица Вука Стефановића Караџића*; дјело Михаила Шћепановића *Вукове српске народне пословице с регистром кључних речи* [Шћепановић 1996]. Посебан значај у области проучавања синтаксе и стилистике српских пословица има Јелена Јовановић и њен рад *Синтакса и стилистика српских народних пословица I и II* [Јовановић 2006], а такође је од значаја и њена *Књига српских народних пословица I и II* [Јовановић 2006]. Свакако треба поменути и њене студије, чланке и расправе: *Језичка структура и стилистичка природа српских народних пословица* [Јовановић 2002: 271–303]; *Паремииолошки стил(ови)* [Јовановић 2004: 117–135]; *О лексичкој грађи Вукових 'Српских народних пословица'* [Јовановић 2005: 651–681]; *О тематици пословица* [Јовановић 2005: 143–160]; *Нека питања теорије о пословицама* [Јовановић Симић 2011: 25–47]; *Хумане поруке (српских) народних пословица* [Јовановић Симић 2014: 7–20]. При проучавању српске фразеологије свакако је неизоставно име Ане Пејановић, која у монографији *Фразеологија Горског вијенца*, пословице разматра као посебан фразеолошки жанр [Пејановић 2010]. Поред наведене монографије за наведено и слична истраживања неизоставни су њени радови: *Културологија у огледалу фразеологије (културолошки аспект српских и руских устаљених поређења)* [Пејановић 2005: 126–129]; *Пословице и изреке Горског вијенца у словенском контексту* [Пејановић 2009: 375–385]; *Вукове Српске народне пословице као лингвокултуролошки и фразеолошки зборник* [Пејановић 2013: 87–97]; *Фразеолошки и етнокултурни аспект Вукових пословица* [Пејановић 2014: 325–334]. У последњој деценији на нашим подручјима одбрањен је већи број радова из области фразеологије и паремииологије. На Филолошком факултету Универзитета у Београду одбрањене су следеће докторске дисертације: дисертација Наташе Вуловић *Фразеолошке јединице с религијским компонентама у српском језику*, одбрањена 2014. године; дисертација Саше Васића *Лексичке и граматичке опозиције у паремииолошком жанру руског и српског језика (на материјалу Даљеве и Вукове збирке народних пословица)*, одбрањена 2016. године; дисертација Иване З. Георгијев *Когнитивни културни модели: „љубав“ у српским и шпанским паремиијама*, одбрањена 2018. године. На Филолошко-уметничком факултету Универзитета у Крагујевцу 2015. године одбрањена је докторска дисертација Анете Тривић *Лексичко-семантичка анализа соматизама у фразеологији савременог шпанског и српског језика: контрастивни приступ*.

0.6. Корпус

Основну грађу за наведено истраживање чине књижевна дјела руских аутора: Булгакова, Гогоља, Гончарова, Достојевског, Зошченка, Толстоја, Тургењева, Чехова, Шолохова, Шчедрина и њихови преводи на српски језик. Такође је корпус допуњен и пословицама из дјела Стефана Митрова Љубише *Причања Вука Дојчевића*. С обзиром на посебне аспекте рада, као допунски корпус за истраживање користе се и зборници пословица: зборник *Пословицы и поговорки русского народа*, В. И. Даља (који се сматра једним од значајнијих и обимнијих зборника у области паремииологије); зборник српских пословица В. С. Караџића *Српске народне пословице*, као и речници Ј. Ж. Гиљотен *Српскохрватско-руски паремииолошки речник* и Марине Котове *Русско-славјанский словарь пословиц с английскими соответствиями*.

Што се тиче збирке пословица Вука Караџића, за истраживање ћемо користити четврто издање ове збирке после Вукове смрти штапано 1987. године. У оквиру овог издања, бечко издање Српских народних пословица пренесено је у интегралном опсегу, тј. и ово издање, као и бечко, садржи *посвету Високопреосвештенеме господину и господару Петру*

Петровићу Његошу П., владици црногорскоме и брдском (с. 10–12); *Предговор пређашњи* (с. 13–41); *Предговор садашњи* (с. 42) и *текст пословица* (с. 43–315). С друге стране, ово издање садржи и извјесне додатке који нису улазили у састав издања штапаног у Бечу 1849. године. Ти додаци су у наведеном зборнику означени као: Пословице које је Вук накнадно унео у свој примерак „Српских народних пословица“ (с. 326–336); Пословице које је из Вукових рукописа објавио Сима Н. Томић у првом државном издању „Српских народних пословица“ (с. 337–346); Необјављене пословице из Вукових рукописа (с. 347–351).

У Зборнику пословица *Пословицы и поговорки русского народа* (2009) Даљ је представио поглед на свијет руског народа. Сем пословица и изрека, у састав овог зборника ушао је и већи број других фолклорних јединица као што су узречице, брзалице, досјетке, загонетке и сл., при чему су све јединице у зборнику систематизоване према тематској припадности: Правда – Кривда; Причина – Следствие, Бог – Вера, Работа – Праздность и сл.

Српскохрватско-руски паремолошки речник Јелизавете Жерардовне Гиљотен (1987), поред руских пословица преузетих из зборника В. И. Даља и српских пословица које су у највећем броју преузете из зборника Вука Караџића, садржи већи број народних пословица и изрека историјског, књижевног и митолошког карактера. Иако је овај речник од посебног значаја за компаративна проучавања руских и српских пословица, ипак у њему у оквиру појединих примјера није остварена потпуна преводна еквиваленција, а такође овај речник садржи и већи број непознатих ријечи и архаизама.

Речник М. Котове *Русско-славјанский словарь с английскими соответствиями* под редакцијом професора П. А. Дмитријева (2000) представља резултат сакупљања материјала паремолошког минимума словенских језика од стране Катедре за словенску филологију Санктпетербуршког државног универзитета. Овај речник садржи 5289 пословица, од којих је 500 руских, 670 српских пословица, а преостали број чине бјелоруске (652), бугарске (628), пољске (465), словачке (568), украјинске (826), чешке (508) и енглеске пословице (472). При одабиру кореспондената руских пословица предност су имале фреквентне пословице, које су аутори одабрали према методи описаној у предговору речника.

Дјело Стефана Митрова Љубише *Причања Вука Дојчевића* обилује фолклорним облицима у оквиру којих се посебно истичу анегдоте и пословице. Да је овај жанр посебно присутан у наведеном дјелу говори чињеница да свако причање, њих 37, поред тога што у наслову саджи пословицу, и завршава се пословицом. Овдје треба истаћи чињеницу да су у наведеном дјелу у највећем броју присутне трансформисане пословице. Аутор наведеног дјела на различите начине – замјеном једне компоненте другом, додавањем појединих компонената, употребом дијалектизама или архаизама умјесто општеупотребивих ријечи ствара нове јединице – неологизме, удаљавајући се на тај начин од фолклорних облика.

0.7. Значај истраживања

Како је тема рада вишеплана (те стога представља допринос у проучавању неколико дисциплина) очекује се да ће добијени резултати бити корисни у настави руског језика као страног. Практична вриједност овог истраживања огледа се у могућности коришћења обрађеног материјала у настави из области лексикологије, синтаксе, фразеологије, транслатологије и стилистике руског језика. Потребне и значај спроведеног истраживања могу се посматрати са фразеолошког и лингвокултуролошког аспекта, као и са становишта теорије превођења. Истраживање може допринијети изучавању националних специфичности паремолошког корпуса српског језика као и маркирању интернационалних паремолошких јединица које су заједничке српском и другом словенском, у овом случају, руском језику. Поред наведеног, истраживање може бити од значаја за пројекте израде паремолошких речника различитих типова или при изради дескриптивних једнојезичних или двојезичних, културолошких речника и приручника. Допринос и примјена података овог истраживања посебно се могу односити на теорију превођења са српског на руски језик и обрнуто. Од великог значаја при стварању нових паремолошких зборника и речника општег типа је

азбучни регистар пословица српског и руског језика које су обухваћене анализом, који ћемо навести на самом крају истраживања.

1. ТЕОРИЈСКО-МЕТОДОЛОШКИ ОКВИР ИСТРАЖИВАЊА

1.1. Пословице и изреке као дио паремиолошког и фразеолошког фонда језика

Већина савремених истраживача под појмом паремија подразумева јединице народног поријекла, а то су прије свега пословице и изреке [Алефиренко, Семененко 2009: 240]. У српском језику, за разлику од руског, термин паремија не односи се само на пословице и изреке, већ под овај термин потпадају и клетве, здравице и благослови [Алексић 2006: 8]. Паремиолошки фонд одређеног језика обухвата народне пословице и изреке које су с једне стране различите по периоду настанка, по значају и актуалности у савременој говорној пракси, по структурним и семантичким особеностима, а с друге стране у исту групу их сврстава природност поријекла и релативна стабилност у говору. Већина паремиолога пише о пословицама и изрекама као о језичким или логичким јединицама које као и било који други фолклорни жанр одражавају све оно са чим је народ живио и са чим се вјековима суочавао. У пословицама и изрекама су одражене карактеристике географске средине са њеним пејзажима, климом, природним појавама, флором и фауном, а такође оне откривају и читав низ етнографских реалија и сјећања на историјске догађаје и говоре о међуљудским односима у савременом друштву. В. М. Мокијенко пословице и изреке сматра „бисерима народне умјетности који одражавају искуство које се вјековима чувало и преносило од уста до уста, с кољена на кољено“ [Мокиенко 2010: 4].

Многи класици – паремиолози, између осталих, В. Г. Бјелински, Н. Г. Чернишевски, Н. А. Доброљубов, високо су цијенили народне изреке, сакупљали их и записивали. Проучавањем паремиолошког фонда руског језика посебно су се бавили В. И. Даљ, А. Н. Мартинова, В. В. Митрофанова, В. П. Аникин, С. Г. Лазутин, Г. Л. Пермјаков.

Суштина паремиологије, по мишљењу Јелене Јовановић Симић, је „дефинисање појма пословице, разврставање пословичких поджанрова и њихови односи, теоријско изучавање употребе у свакодневној комуникацији, а такође и семантички аспекти пословица уопште, најзад, образовање јединственог модела пословичке комуникације“ [Јовановић Симић 2011: 42].

Као посебна научна дисциплина која се бави проучавањем фразеологизама и фразеолошких јединица, тј. „устаљених вишелексемних спојева“ [Вуловић 2015: 13], који су семантички цјеловити и у језику репродуковани као готове језичке јединице, фразеологија се издвојила средином 20. вијека. Има више мишљења међу научницима, чак и опречних, шта се може подразумевати под појмом *фразеолошка јединица*, више различитих критеријума према којима се неке језичке јединице сврставају у оквиру фразеологије и више приступа класификацији фразеолошких јединица. Другим ријечима разлози неусаглашеног теоријског погледа о фразеологизмима као језичким јединицама, њиховим основним обиљежјима и корелацији са другим језичким јединицама огледају се прије свега у различитим схватањима самог предмета фразеологије као науке и њеног обима. Осим питања обима и предмета фразеологије, различита су мишљења, која се обиљежја при издвајању и разликовању фразеологизама од других вишелексемних спојева узимају као пресудна. Тако, нпр. Н. М. Шански као основну категоријалну особину фразеологизама издваја способност репродуковања [Шанский 1985: 20–21]. Други научници попут Гвоздарева, Жукова и Телије за основно обиљежје фразеологизама узимају способност репродуковања и устаљеност, док Т. Г. Никитина и В. М. Мокијенко, бавећи се фразеологизмима, у својим радовима издвајају њихову експресивност и емоционалност. В. П. Жуков наводи неколико обиљежја фразеологизама чији се пресудни значај временом мијењао. Тако, нпр. у различитим временским интервалима смјењивале су се диференцијалне карактеристике фразеолошких јединица: непреводивост на друге језике, сликовитост, идиоматичност, везе између саставних компонената, индиректна номинација и сл. [Жуков 2006: 43] [О прегледу ових

теоријских питања фразеологије види, нпр. А. И. Молотков, 1977, с. 9–10; Н. М. Шанский, 1985].

Посебан значај у области руске фразеологије има рад Виноградова *Об основных типах фразеологических единиц в русском языке* [Виноградов 1977], у којем аутор, ослањајући се на начела швајцарског лингвисте Балија, фразеологију која је била саставни дио лексикологије издваја као посебну лингвистичку дисциплину. У наведеном раду Виноградов као основно обиљежје фразеолошких јединица наводи устаљеност и семантичку спојивост саставних компонената, при чему издваја три типа фразеолошких јединица:

1. Фразеолошка срашћења (фразеологические сращения) под којим се подразумевају семантичке недељиве фразеолошке јединице, чије је значење независно од значења саставних компонената које ту фразеолошку јединицу чине; 2. Фразеолошка јединства (фразеологические единства) под којим се подразумевају семантички недјељиве, цјеловите јединице чије је значење мотивисано пренесеним значењем њених саставних компонената; 3. Фразеолошки спојеви (фразеологические сочетания) под којим се подразумевају јединице у којима је једна ријеч употријебљена у основном значењу, а друга у фразеолошком, мотивисаном значењу [Виноградов 1977: 140–161].

Поред наведених јединица, Шански наводи и четврту групу – фразеолошки изрази (фразеологические выражения) под којим подразумева фразеолошке јединице стабилног састава и структуре, које се, поред тога што су семантичке дјељиве, у потпуности састоје од ријечи са слободним значењем и примарном функцијом номинације. У оквиру ове групе Шански убраја пословице, изреке, крилатице и сл. [Шанский 1985: 79].

Посебна полемика међу научницима управо је вођена због укључивања фразеолошких израза, прије свега пословица и изрека, у састав фразеолошких јединица. С обзиром на ову чињеницу, врло често научници говоре о *фразеологији у ужем смислу* чији су предмет проучавања прве три групе, и *фразеологији у ширем смислу*, у чији предмет проучавања спадају јединице последње групе.

Старија тачка гледишта на обим фразеологије огледа се у радовима аутора који у ову област убрајају сваки онај спој ријечи који посједује извјесни ниво устаљености (устойчивости). Тако, нпр. А. И. Јефимов у област фразеологије убраја не само идиоме, већ и изреке, пословице, афоризме, крилатице, научне термине и канцеларијске клишее, разне формуле и конструкције научно-терминолошког карактера и сл. [Ефимов 1952: 63].

Иако се данас све прецизније одређује шта се убраја у област фразеологије (Молотков, Шански, Жуков), још увијек су различита мишљења да ли ту спадају или не спадају пословице. Идеју да у област фразеологије спадају пословице заступају присталице ширег схватања фразеологије, Н. М. Шански, Л. И. Ројзензон, А. В. Куњин, В. Л. Архангелски, Р. Н. Попов, Г. Л. Пермјакон, Л. П. Савенкова и др. Насупрот њима, налазе се заступници фразеологије у ужем смислу, који у област фразеологије не укључују фразеолошке изразе (а самим тим ни пословице), већ само оне јединице које су на семантичком пољу истовјетне са лексемама. Ту идеју заступају: Н. Н. Амосова, В. В. Виноградов, Б. А. Ларин, А. М. Бабкин, А. А. Смирницки, В. М. Мокијенко, А. И. Молотков, В. Н. Телија, В. П. Жуков, који су мишљења да предмет фразеологије треба да буду само оне језичке јединице номинационог инвентара [Телија 1996]. Као присталица ужег схватања фразеологије, А. И. Молотков је истицао да компоненте које улазе у састав фразеологизма губе особине ријечи. У свој *Фразеолошки речник руског језика* (1978) аутор је укључио само фразеолошка срашћења и јединства, док фразеолошки спојеви и изрази у наведеном речнику нису разматрани.

По мишљењу Верешчагина и Костомарава (који се сматрају утемељивачима лингвокултуролошког приступа описивања језичких јединица), пословице и изреке представљају јединице које су својствене језику уопште, а не само језику умјетничке књижевности. С обзиром да пословице и изреке у језику постоје и функционишу на исти начин као и други фразеолошки изрази, оне треба да буду предмет проучавања лексике и фразеологије језика у цјелости [Верешчагин, Костомаров 1980: 73].

Међутим, с друге стране, наводећи разлику између фразеологизама који попут ријечи означавају засебне предмете или појаве, и пословица које прочитају односе између предмета и појава и представљају завршену цјеловиту реченицу са директним значењем, Верешчагин и Костомаров сматрају да пословице и изреке не треба разматрати у оквиру фразеологије, већ оне треба да буду предмет изучавања засебне науке – паремиологије [Верешчагин, Костомаров 1990: 65].

Посебан значај за српску фразеологију имали су радови истакнутих руских лингвиста В. В. Виноградова [Виноградов 1977], Н. М. Шанског [Шанский 1985], В. М. Мокијенка [Мокиенко 1980], Р. Н. Попова [Попов 1973], В. Н. Телије [Телия 1973], В. А. Архангелског [Архангельский 1964], А. И. Молоткова [Молотков 1977]. Када је ријеч о српској фразеологији, један од најзначајнијих је рад Драгане Мршевић-Радовић *Фразеолошке глаголско-именичке синтагме у савременом српскохрватском језику* (1987) у којем ауторка фразеологизме, истичући посебно њихову експресивност, дефинише као вишелексемне спојеве који имају једно значење. Као посебне фразеолошке јединице издваја терминолошке синтагме, које као и фразеологизми имају сложену структуру и опште значење, али за разлику од фразеологизама немају експресивну функцију, и устаљене фразе које имају сложену структуру (у оквиру устаљених фраза ауторка наводи пословице, изреке, афоризме и др.).

Питањима фразеологије у области религије бавила се Наташа Вуловић у својој докторској дисертацији *Фразеолошке јединице с религијским компонентама у српском језику*. Када је ријеч о проблематици превођења фразеологизама, између осталих посебно су значајни радови Ане Пејановић (2010), Иване Пријић-Несетео (1993), Ларисе Раздобудко-Човић (2003).

Рајна Драгићевић у раду *О проблемима идентификације фразеологизама* [Драгићевић 2009: 35–44] наводи формалне и семантичко-синтаксичке критеријуме за идентификацију фразеологизама преузете из рада Драгане Мршевић-Радовић *Фразеолошке глаголско-именичке синтагме у савременом српскохрватском језику* (Мршевић-Радовић 1987), *Фразеолошког рјечника хрватскога или српскога језика* аутора Јосипа Матешића (Матешић: 1982) и уџбеника Данка Шипке *Основи лексикологије и сродних дисциплина* (Шипка 2006). У групу формалних критеријума спадају вишелексемност (према Мршевић Радовић 1987: 13), репродуковање фразеологизама као цјелина у говорном акту (према Матешић 1982: 6), немогућност додавања још неке лексеме у састав фразеологизма и постојање једночланог синонима (према Шипка 2006: 134). У формалне критеријуме Драгићевић још убраја и постојаност састава и редоследа јединица [Драгићевић 2009: 39], при чему наводи и мишљење Мокијенка који оповргава став да фразеологизам представља устаљену јединицу коју чине увијек исте компоненте, нагалашавајући да одређени фразеологизми често могу бити подвргнути и варијацији било на фонолошком, морфолошком, синтаксичком или семантичком плану (према Мокиенко 1989: 9–49). У другу, групу семантичко-синтаксичких критеријума за идентификацију фразеологизама, Драгићевић издваја јединственост значења и експресивност фразеологизама (према Мршевић-Радовић 1987: 13), уклапање у контекст које Матешић објашњава чињеницом да се фразеологизам у реченици јавља као њен прост члан који има исту синтаксичку и ономасиолошку функцију као и једночлана ријеч (према Матешић 1982: 6).

Под фразеологијом у ширем смислу у српском језику Драгана Мршевић-Радовић подразумијева и вишелексемне спојеве, у које спадају пословице, изреке, изрази, колокације, узречице, крилатице, заклетве, клетве и сличне форме које имају релативно стабилну предикативну структуру (најчешће представљају завршене, потпуне реченице) и лексички садржај, денотативно и конотативно значење, и које се у језику репродукују као цјелине [Мршевић-Радовић 1987: 23].

Тезу да пословице представљају предмет проучавања самосталне лингвистичке дисциплине – паремиологије, налазимо код Марине Котове у њеној докторској дисертацији *Славјанска паремиологија*. По њеном мишљењу, „паремиологија – это филологическая наука

о паремиях, которая привлекает внимание как фольклористов, так и языковедов, а по сути своей является областью филологии, совмещающей, подобно стилистике, литературоведческие и лингвистические методы исследования [Котова М. *Славянская паремология*. Санкт-Петербург, 2004. с. 3; цитат преузет из: А. Пејановић 2010: 84].

Разматарајући фразеолошке јединице Горског вијенца, и то као фразеолошке јединице у ширем смислу које карактерише релативна устаљеност облика и значења, способност репродуковања у готовом облику, експресивност, сликовитост, идиоматичност и синтагматичност (вишелексемност), Ана Пејановић комбинује елементе формално-граматичког и жанровског критеријума, и као посебне јединице издваја сталне епитете, устаљена поређења, идиома, пословице, изреке, клетве, заклетве и узречице [Пејановић 2010].

Дефинишући фразеологизме као синтагме или реченице које „имају неко посебно значење, друкчије од онога које би имале кад би речи које сачињавају фразеолошки обрт имале своја стандардна, лексичка значења (реална или фигуративна)“ Б. Николић је мишљења да фразеологизме треба разматрати независно од других сличних јединица – пословица, изрека, колокација, узречица и сл. [Николић 1973: 7].

Наслов збирке Вука Стефановића Караџића, *Српске народне пословице и друге различне, као оне у обичај узете ријечи* (1849) свједочи о томе да ни у српском језику још увијек није најјасније да ли се пословице и изреке могу или не могу сматрати фразеолошким јединицама, јер је очигледно да и у овој збирци паремиолошки и фразеолошки материјал нису раздвојени један од другог.

Генерални закључак би могао бити да се већи број лингвиста слаже да пословице заједно са афоризмима немају фолклорно поријекло и самим тим не припадају пољу фразеологије, док, нпр. Мокијенко сматра да предмет проучавања фразеологије, поред фразеологизама, представљају и пословице. Сличан став имају и лингвисти Н. Ф. Алефиренко и Н. Н. Семененко који истичу, да поред тога што представљају доминантна обиљежја фразеологизама, експресивност, устаљеност и способност репродуковања посједују и паремиолошке јединице, тј. пословице и изреке које наведени аутори дефинишу као народне афоризме, који се истичу експресивношћу, одражавају народну мудрост и поучног су садржаја, и као такви представљају дио фразеолошког фонда руског језика [Алефиренко, Семененко 2009: 242]. Као кључну разлику између пословица и фразеологизама В. П. Жуков наводи облик реченице којом су пословице исказане, при чему додаје да осим смисаоне и интонационе завршености, пословице се од фразеологизама разликују и по томе што су оне засноване на општем суду, а не на појму, као што је то случај са фразеологизмима [Жуков 2000].

С обзиром на чињеницу да и пословице као и фразеологизме карактерише способност репродуковања, тј. да су пословице јединице које нису створене у процесу комуникације, већ су репродуковане као готове интегралне јединице, мишљења смо да ове јединице треба разматрати у оквиру фразеолошког система језика. Међутим, како је наш рад базиран на анализу фразеолошких јединица у књижевно-умјетничким дјелима, које су понекад у толиком степену трансформисане да се битно разликују од узалног облика фразеолошке јединице, у тим случајевима у први план умјесто устаљености истиче се сликовитост, као главни критеријум уског приступа фразеологији.

1.2. Разлике између пословица и изрека

Упркос бројним покушајима лингвиста да утврде разлике између пословица и изрека, у науци још увијек не постоји јединствено усаглашено гледиште шта се може подразумевати под појмом пословица, а шта под појмом изрека. По мишљењу већег броја истраживача и пословице и изреке представљају непресушне изворе народне мудрости. Водећу улогу у разграничавању термина *поговорка* (изрека) и *пословица* (пословица) имају радови И. М. Снегирјева, А. А. Потебње, А. В. Фјодорова, В. М. Мокијенка.

За разлику од пословица као синтаксички цјеловитих конструкција које се најчешће састоје од два дијела (понекад и више) повезана у већини случајева узрочно последичном везом, које могу независно од говора да самостално стоје и при томе буду разумљиве, и као најглавније, којима се исказује поука, изреке представљају сажете изразе, које тек кад се употријебе у говору постају разумљиве, тј. добијају право значење и смисао, и њима се не исказује поука, већ се само износи суд или мишљење [Демиденко 2003: 56].

И. М. Снегирјев једном од битних разлика између изрека и пословица сматра њихову садржину. Наиме, у пословицама је садржана важна истина живота, а изреке, по његовом мишљењу, подстичу читаоца на размишљање, дају неки наговјештај. Другу разлику, по његовом мишљењу, представља формална и смисаона завршеност [Снегирев 1823: 65]. Исти научник је сматрао да изреке немају пуно значење, већ само изражавају наговјештај, асимилацију, поређење што их као такве приближава фразеологизмима [Снегирев 1831: 3]. С друге стране, пословице осликавају унутрашњи живот народа, његова препознатљива својства и мишљења, у њима се у тијесној вези налази садашњост са прошлошћу и будућношћу, породични живот са народношћу, народност са човјечанством [Снегирев 1996: 151].

Друга група лингвиста разликује изреке и пословице по критеријуму присуства / одсуства пренесеног значења. Тако, нпр. А. В. Фјодоров сматра да пословица има уопштен смисао, а изрека се, за разлику од ње, односи на конкретну појаву [Федоров 2002: 324]. И В. М. Мокијенко разматра овај критеријум, при чему закључује да пословице имају и директно и пренесено значење, и да у погледу структуре пословице представљају завршене реченице. По његовом мишљењу и изреке представљају завршене реченице, али за разлику од пословица оне имају само буквални план садржаја [Мокиенко 1975: 124]. Осим наведеног, Мокијенко сматра да постоје тзв. *пословично-поговорочные выражения*, тј. изрази који садрже обиљежја и пословица и изрека, при чему је један дио тих израза представљен лексемама које се употребљавају у свакодневном животу а други дио обликом фразеологизма који има идиоматски-фигуративно значење [Мокиенко 1975: 132]. Ово мишљење дијели и В. П. Жуков [Жуков 2000: 11].

За разлику од њих, В. П. Јудин пише да су пословице кратке народне изреке афористичког карактера. Оне имају истовремено и буквалну и пренесену замисао, њих карактерише граматичка завршеност. Супротно њима, изреке представљају устаљене изразе које карактерише краткоћа, буквални или пренесени смисао и граматички су недовршене [Јудин 1999: 11].

И познати паремолог Г. Л. Пермјаков говори о разликама између пословица и изрека, при чему као основно обиљежје различитости узима граматичку завршеност, смисаону потпуност и емоционалну обојеност. Узимајући у обзир наведена обиљежја, Пермјаков пише да док пословица представља затворену, потпуно клишеирану конструкцију, изрека се може мијењати или допуњавати у говору, тј. није затворена конструкција. Осим тога пословице и изреке, како наводи Пермјаков, могу се разликовати и по броју ријечи, граматичкој цјеловитости исказа, морфолошким типовима синтагми, конструктивним типовима реченица, комуникативним и синтаксичким врстама, а оно што их чини сличним је то да и пословице и изреке представљају стабилне исказе који се активно користе и у писаном и у усменом говору [Пермјаков 2001: 12].

З. К. Тарланов пише о разликама између пословица и изрека, дефинишући пословице као кратке поучне исказе које имају реченични облик, обавезно пренесено значење и уопштenu функцију, а као главну разлику између пословица и изрека наводи чињеницу да се изрека може идентификовати помоћу синонима, а када је ријеч о структури, у изрекама је омогућена употреба глаголских предиката у прошлом времену [Тарланов 1999: 370].

За разлику од руског, у српском језику има знатно мање литературе о проблематици разграничавања пословица и изрека. Поред тога у српској лингвистици изреке се често мијешају са пословицама и обратно, чак се понекад термини пословица и изрека сматрају синонимним. О томе свједочи и зборник Вука Стефановића Караџића гдје пословице и

изреке нису раздвојене једне од других. По мишљењу М. Клеут разлика између пословица и изрека није непремостива, штавише један исказ се може прочитати или као пословица, или као изрека. Када је ријеч о облику, Клеут пише да су пословице најчешће цјеловити искази, тј. реченице, док изреке могу бити састављене само од једне ријечи, при чему се повећањем или смањивањем броја ријечи мале фолклорне форме приближавају једна другој или удаљавају једна од друге. Иста ауторка као критеријум за разграничавање пословица од изрека (или како их она назива, по узору на Караџића, „речи узете у обичај“) узима садржај исказа и однос говорника према ономе што се говори. На основу овог критеријума Клеут закључује да се у пословицама „правило, упутство или поука даје у облику онога што је било или онога што би требало да се деси, са циљем да буде разумно, морално, исправно, док се у обичај узете речи примењују на садашњи тренутак, односно представљају реакцију на нешто што се управо догађа“ [Клеут М. *Једноставни облици народне књижевности*. Нови Сад: Издавачки центар Матице српске; преузето из Ивана З. Георгијев 2018: 30–31].

Ђ. Стојичић сматра да су пословице „самосталне, логичне и мисаоне целине које у виду норме саопштавају одређено животно искуство“, одређену животну истину, а највећи квалитет им је незастаревање и непобитност, будући да су поуке из тих народних умотворина „актуелне у свим временима и генерацијама“. Управо због тога, по мишљењу наведеног паремиографа пословице представљају „ризницу филозофских, етичких и практичних сазнања једног друштва“ са завидном разноликошћу моралних схватања (укључујући и тзв. негативни морал), што доказује да су их стварали „сви слојеви и класе друштва“. Стојичић пише да се пословице као самостални искази који у себи носе заокружену и универзалну мисао, насупротив изрекама врло тешко – тачније нимало – не мијењају, што добија посебно значење ако се има на уму да се пословице тешко и изнова стварају. Паремиограф даље наводи да се народне изреке од пословица разликују и „својом улогом у говору“ и „начином приказивања живота“. При томе су изреке сажетије, лако се памте и преносе, али нису самосталне, и, „тек у живом току разговора заблистају поетском лепотом и мисаоном снагом“ јер је без познавања контекста тешко докучити на шта се односе. Као још једну разлику између пословица и изрека Стојичић наводи и чињеницу да док се пословицама нешто „тврди и доказује“ изрекама се „слика и описује“. На крају Стојичић наводи да за разлику од пословица, захваљујући потреби да се ускладе са остатком исказа, изреке су подложне модификовању, а осим тога у поређењу са свим врстама усмене српске књижевности изреке су „најприсутније у свакодневном говору народа“ [Стојичић Ђ. *Српске народне изреке 2*. Компанија Новости, Београд (Београд: Публикум) 2006, с. 435–438; преузето из Димитријевић 2015: 52–53].

У Речнику књижевних термина (под ауторством Д. Живковића) пословица се дефинише као: „сажета завештајна формулација искуства, језгровито изречено опажање прихваћено у традицији“, а изрека као: „израз у облику формуле, метафорички исковани облик говора, већином помоћу слика идиоматског карактера“ [Речник књижевних термина 1985: 584–585].

На крају можемо закључити да још увијек не постоји одређена и неоспорна граница између пословица и изрека. О томе најбоље говори В. И. Даль. Он пише: „Стоит прибавить лишь одно словечко или сделать перестановку, и из поговорки вышла пословица“ [Даль 2009: 23]. Као потврду можемо навести сљедећи примјер:

Сваливать с больной головы на здоровую [Даль 2009: 116].

Сваливать с больной головы на здоровую не накладно [Даль 2009: 116].

Док први примјер представља идиом, другим примјером је приказана пословица.

1.3. Дефинисање и карактеристике пословица као посебних паремиолошких јединица

Пословице представљају распрострањени жанр усменог народног поетског стваралаштва које чувају и преносе искуство људи акумулирано вјековима, његову историју, поглед на свијет, духовне вриједности, одражавају карактер људи, везе са сусједним

народима. Оне се увелико употребљавају не само у усменом говору, него и у умјетничким и публицистичким текстовима, као и у средствима јавног информисања. Захваљујући пословицама, говор постаје изражајан, прецизан, тачан и емоционално обојен. С обзиром да садрже културне информације, могу бити од великог значаја за лингвокултуролошка истраживања, што ће и доказати наша анализа, јер ћемо се у једном поглављу овог рада посебно бавити лингвокултуролошком анализом пословица које носе одређену културну информацију.

Разматрање пословица на нивоу два језика (у нашем случају руског и српског) представља својеврсно огледало менталитета народа који говоре наведеним језицима. Пословице заправо представљају изразе које је створио народ, или кратке мудре мисли преведене из древних писаних извора или позајмљене из различитих књижевних дјела.

Како сматра велики број аутора, пословице могу бити значајне и важне за различите области. О томе најбоље свједочи В. П. Аникин: „Историк ишет в пословицах и поговорках свидетельств о далекой старине и памятных событиях древности, юрист ценит пословицы и поговорки как неписанные законы народной жизни, этнограф усматривает в народных изречениях и метких образных характеристиках отражение исчезнувших обычаев и порядков, философ через пословицы и поговорки пытается понять строй народного мышления“ [Аникин 1961: 7].

Руске пословице су темељно проучаване са различитих аспеката. Узимајући у обзир њихову структуру, посебно су значајни радови В. Л. Архангелског (1964), Г. Л. Пермјакова (1970, 1975, 1988), З. К. Тарланова (1982, 1999). Проучавањем семантике и функције пословица, између осталих, бавили су се В. П. Аникин (2001), Л. А. Морозова (1975), В. В. Гвоздјев (1980), В. П. Жуков (2000). У последње вријеме повећано је интересовање за проучавање руских пословица са становишта њиховог функционисања у говору. У том смислу посебно су значајни радови В. Т. Бондаренка (1995), В. М. Мокијенка (1980, 1991).

Различити аутори, полазећи претежно од класификације пословица засноване на њиховој тематици, на различите начине су дефинисали пословице.

Већина аутора, пословице тумачи као народне изреке у којима је садржан суд о разним животним ситуацијама. Оне представљају главни извор мудрости предака и људског искуства (о овоме види, нпр. В. П. Аникин, Ю. Г. Круглов 1987, с. 141; Н. С. Вавилова, В. А. Василенко, Б. А. Рыбаков 1978, с. 103; М. А. Рыбникова 2003, с. 159; А. Н. Афанасьев 1996, с. 15; Б. А. Серебрянников 1988, с. 244).

С. И. Ожегов пословицу дефинише као народни афоризам са поучним садржајем [Ожегов, Шведова 2000: 568]. По мишљењу В. И. Дальа пословица је кратак израз, поука, суштина самог језика и народног говора, која се рађа сама од себе, прелази у изреку [Даль 2009: 19]. Као битно својство пословице Даль наводи њену способност да говори о самој себи, што доказују и примјери ексцерпирани из његовог зборника *Пословицы и поговорки русского народа: Пословица недаром молвится; От пословицы не уйдешь; Хорошая пословица не в бровь, а прямо в глаз; Пословица – всем делам помощница* и др. [Даль 2009: 19]. М. А. Рыбникова наглашава вишезначност руске пословице, дефинишући је као цјеловиту завршену мисао изражену реченичним обликом [Рыбникова 1961: 14].

Поједини аутори пословице дефинишу као умјетнички изражене представе о животним појавама [Вавилова, Василенко, Рыбаков 1978: 103]; други као поетски облик који заправо представља скраћени облик басне [Потебня 1990: 93]; трећи као цјеловиту завршену мисао изражену реченицом [Пермяков 1988: 13].

А. Н. Мартинова пословице дефинише као народне изреке стабилног, лаконичног, ритмички организованог облика и поучног садржаја у којима је садржано многовјековно друштвено-историјско искуство народа [Мартинова 1986: 6].

Ф. И. Буслајев је пословице разматрао као умјетничка дјела која изражавају свакодневни живот човјека, његов здрав разум и моралне интересе [Буслаев 1861: 80].

Пословице представљају такве језичке јединице, у оквиру којих културна и фолклорна компонента игра главну улогу. Наиме, већина пословица представља стереотипе народне свијести (о овоме види: М. А. Мещерякова 2000, с. 34; В. А. Маслова 1997, с. 4).

И. М. Снегирјев је први указао на смисаону самосталност пословица. При томе, он не указује само на смисаону дубину, општепознатост и умјетничку форму пословица (на то су указивали многи његови претходници), него и на то, да пословица изражава мишљење које сви познају и прихватају. Он сматра да пословице представљају израз народног духа и народне мудрости: „пословицы составляют умственное богатство народа“ [Снегирев 1823: 4].

Г. Л. Пермјаков сматра да пословице, са једне стране, представљају устаљене изразе који имају много сличности са фразеолошким изразима. С друге стране, то су логичке јединице које износе овај или онај суд. С треће стране, пословице су умјетничке минијатуре које уопштавају саме чињенице стварности [Пермјаков 1988: 13–14].

Важну улогу у пословицама игра национална специфичност и менталитет народа. У вези са овим, М. Л. Ковшова сматра да значење пословица може бити представљено као информациони текст, чији се смисао филтрира кроз менталитет онога ко говори и онога ко слуша. Тај менталитет зависи од националних, културних, цивилизацијских, географских и социјално-политичких специфичности живота и дјелатности човјека [Ковшова 1999: 164].

Све пословице одликује краткоћа, ритмичка организација, тематска ширина, умјетничка оригиналност, велика смисаона еластичност, синтаксичка организација, поетска структура, завршеност, афористичност, поучност, максимална сажетост, наративност, илустративност и дидактички садржај. Захваљујући свему овоме, пословице представљају посебан жанр народно-поетског стваралаштва и лингвокултуролошку базу, на основу које можемо поредити националну и језичку традицију различитих народа (у конкретном случају руског и српског народа). Иако неки научници сматрају да се пословице употребљавају у различитим ситуацијама и да су присутне у већини стилова, по нашем мишљењу, оне су у највећем степену везане искључиво за живи разговорни језик.

Јасно је да пословица припада традицији, да представља познату и прихваћену мудру мисао која у времену остаје непромијењена или се незнатно мијења, да је њен циљ морална или практична поука, а средство често стилска фигура. Важан је показатељ народне интелигенције и имагинације, а многе пословице, нарочито оне које говоре о свакодневном животу и раду, пружају сазнања о народним обичајима, те су битан елеменат фолклора.

Што се тиче српског језика, посебну пажњу пословицама посвећивао је Вук Стефановић Караџић. У Предговору „Народним српским пословицама“, он истиче да у нашем народу нема „имена“ за пословицу, већ се употребљава у смислу „штоно има ријеч“, „штоно стари веле“ или „штоно бабе кажу“ [Караџић 1987: 15].

У другом издању своје збирке В. С. Караџић пише: „У овој књизи читалац ће наћи примјер нашега чистога народног језика, народну филозофију или науку и познање живљења на овоме свијету, а из многијех пословица и уза њих додатијех приповједака познаће и различне обичаје народа нашега“ [Караџић 1849: 57].

Јелена Јовановић сматра да је најважнија особеност пословица „сажетост, тј. лапидарност израза“ која је „стварно у вези са функцијом пословица као мудрословне појаве чији је основни смисао пре дидактички него уметнички“ [Јовановић 2007: 53]. Поред наведеног, Јовановић сматра да оне имају и едукативну функцију која се огледа у томе да пословице преносе животно искуство с генерације на генерацију, а осим тога пословице представљају и умјетничке творевине које „имају задатак да то искуство снабдеју таквом опремом која ће им обезбедити ефицијентност, тј. упечатљивост и убедљивост“ [Ибид].

По мишљењу Јована Јањића пословица представља „резултат колективног духа, искуства многих појединаца и читавих генерација“ [Јањић 1998: 87], јер како закључује исти аутор „Оно чега нема у искуству народа, не може бити ни у пословицама“ [Јањић Ј. *Усмена народна књижевност: Методичко-наставни аспекти*. Београд: Завод за уџбенике, 1998, с. 87; преузето из: Петковић: 83].

1.4. Поријекло пословица

Поријекло пословица је тешко одредити, јер насупротив пословицама које су забиљежене у писаним изворима постоје и пословице које нису записане, већ су потекле из народа и преносе се с генерације на генерацију усменим путем. Говорећи о пословицама, Јелена Јовановић сматра да је њихово поријекло доста неодређено, при чему истиче мишљење Наде Милошевић-Ђорђевић која пословице дефинише као „индивидуално стваралаштво, инвентивно формулисан закључак из животног искуства, прихваћен у традицији“ [преузето из: Јовановић 2006: 14]. Када је ријеч о пословицама једног језика, могу се разликовати националне и интернационалне пословице. Управо посебно мјесто у оквиру лингвокултуролошке анализе заузимају пословице које су национално обојене и носе национални карактер. Такве пословице се најчешће на други језик преводе дословно (ако је могуће), или се налазе други изрази приближног значења.

С обзиром да ћемо о значењима пословица које садрже национално-обојене компоненте а које су преузете из руских књижевно-умјетничких дјела и њихових превода на српски језик говорити у једном од наредних поглавља рада, овдје ћемо навести само неке примјере руских и српских националних пословица, преузетих из зборника В. И. Даља и В. С. Карацића:

а) пословице које у свом саставу садрже антропониме: Про горького *Егорку* поют и песню горьку [Даль 2009: 417]; Был я когда-то *Пахомычем*, а ныне и *Иванычем* не зовут [Даль 2009: 453]; Беспослен *Мујо* фишеке савија [Карацић 1987: 51]; Ти кажи *Јакову*, а *Јаков* ће свакому [Карацић 1987: 51];

б) пословице које у свом саставу садрже топониме: Знают и в *Казани*, что люди сказали [Даль 2009: 453]; В *Москве* к заутрене звонили, а на *Вологде* звон слышали [Даль 2009: 417]; Прије кадија из *Стамбола* него хоца из *Котора* [Карацић 1987: 240]; Прошао као Јанко на *Косову* [Карацић 1987: 242];

в) пословице које у свом саставу садрже етнониме: Злее злого *татарина* [Даль 2009: 358]; Сваки *Циганин* свог коња хвали [Карацић 1987: 251]; Куд сви *Турци* туд и ћелави *Мујо* [Карацић 1987: 164];

г) пословице које у свом саставу садрже хидрониме: Коли нечем платить долгу, так ехать (идти) на *Волгу* [Даль 2009: 275]; Ласно је ударит' на *Морачу*, но је мука изаћ' уз *Рзачу* [Карацић 1987: 168];

д) пословице које у свом саставу садрже називе црквених празника или светаца: Что у волка в зубах, то *Егорий* дал [Даль 2009: 47]; Не все коту *масленица*, будет и *Великий пост* [Даль 2009: 38]; Да те Бог сачува ведра *Божиха* и облачна *Ђурђева дне* [Карацић 1987: 84]; Од *светога Илије* све хаљине милије [Карацић 1987: 219];

ђ) пословице које говоре о важним историјским догађајима: Были были (Была была), и бояре болком выли [Даль 2009: 437]; Пропал, как *швед под Полтавой* [Даль 2009: 322]; Чувај се стара *Турчина*, а млада *Србина* [Карацић 1987: 306];

е) пословице које у свом саставу садрже реалије: Лиха беда *кафтан* нажить, а рубаху и дома сошьют [Даль 2009: 421]; Не зна *ракија* што је *кадија* [Карацић 1987: 192].

За разлику од националних пословица, интернационалне пословице изражавају опште људско искуство, имају општи смисао, у различитим земљама имају исто значење, воде поријекло из истог извора, а највећи број таквих пословица преузет је из грчког, латинског и других језика. На велики број сличних пословица између руског и других словенских народа, утицале су не само вишевековне културно-историјске, већ и њихове родбинско-племенске везе [Аникин 1957: 37].

Са једне стране постоји мноштво структурно и лексички истих или сличних пословица између сусједних земаља које имају сличан начин живота, обичаје, традицију и културу о чему пише и Томислав Радић „сусједним народима није ништа тако заједничко као њихове пословице“ [Radić T. Vox populi: Zlatna knjiga poslovice svijeta. Zagreb. Globus, 1989, s. 8; преузето из Ћетковић: 83]. Такве пословице су, нпр.: Сытый голодного не разумеет

[Даль 2009: 67] // Сит гладну не вјерује [Караџић 1987: 258]; Гора с горой не сходится, а человек с человеком сходится [Даль 2009: 51] // Гора се с гором не састаје, а чоек с чоком вазда [Караџић 1987: 75]. С друге стране постоје и пословице које у различитим језицима имају исто значење, али су у погледу структуре и лексичког састава потпуно различите: Взялся за гуж, не говори что не дюж [Даль 2009: 372] // У какво коло дођеш, онако и играј [Караџић 1987: 292]; Скољко волка ни корми, он все в лес глядит [Даль 2009: 613] // Вук длаку мијења, али ћуди никада [Караџић 1987: 72].

Велики број пословица структурно и садржински представљају библеизме, међу којима се посебно истичу пословице са религијским компонентама. Наташа Вуловић у монографији *Српска фразеологија и религија*, бавећи се специфичном природом фразеолошких јединица с религијским компонентама, закључује да је језик Библије извршио јак утицај на многе књижевне језике хришћанских народа, при чему су преводи Светог писма, међу којима се посебно истичу превод Старог завјета и избор текстова из Старог и Новог завјета Ђуре Даничића и Вуков превод Новог завјета постали основа књижевних језика европских, а самим тим и словенских народа [Вуловић 2015: 33–34].

Неке од пословица библијског поријекла су следеће:

Бог дал, Бог взял [Даль 2009: 249]; Человек предполагает, а Бог располагает [Даль 2009: 249]; Человек ходит, а Бог водит [Даль 2009: 249]; На воре шапка горит [Даль 2009: 109]; Повинную голову и меч не сечет [Даль 2009: 130]; Не рой другу яму, сам попадешь [Даль 2009: 118]; Бог дао, Бог и узео [Караџић 1987: 55]; Чоек налаже, а Бог располаже [Караџић 1987: 305]; Ко другому јаму копа сам ће у њу пасти [Караџић 1987: 145]; Богат једе кад хоће, а сиромаш кад може [Караџић 1987: 54].

С обзиром да пословица упућује на моралну поуку, она има сличност са баснама које су незамисливе без наравоученија, другим ријечима пословица може да послужи као полазна основа басне. И руски лингвиста Александар Потебња, говорећи о настанку пословица, показује како се скраћивањем дужег облика – басне добија пословица, коју он назива скраћеном басном [Потебња А. *Теоретическая поэтика*. Санкт-Петербург, 2003. с. 102–117; преузето из А. Пејановић 2010: 92].

Да пословице могу настати од других врста књижевних дјела потврђује и Вук Караџић који у предговору зборника пише: „Код њекојих пословица (ће сам знао) додао сам приповијетке од којих су пословице постале, и по којима ће читатељ ласно моћи дознати у каквим се догађајима оне пословице сад говоре“ [Караџић 1987: 14–15]. Ово мишљење дијели и Ана Пејановић, при чему наводи низ примјера из Вукове збирке које се срећу у истом или варираном облику у епским пјесмама, као, нпр. Зло чинила Ђурђева Јерина, зло чинила горе дочекала; Сан је лажа, а Бог је истина, а као доказ и да су и други књижевни жанрови попут басни и приповиједака оставили трага у Вуковим пословицама, она наводи следеће јединице: Кисело грожђе, не ваља, трну зуби од њега. Казала лисица кад није могла да га дохвати и Клинчорба [Пејановић 2013: 95]. У вези са наведеним, у раду *Пословичке конструкције са прилогом 'колико' и заменицом 'колики'* Јелена Јовановић даје своје мишљење да се заправо ради о „настанку дела пословичке грађе из ширих текстовних облика редукацијом сувишног материјала и свођењем на лапидарну форму високог стилског квалитета“ [Јовановић 2007: 53]. Поред наведеног, Јовановић у истом раду износи мишљење да пословице настају и „директним путем, у непосредном стваралачком процесу“ тако да оне осим што се употребљавају у функцији мудрих изрека могу представљати основу за настајак ширих текстовних форми. Другим ријечима ради се о процесу сажимања приповједачког текста у пословичку форму, односно о развоју пословице у приповједачки текст [Ибид].

У докторској дисертацији *Когнитивни културни модели: 'љубав' у српским и шпанским паремијама* Ивана З. Георгијев наводи подјелу чувеног паремиолога Мидера, који разликује четири извора европских пословица и то: 1. пословице из класичног грчког и латинског језика; 2. пословице из Библије; 3. пословице из средњовјековног латинског језика; 4. америчке пословице из модерних текстова које су од средине 20. вијека путем

масовних медија дистрибуиране широм Европе [Mieder W. Proverbs. A Handbook. London: Greenwood Press, s. 11-13; преузео из Георгијев 2018: 34–35].

1.5. Структура пословица

Као што је већ било ријечи, пословице су такве језичке јединице које карактерише семантичка, граматичка, структурна и интонациона цјеловитост, а с обзиром на употребу пословица у међуљудској комуникацији, оне имају и комуникативну функцију.

По мишљењу Даља, који пословице разматра и са лингвистичке тачке гледишта, указујући на њихове структурне и смисаоне особености, пословицу карактеришу следећа обиљежја: 1) *смисаона самосталност* ("это целье изречения"); 2) *смисаона дубина* (это цвет народного ума"); 3) *вриједносни суд* (это "своего рода судебник, никем не судимый"); 4) *пренесени смисао* (это "обиняк с приложением к делу"); 5) *убичајеност, народност* ("все ее знают и ей покоряются"); 6) *умјетничка форма* (в них есть "образцы всех прикрас риторики") [Даль 2009: 26].

Већ смо помињали да пословице као јединице карактерише релативна стабилност облика, прецизност, а поред тога у њима је садржан одређен вокабулар ријечи које се могу употријебити у основном и пренесеном значењу.

Када је ријеч о структури пословица, њих карактерише економија ријечи и сажет говор, а општепознато је, што ће потврдити и анализа експерпираних пословица којом ћемо се у наставку рада бавити, да су пословице најчешће изражене једном или двијема реченицама. Многе пословице имају и директно и фигуративно значење и претежно су састављене од два пропорционална дијела који се најчешће римују. По мишљењу Солара „пословице имају најчешће поетску структуру у смислу језичке организације, која се служи свим елементима језичког изражавања, нпр. ритам, рима и слично, али по неким својим особинама, као што су утврђивање разумских веза и односа међу стварним појавама, могу се убројити и у прозу“ [Solar M. *Teorija književnosti*. Zagreb: Školska knjiga, 1976. s. 163; преузето из Брчкало 2014: 35].

Осим тога, једна пословица може имати неколико варијаната а да се при томе не мијења њен смисао. Те варијанте су посебно карактеристичне при употреби културно или национално-обојених компонената, о чему ће бити ријечи у једном од поглавља овог рада. Тако, нпр. у руском књижевном дјелу Тихи Дон налазимо пословицу која садржи хидроним *Дон*, којој у српском језику одговара кореспондент са хидронимом *Дунав*: *Покеда придешь, в Дону воды много стекет* [Тихий Дон: 234] // *Много ће донде Дунавом воде протећи* [Караџић 1987: 178].

Пословице су карактеристичне и по обиљу застарјелих ријечи – архаизама: *Не верь чужим речам, верь своим очам!* [Даль 2009: 389]; *В своей сермяжке никому не тяжело* [Даль 2009: 354]; *Из туђе њиве и ваган прге заувар је* [Караџић 1987: 118]; *Ласно је покрај чаше јунаком бити* [Караџић 1987: 118].

Осим архаизама, у пословицама можемо наћи и ријечи које су карактеристичне за одређени дијалекат – дијалетизми: *Не жди урожая, сей жито*, хлеб будет [Даль 2009: 456]; *Трбух нема пенџера* [Караџић 1987: 283]; *Кому враг тому и ђаво* [Караџић 1987: 154], као и ријечи које припадају одређеном наречју: *Беле руке воле туђи рад* [Па шта да радимо?, превод Митра Митровић: 194]; *Бијеле руке туђ посао милују* [Караџић 1987: 51].

Проучавањем структуре пословица посебно се бавио Г. Л. Пермјаков, при чему је, разматрајући типове реченица којима могу бити изражене пословице, истицао да се питања да ли је пословица изражена потврдном или одричном, простом или сложеном реченицом односе на лингвистичко проучавање пословица, док за паремиолошке јединице и њихове карактеристике та питања нису релевантна. При томе Пермјаков истиче да пословица, било да је изражена потврдном, одричном или упитном реченицом, сама по себи и даље остаје пословица [Пермјаков 1988: 96]. Пермјаков је на основу унутрашње структуре паремије (појам паремија Пермјаков користи у ширем смислу) дијелио на синтетичке, тј. вишезначне

које уза себе могу имати и додатна објашњења, при чему је у ту групу сврставао између осталих пословице, изреке и народне афоризме, и аналитичке, тј. једнозначне у оквиру којих је сврставао народна вјеровања, савјете и сл. [Ибид: 98].

С обзиром на своју садржајност, народну мудрост, краткоћу, сликовитост, ритмичност, умјетничку оригиналност, семантичку флексибилност, синтаксичку организацију и поетску структуру, пословице су временом добијале све већу популарност у народу. Како пословице представљају синтаксички завршене цјелине, оне могу бити изграђене по моделима и просте или проширене реченице с једне стране, и сложене – зависне, независне или асиндетске, с друге стране.

Будући да се пословице преносе с кољена на кољено, с генерације на генерацију, а имајући у виду да језик кроз историју подлијеже различитим лексичким, граматичким, фонетским, експресивним, функционалним модификацијама, јасно је да и саме пословице као језичке јединице, сходно наведеним модификацијама, морају трпјети одређене промјене.

За разлику од бројних фразеолошких и идиоматских израза, пословице по својој структури подсјећају на кратка умјетничка дјела, при чему оне могу бити изражене како једночланим, тако и двочланим или чак вишечланим конструкцијама, а такве реченице могу бити просте или сложене.

Међу пословицама су посебно заступљени модели простих двочланих реченица које могу бити проширене другим споредним члановима реченице, као и истородним члановима и модели једночланих реченица са предикатом у функцији главног члана, при чему такве реченице могу бити безличне, неодређеноличне или уопштеноличне. Најчешћи синтаксички тип једночланих реченица у руским пословицама јесу уопштеноличне реченице са глаголским предикатом који означава радњу уопштеног лица, тј. радњу која се може односити на било које лице или чак групу лица. Неодређеноличне реченице се користе у пословицама у којима је сва пажња усмјерена на радњу, док је вршилац радње мање битан, он је непознат или неодређен. Безличне реченице у пословицама се користе када се изражава радња или стање који настају, односно постоје, независно од самог вршиоца радње или носиоца стања.

Осим простих, у пословицама су заступљени и модели сложених реченица – независних или зависних, а посебну групу чине и асиндетски тип, тј. пословице изражене реченицама без везника. Структурна карактеристика руских пословица, изграђених по моделу независнослужених реченица огледа се у хомогености и хетерогености њених предикативних дјелова. Пословицама овог типа најчешће се нешто саопштава или поручује. Пословице грађене по моделу зависнослужених реченица структурно се одликују факултативном употребом корелатива, у функцији којих се употребљавају замјенице, прилози и рјечце. У пословицама изграђеним по моделу асиндетских реченица најважнији критеријум за диференцијацију представља смисаони однос који настаје међу реченицама у оквиру сложене, и интонација која је најчешће наративна, интеррогативна и усклична.

Познато је и да пословице представљају завршене, потпуне реченице, мада постоје и примјери у којима су изостављени неки чланови реченице, главни или споредни. Имајући у виду синтаксичко-семантичку категорију, пословице су најчешће изражене изјавним реченицама, док се упитне реченице у пословицама јављају знатно ређе.

С обзиром да пословице представљају завршене реченице јасно је да је у њима заступљена и категорија предикативности, а носилац те предикативности је предикат, изражен најчешће глаголским обликом (личним, или ријетко, безличним). Самим тим, незаобилазне категорије у оквиру пословица су категорије времена и начина. У највећем броју пословица предикат је исказан обликом пословичног (гномског) презента. Знатно мањи број пословица је у прошлом времену. Предикат тих пословица је, иначе, најчешће изражен облицима крњег перфекта, који пословицу чини експресивнијом и сликовитијом, а честа је и употреба имперфекта и аориста. Изражавање будућности облицима футура и презента за будућност у пословицама је знатно ређи случај. Што се тиче категорије начина, у пословицама се најчешће јављају индикативни и импертивни облици (којима се изричу

ставови, односно дају савјети или поуке упућене не једном лицу, већ сваком човјеку), док се облик кондиционала, којим се указује на могућност нечега, у пословицама употребљава знатно ређе. О свим овим синтаксичким категоријама биће ријечи у посебном поглављу овог рада, које уједно представља централни дио наше дисертације.

Што се тиче стила пословица, мишљења многих аутора се не подударају. Иако се пословице најчешће користе у усменом говору, оне се могу наћи и у бројним књижевним дјелима, што ће потврдити и примјери које смо ексцерпирани из различитих врста књижевних дјела: романа, драма, приповијетки, писама. За разлику од Пермјакова, који сматра да пословице представљају изразе карактеристичне за умјетнички стил, Ј. М. Соколов сматра да су пословице првенствено везане за разговорни стил [Соколов 1941: 78]. В. Н. Телија истиче да пословице представљају сликовите изразе који подсјећају на културно-националне еталоне [Телија 1996: 233]. Јелена Јовановић сматра да су пословице „посебан функционално-стилистички тип језичких и фолклорно-литерарних форми са специфичном структуром и стилским особеностима“ [Јовановић 2006: 148].

Једну од битних стилских карактеристика пословица чини и промјена реда ријечи, јер често у њима долази до пермутације главних и споредних чланова, а чест случај у пословицама је да се предикат, који је најчешће изражен глаголом, нађе у постпозицији, на крају саме реченице: Не в коня корм травить [Даль 2009: 293]; Отрезанный ломоть к хлебу не приставишь [Даль 2009: 363]; Боље је не обрећи него ријеч не држати [Карацић 1987: 60]; Враг ни сам себе није добра учинио [Карацић 1987: 71].

Сем промјене редоследа ријечи, у пословицама је евидентно и присуство риме, при чему се најчешће римују задњи стихови: Бойкий скачет, а смирный плачет [Даль 2009: 323]; Ваши скачут, а наши плачут [Даль 2009: 49]; Боље је и кад, него никад [Карацић 1987: 60]; Жене су да зборе а људи да творе [Карацић 1987: 102].

Такође пословице обилују стилским фигурама као што су: а) метафора: У страха глаза велики [Даль 2009: 166]; Труд человека кормит, а лень портит [Даль 2009: 276]; Глад очију нема [Карацић 1987: 74]; Договор куће не обара [Карацић 1987: 88]; Бевојку лице удаје [Карацић 1987: 97]; б) метонимија: Сердце сердцу весть подает [Даль 2009: 182]; Глава је старија од књиге [Карацић 1987: 73]; в) поређење: Чужая душа – темный лес [Даль 2009: 183]; Гледи као свиња на сјекиру [Карацић 1987: 74]; г) контраст: Подальше положишь, поближе возьмешь [Даль 2009: 18]; Сладкая ложь лучше горькой правды [Даль 2009: 120]; Будале кућу зидају, а мудри их купују [Карацић 1987: 65]; Богат једе кад хоће, а сиромах кад може [Карацић 1987: 54]; д) иронија: Нашла врећа закрупу [Карацић 1987: 97]; њ) алитерација: Сорока скажет вороне, ворона борову, а боров всему городу [Даль 2009: 416]; Порог поскребла да пирог испекла [Даль 2009: 347]; Врана врани очију не вади [Карацић 1987: 71].

1.6. Историјски развој паремиологије у руском језику

Зачетником проучавања руских паремија чији су радови били од великог значаја за даље проучавање руског паремиолошког фонда сматра се М. В. Ломоносов. Сакупљањем руских пословица бавио се Иполит Богданович, а његова збирка *Русские пословицы* објављена 1785. године, у којем су своје мјесто нашле бројне пословице али изобличеног облика, није од великог научног значаја. Фолклорни жанрови, посебно руске народне пјесме и пословице биле су предмет интересовања истакнутог филолога слависте А. Х. Востокова. Велики значај за развој руске паремиологије имао је и зборник пословица Књажевича *Полное собрание русских пословиц и поговорок* (1822), у којем су пословице и изреке поређане по азбучном реду.

Један од итакнутих истраживача паремиолошког фонда руског језика, познати етнограф и археолог И. М. Снегирјев, који се посебно бавио проучавањем руских пословица, изрека, обичаја и празника, међу првима је указао на територијалну распоређеност пословица и покушао је да тачно одреди поријекло пословица, повезујући га са историјом људског друштва. Проучавањем пословица бавио се и руски лингвиста и историчар књижевности и

умјетности Ф. И. Буслајев, који у свом дјелу *Русский быт и пословицы* (1861) указује на историјски развој пословица и на узајамну повезаност начина живота и пословица, које по његовом мишљењу имају епско и митолошко значење.

У руском језику крајем 19. и почетком 20. вијека запажено је посебно интересовање за проучавање паремиолошког фонда, а свакако назаобилазан извор за бројна паремиолошка и фразеолошка истраживања је зборник пословица истакнутог руског лингвисте, лексикографа, етнографа Владимира Ивановича Даља *Пословицы русского народа*, који је први пут штампан 1861., 1862. године у овир периодичног издања *Чтения Общества истории и древностей при московском университете*. Последње издање штампано 1957. године у којем је аутор представио својеврстан поглед на свијет руског народа садржи више од тридесет хиљада пословица, изрека и других малих жанрова руског фолклора као што су вјеровања, узречице, пошалице, брзалице, досјетке. Као извори за стварање наведеног зборника послужили су му неки штампани зборници прошлог вијека, прије свега зборник Снегирјева и Књажевича, као и рукописне свеске које су Даљу достављане из цијеле Русије. Посебан извор за Даља представља живи руски говор, јер према његовим ријечима он је цијелог живота сакупљао „оно што је чуо од свог учитеља, тј. живог руског језика“ [Даль 2009: 6]. За разлику од бројних зборника у којима је класификација пословица и других фолклорних жанрова извршена по азбучном реду, В. И. Даль у наведеном зборнику пословице и изреке групише према тематској припадности (Бог – Вера, Судьба – Терпение – Надежда, Счастье – Удача, Муж – Жена, Двор – Дом – Хозяйство и др.), а поред тога уз поједине изразе у заградама указује на њихово значење или даје кратка објашњења одакле они потичу, као, нпр. уз пословицу Битый битого везет. Битый небитого везет Даль у загради даје објашњење (из сказки), тј. указује да ова пословица потиче из бајке; уз пословицу Будет досуг, когда вон понесут, Даль даје објашњење (т. е. как помрешь). Захваљујући овом зборнику, пословице постају предмет интересовања не само фолклориста и етнографа, него и лингвиста као што су А. А. Потебња, А. А. Шахматов и други. О овом зборнику писали су многи. Тако, нпр. В. П. Аникин пише: „пословица сосредоточила в себе, выразила собой высоко ценимый В. Далем взгляд народа на мир, общественные порядки, бытовые установления“ [Аникин 1984: 389].

Од почетка 20. вијека паремије све чешће постају предмет интересовања бројних научника који се посебно осврћу на проблеме и специфичности самих пословица, њиховог дефинисања, а осим тога научници се труде да разјасне однос између пословица и изрека с једне стране, и изрека и афоризама с друге стране.

Посебно важан период за развој паремиолошког фонда руског језика јесте период од 60. до 80-их година 20. вијека, када се појављују радови истакнутих руских лингвиста који се баве проблемима дефинисања устаљених изрза тј. пословица, изрека, идиома. Од посебног значаја су радови В. Л. Архангелског *Устойчивые фразы в современном русском языке* (1964), В. В. Виноградова *Об основных типах фразеологических единиц в русском языке* (1977), А. М. Бабкина *Русская фразеология, ее развитие и источники* (1970). Такође у овом периоду се појављују и радови истакнутих научника: Г. Л. Пермјакова *Избранные пословицы и поговорки народов Востока* (1968); В. П. Жукова *Русская фразеология* (1986), *Семантика фразеологических оборотов* (1978).

Важним питањима и проблемима разграничавања пословица и изрека посебно се бавио и З. К. Тарланов, чији су радови *Очерки по синтаксису русских пословиц* (1982), *Русские пословицы: синтаксис и поэтика* (1999) дали велики допринос у проучавању синтаксе пословица руског језика.

Велики значај је имало и проучавање руских пословица и изрека у поређењу са паремијама других народа. Сходно томе, појавио се већи број зборника и двојезичних речника у којима су се руске пословице поредиле са њиховим кореспондентима у другом језику. Између осталих можемо издвојити:

1. Речник М. Котове *Русско-славянский словарь с английскими соответствиями* под редакцијом професора П. А. Дмитријева (2000) – Основу овог речника чини велики број

пословица датих на више словенских језика: руском, српском, бјелоруском, бугарском, пољском, словачком, украјинском, чешком, насупротив којим стоје преводни кореспонденти енглеског језика.

2. Речник М. Ј. Цвилинга *Русско-немецкий словарь пословиц и поговорок* (1984) садржи око 700 израза, при чему су уз руске пословице и изреке дати дословни преводи и еквиваленти њемачког језика чије се уопштено значење углавном поклапа са значењима руских пословица и изрека.

3. Речник С. С. Кузмина и Н. Л. Шадрина *Русско-английский словарь пословиц и поговорок* (1989) броји 500 руских пословица и изрека са њиховим тумачењима и фразеолошким кореспондентима на енглеском језику и преводним варијантама. Такође су наведени и примјери њихове употребе у руским умјетничким и публицистичким дјелима. У речнику постоји и азбучни индекс кључних ријечи употријебљених у руским пословицама и изрекама.

1.7. Историјски развој паремиологије у српском језику

Како смо већ наглашавали, у српском језику проблему разграничавања пословица и изрека није посвећено пуно пажње. Иако се настоји да се укаже на разлике између значења и садржаја пословица и изрека, често су ови појмови синонимни.

Народне пословице у српском језику почеле су да се записују тек током 18. вијека, а међу првима за народне пословице, изреке и загонетке интересовао се Гаврил Стефановић Венцловић, чија се основна дјелатност као преводиоца, пјесника, прозног и драмског писца састојала у просвећивању народа. Венцловић је међу првима употријебио термин *притча*, под којим не подразумејева пословице, већ загонетке, док је за пословице користио разна објашњења 'штоно прости људи говоре', 'како што ви и сами говорите', 'штоно се вели', 'ви и сами знате и то говорите', 'као што се казује', 'што у нас нека реч има, те се говори и сл. [преузето из Јовановић 2006: 18].

Термин пословица у данашњем значењу међу првима је употријебио Захарије Орфелин који у свом дјелу из 1783. године *Искусниј подрумар* пише „Обштаја пословица јест што у вину можно истину најти“ [преузето из: Караџић 1987: 361]. У великом броју својих дјела, пословице укључује и Доситеј Обрадовић, док се Јован Мушкатировић сматра једним од најистакнутијих паремиолога 18. вијека. На основу његове збирке *Притче или ти по простому пословице* објављене у Бечу 1787. године, коју сачињавају пословице преведене са разних језика као и пословице из наших крајева, може се закључити да њега пословице интересују не као књижевна вриједност, већ прије свега као материјал који има практични значај и практичну примјену [Марковић Р. *Паремиолошке форме – бележења, проучавања и резултати паремиолога у Србији. Посебан осврт на пословице*. Усмено народно стваралаштво: Зборник радова о нашем Фолклору. Београд: Народна књига, 1982, с. 201–209; преузето из Георгијев И. 2018: 40]. Иначе, ова збирка је имала велики значај и за стваралаштво Вука Караџића, јер у Предговору Срских народних пословица, сам Вук наводи да је из збирке Јована Мушкатировића узео само оне пословице, како он каже „за које сам слушао да се по народу говоре, и за које нико не може рећи да су срамотне“ [Караџић 1987: 13].

Термин пословица коначно је озваничио Вук Караџић, иако се он помиње још у његовом писму Копитару из 1814. у којем пише „Пословице тешко се купе ...“ и у Рјечнику из 1818. године са значењем другачијим од савременог „нарочити облик говора, одомаћен понајвише међу сељацима, који се постиже на тај начин што се испред свакога слога у речи додаје по један сувишан слог или по једна сувишна реч, махом иста и без икаквог значења, са циљем да се прва садржина реченице сакрије од неупућених“ [Караџић 1987: 361]. Ипак ни код самог Караџића пословица није јасно дефинисана, што се види се и на основу самог наслова његовог зборника, гдје је уз српске пословице додао и друге различне као оне у обичај узете ријечи, при чему није означавао шта су пословице, а шта у обичај

узете ријечи [Јовановић 2006: 18]. Сам Вук је у свом зборнику писао да у народу „нема назива за пословице, него кад се која хоће да рекне, обично се говори: Штоно (има ријеч); или: Штоно стари веле; или Штоно бабе кажу и т. д. [Караџић 1987: 13].

Вук Караџић се посебно бавио биљежењем и проучавањем пословица, а своју прву збирку народних пословица разврстаних по азбучном реду и посвећених владици црногорском и брдском Петру Петровићу Његошу под називом *Српске народне пословице и друге различне као оне у обичај узете* ријечи штампао на Цетињу 1836. године. Слиједећи упутства Јернеја Копитара да прикупља само чисто народне српске пословице, а не да их попут Мушкатиновића мијеша са пословицама и преводима пословица других народа, као и да уз пословице које су произашле из приповиједања или из неких народних обичаја дода краћа објашњења, Вук је читавог живота пословице тражио у говору народа, а из пословица које је преузимао из ранијих књига, бирао је само оне, које је по његовим ријечима „слушао да се и по народу говоре“ [Караџић 1987: 360]. Друго издање *Српске народне пословице* објављено у Бечу 1849. године не само да је технички редиговано и обogaћено новим пословицама, него је у њему Вук потпуно елиминисао поједине пословице, које су по мишљењу Мирослава Пантића „вређале или исмевале тако моћни, а толико срдити слој попова и калуђера“ или „које су могле бити неугодне људима одређених крајева или места“, или које Вук „није осећао као довољно народне“ или оне „чији му је морал можда изгледао одвише неприхватљив“ [Караџић 1987: 377–378].

На поједине Вукове пословице кратко се осврнуо и Миодраг Лалевић у чланку *Језик и стил пословица Вукове збирке*. Говорећи о облику, Лалевић истиче да пословице и други мањи облици народне књижевности имају фиксиран облик, организовану сталну везу што их чини изразима фразеолошког карактера. Разматрајући жанровски карактер пословица Лалевић пише: „Пословица гномским обликом својим постаје нормална јединица израза и филозофског реаговања. Она на тај начин, гномиком својом, добија свевременски карактер. Није ту само веза с анегдотом, – то је већ уопштен израз за сваку згуду. Стога је најподеснији и најлогичнији гномски стил за изражавање правила и закона по којима се управља и на којима се живи кроз векове. И увек је то облик ближи епици него лирици“ [Лалевић М. С. *Језик и стил пословица Вукове зборке*, Титоград: Стварање бр. 7–8, с. 452–467; преузето из Јовановић Симић 2011: 29].

Велики значај за проучавање пословица имао је и Веселин Чајкановић, а податке о његовом раду на пољу пословица и објављеним радовима налазимо у Предговору сабраних дела из српске религије и митологије Војислава Ђурића (1994). Он пише да, с обзиром да се дуже од деценије и по бавио тумачењем пословица античких и наших које су имале велики значај за реконструкцију старинских вјеровања, Чајкановић 1926. године у чланку *Религија о српским пословицама* закључује: „Старинска српска религија сачувана је, у многим пословицама, у првобитној чистоти. Чак и за пословице за које би се на први поглед рекло да су постале под утицајем хришћанске цркве, често се, при пажљивијем посматрању, може утврдити да су незнабожачке“ [Ђурић 1994: 13]. Ђурић даље пише да је реконструкцију старе српске вјере Чајкановић започео на српским пословицама и то у исто вријеме кад се интересовао и за античке пословице, о чему свједоче његови радови *Pisandera* (1910), и *О Зенобијевој збирци* (1914). Такође су значајни његови радови о пословицама И ту има његова масла (1910), у Бога су вунене ноге, а гвоздене руке (1914). О пословицама Кошта (га) као светог Петра кајгана и Нуде се као Грци у апс, Чајкановић 1918. године објављује рад *Примедбе уз неколике пословице*. Осим наведених, Чајкановић објављује низ радова о пословицама у којима су примијењени филолошки, историјски и компаративни методи, при чему ти радови откривају „старинска вјеровања и с њима право значење пословице“. У овим радовима Чајкановић се осврће на пословице, при чему закључује да су српске пословице (под којима подразумева алузије на какав познати догађај, или алегорије, или сентенције, или каква било опажања и рефлексije) ближе германским и романаским, и да представљају боље огледало народног живота. Даље он сматра да су по свом поријеклу српске пословице најчешће народне, а њихова форма везана је и условљена стихом, сликом или стилским

фигурама, међу којима посебно истиче антитезу. На крају Чајкановић закључује да су се пословице на основу свега наведеног у непромијењеном облику могле сачувати из врло далеке старине [Ђурић 1994: 17].

У докторској дисертацији *Когнитивни културни модели: „Љубав“ у српским и шпанским паремијама* Ивана З. Георгијев наводи шири списак збирки које су се појавиле у другој половини 19. вијека: збирка Мијата Стојановића *Сбирка народних пословица, рјечих и изразих* (1866); збирка Ђура Даничића *Пословице* (1871); збирка народних пословица сакупљача Мехмедбега Капетановића Љубишког *Народно благо* (1887); збирка народних пословица хрватског фолклористе В. Ј. Скарпе *Хрватске народне пословице* (1909). Међу збиркама 20. вијека као значајне Георгијев наводи: збирке Милана З. Влајинца *Пољска привреда у народним пословицама* (1925) и *Жена у народним пословицама* (1975); збирку народних пословица врањског краја српског паремиолога Хаџи-Тодора Димитријевића *Врањске пословице I* (1935); *Антологију народних умотворина* коју је приредио Миливоје В. Кнежевић (1957); Збирку српских и хрватских народних пословица под насловом *Антологија народних пословица и загонетки коју је приредила Аница Шаулић* (1962. и друга два издања 1964. и 1976.); збирку народних пословица Татомира Вукановића *Српске народне пословице* (1974) [преузето из: Георгијев 2018: 41– 43].

2. СИНТАКСИЧКО-СЕМАНТИЧКА АНАЛИЗА ПОСЛОВИЦА

2.0. Посебна пажња посвећена је синтаксичкој структури пословица. Када је ријеч о синтакси руских пословица, И. А. Волошкина разматра пословице као кратке фолклорне текстове, чију структуру чини један израз који има форму прости или сложене реченице. По њеном мишљењу, овај жанр је карактеристичан по постојаности речничког састава и граматичке структуре [Волошкина 2006: 25]. За разлику од ње, В. П. Жуков сматра да пословица није само прост исказ, јер није сваки исказ постао пословица, већ само такви искази који су координирали са начином живота и мишљењем већине људи. Он пише: „пословицы не спорят, не доказывают – они просто утверждают или отрицают что-либо в уверенности, что все ими сказанное – твердая истина“ [Жуков 1978: 160]. Са овим мишљењем слаже се и Н. Н. Семенов, која сматра да пословице не само да нису прости искази, него оне имају и сложену семантичку структуру [Семенов 2011: 108].

Бавећи се синтаксичком структуром пословица, В. В. Виноградов је писао: „Пословицы и поговорки имеют структуру предложения и не являются семантическими эквивалентами слов“ [Виноградов 1977: 243].

Научници који се баве синтаксом пословица (З. К. Тарланов, С. Г. Лазутин, Г. Л. Пермјаков и др.) сматрају да су пословице конструисане на основу одређених синтаксичких модела. Ти модели су првенствено представљени уопштеноличним, неодређеноличним и инфинитивним конструкцијама, које су типичне за пословице и представљају „маркированное ядро пословичного синтаксиса" [Тарланов 1999: 370].

По мишљењу В. М. Мокијенка, језичка форма пословица увелико зависи од њихових основних обилежја: уопштеног садржаја, фолклорног поријекла и употребе у свакодневном говору. Он је дошао до закључка да је највећи број пословица изражен неодређеноличним реченицама, док, нпр. упитне и узвичне конструкције за пословице нису карактеристичне [Мокиенко 1990: 21].

Синтаксом српских пословица посебно се бави Јелена Јовановић, која сматра да су пословице „посебан функционално-стилистички тип језичких и фолклорно-литерарних форми са специфичном структуром и стилским особеностима“ [Јовановић 2006: 148].

Бавећи се синтаксом пословица ексцерпираних из збирке Вука Караџића, Јовановић је дошла до закључка да се пословице могу јавити у реченичној форми, и то:

1. једночланој (мономној) – у оквиру ових реченица Јовановић набраја конструкције у којима постоји само лични глаголски облик пунозначних глагола, конструкције са неглаголским ријечима које се често налазе у комбинацији са егзистенцијалним глаголом и безличне једночлане конструкције. Осим наведених Јовановић мономним конструкцијама придружује и реченице са „регираним именичким или заменичким елементом уз безлични глаголски облик“ [Јовановић 2006: 82], а посебно мјесто заузимају и пословице изражене реченицама са крњим глаголским обликом, императивом или инфинитивом.

2. двочланој (биномној) – под којима Јовановић сматра конструкције са субјектом у номинативу и предикатом израженим личним глаголским обликом, субјекатско-предикатске конструкције, као и конструкције са номинативским субјектом, предикатом и предикативом свих различитих врста и облика. С обзиром да субјекат осим именице у номинативу може бити изражен и неком другом врстом ријечи попут инфинитива, броја, прилошких ријечи, Јовановић и ову врсту реченица прикључује биномним и сматра да се у оваквим конструкцијама предикат јавља у личном глаголском облику, или предикат и предикатив [Јовановић 2006: 81–82].

У наставку рада ми ћемо се детаљније бавити синтаксом како руских, тако и српских пословица. Прије него што пређемо на анализу пословица, осврнућемо се кратко на синтаксичке карактеристике реченице уопште. Да би се реченица као сложенија конструкција разликовала од синтагме као простије цјелине, њу у основи мора конституисати предикат, који може бити изражен личним глаголским обликом који говори о носиоцу ситуације, али са друге стране, он може бити и обезличен, како у лексичком, тако и

у граматичком смислу. За разлику од предиката као обавезног члана реченице, субјекат реченице може бити или потпуно изостављен или логички присутан, тј. може се подразумевати. Управо у зависности од присуства односно одсуства субјекта, реченица може бити једночлана или двочлана. Осим тога, поред субјекта и предиката, реченица може садржати и допуне (именске или глаголске), па самим тим, у зависности од присуства споредних чланова реченица може бити непроширена и проширена. Као јединица вишег реда јавља се сложена реченица, у оквиру које се уочавају зависни и независни синтаксички односи, а најглавније је да њу чине најмање двије предикације, тј. просте реченице.

С обзиром да пословице представљају синтаксички завршену цјелину, о свим наведеним карактеристикама реченице биће ријечи у овом поглављу. Првобитно ћемо пословице посматрати у зависности од тога којом су врстом реченица исказане: потврдном или одричном, изјавном, упитном или заповједном. Затим ћемо са становишта присутности главног члана – субјекта, издвојити пословице изражене двочланим и једночланим реченицама. У оквиру пословица изражених двочланом реченицом посебно ћемо разматрати пословице изражене простом, простопроширеном и сложеном реченицом. Када је ријеч о пословицама израженим једночланим реченицама, иако у литератури постоји више типова тих реченица, ми ћемо, узимајући у обзир категорију лица, издвојити само пословице изражене неодређеноличним, уопштеноличним и безличним реченицама (иначе ове три врсте једночланих реченица се најчешће и срећу међу пословицама). С обзиром да је сама подјела реченица на једночлане и двочлане условљена структурно-семантичким обиљежјима, такође ћемо поред синтаксичке анализе, пословице посматрати и са семантичког аспекта.

2.1. ВРСТЕ РЕЧЕНИЦА У ЗАВИСНОСТИ ОД САДРЖАЈА ПРЕДИКАТИВНОСТИ И ЗНАЧЕЊА У ПОСЛОВИЧНИМ КОНСТРУКЦИЈАМА

2.1.1. Пословице изражене потврдном и одричним реченицама.

2.1.1.1. Ексерпцијом примјера, установили смо да је највећи број пословица изражен реченицама потврдног карактера.

1. – Ну, ты мне не указывай, куда мне ехать, сам знаю! – А ты знаешь, так и езжай куда хочешь! *Прямо только сорока летает*, ты об этом слыхал [Тихий Дон: 688]?

– А ти мени не наређуј куда да идем, знам то и сам! – Па кад знаш, иди куд хоћеш! – Нећу ваљда ићи по твојим плановима! *Право само сврака лети*, јеси ли чуо то [Тихи Дон: 224]?

2. *Дулебов*. Ну, а вы-то чем же хотите взять?

Бакин. Смелостью, князь. *Смелость*, говорят, *города берет* [Таланты и поклонники: 547–548].

Дулебов. А чиме ви мислите да освајате?

Бакин. Храброшћу, кнеже. *Храброст*, веле, *осваја градове* [Таленти и обожаваоци: 330].

3. Кто из разбогатевших людей не испытывал на себе, с каким трудом он старательно приучал себя к этой чистоте, подтверждающей только пословицу: *белые ручки чужие труды любят* [Так что же нам делать: 221]?

Ко од оних људи који су се обогатили није на себи искусио колико се марљиво морао навикавати на ту чистоћу која само потврђује пословицу *»беле руке воле туђи рад«* [Па шта да радимо: 194]?

Бијеле руке туђ посао милују [Караџић 1987: 51].

Очигледно је да је свака од наведених пословица изражена биномном потврдном реченицом. При томе је у свакој пословици изражен граматички субјекат, и то именицом у номинативу једнине (у првом и другом примјеру) или множине (у последњем примјеру). С обзиром да је у свакој од наведених пословица, како руских, тако и српских, употријебљен глагол несвршеног вида, предикати руских пословица изражени су обликом трећег лица садашњег времена у облику једнине (*летает, берет*) или множине, у последњем примјеру (*любят*), односно обликом трећег лица несвршеног презента у пословицама српског језика, такође у облику једнине или множине (*лети, осваја, воле*). У последњем примјеру навели смо и пословицу ексцерпирану из зборника Караџића, са разликом што је умјесто предиката преводног кореспондента *воле*, употријебљен предикат *милују*, изражен такође обликом трећег лица множине несвршеног презента.

2.1.1.2. Слиједје ексцерпиране пословице изражене реченицама одричног карактера:

1. А все мы божи да государевы; да ведь на чужой рот пуговицы не нашьешь [Дубровский: 1015].

А сви смо ми божји, па цареви; ама на туђа уста не можеш дугме пришити [Дубровски: 146].

2. – Видно, *плетью обуха не пег'ешибешь*, – сказал он, отходя от окна и подавая Ростову большой конверт [Война и мир: 265].

– *Не бије се шут с рогатим* – рече кад се одмаче од прозора и даде Ростову велики коверат [Рат и мир: 643].

Зид се главом не пробија [Станковић 1998: 557]

Шут с рогатим не може се бити [Караџић 1987: 315].

3. *От трудов праведных не наживешь палат каменных* [Путь жизни: 145].

Праведним радом нећеш стећи мермерне палате [Пут у живот: 133]!

Од својих жуљева се мало ко обогатио [Гиљотен 1987: 101].

4. Ох, *бабий кадык не заткнешь ничем*. Что болтаешь, сама не знаешь [Власть тьмы, или «Коготок увяз, всей птичке пропасть»: 67].

Ох, *Женски језик ничим се зауставити не може*. Ни сама не знаш шта брбљаш [Царство мрака или «Од сламке кућа изгори»: 92].

Гори је женски језик но Турска сабља [Караџић 1987: 75].

Не би га надлајало деветоро паса [Караџић 1987: 188].

Нигда му језик не стоји, као воденично коло [Караџић 1987: 202].

5. – Божья воля сама по себе, а надо и меры принимать. *Под лежащий камень и вода не бежит* [Пошехонская старина: 324].

– Божја воља је једно, али треба и нешто предузети. *Под камен који чврсто лежи ни вода не подлази* [Пошехонска старина: 416].

У текућој води муљ не лежи [Гиљотен 1987: 117].

Свака од наведених руских пословица изражена је одричном реченицом, и то једночланом уопштеноличном реченицом (прва четири примјера) и двочланом реченицом (последњи примјер). У свим примјерима негација је изражена уз помоћ одричне рјечце *не*, с тим што је у четвртом примјеру осим рјечце *не* употријебљена и одрична именичка замјеница *ничто*, изражена обликом инструментала *ничем*. Што се тиче преводних кореспондената, поред тога што нису све пословице изражене једночланим реченицама, аналоги ексцерпирани из зборника Караџића и Гиљотен у појединим примјерима нису изражени ни одричним реченицама. У првом преводном кореспонденту, исто као у изворној

пословици употријебљена је одрична уопштенолична реченица. У другом примјеру, како у преводу, тако и у аналозима из зборника Караџића и речника Станковића употријебљена је лична одрична реченица са граматичким субјектом *шут* (у преводу, и код Караџића) односно *зид* (у речнику Станковића). У трећем примјеру, у преводном кореспонденту употријебљена је уопштенолична одрична реченица. Међутим, по нашем мишљењу, овај превод није адекватан, па смо навели кореспондент ексерциран из паремиолошког речника Гиљотен изражен личном потврдном реченицом са граматичким субјектом *ко*. У четвртном примјеру преводац је употријебио личну одричну реченицу у којој је изражен граматички субјекат, исказан именицом *језик*. Слично претходном, и овај превод смо сматрали неодговарајућим, па смо навели кореспонденте ексерциране из зборника Караџића који су изражени личним реченицама, а у једном од њих нема ни негације, већ је употријебљена поредбена лична реченица (Гори је женски језик но Турска сабља). И у последњем примјеру налазимо одступање од синтаксичке конструкције којом је изражена изворна пословица. За разлику од изворне пословице и кореспондента ексерцираног из паремиолошког речника Гиљотен, изражених простом личном одричном реченицом, преводац је у преводном кореспонденту употријебио сложену реченицу са зависном атрибутском.

Видјели смо да је у свим изворним пословицама негација изражена помоћу рјечце *не* која се у руском језику употребљава у реченицама за негацију радње, стања, постојања, присуства и стоји испред глагола предиката. Поред ове рјечце, у последњем примјеру налази се и рјечца *и*, која се употребљава или самостално, или заједно са рјечцом *не* и служи за појачавање негације. У преводном кореспонденту, у функцији интензификатора негације, упоријебљена је одрична рјечца *ни*.

2.1.2. Пословице изражене изјавним, заповједним и упитним реченицама

2.1.2.1. У зависности од значења пословице су најчешће изражене изјавним реченицама. Ми ћемо навести само неколико примјера, с обзиром да ће већина нашег рада бити прожета таквим реченицама.

1. Между нами: Верочка, кажется, очень ему нравится... – *Далеко кулику до Петрова дня* [Пошехонская старина: 213].

Међу нама речено: Верочка му се, чини ми се, много свиђа ... – *Е тај нависоко пуца* [Пошехонска старина: 272].

2. С ним же я пил да гулял, он же всему беспутству заводчик, главный заторщик из бражного, он же меня и надул, *вывел на свежую воду* [Бедность не порок: 21].

С њиме сам пио и банчио, он је био главни потстрекач у разврату, коловођа у пијанчењу, он ме је и преварио, *превео жедног преко воде* [Сиротиња није грех: 18].

3. *Венеровский*. Это Прибышев с племянницей. Пусти.

Беклешов. Вот на ловца и зверь бежит [Зараженное семейство: 377].

Венеровски. То је Прибишев с братаницом. Пусти их.

Беклешов. Добром ловцу и дивљач иде на мету [Заражена породица: 508].

Очигледно је да је у сваком примјеру, како руска пословица, тако и њен кореспондент у српском језику изражен изјавном реченицом. При томе је само у првом примјеру руска пословица изражена једночланом безличном реченицом, док се у свим осталим примјерима ради о личним двочланим реченицама. Када је ријеч о преводним кореспондентима, треба истаћи да је свака пословица изражена двочланом реченицом са присутним граматичким субјектом.

2.1.2.2. Осим изјавних, у пословицама посебно су заступљене заповједне реченице.

1. а) Пред самым только отъездом Николай поцеловался с ним и сказал, вдруг странно серьезно взглянув на брата: – Все-таки *не поминай меня лихом*, Костя [Анна Каренина: 386]!

Pred sam polazak, Nikolaj se poljubi s bratom i reče, odjednom nekako čudnovato ozbiljno pogledavši u brata: – Ипак, *ne sećaj me se po zlu*, Kostja [Ана Каренјина: 386]!

б) Ну-с, позвольте пожелать вам всего хорошего. *Не поминайте лихом* [Чайка: 171]!

А сад ... допустите да вам пожелим све најлепше. *Не помињите ме по злу* [Галерб: 219]!

2. а) Ну, и нам тоже *пальца-то в рот не клади* [Волки и овцы: 462]!

Немој ни нама да мећеш прст у уста [Вуци и овце: 120]!

б) А что ж Чугунов? Подьячий как подьячий, – разумеется, *пальца в рот не клади*. [Волки и овцы: 507].

Шта је Чугунов? Ћата као ћата, – оно, наравно, *немој да му ставиш прст у уста* [Вуци и овце: 171]!

Ко меће прст међу туђа врата, откинуће му [Карацић 1987: 153].

3. – *Не суйся не в свое дело*, пашенок [Пошехонская старина: 103]!

– *Не пачай се у туђе ствари*, пашче једно [Пошехонска старина: 130]!

Немој свакој тици бити кобац [Карацић 1987: 197].

Не ничи ће те не сију [Карацић 1987: 198].

4. а) – Куда, матушка, ехать изволите? – начала было Марфа. – А тебе какое дело? *Знай сверчок свой шесток* [Игрок: 669]!

– А куда, мајџице, izvolevate putovati? – започе Marta. – А šta se to тебе тиће? *Gledaj svoj posao* [Коскар: 167]!

б) Не смислишь ничего, но мешайся! *Знай, сверчок, свой шесток*, убирайся [Женитьба: 16]!

Ništa se ti u to ne razumiješ, nemoj se miješati! *Ne niči gdje te ne siju* – купи се [Џенидба: 169]!

Немој свакој тици бити кобац [Карацић 1987: 197].

Не ничи ће те не сију [Карацић 1987: 198].

У свакој од наведених пословица предикат је изражен обликом императива. Да се подсетимо, императив је глаголски облик којим се исказује подстицај неке да се изврши нека радња. Уобичајено значење императива је исказивање заповјести, жеље и молбе. Међутим, постоје и друга модална значења која зависе од самог глаголског облика, значења глагола од којег се образује императив, а значајну улогу има и контекст у којем се налази та реченица са императивним обликом. Нека од тих модалних значења су забрана вршења радње, давање савјета или упутстава, а у Синтакси српског језика Танасић пише о облику императива којим се може „просто скретати нечија пажња на нешто или износити предлог да се приступи нечему“ [Танасић 2005: 455].

У првом примјеру је и у руској изворној пословици и њеним преводним кореспондентима императивом изражена молба. У другом примјеру је и у руској пословици и у преводним аналозима употребијен императив са значењем забране вршења радње. Међутим, за разлику од руске пословице у којој се одрични императив јавља у простој форми, у њеним преводним кореспондентима одрични императив је сложен, јер у свом саставу има императивну рјечцу *немој* и конструкцију да + презент глагол (у нашим примјерима то су несвршени глагол *мећеш* и свршени глагол *ставиш*). С обзиром да се у овим примјерима ради о забрани рање која је у току, по правилу треба да се употреби

глагол несвршеног вида, тако да је у другом преводном аналогу преводац направио грешку гдје је умјесто презент свршеног глагола *ставити* требао да употрежи глагол несвршеног вида, тј. презент глагола стављати. Осим тога уз овај примјер искористили смо и аналог ексцерпиран из зборника Караџића, изражен зависном сложеном реченицом, у којој предикати нису изражени обликом императива, већ облицима презента. У трећем и четвртом примјеру и у руским пословицама и у њиховим преводима на српски језик императивом се изриче заповјест којом се одређено лице наводи да не врши радњу именовану глаголом. С обзиром да и у трећем и у четвртом примјеру пословице имају исто значење „да се не треба мијешати у туђе ствари“, уз превод који су дали преводиоци, ми смо навели пословице преузете из зборника Караџића, које могу бити аналоги по значењу објема пословицама. При томе, док у аналогу Не ничи ђе те не сију, императив означава заповјест, у другом аналогу Немој свакој тици бити кобац [Караџић 1987: 197] одрични императив, који се састоји од рјечце *немој* и инфинитива *бити*, означава забрану вршења радње.

2.1.2.3. Чињеницу да се упитне реченице ријетко јављају у пословицама доказују и примјери из наше грађе, гдје смо у оквиру великог броја ексцерпираних пословица пронашли свега неколико примјера:

1. – Телеграмма при вас? – Телеграмма?.. Нет. При чем тут телеграмма? – Ага! Нет!.. .
– Нету, говоришь? А мы тебе поверим? *На мякине хочешь подсидеть* [Тихий Дон: 264]?
– Је ли телеграм код вас? – Телеграм ... Није. Шта ће вам телеграм? – Аха-а! Немаш га! – Није код тебе, кажеш? А ми да ти верујемо? *Хоћеш старе лисце на мамац да ухватиш* [Тихи Дон: 138]?

Матора лисица чува се гвожђа [Караџић 1987: 174].

2. а) Что мы будем делать до обеда? *Бить баклуши* [Новь: 232]?
Шта ћемо да радимо до ручка? *Да говоримо бесмислице* [Новина: 407]?

б) Замолчи, пожалуйста! Разве я что дурное говорю? Ты всегда к ней можешь приехать, и принять тебя она должна с честью; ты *не баклуши бить, не лясы точить*; ты за своим делом, кровным [Волки и овцы: 474].

Ћути, молим те! Јесам ли што ружно рекла? Ти увек можеш код ње да дођеш, и она те мора лепо дочекати; *не долазиш да млатиш празну сламу*, већ својим послом [Вуци и овце: 133].

в) – Пора нам, Тетка, делом заняться. *Довольно тебе бить баклуши* [Каштанка: 440].
– Време нам је, Тетка, да почнемо да радимо, *доста си беспосличила* [Каштанка: 357].
Бунар украј ријеке копати [Караџић 1987: 65].
Воду у авану тући [Караџић 1987: 70].
Продаје зјала [Караџић 1987: 240].

3. а) *Белены*, что ли, *вы* все *объелись* [Игрок: 673]?
Jeste li se svi bunika najeli, šta li vam je [Kockar: 171]?

б) – Да что ты, мать моя, *белены*, что ли, *объелась*! – не выдержала Ольга Порфирьевна [Пошехонская старина: 89].

– Ама шта ти је, мајко моја, *јеси ли се бунике најела*, шта ли? – не отрпе Олга Порфирјевна [Пошехонска старина: 112].

в) *Дульчин*. *Белены*, что ль, ты *объелся*?

Салай Салтаньч. Я дома хороший шашлык ел, кахетинский пил, *белены не кушал* [Последняя жертва: 191].

Дуљчин. Да се ниси најео бунике?

Салај Салтанович. Код куће сам појео добар ћевап, попио кахетинског, бунике нисам јео [Последња жртва: 305].

Као да се буна назобао [Карацић 1987: 140].

Као да се бунике најео [Карацић 1987: 140].

За разлику од првог примјера у којем је упитном реченицом изражена пословица, у свим осталим примјерима ријеч је о фразеологизмима. Јасно се види да упитне реченице којим су исказани фразеологизми или пословице упућују саговорнику неко питање. На тај начин, фразеолошке јединице имају облик реторичког питања, јер нису постављене у циљу да добију одговор на постављено питање, јер се у њима ништа и не пита, већ се само појачава одређена емоција. Другим ријечима, упитна реченица је заправо изјавна. Да је ријеч о реторичком питању, показују и наведени примјери из других књижевних дјела, гдје се истом фразеолошком јединицом ништа не пита већ се нешто изјављује. У првом примјеру аналог преузет из зборника Карацића семантички је еквивалентан изворној руској пословици при чему нема облик реторичког питања, већ је изражен изјавном личном реченицом. У другом примјеру фразеологизам *бить баклуши* само у књижевном дјелу Тургенева и његовом преводу представља реторичко питање, док је у осталим примјерима, укључујући и аналоге преузете из зборника Карацића, он изражен изјавном реченицом. Да је у последњем пару фразеологизам *белены обџелся* у свим примјерима наведеним из различитих књижевних дјела употријебљен у служби реторичког питања, доказују кореспонденти преузети из зборника Карацића, који су семантички еквивалентни изворној пословици, а по својој структури не представљају реторичко питање него устаљено поређење.

У овом одељку посматрали смо пословице изражене потврдним и одричним реченицама. Када је ријеч о аспекту потврди / одрични облик пословица, анализирани примјери су показали да постоји велика сличност између руских и српских пословица. Међутим, и поред велике сличности, видјели смо да одређеном броју руских пословица изражених одричним реченицама у српском језику одговарају еквиваленти изражени потврдним реченицама и обратно, руским пословицама потврдног карактера у српском језику одговарају кореспонденти одричног карактера.

У зависности од значења навели смо пословице изражене изјавним, заповједним и упитним реченицама. На овом нивоу доказана је велика сличност између руског и српског језика. Говорећи о наведеном аспекту, разлика између руских и српских пословица уочена је на нивоу пословица изражених заповједним реченицама, јер за разлику од свих руских пословица у којима императив има просту форму, у појединим преводним кореспондентима одрични императив чини императивна рјечца *немој* и конструкција *да + презент глагола*, тако да он има сложену форму. У погледу аспекта упитности, видјели смо да су упитним реченицама чешће изражени фразеологизми него пословице. Међутим, и пословице и фразеологизми упитног карактера имају облик реторичког питања на које се практично и не очекује одговор, јер се њима ништа и не пита, па самим тим наведене јединице изражене упитним реченицама заправо су изјавног карактера.

2.2. ПОСЛОВИЦЕ ИЗРАЖЕНЕ ДВОЧЛАНИМ РЕЧЕНИЦАМА

2.2.0. Двочлана реченица подразумијева присуство субјекта и предиката, мада субјекат у таквим реченицама не мора бити граматички изражен, већ може да се, зависно од контекста претпоставља, и при томе он може бити у неким случајевима и сувишан. Реченице које садрже само субјекат и предикат називају се непроширеним реченицама. Ове реченице се могу даље проширивати другим самосталним или несамосталним додацима, именским или глаголским.

2.2.1. Пословице изражене двочланим непроширеним реченицама

Када је ријеч о пословицама, наша анализа потврђује да је мали број пословица изражен простим двочланим непроширеним реченицама:

1. а) В большой праздник и в добавок еще в злую погоду *бедность не порок*, но страшное несчастье [Сон: 475]!

На велики празник, и уз то још по пасјем времену, *сиромаштво није порок* већ страшна несрећа [Сан: 134]!

б) – Милостивый государь, – начал он почти с торжественностью, – *бедность не порок*, это истина [Преступление и наказание: 15].

– Poštovani gospodine – poče skoro svečano – *sirotinja nije greh*, to je istina [Zločin i kazna: 18].

в) Такова была судьба Марьи Гавриловны, что суженого конем не объедешь, что *бедность не порок*, что жить не с богатством, а с человеком, и тому подобное [Метель: 971].

Таква је судбина Марије Гавриловне да суђеника не мимоиђе, да *сиромаштво није порок*, да се живи с човеком а не с богатством, и томе слично [Мећава: 96].

Сиротиња није грех [Гильотен 1987: 111].

2. Чиновные желудки сжались от горя: *голод не тетка* [На гвозде: 133].

Од туге се згрчише желуци чиновницима; *глад није шала* [На ексеру: 179].

Гладан и патријар хљеба ће украсти [Карацић 1987: 73].

Гладан курјак усред села иде [Карацић 1987: 73].

Глад и курјака из шуме ишћера [Карацић 1987: 73].

3. И такой прекрасный, воспитанный человек, самых благороднейших правил. „Мне, верите ли, Анна Андреевна, мне *жизнь копейка*“ [Ревизор: 87].

И тако диван, воспитан човек, најплеменитијих начела. – ”За мене, верујте ми, Ана Андрејевна, *живот не представља ништа* [Ревизор: 103].

4. Да ведь и теперь есть пословица: *дуракам счастье*, и, знаете ли, нет ничего приятнее, как жить с дураками и поддакивать им: выгодно [Униженные и оскорбленные: 244–245]!

Jer, eto, i sad postoji poslovica: *dok se mudri namudruju, budale se nažive*. I, znate li, nema ničeg prijetnijeg no živeti s budalama pa im pljeskati – *živa zгода* [Poniženi i uređeni: 306]!

Док се мудри намудроваше, луди се наживоваже [Карацић 1987: 92].

У првом примјеру и изворна пословица и њени преводни кореспонденти су изражени непроширеним двочланим реченицама у којима су и субјекат и предикат изражени именицом. У другом примјеру изворна руска пословица је изражена такође непроширеном двочланом реченицом. Иако је преводилац и у српском језику употријебио кореспондент чији је структурни модел идентичан изворној пословици, по нашем мишљењу, његов превод није одговарајући, па смо навели кореспонденте преузете из зборника Карацића, при чему су ти кореспонденти изражени проширеним реченицама. Функцију додатака којим су проширени наведени кореспонденти врше атрибут *гладан* (у првом и другом примјеру), директни објекат *хљеба* (у првом примјеру) и *курјака* (у трећем примјеру), прилошке одредбе мјеста *усред села* (у другом) и *из шуме* (у трећем примјеру). За разлику од прва два примјера, у којима су преводиоци употријебили моделе непроширених реченица који су структурно идентични изворним пословицама, у трећем и четвртном примјеру изворној пословици израженој непроширеном реченицом у српском језику одговара проширена реченица (у

трећем примјеру) и сложена реченица са главном управном и зависном временском (у четвртном примјеру). Такође смо у последњем примјеру навели и кореспондент преузет из зборника Караџића који такође има форму сложене реченице као и кореспондент који је употребио преводилац. Разлика се једино огледа у облику којим су изражени предикати. Док је преводилац искористио облике трећег лица множине презента глагола *намудрују* и *наживе*, код Караџића налазимо предикате изражене обликом трећег лица множине имперфекта *намудроваше* и *наживоваже*.

2.2.2. Пословице изражене двочланим проширеним реченицама

2.2.2.0. Насупрот непроширеним, стоје проширене двочлане реченице које су веома заступљене међу пословицама. Док се субјекат проширује именским додацима, тј. атрибутом или апозицијом који припадају субјекатском скупу, предикат се проширује глаголским додацима, тј. објектом или прилошким одредбама који припадају предикатском скупу.

2.2.2.1. Међу ексцерпираним примјерима налазимо највећи број пословица у којима је проширен предикат. При томе функцију глаголских додатака којим је проширен предикат у највећем броју примјера има објекат:

1. На прогоне Бунчук догнал Подтелкова, остановил его: – Сдаемся? – *Сила солому ломит...* Что?.. Ну, что сделаешь [Тихий Дон: 371]?

У сокаку којим терају стоку на пашу, Бунчук стиже Потјолкова и заустави га: – Предајемо ли се? – *Сила бога не моли. А што? ... Па шта да се ради* [Тихи Дон: 352]?

Сила Бога не моли (а Бог силу не моли) [Караџић 1987: 256].

Сила кола ломи [Караџић 1987: 256].

Сила се силом ломи [Гиљотен 1987: 111].

2. а) Родительское благословенье во всяком деле спорину дает. А ты не тужи, *бог труды любит* [Сто лет: 488].

Родитељски благослов доноси берићет у сваком послу. А ти не јадикуј, *Бог воли труд* [Сто година: 605].

б) – Не надо. Пусть трудится; *бог труды любит* [Пошехонская старина: 121].

– Не треба. Нека ради: *бог милује рад* [Пошехонска старина: 153].

3. а) Судьба любит осторожность, оттого и говорят: «*Береженого бог бережет*» [Обрыв: 233].

Судбина воли опрезност, зато пословица и вели: „*Ко се чува и Бог га чува*“ [Понор: 259].

б) – Отчего же не лечитесь? Как можно так? *Береженого, милый человек, бог бережет* [Скучная история: 290].

– Зашто се не лечите? Како можете тако? *Ко се чува, драги човече, и бог га чува* [Досадна прича: 269].

в) Нет уж, пускай так! *Береженого и бог бережет* [Пошехонская старина: 122].

Не, нека остане овако! *Ко се чува и бог га чува* [Пошехонска старина: 155].

Ко се чува и Бог га чува [Караџић 1987: 159].

У првом примјеру, и у преводном кореспонденту као и у изворној пословици, предикат је проширен правим објектом. Пословице ексцерпирание из зборника Караџића и речника Гиљотен су семантички, али не и структурно еквивалентне изворним пословицама.

Први кореспондент је изражен сложеном реченицом, састављеном од двије прости реченице које су повезане супротним везником *a*. При томе су обје од тих реченица проширене правим објектом. У другом примјеру предикат и изворне пословице и њених преводних кореспондената у два различита књижевна дјела проширен је правим објектом. Док је у трећем примјеру изворна пословица изражена простом реченицом у којој је предикат проширен правим објектом (береженого), у свим преводним кореспондентима, како код преводиоца различитих књижевних дјела, тако и код Караџића пословица је изражена сложеном конструкцијом, коју чини спој двају реченица у саставном међуодносу.

2.2.2.1.0. Сада ћемо навести пословице у којима је предикат проширен индиректним објектом:

1. – И тут, как везде, *дело мастера боится* [Пошехонская старина: 204].
– И ту, као и свугде, *за мајстором гора плаче* [Пошехонска старина: 260].
За мајстором гора плаче [Караџић 1987: 105].

2. – Как можно говорить, чего нет? – договаривала Анисья, уходя. – А что Никита сказал, так *для дураков закон не писан* [Обломов: 336].
– *Kako bih ja govorila što nije?* – *dođade Anisja odlazeći.* – *A što je Nikita kazivao, o budalama niko ne vodi računa* [Oblomov: 357].

3. *Венеровский.* Это Прибышев с племянницей. Пусти.
Беклешов. Вот на ловца и зверь бежит [Зараженное семейство: 377].
Венеровски. То је Прибишев с братаницом. Пусти их.
Беклешов. *Добром ловцу и дивљач иде на мету* [Заражена породица: 508].

4. Заходит покос, а у нас и грабельника обтесать некому... Вон как у нас все поползло, и ничему мы с тобой рахунки не дадим. *Без хозяина и товар плачет...* [Тихий Дон: 721].

Долази косидба, а нама нема ко да отеше ни држало за грабље ... Ето како је код нас све оронуло, а нас две ништа нећемо свршити. *Без домаћина и имање плаче ...* [Тихи Дон: 290].

Ће није оца није ни лонца [Караџић 1987: 99].
Тешко кући без чоека а огњишту без хреба [Караџић 1987: 280].
Тешко кући ће није господара, а баштини ће није пудара [Караџић 1987: 280].

У првом пару примјера, и у руској пословици и у њеном преводном кореспонденту предикат је проширен индиректним објектом. Међутим, за разлику од изворне пословице у којој се индиректни објекат *мастера* налази у генитиву без предлога, у преводном кореспонденту објекат је изражен инструменталом *за мајстором*. У другом примјеру индиректни објекти имају облике предлошко-падежних израза, и то у руској пословици облик генитива са предлогом *для* (для дураков) и у српској пословици облик локатива са предлогом *о* (о будалама), који је иначе једини падеж који се не може употријебити без предлога. У трећем примјеру је, за разлику од руске пословице у којој је предикат проширен индиректним објектом у акузативу са предлогом *на* (на ловца), у преводном кореспонденту објекат изражен дативом (ловцу). Поред тога, у преводном кореспонденту је и сам објекат проширен атрибутом (добром). У четвртог примјеру је и у изворној пословици и њеном преводном еквиваленту употријебљен објекат у генитиву са истим предлогом *без* (без хозяина, без домаћина). С обзиром да апсолутни еквивалент који је искористио преводилац нисмо пронашли у анализираним речницима и зборницима, овдје смо навели и аналоге преузете из зборника Караџића, који су семантички еквивалентни изворној пословици, али не и структурно, јер су изражени у сва три случаја сложеном реченицом. У првом аналогу

реализован је модел зависне мјесне реченице са везником *ће* и управне главне реченице. При томе су обје те реченице које улазе у састав сложене, безличне, и у њима је исказан директни објекат изражен словенским генитивом. У другом и трећем аналогу, пословица је изражена независнословеним реченицама у којима постоји више објеката. Док су другом примјеру исказани индиректни објекти у дативу (кући и огњишту), у трећем аналогу, с обзиром да се ради о одричним реченицама, поред неправих објеката изражених обликом датива (кући и баштини) постоје и прави објекти изражени словенским генитивом (господара и пудара).

2.2.2.2. У следећим примјерима пословице поред објекта садрже и друге допуне.

1. *Турусина*. Когда же мы его увидим?

Манефа. Желанный гость зову не ждет [На всякого мудреца довольно простоты: 236].

Турусина. А када ћемо да га видимо?

Манефа. Мио гост не чека да га зову [Кола мудрости – Двоја лудости: 180].

2. *Аграфена Кондратьевна*. Поздравь жениха-то с невестой, Устинья Наумовна! Вот бог привел на старости лет, дожили до радости.

Устинья Наумовна. Да чем же поздравить-то вас, изумрудные? Сухая ложка рот дерет [Свои люди сочтемся: 66]

Масна кола не шкрипе [Гиљотен 1987: 91].

У првом примјеру изворна пословица и њен преводни кореспондент у својој структури као допуну субјекту садрже атрибуте желанный (у руском) и мио (у српском). Док изворна пословица у другом пару примјера поред директног објекта као допуну садржи и атрибут којим је проширен субјекат, аналог ексцерпиран из зборника Караџића садржи атрибут којим је проширен субјекат, али за разлику од руске пословице, наведени аналог не садржи објекат.

2.2.2.3. Поред објекта и атрибута, све реченице, а самим тим и пословице као завршене цјелине, могу бити проширене и прилошким одредбама:

1. Вот, нечего сказать, нашли кого пожаловать! Вот уж точно, можно сказать, *пустили козла в огород* [Записки охотника: 152]!

И нашли су кога ће унапредити, нема се шта рећи! Е сад се може казати, *пустили јарца у купус* [Ловчеви записи: 221]!

2. Приметил я это дело, и сразу у меня сердце заглодало. Остатнее время я этого недоверия уже терпеть не мог больше. *От жару ить и камень лопається* [Тихий Дон: 753].

Опазио сам тај однос и одмах сам се охладио. За све остало време то неповерење нисам могао подносити. Јер *од ватре и камен пуца* [Тихи Дон: 353].

3. а) Всё не по нем, все ему досаждают, все ему грубят, все его мучают – одним словом, *с жиру бесится* [Записки из мертвого дома: 395].

Ništa mu nije po volji, svi mu dosađuju, vređaju ga i muče – jednom ређу, *побеснео од добра* [Zapisi iz mrtvog doma : 201].

б) *Митрич*. С жиру-то и собака бесится. С жиру как не избаловаться [Власть тьмы, или «коготок увяз, всей птичке пропасть»: 59]!

Митрич. Од дебљине и пашче побесни. Ко се од дебљине неће покварити [Царство мрака или «Од сламке кућа изгори»: 82]!

У свим примјерима, како у изворним, тако и у преводним кореспондентима, пословице су проширене прилошким одредбама и то, у првом примјеру прилошком одредбом за мјесто (*в огород* у руском и у *купус* у српском), у другом и трећем примјеру прилошком одредбом за узрок (у другом примјеру *от жару* у руском и *од ватре* у српском језику) и (у трећем примјеру *с жиру* у руском и *од добра* или *од дебљине* у српском језику).

2.2.3. Начини изражавања предиката у пословицама израженим двочланим реченицама

2.2.3.0. Када је ријеч о предикату пословица изражених двочланим реченицама, примјери ексцерпирани из цјелокупне грађе показују да је у највећем броју и руских и српских пословица које говоре о уобичајеној радњи употријебљен прости глаголски предикат у облику садашњег или будућег времена (у руском), односно у облику свршеног или несвршеног презента (у српском језику), а у пословицама које говоре о конкретној радњи најчешће се употребљава глагол у прошлом времену. Такође смо утврдили да се у највећем броју пословица изражених двочланим реченицама предикат најчешће јавља у облику трећег лица и то једнине, а не множине, што је на неки начин и разумљиво, с обзиром да се пословице најчешће односе на појединца, а не на колектив.

2.2.3.1. У највећем броју руских пословица изражених двочланом реченицом предикат је изражен глаголом у садашњем времену.

1. а) Вам хорошо смеяться. *Денег у вас куры не клюют* [Чайка: 183].
– Лако је вама смејати се. *Ви имате новаца за бацање* [Галев: 234].

б) Один из партнеров, когда расплачивались, сказал, что у Никитина *куры денег не клюют* [Учитель словесности: 329].

Један од партнера, кад су се исплаћивали, рекао је да Никитин *седи на парама* [Професор књижевности: 103].

2. Слезы текли у нее и дыхание захватывало оттого, что страстно хотелось уйти куда-нибудь, *куда глаза глядят*, хоть на край света [Мужики: 508].

Сузе су јој текле и дах јој нестајао, јер је силно желела да оде некуд, *куд је очи воде*, ма и на крај света [Сельаци: 331].

Куд ме очи воде и ноге носе [Караџић 1987: 164].

3. *Другой мужик*. Вот дядя Севастьян не возьмется ли. Дядя Севастьян, вот нанимают косить.

Севастьян. Наймись сам. *Нынче день год кормит* [И свет во тьме светит: 228].

Други сельак. Можда ће се Севастјан прихватити. Чика-Севастјане, ево траже неког да коси.

Севастјан. Најми се ти. *Данас сваки дан прехрањује годину* [И светлост у тами светли: 306].

4. Так она думает. И пускай себе думает. У южан есть поговорка: *дурень думкой богатеет* [Три года: 77].

Тако она мисли. И нека је, нека мисли. Јужњаци имају пословицу: „*Глупак се мишљу богати* [Три године: 185].

5. – *И на старуху бывает поруха*. Вот про меня говорят, что я простыня, а я, между прочим, умного-то человека в лучшем виде обвел [Пошехонская старина: 357].

И патка на леду посрне. Ето, о мени се прича да сам наивчина, а ја сам, међутим, баш паметног човека превео жедна преко воде [Пошехонска старина: 459].

И гуска каткад на леду посрне [Караџић 1987: 114].
И коњ од сто дуката посрне [Караџић 1987: 119].
И патка на леду посрне [Караџић 1987: 121].
Посрне и коњ од сто гроша [Караџић 1987: 235].

Док је у првом примјеру у руској пословици предикат изражен обликом трећег лица множине садашњег времена, у преводним коресподентима функцију предиката у једном преводу има глагол употријебљен у презенту другог лица множине, а у другом преводу глагол употријебљен у презенту трећег лица једнине. У другом примјеру предикати и изворне пословице и кореспонденти у српском језику изражени су обликом множине глагола несвршеног вида. У свим осталим примјерима предикати изворних пословица изражени су глаголима несвршеног вида, и то обликом трећег лица једнине садашњег времена. И предикати преводних кореспондента изражени су обликом трећег лица једнине, али у последњем примјеру, за разлику од изворне пословице, у којој је предикат изражен несвршеним глаголом, предикат преводних аналога (како аналога који је употријебио преводилац, тако и аналога ексцерпираних из зборника Караџића) изражен је глаголом свршеног вида у облику трећег лица једнине презента.

2.2.3.2. Слиједи примјери пословица у којима је предикат изражен глаголом прошлог времена:

1. – Не знаю. *Только это еще бабушка надвое сказала*, что с теми карасями стало [Карась-идеалист: 85].

– Ne znam, *još je to na vrbi svirala*, što se s tim karasima dogodilo [Karas – idealist: 93].

2. Это какие, значит, птицы будут? – прибавил Рябинин, презрительно глядя на вальдшнепов, – вкус, значит, имеют. – И он неодобрительно покачал головой, как бы сильно сомневаясь в том, чтоб эта *овчинка стоила выделки* [Анна Каренина: 186].

А то, *каква треба да птица?* – dodade Rjabinjin, gledajući prezrivo u šljuke. – Sigurno je ukusna. – I mahnu glavom kao da je hteo reći da *ne вреди клати вола због литре меса* [Ана Каренина: 188]

3. Вы не шутя думаете сладить, сладить с целым народом? – *От копеечной свечи*, вы знаете, *Москва сгорела*, – ответил Базаров [Отцы и дети: 52].

Ви збиља мислите да ћете изаћи на крај с целим народом? – Ви знате да је *од свеће која вреди копјејку Москва изгорела* – одговори Базаров [Очеви и деца: 291].

Док је у свим руским пословицама предикат изражен глаголом прошлог времена, у преводним кореспондентима је само у последњем примјеру, у којем је предикат изражен обликом перфекта, испоштована еквиваленција у том структурном смислу. У првом примјеру функцију предиката врши презент копулативног глагола бити (*је*) и предикатив изражен именичком синтагмом. У другом примјеру преводни кореспондент је изражен безличном реченицом у којој је предикат изражен спојем пунозначног глагола у облику презента *не вреди* и инфинитива *клати*.

2.2.3.3. Слиједи примјери руских пословица у којима је предикат изражен глаголом будућег времена.

1. *Ночная кукушка всегда перекукует* [Тихий Дон: 633]!

А ноћна кукавица увек наткука [Тихи Дон: 112]!

2. Впрочем, мистер Астлей до того застенчив, стыдлив и молчалив, что на него почти можно понадеяться, – *из избы сора не вынесет* [Игрок: 601].

Uostalom, mister Estli je toliko stidljiv, sramežljiv i ćutljiv da se u njega čovek može pouzdati; taj *neće izneti đubre iz kuće* [Kockar: 83]

3. Ой, Микишка, потри! *Неправда наружу выйдет* [Власть тьмы, или «коготок увяз, всей птичке пропасть»: 35]?

Е, Микишка, пази! *Истина се не може сакрити* [Царство мрака или «Од сламке кућа изгори»: 50].

4. – *Ворон ворону глаз не выключет* [Записки из мертвого дома: 417]!

– *Vrana vrani oči ne vadi* [Zapisi iz mrtvog doma: 223]!

Очигледно је да је у свим руским пословицама предикат изражен глаголом свршеног вида употријебљеног у трећем лицу једнине простог будућег времена. Када је ријеч о преводним кореспондентима, у прва два примјера употријебљени су глаголи у облику трећег лица једнине свршеног презента. У трећем примјеру функцију предиката врши спој модалног глагола *моћи* употријебљен у презенту и инфинитив глагола, а у четвртом примјеру предикат је изражен глаголом несвршеног вида у облику трећег лица једнине несвршеног презента.

Видјели смо да за разлику од руских пословица, у којима предикат може имати облике и садашњег, и прошлог, и будућег времена, у пословицама српског језика предикат се најчешће јавља у облику презента. Презент који се јавља у пословицама (пословички, гномски презент) може имати квалификативно значење које се подразумејева у случајевима када се „презентом означава стално и трајно, непрекидно вршење радње, тим обликом се даје квалификација онога чему се приписује оно што се њим казује“, при чему је квалификативни презент „индикативног карактера и може се употребљавати само од несвршених глагола“ [Стевановић 1998: 395–396]. Осим квалификативног, презент који се јавља у пословицама може бити и релативни који се поред несвршених употребљава и од свршених глагола, а релативним „се презентима приписује нешто као особина која се јавља када настану услови за њу“ [Ибид].

2.2.3.4. Међу пословицама веома су заступљене конструкције, у којима се у функцији предиката налази именица, као саставни дио именског предиката. Навешћемо само неке од тих примјера, при чему нећемо давати шири контекст у оквиру којег је употријебљена пословица:

1. *На безлюдье и Фома дворянин* [Леший: 435].

Кад нема људи и Тома је племић [Шумски дух: 168].

2. *Уговорец – делу родной братец* [Война и мир: 258].

– *Како погођено тако угођено* [Рат и мир: 644].

Договор куће не обара [Карацић 1987: 88].

Договорна је најбоља [Карацић 1987: 88].

3. *Гусь свинье не товарищ* [Драма на охоте: 341].

Гуска свињи није друг [Драма у лову: 62].

4. *Старость – не радость* [Власть тьмы, или «коготок увяз, всей птичке пропасть»: 43].

Старост није радост [Царство мрака или «Од сламке кућа изгори»: 61].

У свим наведеним руским пословицама употријебљена је проширена двочлана реченица са именским предикатом, у оквиру кога лексичко значење носи сама именица. Када је ријеч о преводним кореспондентима, није у сваком примјеру остварена еквиваленција у

погледу изражавања предиката. За разлику од првог примјера, гдје се у функцији атрибутивног предикатива као дијела аналитичког предиката јавља именица *племић*, у другом примјеру преводилац је употребио пословицу изражену сложеном реченицом, у оквиру које су предикати и главне и зависне реченице изражени облицима пасива. У другом примјеру навели смо и кореспонденте преузете из зборника Карацића, при чему је први изражен простом реченицом, проширеном правим објектом именице *кућа* у акузативу множине са предикатом исказаним личним глаголом у облику несвршеног презента (куће обара), а други кореспондент је изражен простом непроширеном реченицом која садржи само субјекат и предикат изражен обликом суперлатива. У осталим примјерима различите именице врше функцију атрибутивног предикатива, као дијела аналитичког предиката.

2.2.3.5. У пословицама су заступљене и конструкције у којима је предикат изражен обликом компаратива. Овдје наводимо само неке од ексцерпираних примјера:

1. Но недаром пословица говори, что *простота хуже воровства* [Пошехонская старина: 228].

Главна је да све буде једноставно. Не вели узалуд пословица да је *једноставност гора од лоповлука* [Пошехонска старина: 291].

2. – *А хрен редьки не слаже* [Тихий Дон: 598]!

– *А рен није слађи од роткве* [Тихи Дон: 42]!

3. а) *Худой мир лучше доброй ссоры* [Капитанская дочка: 1084].

– *Bolji je mršav mir nego debela parnica* [Каретанова кći: 56].

б) Сказано ведь, *худой мир лучше доброй ссоры* [Новая дача: 343].

Већ је речено: *рђав мир је бољи од доброг рата* [Нови летњиковац: 217].

4. *Старый друг лучше новых двух* [Последняя жертва: 244].

Стари пријатељ је бољи од два нова [Последња жртва: 310].

Очигледно је да у свим наведеним примјерима, како у руским тако и у српским, придјев употребљен у облику компаратива представља именски дио аналитичког предиката.

2.2.3.6. У руским пословицама посвједочене су и конструкције у којима је предикат изражен кратким обликом придјева:

1. *На миру, знаешь, и смерть красна...* [Тихий Дон: 713].

Знаш: с људима је и смрт лакша ... [Тихи Дон: 274].

2. Совершенно справедлива поговорка: "*Русский человек задним умом крепок* [Мертвые души: 205].

Сасвим право вели руска пословица: *Русу доцкан стиже памет у главу* [Мртве душе: 225].

3. *Ему черт не рад* [Война и мир: 75].

Ни ђаво не мари за њега [Рат и мир: 164].

За разлику од руских пословица у којима кратки облик придјева често врши функцију именског дијела предиката, у српским пословицама то није чест случај, што су показали и наши примјери. У првом примјеру умјесто кратког облика придјева употребљен је облик

компаратива. У остала два примјера преводни кореспонденти су изражени конструкцијама у којима функцију глаголског предиката врше лични облици глагола.

2.2.4. Начини изражавања субјекта у пословицама израженим двочланим реченицама

2.2.4.0. Познато је да се предикативност исказа изражава помоћу субјекта и предиката, који уједно чине и реченични структурни минимум. С обзиром на то да смо навели на које све начине може бити изражен предикат у пословицама, треба поменути и то да је субјекат у њима најчешће изражен обликом именица. Знатно мање се у пословицама, што показују и наши ексцерпирани примјери, у функцији субјекта могу јавити и друге врсте ријечи.

2.2.4.1. У функцији субјекта могу се јавити придјиви:

1. *Ворованное да выпрошенное* всего слаже [Тихий Дон: 76].

Крадено и измољено је најслађе [Тихи Дон: 167].

Нема слађег меса од краденог [Карацић 1987: 196].

2. *Сытый* голодного не разумеет [Униженные и оскорбленные: 267].

Sit gladnom ne верује [Poniženi i uvređeni: 334].

Сит гладну не вјерује [Карацић 1987: 258].

Док је у изворној пословици и кореспонденту који је употребио преводац у првом примјеру субјекат изражен обликом придјева, у аналогу ексцерпираном из зборника Карацића субјекат није изражен, јер је ријеч о безличној реченици. У другом пару примјера и изворна пословица, и преводни кореспондент, као и еквивалент преузет из зборника Карацића, структурно и семантички су практично идентични, јер су изражени простопроширеним потврђним реченицама с предикатима у трећем лицу једине садашњег времена, а субјекат је у свима изражен обликом придјева.

2.2.4.2. Поред придјева у функцији субјекта могу бити и бројеви и партиципи:

1. Вам, господа, знакома, как, истина – *один в поле не воин* [Хаджи-Мурат: 116].

Вама је познато, господо, овај, она истина да *сам човек у пољу није војник* [Хаџи Мурат: 174]?

Сам чоек није добар ни на вагану [Карацић 1987: 249].

Сам чоек није пристао ни на јелу [Карацић 1987: 249].

Јача су двојица него сам Радојица [Карацић 1987: 125].

2. *Сеющий* ветер пожнет бурю [Тихий Дон: 172].

Ко сеје ветар, жање буру [Тихи Дон: 358].

3. *Утопающий* за соломинку хватается [Лес: 430].

Дављеник се и за сламку хвата [Шума: 312].

У првом примјеру, за разлику од изворне пословице у којој је субјекат изражен бројем, у дословном преводу који употребио преводац као и у прва два аналога из зборника Карацића субјекат је изражен именичком синтагмом *сам човек*. За разлику од њих, трећи кореспондент преузет из зборника Карацића изражен је поредбеном конструкцијом *боље – него*, у којој је субјекат изражен бројевном именицом *двојица*.

У друга два пара примјера субјекат је изражен радним партиципом садашњег времена. Иначе се партиципи у руском језику, за разлику од српског, вема често употребљавају али то

није случај и са пословицама. У првом преводном кореспонденту у српском језику субјекат је изражен замјеницом *ко*, а у другом именицом *дављеник*.

На основу свеукупне анализе, можемо закључити да је мали број пословица, како руских, тако и српских, изражен простим непроширеним реченицама које се састоје само од субјекта и предиката. Док са једне стране руским пословицама непроширене структуре у српском језику одговарају кореспонденти исте просте структуре, с друге стране, навели смо примјере на основу којих се види да руске пословице изражене непроширеним реченицама у језик превода могу бити пренесене кореспондентима са структуром проширене или сложене реченице.

Анализирани примјери су показали да је у највећем броју пословица, како руских тако и њихових преводних кореспондента, предикат проширен глаголским додацима, при чему је то најчешће објекат (директни или индиректни, или оба) и прилошке одредбе, док је мањи број пословица проширен именским додацима.

Када је ријеч о предикату, навели смо руске пословице са предикатом у облику садашњег, будућег и прошлог времена и упоредили их са њиховим кореспондентима у српском језику. При томе смо видјели да за разлику од руских пословица у којима је предикат употребијен у сва три времена, у пословицама српског језика предикат је у највећем броју примјера изражен обликом презента свршеног или несвршеног, квалификативног или релативног.

Осим пословица са глаголским предикатом, разматрали смо и пословице са именским предикатом, у оквиру којих именски дио аналитичког предиката може бити изражен именицом, а такође смо навели и пословице у којима је предикат изражен обликом компаратива и кратког придјева. При томе смо закључили да и на овом нивоу постоје сличности и разлике између посматраних пословица двају језика. Сличност се огледа у чињеници да свим анализираним руским пословицама са предикатом у облику компаратива, у српском језику такође одговарају кореспонденти са тим обликом. С друге стране, руским пословицама, у којима је предикат изражен кратким придјевом или именицом, као носиоцем именског дијела аналитичког предиката, у српском језику могу поред кореспондента са именским предикатом или предикатом израженим обликом кратког придјева одговарати и кореспонденти у којима предикат није именски већ глаголски (прост или сложен), и који је при томе опет најчешће изражен обликом презента.

Када је ријеч о начину исказивања субјекта у пословицама, видјели смо да постоје сличности и разлике на нивоу посматраних језика. У руским пословицама поред именица, субјекат може бити изражен облицима придјева, бројева и партиципа. Са једне стране сличност пословица двају језика огледа се у томе што и у српском језику налазимо кореспонденте са субјектима израженим овом врстом ријечи, али са друге стране постоје и извјесне разлике, које су нарочито уочљиве при анализи руских пословица са партиципом (који се знатно ређе употребљава у српском језику) у функцији субјекта. Умјесто облика партиципа, у српским кореспондентима функцију субјекта претежно врше именске ријечи.

2.3. ПОСЛОВИЦЕ ИЗРАЖЕНЕ СЛОЖЕНИМ ДВОЧЛАНИМ РЧЕНИЦАМА

2.3.0. Поред пословица изражених простим и просто проширеним двочланим реченицама, ексцерпирани смо и већи број пословица изражених сложеним реченицама које се састоје из двије или више простих реченица које су међусобно повезане смислом или синтаксичким функцијама, или и једним и другим. В. А. Белошопкова сматра да је сложену реченицу тешко (готово немогуће) разложити на посебне просте реченице, јер је свака од тих реченица у сложеној синтаксичкој конструкцији структурно, смисаоно и интонационо повезана са другим реченицама [Белошопкова 1989: 367]. Такво мишљење дијели и Ф. И. Буслаев при чему пише: „Из совокупности двух или нескольких предложений составляется сложное, так называемое в отличие от простого, не соединенного с другим“ [Буслаев 1959: 279].

Реченице које улазе у састав сложене називају се субреченице или клаузе, и оне у сложеној реченици могу стајати у независном односу (координација, паратакса) и зависном односу (субординација, хипотакса). О овим односима простих, односно просто проширених реченица у оквиру сложене пише Стевановић у оквиру Граматике српског језика. Тако аутор реченицама независног међусобног односа, сматра реченице (просте или просто проширене) које у оквиру сложене стоје напоредо једна с другом, не објашњавају једна другу, односно не зависе једна од друге и назива их независним, напоредним реченицама. С друге стране, једна реченица може да одређује или допуњава другу реченицу, како цијелу, тако и само неку ријеч из те реченице, и такву реченицу Стевановић назива зависном [Стевановић 1998: 303–304].

Зависни и независни односи простих односно проширених реченица унутар сложене могу бити граматички изражени, тј. експлицитни (када се двије или више реченица унутра сложене повезује у једну цјелину помоћу везника) и неизражени, тј. имплицитни (када су реченице унутар сложене повезане у једну цјелину без постојања граматичких стредстава везе).

С обзиром на то да ћемо у посебном одељку разматрати пословице изражене једночланним простим, односно проширеним и сложеним реченицама, у овом одељку ми ћемо се бавити анализом пословица изражених сложеном реченицом у чији састав улазе само двочлане реченице. При томе ћемо разматрати пословице изражене независносложеним реченицама с једне стране, зависносложеним с друге стране, а у посебну групу издвојићемо пословице изражене асидентским реченицама, тј. реченицама чије су клаузе у једну цјелину повезане без посредовања везника. С обзиром да ћемо изворне руске пословице поредити са њиховим кореспондентима у српском језику, треба имати на уму да се на овом плану, будући да се ради о два генетски сродна језика, очекују сличности с једне стране, али с друге стране, како су пословице специфичне језичке јединице које се не могу у језик превода преносити ријеч по ријеч, очекују се и битне разлике. Другим ријечима, изворној руској пословици израженој сложеном реченицом у језику превода може одговарати кореспондент изражен или сложеном реченицом, с једне стране, или простом, односно просто проширеном реченицом, с друге стране.

Пошто ће у овом одељку наша пажња бити искључиво усмјерена на начин на које се просте реченице повезују у једну цјелину, треба истаћи да нећемо наводити шири контекст из књижевно-умјетничких дјела из којих су ексцерпиране пословице, већ ћемо директно наводити саму пословицу.

2.3.1. Пословице изражене независносложеним реченицама

2.3.1.0. Независносложене (координиране) реченице су сложене реченице у оквиру којих просте независне реченице синтаксички, односно структурно чине једну цјелину. Реченице унутар сложене конструкције задржавају посебну реченичну структуру, међусобно су равноправне, не зависе једна од друге. Иако ове реченице не одређују нити допуњавају једна другу, ипак, оно што се њима казује стоји у међусобној вези. Другим ријечима, реченице које улазе унутар сложене синтаксички су независне, али су семантички зависне, јер заједно чине једну смисаону цјелину.

2.3.1.1. С обзиром да су пословице специфичне језичке јединице, треба истаћи да су оне најчешће, а то доказују и примјери из наше грађе, састављене од двије реченице које стоје у супротном односу. Сходно томе, а истовремено узимајући у обзир да за полазни језик нашег истраживања узимамо руски, анализираћемо само руске пословице изражене независносложеним супротним реченицама које су у једну цјелину повезане посредством супротних везника, и видјети на који начин су те пословице пренесене у језик превода.

Узимајући у обзир да је основ супротности контраст, који је заснован на само два елемента, логично је да се супротне реченице састоје од двије напоредне реченице, при чему се у једној од њих износи оно што је по својој садржини супротно ономе што се износи у

другој реченици. Супротне реченице у сложеној стоје напоредо, при чему између њих (мада ријетко) не стоје никакви граматички знаци међусобне везе, а најчешће се двије реченице у сложеној везују супротним везницима. У руском језику супротни везници су *а, но, да, однако же, зато*, у српском језику на однос супротности указују везници *а, па, ипак, али, него, већ, док*. Иако сви ови везници имају значење опште супротности, тј. контраста, сваки од њих има и своја специфична значења и употребу.

2.3.1.1.0. Када је ријеч о примјерима из наше грађе, овдје ћемо напоменути да све пословице које смо ексцерпирани из руских књижевно-умјетничких дјела, а које су засноване на односу супротности садрже везник *а*. Сада ћемо видјети како су те пословице пренесене у језик превода.

1) Гора с горой не сходится, а человек с человеком сходится [Доходное место: 96].

Гора се с гором не састаје, а човек с човеком вазда [Уносно место: 51].

Гора се с гором не састаје, а чоек с чоekom вазда [Карацић 1987: 75].

2. Добрая слава лежит, а худая по свету бежит [Тихий Дон: 464]!

Добар глас далеко се чује, а зао још даље [Тихи Дон: 171]!

Добар глас далеко иде, а зао још даље [Карацић 1987: 86].

3. Сказанное слово серебряное, а несказанное – золотое [Война и мир: 155].

Говор је сребро, а ћутање – злато [Рат и мир: 384].

4. Бедному горе, а богатому вдвое [Путь жизни: 152].

Тешко сиромашу, а двапут горе богаташу [Пут у живот: 140].

5. Кобыла – за делом, а жеребенок – так [Тихий Дон: 208].

Кобила за послом, а ждребе тек онако [Тихи Дон: 29].

6. Кому горе, а тебе радость [Пошехонская старина: 361].

Неком несрећа, а теби веселје [Пошехонска старина: 463].

Ви пјевате, а нама кржаве полијећу (сузе) [Карацић 1987: 68].

Некоме и олово пливје, а некоме и слама тоне [Карацић 1987: 194].

Некоме плуто тоне, а некоме олово плута [Карацић 1987: 194].

Некоме слама тоне, а некоме олово плута [Карацић 1987: 194].

Свака од наведених руских пословица и њених преводних кореспондената изражена је сложеном реченицом састављеном од двије двочлане реченице које стоје у независном односу. Осим тога, како код руских пословица, тако и код преводних кореспондената присутан је супротни везник *а*, који повезује двије реченице истог ранга, које имају исту синтаксичку вриједност, па самим тим оне могу да мијењају ред унутар сложене реченице, тј. друга реченица да буде прва, а прва друга, а да се при томе њихово значење не мијења. Свака од наведених пословица заснована је на нивоу контраста, а то, осим супротног везника, потврђују и лексичке јединице које су садржане у пословицама а које се налазе у директном контрасту. У првом примјеру контрастне су именице *гора / человек (гора / човјек)* које врше функцију субјекта, и глаголи *не сходится / сходится* који врше функцију предиката. У другом примјеру контрастни су атрибути *добрая / худая (добар / зао)* и предикати *лежит / бежит*. У трећем примјеру контрастни су атрибути *сказанное / несказанное* (у српском језику то су субјекти *говор / ћутање*) и именски предикати *серебряное / золотое (сребро / злато)*. У четвртном примјеру у директном контрасту се налазе објекти *бедному / богатому* (у српском језику то су семантички субјекти *сиромашу / богаташу*). У петом примјеру субјекти *кобыла / жеребенок (кобила / ждребе)* налазе се у

директном контрасту. У последњем примјеру контрастни су субјект *горе / радость (несрећа / весеље)*, док у кореспондентима ексцерпираним из зборника Караџића, поред контрастних субјеката *олово / слама*, у директном контрасту налазе се и предикати *тоне / пливе или плута*. С обзиром да су просте речнице које улазе у састав независносложене, структурно паралелне, често се подударни елементи који се јављају у оквиру њих елиминишу. У првом примјеру, у преводном кореспонденту преводиоца и у еквиваленту ексцерпираном из зборника Караџића елиминисан је подударни предикат *састаје* – Гора се с гором не састаје, а човек с човеком (*се састаје*) вазда; у другом примјеру елиминисан је субјекат *слава* у руској пословици, односно субјекат *глас* у преводном кореспонденту – *Добра слава лежить, а худая (слава) по свету бежит; Добар глас далеко се чује, а зао (глас) још даље*; у трећем примјеру у руској пословици елиминисан је подударни субјекат *слово* *Сказанное слово серебряное, а несказанное (слово) – золотое*.

Међу ексцерпираним примјерима посвједочена је пословица која је и у руском и у српском језику изражена независносложеном супротном реченицом, али умјесто везника *а*, у преводном кореспонденту употријебљен је супротни везник *него*.

Не по хорошу мил, а по милу хорош [Война и мир: 346].

Жена није по лепоти мила, него по милоти лепа [Рат и мир: 867].

За разлику од изворне пословице, у којој на супротни однос упућује везник *а*, у преводном кореспонденту састављеном од двије реченице, при чему прва реченица заправо представља тврдњу онога што се у другој клаузи исправља, везничу функцију врши везник *него*. Овај везник је карактеристичан по томе што он указује на супротност између одричне и потврдне клаузе, при чему је одрична клауза увијек на првом мјесту.

2.3.1.2. За разлику од свих наведених примјера, посвједочене су и пословице које су у руском језику изражене независносложеним, док су њихови преводни кореспонденти изражени зависносложеним реченицама:

1. Попытка не шутка, а спрос не беда [Плоды просвещения: 131].

Ко покуша ... не каје се [Плодови просвете: 176].

Ко пита, (с пута) не залази [Караџић 1987: 156].

Наведеној руској пословици израженој независносложеном реченицом, у језику превода одговара кореспондент изражен зависносложеном реченицом коју чине двије реченице, и то главна *не каје се*, и зависна односна реченица *ко покуша*. И аналог који смо ексцерпирани из зборника Караџића такође је изражен спојем главне реченице (*с пута*) *не залази*, и зависне односне реченице *Ко пита*. Ове односне реченице су заправо субјекатске, јер односне реченице *Ко покуша* (у преводном кореспонденту преводиоца) и *Ко пита* (у кореспондентима из зборника Караџића) су субјекти о којима се говори да *не каје се* (у преводном кореспонденту преводиоца), односно (*с пута*) *не залази* (код Караџића).

2. Дурак спит, а счастье у него в головах стоит [Пошехонская старина: 360].

Док будала спава, срећа јој стоји више главе [Пошехонска старина: 462].

Док је руска пословица изражена независносложеном, њен преводни кореспондент изражен је зависносложеном реченицом. Зависна временска (темпорална) реченица према главној односи се као прилошка одредба времена, односно она одређује вријеме одвијања радње означене предикатом у главној реченици. У наведеном примјеру, временска зависна реченица са везником *док* и предикатима израженим обликом несвршеног презента означава вријеме које је подударно са временом вршења радње у главној реченици.

2.3.1.3. Осим наведених, посвједочени су примјери у оквиру којих руским пословицама израженим независнословеним реченицама у језику превода одговара више кореспондената, семантички еквивалентних, али структурно потпуно различитих:

1. а) Ум хорошо, а два лучше [Степь: 50].

Имати једну памет добро је, а две још боље [Степа: 47–48].

б) Ум хорошо, а два лучше [Яков Пасынков: 74].

Четири ока више виде него два [Яков Пасынков: 320].

Више виде очи него око [Караџић 1987: 69].

Више виде четири ока него два [Караџић 1987: 69].

Иста руска пословица употријебљена у два књижевно умјетничка дјела, у језик превода пренесена је на различите начине. Док је у првом примјеру преводни кореспондент изражен сложеном реченицом коју чине двије посебне реченице повезане у једну цјелину помоћу супротног везника *a*, у другом примјеру преводни кореспонденти, како овај који је употријебио преводац, тако и кореспонденти ексцерпирани из зборника Караџића, изражени су проширеном реченицом. Очигледно је да у свим кореспондентима у другом примјеру постоји супротни везник *него*, али овај везник не повезује реченице унутар сложене, већ служи за повезивање истородних чланова у оквиру прости проширене реченице.

2. Хлеб-соль вместе, а табачок врозь [Преступление и наказание: 43].

Нлеб i so ćemo zajedno, а duvan svako за себе [Злочин i казна: 49].

Дружба је дружба, а служба је служба [Наш превод]

Ако смо и браћа, нијесмо дружина [Причања Вука Дојчевића: 111].

Браћа ка' и браћа, ама сир за аспре [Караџић 1987: 64].

Док су преводни кореспондент, који је употријебио преводац, и превод, који смо ми предложили, изражени независнословеним реченицама супротног односа са везником *a*, у аналогу ексцерпираним из зборника Караџића на супротни однос указује везник *ама*, који је уствари алтернација супротног везника *али*. За разлику од наведених кореспондената, код Стефана Митрова Љубише у причањима Вука Дојчевића налазимо кореспондент који је изражен зависнословеном реченицом, састављеној од главне личне реченице *Нијесмо дружина* и зависне условне реченице *Ако смо и браћа*. Очигледно је да је у овом кореспонденту употријебљен условни везник *ако*, који је иначе најчешћи везник условних реченица којима се означава услов за остварење радње у главној реченици.

2.3.1.4. Иначе, општепознато је да везници независнословених реченица (конјунктори), осим што повезују прости реченице унутар сложене, јављају се и као везници независних синтагми. То доказују и примјери пословица:

1. Она мене не сбоку припека, а родная сноха [Тихий Дон: 672].

Она мени није девете тете дете него рођена снаха [Тихи Дон: 191].

2. Своя рубашка, а не чужая к телу липнет [Тихий Дон: 224–225]

Ближа је своја кошуља него туђа [Тихи Дон: 60–61]!

Док је у првој и другој изворној пословици присутан супротни везник *a*, у њиховим преводним кореспондентима употријебљен је везник *него*. Како су наведене руске пословице и њихови преводни кореспонденти изражени простопроширеним, а не сложеним реченицама, логично је да супротни везници *a* и *него* не повезују реченице унутар сложене, већ синтагме унутар прости проширене реченице.

2.3.1.5. Поред наведених пословица изражених експлицитним (синдетским, везничким) независнословеним реченицама, посвједочена је и пословица изражена супротном имплицитном (асидентском) независнословеним реченицом.

Потная рука торовата, сухая неподатлива [Война и мир: 259].
Знојна рука даје, сува рука не да [Рат и мир: 646].

Очигледно је да су двије реченице неподударне и да се међусобно супростављају. Иако формално није изражен, између двије двочлане реченице засноване на контрасту, подразумева се супротни везник *a*.

2.3.2. Пословице изражене зависнословеним реченицама

2.3.2.0. За разлику од независнословених реченица, просте реченице у зависнословеној су и семантички и синтаксички зависне једна од друге. У зависнословеној реченици постоји увијек једна главна реченица која не зависи ни од једне друге, већ је самостална. Зависна реченица може да одређује или допуњава другу цијелу реченицу или само један њен дио, и при томе такве реченице саме за себе немају смисла и не могу да стоје самостално, па се зато и називају зависним. Осим тога зависна реченица која се везује за главну може имати функцију једног од главних или споредних чланова реченице, нпр. субјекта (говорећи о независнословеним реченицама које су у српски језик пренесене зависним реченицама имали смо примјер Ко покуша ... не каје се; Ко пита, (с пута) не залази, гдје односне реченице Ко покуша, и Ко пита заправо врше функцију субјекта).

Зависне реченице унутар сложене могу се међусобно везивати везницима чија је основна функција да повезују главну и зависну клаузу. С друге стране, везничку функцију могу обављати различити односни прилози и замјенице који не врше само функцију везничких средстава, него се јављају и као чланови реченице (главни или споредни). У зависности шта се зависним реченицама казује, односно, како се зависна реченица односи према главној, зависнословене реченице се дијеле на субјекатске, предикатске, објекатске, атрибутске и прилошке у оквиру којих се издвајају временске, мјесне, поредбене (начинске), узрочне (каузалне), посљедичне (консекутивне), условне или погодбене (кондиционалне) и допусне (концесивне) реченице.

2.3.2.1. Сада ћемо навести пословице из наше грађе изражене зависнословеним реченицама и видјети на који начин су оне пренесене у језик превода. Међу ексцерпираним примјерима потврђене су пословице изражене експлицитним и имплицитним зависнословеним реченицама.

2.3.2.1.0. У оквиру пословица изражених експлицитним зависнословеним реченицама потврђени су случајеви, када се у функцији везничких средстава налазе везници, чија је основна функција да повезују двије реченице у једну цјелину:

1. Покеда придешь, в Дону воды много стекет... [Тихий Дон: 109].
Док ти дођеш, много ће воде Доном протећи ... [Тихи Дон: 234].
Много ће донде Дунавом воде протећи [Карацић 1987: 178].

2. Пока солнце взойдет – роса очи выест [Тихий Дон: 737].
Не липши магарче до зелене траве [Тихи Дон: 321]!
Не липши, магарче, док трава нарасте [Карацић 1987: 194]!
Чекај, магарче, док ти трава никне [Причања Вука Дојчевића: 113]!

Очигледно је да су у оба примјера изворне руске пословице изражене зависносложеном реченицом, у оквиру којих се зависна реченица односи према главној као прилошка одредба за вријеме. У наведеним пословицама, зависна временска реченица означава радњу која претходи радњи означеној главном реченицом. Претходност (антериорност) радње зависне реченице у односу на главну изражена је у руским пословицама везником *пока*, а у српским кореспондентима, везником *док*. Када је ријеч о преводним кореспондентима, поред пословица изражених зависносложеном реченицом, налазимо и пословице изражене проширеном реченицом. Док је у првом примјеру преводни кореспондент који је употребио преводилац изражен зависносложеном реченицом, а аналог ексцерпиран из зборника Караџића проширеном реченицом, у другом примјеру преводилац је употребио пословицу изражену проширеном реченицом, а пословице из Караџића и Стефана Митрова Љубише изражене су зависносложеним реченицама.

2.3.2.1.0.1. Осим наведених, посвједочене су пословице изражене зависносложеним реченицама, у оквиру којих везничку функцију врше односни прилози и замјенице:

1. а) Что с возу упало, то пропало [Тихий Дон: 110].
Што је нестало, то је и пропало [Тихи Дон: 235].

б) Что с возу упало, то пропало [Драма на охоте: 410].
Што је с кола пало, то је пропало [Драма у лову: 138].

в) Что с возу упало, то пропало [Станционный смотритель: 981–982].
Што с кола падне, и пропадне [Управник станице: 49].
Што пође низ воду, не врне се уз воду [Караџић 1987: 313].

Очигледно је да су руске пословице и њени преводни кореспонденти изражени зависносложеним односним реченицама. У свакој од наведених односних реченица експлицитно су изражени везници исказани у виду односних замјеница *что* у зависној, и корелативи у виду показне замјенице *то* у главној реченици, при чему и односна замјеница *что* и показна замјеница *то* врше функцију субјекта. Када је ријеч о преводним кореспондентима, у прва два примјера идентично изворној пословици, имамо односну зависну реченицу са субјектом израженим замјеницом *што*, и управну главну реченицу са субјектом израженим показном замјеницом *то*. У последњем преводном кореспонденту, као и аналогу ексцерпираном из зборника Караџића, разлика у односу на изворне пословице и остале преводне кореспонденте огледа се једино у томе што у управној реченици нема корелатива *то*.

2. Куда иголка, туда и нитка [Сказка об Иване дураке и его двух братьях: Семене-Воине и Тарасе-Брюхане, и немой сестре Маланье, и о старом дьяволе и трех чертенятах: 331].

Куд игла, ту и конач [Бајка о Ивану-луди и његова два брата: Семјону-Војаку и Тарасу-Трбоњи и немој сестри Малањи и о старом ђаволу и три ђаволчића: 405].

Куд је отишла сјекира нек иде и држало [Караџић 1987: 164].

Куд је отишло јуне нек иде и уже [Караџић 1987: 164].

Гдје пошла сјекира, нек' иде и држало [Причања Вука Дојчевића: 140]!

И руска пословица и њени преводни кореспонденти изражени су зависносложеним реченицама. Међутим, за разлику од првог примјера, везничку функцију не врше односне замјенице, већ односни прилози. Сложену реченицу чине зависна мјесна реченица са везником *куда* (*куд*), и управна реченица са корелативом *туда* (*ту*). Кореспонденти које смо ексцерпирани из зборника Караџића, као и кореспондент који смо пронашли код Стефана

Митрова Љубише изражени су такође зависнословеним реченицама са зависним мјесним реченицама у којима везничку функцију врше прилози *куд* и *гдје*, али за разлику од изворне пословице, у управним реченицама није садржан корелатив *ту*.

2.3.2.1.1. Осим пословица изражених експлицитним, посвједочене су и пословице изражене имплицитним зависнословеним реченицама. В. А Белошапкина сматра да у оквиру ових реченица смисаони односи нису експлицитно изражени. По њеном мишљењу, реченице без везника не треба разматрати као посебне синтаксичке конструкције, већ као реченице са изостављеним везницима. На тај начин, ове реченице уствари представљају подврсту реченица са везницима, при чему се могу разликовати два типа: 1. реченице са отвореном структуром (предложения открытой структуры) које уствари представљају врсту независно сложених реченица са временским и посљедичним значењем; 2. реченице са затвореном структуром (предложения закрытой структуры), код којих зависне и независне конструкције међусобно координирају [Белошапкина 1989: 765–769]. Приликом употребе оваквих реченица обично између главне и зависне реченице у писму стоји двотачка, зарез или црта.

Наводимо пословице изражене зависнословеним имплицитним реченицама:

1. Сучка не захочет – кобель не вскочит [Тихий Дон: 38].
Ако кучка не махне репом, пас неће скочити [Тихи Дон: 89].
Док куја репом не вине, не ће пас за њом потрчати [Карацић 1987: 91].

2. Две собаки грызутся – третья не мешайся [Тихий Дон: 623].
Кад се два пса кољу, нека се трећи не меша [Тихи Дон: 92].

3. Солдат в отпуску – рубаха из порток [Война и мир: 233].
Војник на одсуству – птица на грани [Рат и мир: 586].

4. Бог души не вынет, сама душа не выйdet [Власть тьмы, или «Коготок увяз, всей птичке пропасть»: 48].

Док бог душу не узме, сама душа не иде [Царство мрака или «Од сламке кућа изгори»: 66].

У свакој од наведених руских пословица између главне и зависне реченице стоји интерпункцијски знак, тире у прва три примјера и зарез у последњем примјеру. Осим тога јасно се види да главна реченица само по себи синтаксички-семантичко је неразумљива, тако да она захтијева допуну која се изражава зависном реченицом. У сваком од наведених примјера, иако није формално изражен, везник се може претпоставити. У првом примјеру зависна реченица може бити и условна и временска, јер би се између главне и зависне реченице могао ставити и везник за услов *если* и временски везник *пока*. О томе свједоче и преводни кореспонденти, у којима се зависна реченица везује за главну условним везником *ако*, у аналогу ексцерпираном из зборника Карацића временским везником *док*. И у свим осталим примјерима зависна реченица је временска, што показују и преводни кореспонденти у српском језику, у којима се зависна реченица везује за главну временским везницима, *кад* у другом примјеру и *док* у четвртном примјеру. Иако у трећем примјеру, за разлику од свих осталих наведених примјера, ни преводни кореспондент не садржи везник, већ је изражен имплицитном зависном реченицом, и у њему као и у изворној пословици подразумева се временски везник *док* (у српском језику) и *пока* (у руском језику).

2.3.2.2. Све досад анализиране пословице, и оне изражене независнословеним, и пословице изражене зависнословеним реченицама, састојале се од двије реченице које стоје у зависном или независном односу. Међутим, посвједочене су и пословице вишеструко сложене структуре, тј. пословице које се састоје од три или више посебних реченица, при

чему свака од тих реченица може стајати у напоредном односу, или у саставу пословице сложене структуре могу бити и реченице зависног и реченице независног односа.

1. Рыба ищет, где глубже, а человек, где лучше [Доходное место: 116].
Риба тражи где је дубље, а човек где му је боље [Уносно место: 73].

2. Угостила собака ишака мясом, а ишак собаку сеном, – оба голодные остались [Хаджи-Мурат: 111].

Хранио пас магарца месом, магарец пса сеном, обоје су остали гладни [Хаџи Мурат: 166].

У првом примјеру, изворна пословица и њен преводни кореспондент састоје се од четири реченице, при чему прва и трећа реченица стоје у напоредном супротном односу са израженим везником *a*, а друга и четврта су зависне мјесне реченице са везничким прилогом *где*, које зависе од независних напоредних реченица, и то друга од прве а четврта од треће. У другом примјеру пословица се састоји од три реченице при чему су све три независне и стоје у напоредном односу. Иако нису формално изражени везници, јасно се види да прва и друга реченица стоје у супротном, а друга и трећа у саставном односу.

На основу свеукупне анализе, можемо закључити да је највећи број пословица сложене структуре састављен од двије реченице које могу стајати у независном или зависном односу. Када је ријеч о пословицама израженим независнословеним реченицама, анализирали смо само пословице састављене од двије реченице које стоје у супротном односу. При томе смо видјели да у свим пословицама руског језика на супротан однос међу реченицама указује везник *a*, док у преводним кореспондентима поред везника *a*, који је такође најчешћи, могу се јавити, мада знатно ређе, и други супротни везници као, нпр. *него* и *али*. Говорећи о пословицама израженим зависнословеним реченицама, видјели смо да се у функцији субјунктора могу јавити везници, чија је основна функција да повезују главну и зависну реченицу. Осим везника, везничку функцију могу обављати односне замјенице и прилози, који уједно врше и функцију неког члана реченице. Поред пословица изражених експлицитним сложеним реченицама, зависним или независним, навели смо и примјере пословица изражене имплицитним сложеним реченицама. Видјели смо да имплицитне сложене реченице, указују на различите односе, а када је ријеч о зависним имплицитним реченицама, у највећем броју примјера оне су указивале на временски однос. На крају смо навели и пословице вишеструке синтаксичке структуре, у оквиру којих може бити више простих или проширених реченица и зависног и независног односа.

2.4. ПОСЛОВИЦЕ ИЗРАЖЕНЕ ЈЕДНОЧЛАНИМ РЕЧЕНИЦАМА

2.4.0. Насупрот двочланим реченицама у којима су присутна оба главна члана, у једночланим реченицама присутан је само један главни члан. У зависности од морфолошке природе изражавања предиката и семантичке одређености / неодређености вршиоца радње, могу се издвојити неодређеноличне, уопштеноличне, безличне и одређеноличне реченице у којима је присутан предикат, изражен различитим граматичким облицима, док субјекат у овим реченицама није исказан из разлога што је свима непознат, или је непознат говорнику, или говорник из неких разлога не жели или неће да именује вршиоца радње.

У оквиру наше грађе посвједочен је већи број руских пословица изражених неодређеноличним, уопштеноличним и безличним реченицама. Занимљиво је што, за разлику од руског језика у оквиру кога се ове једночлане реченице често употребљавају, у српском језику њихова употреба је знатно мања. Наша анализа ће показати да ли је то случај и са пословицама.

2.4.1. Пословице изражене неодређеноличним реченицама

2.4.1.0. У науци о језику, о неодређеноличним реченицама постоје различита мишљења. Док једна група научника неодређеноличне реченице заједно са другим једночланим реченицама, као што су, нпр. безличне или уопштеноличне, сврстава у групу бесубјекатских [деталније о томе види: А. А. Шахматов 1960, А. М. Пешковски 2001], или неодређеносубјекатских реченица [деталније о томе види: Б. М. Гаспаров 1971], друга група аутора неодређеноличне реченице сврстава у посебну групу реченица које се разматрају заједно и у поређењу са двочланим реченицама [деталније о томе види Н. Ю. Шведова 1960, В. А. Белошапкова 1989].

А. А. Шахматов под неодређеноличним реченицама сматра и уопштеноличне и безличне инфинитивне конструкције у којима је вршилац радње дјелимично одстрањен [Шахматов: 1960]. Слично Шахматову, и Пешковски у неодређеноличне реченице убраја и уопштеноличне које садрже предикат исказан глаголом у другом лицу једнине [Пешковски 2001: 339].

По мишљењу Бабајцеве неодређеноличне реченице су семантички синонимне двочланим реченицама, и у њима се неодређеност може изразити лексемама *человек, люди, некто, кто-то, некоторые* и др. [Бабајцева: 1981]. А. М. Пешковски сматра да неодређеноличне реченице могу бити различите по модалности, и на основу тога разликује реченице које имају значење реалне, тј. могуће радње, немогуће или неопходне [Пешковски 2001: 372].

Говорећи о посебним структурним врстама реченица, чији је главни члан изражен обликом трећег лица множине, академик Шахматов је употребио термин неодређеноличне реченице [Шахматов 1960], мада су прије њега тај термин већ користили научници попут А. А. Потебње [деталније види: Потебня 1958] и Н. Греча [деталније види: Греч 1827].

Неодређеноличне реченице можемо посматрати са два становишта, структурног, односно граматичког, с једне стране, и семантичког, с друге стране. Са структурног аспекта неодређеноличне реченице су једночлане реченице са изостављеним субјектом, а предикат у њима изражен је обликом трећег лица множине садашњег или будућег времена или обликом прошлог времена [Галкина-Федорук 1957: 278]. Осим тога, иста ауторка сматра да вршилац радње није лексички изражен, зато што је он непознат говорнику, док с друге стране, вршилац радње може бити и познат говорнику, али он не жели да га конкретизује [Ибид:].

Семантички аспект неодређеноличних реченица састоји се у томе да у овим реченицама у први план иступа сама радња, док је вршилац радње мање битан. Управо о томе пише и А. Н. Гвоздјев: „Неопределённо-личные предложения передают сообщения о действиях, которые совершаются теми или иными деятелями или иногда одним деятелем; но то, кем совершается действие, не представляется важным, остаётся необозначенным, и всё внимание сосредоточивается на совершающемся действии“ [Гвоздев 1973:90]. И Валгина додаје да је вршилац радње у неодређеноличним реченицама неисказан, јер је са гледишта говорника он небитан, неодређен или непознат [Валгина 2003: 157].

У односу на руски, у српском језику овом типу реченица посвећена је знатно мања пажња. Михаило Стевановић сматра да је по морфолошким карактеристикама, предикат неодређеноличних реченица еквивалентан предикату личних реченица, али са семантичке стране, док се предикат личних реченица односи на одређени субјекат, предикат неодређеноличних реченица се односи или на једно или на више неодређених лица [Стевановић, 1989: 83–84].

По мишљењу Пипера „формално одсуство субјекта у неодређено-личним реченицама (тачније нулти субјекат) има неодређено-референцијално значење, било да је у питању неодређеност са становишта говорног лица, или неодређеност са становишта саговорника (одсуство именованја говорнику познатог референта) [Пипер 2005: 601].

Дакле, из свега наведеног можемо закључити да у неодређеноличним реченицама нема граматичког субјекта, при чему он може постојати, али говорно лице пажњу усмјерава

на саму радњу а не на вршиоца те радње. Неисказивање субјекта у неодређеноличним реченицама није само последица његове неодређености. Напротив, у овим реченицама субјекат може бити и познат, али не мора бити изражен. Поједини споредни чланови, као, нпр. прилошке одредбе за мјесто могу индиректно указивати на субјекат. Нпр. ако кажемо На конференцији говорили о проблемама превода (Наш примјер), прилошка одредба *на конференцији*, осим што има значење мјеста, индиректно указује и на саме вршиоце радње. Важну улогу у одређивању граматичког субјекта код неодређеноличних реченица има и контекст, јер се у оквиру ширег контекста, у некој од претходних или наредних реченица, субјекат може препознати. У монографији Э. Н. Осипове *Русский синтаксис: односоставность предложения* (2009) налазимо различита тумачења реченица у којима је вршилац радње граматички неодређен, јер је изражен неодређеним обликом трећег лица множине, али се вршилац може препознати на основу претходног или наредног ширег контекста. Ауторка наводи различита мишљења научника по којима се ове реченице разматрају као непотпуне двочлане; као прелазне између двочланих и једночланих; као једночлане, и то као одређеноличне; као прелазне између одређено и неодређеноличних; као неодређеноличне [о овоме детаљније види: Осипова 2010: 36].

Грамматичко значење неодређеноличних реченица зависи од тога које је лице стварни вршилац радње [Маројевић 2006: 311], а на основу тога, све неодређеноличне реченице, а с тим се слаже велики број аутора, дијеле се на реченице у којима вршилац радње може бити:

- (1) неодређена лица;
- (2) једно неодређено лице;
- (3) једно одређено, конкретно лице;
- (4) вршилац радње може бити уопштен;
- (5) вршилац радње може бити неодређен и у погледу граматичког броја.

Семантичка специфичност неодређеноличних реченица огледа се управо у случајевима када се обликом трећег лица можине исказује радња коју врши једно лице, било да је то неко неодређено лице, лице које је познато говорнику, или ако се радња односи на самог говорника.

2.4.1.1. Како се наш ради бави искључиво пословицама, треба напоменути да већина пословица изражена неодређеноличним реченицама има само једно од наведених значења, тј. у њима је вршилац радње најчешће уопштен. Управо је то и разлог што поједини аутори неодређеноличне реченице сврставају у категорију уопштеноличних реченица. У случају уопштавања, главни члан неодређеноличних реченица односи се на свако лице без ограничења, при чему је свако од тих лица представљено као треће граматичко лице. Треба разликовати неодређеноличне реченице, у којима се неодређенолична значења глагола односе на неодређена, тј. непозната лица, од уопштеноличних реченица у којима се глаголска радња не односи на непозната лица, него се та радња приписује свима.

На основу свега досад наведеног закључујемо да постоје пословице које граматички гледано имају форму неодређеноличних реченица, а семантички спадају у уопштеноличне реченице, јер имају уопштено значење, тј. не односе се на једно или круг непознатих лица, већ уопште на сва лица.

2.4.1.2. За разлику од српског, неодређеноличне реченице су у руском језику у великом броју заступљене. Када је ријеч о структури руских пословица изражених неодређеноличним реченицама, тј. реченицама у којима постоји само један главни члан (предикат), нису посвједочени, а практично су и немогући, примјери пословица изражених простим непроширеним реченицама.

2.4.1.3. Међу примјерима посвједочене су пословице изражене простим реченицама, проширеним додацима, именским или глаголским:

1. На родителях лес не рубят [Записная книжка 1879, т. 48: 241].
2. На сердитых воду возят [Календарь с пословицами на 1857 год 1956: 36].
3. Огонь маслом не тушат [Календарь с пословицами на 1857 год 1956: 11].
4. В рай за волосы не тянут [Календарь с пословицами на 1857 год 1956: 41].
5. Берут завидки на чужие пожитки [Записная книжка 1879, т. 48: 239].

У прва три примјера руске пословице проширене су правим објектима израженим обликом акузатива именица (*лес, воду, огонь,*) и неправим објектима, израженим обликом локатива множине (*на родителях, на сердитых*) и обликом инструментала једнине (*маслом*). У четвртом примјеру поред индиректног објекта израженог обликом акузатива са предлогом (*за волосы*), пословица као допуну садржи и прилошку одредбу за мјесто (*в рай*). У последњем примјеру као допуну пословица поред објеката, директног (*завидки*), и индиректног (*на пожитки*) садржи и атрибут (*чужие*).

2.4.1.4. Међу ексцерпираним примјерима посвједочене су и пословице изражене непотпуним реченицама, тј. реченицама у којима је контекстуално или конситуативно изостављен неки дио који је заступљен у њиховој структурној схеми, али без којег је мисао потпуно јасна, јер се тај дио подразумијева. Како наводи Н. С. Валгина, у непотпуним реченицама може бити изостављен било који члан (главни или споредни), али се њихово присуство и значење може предвидјети из контекста. По њеном мишљењу, непотпуне реченице по својој структури одговарају потпуним реченицама, јер и у њима могу бити изостављени поједини чланови. Она пише: „пропуск отдельных членов предложения может быть как у предложений распространенных, так и нераспространенных, односоставных и двусоставных“ [Валгина 2003: 57].

У оваквим реченицама могу се појавити истородни чланови, што доказују и ексцерпирани примјери:

1. Гонят день к вечеру, а не работу к отделке [Записная книжка 1879, т. 48: 239].
2. Птицу кормом, а человека словом обманывают [Календарь с пословицами на 1857 год 1956: 46].
3. Не по годам <бьют>, а по ребрам [Записная книжка 1879, т. 48: 236].

У свим наведеним примјерима израженим проширеним реченицама, постоје истородни чланови. За разлику од прва два примјера у којим су истородни објекти, у трећем примјеру функцију истородних чланова имају прилошке одредбе. У првом примјеру истородни су објекти *день* и *работу* које повезује један исти предикат *гонят*, у другом примјеру истородне објекте *птицу* и *человека* повезује заједнички предикат *обманывают*, у трећем примјеру предикат *бьют* односи се на истородне прилошке одредбе за мјесто *по годам / по ребрам*.

2.4.1.5. Посвједочени су и примјери у оквиру којих су пословице изражене независно сложеним неодређеноличним реченицама.

1. Овечку стригут, а другая того же жди [Азбука 1957: 34].
2. На гладкого навоз кладут, а на рябом пшеницу сеют [Записная книжка 1879, т. 48: 286].
3. В радости сыщут, в горе забудут [Азбука 1957: 28].
4. Сеют плачут, молотят скачут [Календарь с пословицами на 1857 год 1956: 64].

За разлику од првог примјера, у оквиру којег се сложена реченица састоји од једне неодређеноличне и друге личне реченице, у свим осталим примјерима сложена реченица чине по двије неодређеноличне реченице. При томе, у сваком примјеру однос између

реченица које улазе у састав сложене је супротан. За разлику од прва два примјера, у којима на супротан однос упућује везник *a*, остали примјери су асидентског карактера.

2.4.1.6. Поред пословица изражених независнословеним, посвједочене су и пословице изражене зависно сложеним реченицама.

1. Пока зайца поймают, вола съедят [Записная книжка 1879, т. 48: 260].
2. Когда дрова горят, тогда и кашу варят [Календарь с пословицами на 1857 год 1956: 41].
3. Чем больше голеют, то больше мудренеют [Записная книжка 1879, т. 48: 183].

У свим примјерима пословице су изражене сложеним реченицама, у којима су и главне и зависне реченице неодређеноличне. При томе у прва два примјера зависна реченица је временска, на што упућују временски везници *пока* и *когда*. У трећем примјеру, у зависној реченици везничку функцију обавља придјевка замјеница *что*, употребијелбена у инструменталу (*чем*), а у главној реченици функцију корелатива врши показна замјеница *то*.

2.4.1.7. С обзиром да смо више пута напоменули да се неодређеноличне реченице чешће употребљавају у руском него у српском језику, сада ћемо видјети да ли је то и случај са пословицама. Такође смо већ напоменули да је у пословицама вршилац радње најчешће уопштен. То доказују и примјери из наше грађе:

1. Пожалуйте, сукна сейчас вынесу, для благородного человека хоть два куска, с нашим удовольствием! Потому мы чувствуем, а это что ж, одни разбой! Несколько купцов столпилось около офицера. – Э! попусту брехать-то! – сказал один из них, худощавый, с строгим лицом. – *Снявши голову, по волосам не плачут*. Бери, что кому любо [Война и мир: 174]!

Ако изволевате, за племенитог човека изнећемо одмах макар и два комада чоје, са задовољством! Ми имамо осећања, али ово је просто пљачка! Неколико трговаца искупише се око официра. – Е! Залуд је говорити – рече један од њих, сувоњав и строгог изгледа. – *Куд оде јунак нек иде и уже*. Нека узме што ко хоће [Рат и мир: 436]!

Док је уопштено значење у руској пословици изражено проширеном неодређеноличном реченицом са предикатом у трећем лицу множине садашњег времена, преводни кореспондент изражен је зависнословеном реченицом са предикатима исказаним личним глаголима у презенту.

2. а) Я захал еще привезть тебе денег, так как *соловья баснями не кормят* [Анна Каренина: 217].

Дошао сам још и зато да ти донесем новас, јер се *славуж баснама не храни* [Ана Каренина: 229].

б) Да что это я болтаю: *соловья баснями не кормят* [Обрыв: 161]!

Али што ја торочем: *славуж се баснама не храни!* [Понор: 177].

Од приче се не живи [Наш превод].

Као и у претходном примјеру, и у овом је уопштено значење пословице изражено обликом трећег лица множине садашњег времена. За разлику од изворне пословице, преводни кореспонденти у оба примјера заправо представљају дословни превод изражен личним реченицама са предикатима у личном облику, тј. облику трећег лица једнине презента. За разлику од њих, ми смо у овом примјеру навели и наш превод, изражен

безличном реченицом са предикатом исказаним обликом несвршеног презента у повратном облику.

И следеће пословице имају уопштено значење:

1. *Разносчик вестей*. Я сейчас был у их стола и разговор слышал между дамами и невестой. Вот посмотрите, их посадили вместе, за их здоровье пьют.

Наблюдатель. Погодите, *цыплят осенью считают* [Последняя жертва: 171].

Гласоноша. Малочас сам био поред њихова стола и чуо разговор између дама и веренице. Ето, погледајте, метнули су их да седну једно поред другог, пију у њихово здравље.

Посматрач. Чекајте, *пилићи се у јесен броје* [Последња жртва: 281].

2. Нам прислали 50 пар ботинок. Стали выбирать, кому какие, а инженер и говорит: «*Даровому коню в зубы не смотрят*» [Письма в редакцию: 316].

– Не срди Бога – рекох му лагано – него му захвали што је обезумио дужда да не пропита какву си бечалину изгорио на његовом весељу. *Даровну се коњу зуби не гледају* [Причања Вука Дојчевића: 30].

3. – А тебе, мой друг, не следовало не в свое дело вмешиваться. *В чужой монастырь с своим уставом не ходят* [Пошехонская старина: 104].

– А ти, пријатељу мој, не треба да се мешаш у туђе ствари. *Са својим типиком у туђи манастир се не одлази* [Пошехонска старина: 131].

4. – Сам – чорт, – проворчал Поликарп, отходя от кровати. – Что ты сказал? Что ты сказал? – вскочил я. – *Глухому попу две обедни не служат* [Драма на охоте: 409].

– Сам си ђаво – промрмља Поликарп одлазећи од кревета. – Шта си рекао? Шта си то рекао? – скочих ја. – *У воденици се само два пута говори* [Драма у лову: 137].

У свим руским пословицама предикати су изражени обликом трећег лица множине садашњег времена. Као и у руском, и у српском језику ове пословице имају уопштено значење, али за разлику од руског језика, ниједна од наведених пословица није изражена неодређеноличном реченицом. Док у првом и другом примјеру пословице представљају личне конструкције са израженим субјектима и предикатима у облику трећег лица презента множине, у трећем и четвртном примјеру преводни кореспонденти су изражени безличним конструкцијама, чији су предикати изражени личним глаголом у безличном значењу.

2.4.1.7.0. И у следећим примјерима пословице имају уопштено значење, али за разлику од свих претходних примјера, оне су у језик превода пренесене такође неодређеноличним реченицама:

1. – А ты на стариков не обижайся, дурастной. Ну и выпороли, какая же беда! *За битого двух небитых дают* [Тихий Дон: 515].

– А ти немој да се љутиш на старце, лудаче. Ето, ишибали те, није ништа страшно! *За ишбаног дају двојицу нешибаних* [Тихи Дон: 275]!

Два лоша избише Милоша [Карацић 1987: 85].

Вјешт гору ломи, а невјешта гора [Карацић 1987: 69].

Очигледно је да су и руска пословица и њен преводни кореспондент изражени проширеним неодређеноличним реченицама са предикатима у облицима трећег лица множине садашњег времена. У овом примјеру навели смо и аналоге из зборника Карацића, који су за разлику од преводног кореспондента, који иначе сматрамо дословним преводом,

пзражени личним реченицама. У оба аналога посвједочени су субјекти, а предикати су изражени личним глаголским облицима, и то обликом аориста у првом аналогу, и облицима презента у другом примјеру .

2. – Да всё же, братцы, всё ж это деньги, – артельные... – Артельные! Нет, видно, нашего брата, дураков, не сеют, а мы сами родимся... [Записки из мертвого дома: 427–428].

– Ра ipak, braćo, to su zajedničke pare ... – Zajedničke! Eto ti, vidi se da nas, budale, ne seju, već sami nićemo [Zapisi iz mrtvog doma: 234].

И овом примјеру, као и у претходном изворна пословица и њен преводни кореспондент изражени су неодређеноличним реченицама са предикатима у облику трећег лица множине садашњег времена. Али за разлику од претходног примјера, и изворна пословица и преводни кореспондент изражени су независнословеним реченицама са супротним везником *a* у руском, и *veћ* у српском језику, при чему је једна реченица која улази у састав сложене лична, а друга неодређенолична.

И следећа два примјера представљају пословице изражене сложеним реченицама:

1. а) По-моему, дороговизну преувеличили, папочка. *Не так страшен чѐрт, как его рисуют* [Длинный язык: 313].

Ја мислим да претерују, татице. *Ђаво није тако црн како га замишљају* [Дугачак језик: 139].

б) Та среда, что ли, в которой вы ее застали третьего дня, не должна возбудить ваше особенное сочувствие; но она велела вам сказать, что *чѐрт не такой черный, каким его изображают* [Дым: 309].

Ону средину, шта ли, у којој сте је застали прекјуче, не треба нарочито да узимате к срцу; али је рекла да вам кажем да *ђаво није тако црн како га сликају* [Дим: 99].

Ни ђаво није онако црн као што људи говоре [Карацић 1987: 202].

2. Расстреливали людей. Нынче одного, завтра, глядишь, другого... Кому же интерес своей очереди ждать? *Быка ведут резать, он и то головой мотает* [Тихий Дон: 497].

– Стреляли људе. Данас једног, сутра погледаш – другог ... А коме је интерес да чека свој ред? *Кад бика воде на клање и он главом трза* [Тихи Дон: 239].

У оба примјера пословице су изражене сложеним конструкцијама које се састоје од двије реченице, при чему је једна лична са израженим граматичким субјектом и предикатом исказаним личним глаголским обликом, док је друга реченица неодређенолична са предикатом исказаним глаголским обликом у неодређеноличном трећем лицу множине садашњег времена *рисуют, изображают / замишљају, сликају* (у првом примјеру) и *ведут / воде* (у другом примјеру). Осим тога, у првом примјеру смо навели и кореспондент преузет из зборника Карацића, који је такође изражен сложеном реченицом, али за разлику од кореспондената које су употребили преводиоци, умјесто неодређеноличне реченице употребијена је лична реченица са граматичким субјектом *људи*. Уједно овај примјер потврђује мишљење Михаила Стевановића да су неодређеноличне реченице реченице са неодређеним граматичким субјектом, у којима би субјекат могао да се преведе именицом *људи*, субстантивираним придевом *извесни*, или неодређеном замјеницом *неки* [Стевановић 1989: 84]. Слично Стевановићу, и Маретић сматра да је у неодређеноличним реченицама често изостављен субјекат *људи*, зато што се он у таквим реченицама сам по себи подразумева [Maretić, 1963: 421–422].

2.4.1.8. За разлику од свих претходних пословица, у следећим пословицама значење није уопштено, већ је субјекат, односно вршилац радње познат, на основу ширег контекста.

1. *Беркутов*. Как у нас земство, Мерепа Давыдовна?
Мурзавецкая. Ну, что! *Через пень колоду валят* [Волки и овцы: 524].
Беркутов. Какое земство код нас, Мерепа Давидовна?
Мурзавецка. Шта они! *Раде с пет на девет* [Вуци и овце: 191].

2. *Старый повар*. Как же, пожалуют они, черти! Я у плиты тридцать лет прожарился. А вот не нужен стал: издыхай, как собака!.. Как же, пожалуют!

2-й мужик. *Пили, ели, кудрявчиком звали; попили, поели – прощай, шелудяк* [Плоды просвещения: 145]!

Стари кувар. Како да неће, пожалиће те они, ђаволи! Ја сам се крај пећи тридесет година пекао. А сад им више потребан нисам: скапавај, ко пашче! ... Како да неће, пожалиће те!

Други сељак. *Док су јели, пили, пријатељи били, а појели, попили, збогом, шугави!* [Плодови просвете: 195]!

3. Покеда вы тут муздыкаетесь, – нас окружат!.. Из пулеметов посекут... Под пулеметом не замитингуешь!.. *Вам нарочно очки втирают*, покеда ихнее войско подойдет... [Тихий Дон: 265].

Док се ви ту скаћерате, нас ће опколити! Митраљезима покосити! Под митраљезима се не митингује! *Вама намерно бацају прашину у очи* док не стигне њихова војска ... [Тихи Дон: 140].

Очигледно је да су у свим пословицама вршиоци радње познати. У прва два примјера субјекти пословица именовани су у једној од претходних реченица, а у трећем примјеру вршиоци радње се могу препознати на основу његове ближе одреднице.

На основу свих анализираних примјера, можемо закључити да употреба неодређеноличних реченица у пословицама у руском и српском језику није иста, јер се за разлику од пословица руског језика, неодређеноличне реченице у српском језику знатно ређе употребљавају. Кроз анализираних примјере видјели смо да руским пословицама, израженим овом врстом реченица, у српском језику одговарају личне реченице са израженим граматичким субјектом и предикатима израженим личним глаголским облицима (најчешће обликом презента), а већи број руских пословица у српски језик је пренесен безличним реченицама са предикатом у повратном облику. Видјели смо и да је знатно мање пословица у оквиру којих су и у српском језику употријебљене неодређеноличне реченице, и то су углавном случајеви, када се вршиоци радње могу препознати на основу ширег контекста. Сагледавши све примјере, закључили смо да постоје пословице изражене неодређеноличним реченицама у којима се радња приписује непознатим вршиоцима (мада се у неким примјерима вршилац радње може предвидјети на основу контекста), као и пословице које су структурно изражене неодређеноличним реченицама али семантички представљају уопштеноличне реченице, па се као такве могу назвати неодређеноличне реченице са уопштенем значењем.

2.4.2. Пословице изражене уопштеноличним реченицама

2.4.2.0. Узимајући у обзир граматички статус и структуру реченице, уопштеноличне реченице у руском језику се најчешће дефинишу као једночлане реченице, чији је главни члан, тј. предикат изражен глаголом у облику другог лица једнине. Међутим, како друго лице једнине у овим реченицама означава радњу уопштеног, било ког лица, уопштеноличне реченице потребно је разматрати и са семантичке стране. С обзиром да и друге врсте реченица, попут неодређеноличних са глаголом у трећем лицу множине садашњег или будућег времена или са предикатом у облику множине прошлог времена могу имати

уопштено значење (о чему смо говорили у претходном одељку), поставља се питања да ли уопштеноличне реченице треба сматрати засебним типом једночланих реченица. Ово питање посебно је разрађено у руској литератури. Наспрам аутора који уопштеноличне реченице сврставају у посебну групу једночланих реченица [деталније о овоме види: Гвоздев 1973, Юдин 1954, Тарланов 1982], стоје аутори који ове реченице заједно са појединим осталим једночланим реченицама посматрају у оквиру исте врсте реченица [деталније о овоме види Шахматов 1960, И. П. Распопов 1981, Н. Ю. Шведова 1960.]. Овдје ћемо издвојити мишљења само неких од многобројних руских научника који су се бавили једночланим реченицама. Док Шахматов уопштеноличне реченице заједно са неодређеноличним и инфинитивним безличним реченицама разматра као неодређеноличне реченице [деталније о овоме види Шахматов 1960], Пешковски који је иначе први употребио термин уопштеноличне реченице, с друге стране, неодређеноличне и уопштеноличне реченице сврстава у посебну групу уопштеноличних реченица, истичући да уопштено значење могу имати не само једночлане, већ и двочлане реченице са замјеницом *ты* у номинативу (која уједно на тај начин врши функцију субјекта) или у косим падежима [деталније о томе види Пешковский 2001].

И В. В. Виноградов сматра да уопштено значење могу имати лични глаголски облици, а посебно истиче да и глаголи употребијени у првом лицу једнине могу имати уопштено значење [Виноградов 2001: 362].

За разлику од руског језика, уопштеноличне реченицама у српском језику су знатно мање обрађене. Овом врстом реченица у највећем степену се бавио Радмило Маројевић, а оне су у мањем степену обрађене и код Стевовића и Пипера. Радмило Маројевић сматра да уопштеноличне реченице по својој граматичкој структури нијесу једночлане (једночланим он сматра само оне у којима је предикат изражен глаголом у трећем лицу множине), а као доказ за то он наводи став аутора Академијине Граматике, према којим ове реченице могу имати субјекат изражен личном замјеницом. Маројевић истиче да је субјекат у тим реченицама као и код других личних реченица могућ и конгруентан са предикатом [Маројевић 1977: 99–100]. За разлику од личних реченица које имају граматички субјекат и предикат изражен личним глаголским обликом, безличних које имају предикат у безличном глаголском облику и неодређеноличних које имају предикат у неодређено-личном глаголском облику, уопштеноличне реченице немају формално-граматичку структуру већ се други типови реченица попут личних, безличних, неодређеноличних, инфинитивних користе за изражавање уопштеног лица. Стога, Маројевић ове реченице назива „реченице са уопштеноличним значењем“ које означавају „глаголску радњу која је појединачна, али се транспонује на општељудски и општевременски план, тако да се може односити на човека уопште и на свако лице“ [Маројевић 1977: 101–102]. Бавећи се анализом књижевних текстова, Маројевић је у раду *Реченице са уопштено-личним значењем у руском језику у поређењу са српскохрватским* показао да руским личним реченицама у којима је употребијен глагол у другом лицу једнине као граматизирани облик изражавања уопштено-личног значења, у српском језику одговарају различите конструкције (личне и безличне), које такође имају уопштено-лично значење [Маројевић 1977: 103–116]. С обзиром да уопштеноличне реченице означавају радњу која се може односити на било које лице, Игрутин Стевовић за уопштеноличне реченице употребљава термин „реченице са уопштеним субјектом сваког лица“ [Стевовић, 1974: 337]. И Предраг Пипер сматра да се уопштено-лично значење исказује реченицама које се могу односити на било које лице, у било којем времену у оквиру дате предметне ситуације [Пипер 2005: 602]. Осим тога, реченице са изостављеним субјектом и уопштено-личним значењем могу се трансформисати у реченице са субјектом *човек* [Пипер 2005: 602; Стевовић 1960: 50]. У вези са тим наводимо и мишљење Предрага Пипера: „Степен уопштености у уопштено-личним реченицама може бити већи или мањи. У пословицама, афоризмима, сентенцама, максимама и уопште у паремиолошким исказима степен уопштености је највећи и у њима се 'човек' схвата генерички, као 'сваки човек', или 'ни један човек'. Изван паремиолошких жанрова, уопштено-

лично значење не мора увек имати генерички опсег, тј. у њима се 'човек' може схватити, у зависности од контекста, било као 'многи људи', било као 'сви људи', или 'нико од људи'“ [Пипер 2005: 602–603].

Уопштеноличне реченице се најчешће повезују са неодређеноличним реченицама, и управо у томе лежи разлог што поједини аутори и једну и другу врста реченица сматрају неодређеноличним. По нашем мишљењу, сем главне разлике у граматичком смислу (тј. што је у неодређеноличним реченицама предикат изражен обликом глагола у трећем лицу множине садашњег или будућег времена, односно обликом множине прошлог времена, и обликом другог лица једнине у уопштеноличним реченицама), ове врсте реченица се разликују и семантички. То објашњавамо у зависности од тога на које лице се односи глаголска радња, па закључујемо да, ако се глаголска радња односи на неодређено лице или неодређен круг лица ријеч је о неодређеноличним реченицама, а ако се радња изражена глаголом односи на свако, тј. било које лице, ријеч је о уопштеноличним реченицама.

Генерални закључак који можемо извести на основу анализираних литературе (како руске, тако српске) је да се уопштеноличне третирају или као посебна врста реченица, или се ова врста реченица заједно са осталим једночланим реченица сврстава у једну групу бесубјекатских реченица. Такође смо на основу анализираних литературе видјели да уопштено значење, које је иначе карактеристично за друго лице једнине, могу имати и друга лица, најчешће треће лице множине (што је иначе структурно обиљежје неодређеноличних реченица), и ређе, прво лице једнине или множине (што се сматра структурним обиљежјем одређеноличних реченица). Осим уопштеног значења које имају глаголски облици у једночланим реченицама, видјели смо да поједини аутори сматрају да то значење могу изражавати и лични глаголски облици.

Ми смо следећег мишљења. Уколико реченицу посматрамо формално, у посебну групу треба извојити уопштеноличне реченице као посебан тип једночланих реченица са предикатом израженим обликом другог лица једнине индикатива или императива, а с друге стране, уколико реченицу посматрамо семантички, онда уопштеноличне реченице не треба издвајати као посебан тип једночланих реченица, будући да и друге врсте реченица као што су двочлане, одређеноличне, неодређеноличне и безличне могу имати уопштено значење, односно могу означавати радње или стања уопштеног лица.

2.4.2.1. Како су тема нашег рада пословице у којима је садржан општи суд, широко уопштавање, очекивано је да су уопштеноличне реченице увелико заступљене међу пословицама. И З. К. Тарланов сматра да су уопштеноличне реченице жанровски ограничене и да се најчешће јављају у пословицама [Тарланов 1982: 74].

У оквиру овог поглавља ми ћемо уопштеноличне реченице разматрати са формалног, односно граматичког становишта. С обзиром да смо у претходном поглављу, бавећи се неодређеноличним реченицама, навели и анализирали већи број пословица са предикатом у облику неодређеног трећег лица множине које имају уопштено значење, у оквиру овог одељка ћемо анализирати само изворне руске пословице у којима је предикат изражен обликом другог лица једнине индикатива или императива, и видјети како су те пословице пренесене у језик превода

2.4.2.2. С обзиром да се у руском језику уопштено-лично значење најчешће везује за друго лице једнине, у наставку ћемо извојити изворне руске пословице са предикатом израженим обликом другог лица једнине садашњег или будућег времена који граматизује изражавање уопштено-личног значења и упоредити са преводним кореспондентима у српском језику.

2.4.2.2.0. Слиједи примјери проширених руских пословица које имају уопштено значење:

1. *Марья Васильевна.* Ах, няня, не говори лучше! Уж, видно, такая судьба.

Няня. Это ваша правда. *Словами не сможешь* [Зараженное семейство: 387].
Марја Васиљевна. Ах, дадиљо, боље не говори! Изгледа да је таква судбина.
Дадиља. То сте добро рекли. *Речима се не може помоћи* [Заражена породица: 520].

2. *Лариса.* Видно, *от своей судьбы не уйдешь* [Бесприданница: 329]!
Лариса. Изгледа, *од своје судбине не може се побећи* [Девојка без мираза: 390].

3. *Шила в мешке не утаишь* [Отцы и дети: 142].
Шило се у џаку не може сакрити [Очеви и деца: 429].

У сва три наведена примјера, руске пословице и њени преводни кореспонденти изражени су проширеним реченицама. При томе, у свакој од наведених пословица, уз предикат као допуна стоји објекат, што је иначе и карактеристика уопштеноличних реченица, да уз глагол (главни члан) обавезно стоји објекат, прилошка одредба или зависна реченица. Осим тога, у свим наведеним пословицама, које су по свом саставу одричног карактера, исказано је уопштено-лично значење. За разлику од руских пословица у којима на то значење упућује друго лице једнине глагола, у српском језику у прва два примјера уопштено-лично значење изражено је медио-пасивном конструкцијом са рефлексивном морфемом *се*, а у трећем примјеру предикат је изражен обликом трећег лица једнине повратног глагола у споју са инфинитивом. Иначе, сви наведени примјери, како у руском тако и у српском језику, доказали су да је највећи степен уопштавања заступљен у пословицама које имају одрични облик, а које износе општи суд са значењем немогућности радње, при чему глагол са одричном рјечцом *не* увијек има облик свршеног вида.

2.4.2.2.0.1. А сада ћемо навести пословице са уопштеним значењем које су изражене сложеним реченицама:

1. *Тише едешь, дальше будешь* [Письмо Ф. Ф. Тищенко 28–31 (?) октября 1894. Т. 67: 263].

»Ако човек лагано иде, даље ће стићи« [Писмо Ф. Ф. Тищенко 28–31 октобра 1894. Кн. 18: 164].

Ко лагано иде, даље ће отићи [Карацић 1987: 150].

Ко полако иде, прије дома дође [Карацић 1987: 156].

Паметан полако иде а брзо дође [Карацић 1987: 227].

Наведена изворна пословица и њен преводни кореспондент изражени су зависносложеним реченицама условног типа. Међутим, за разлику од изворне пословице, у којој на уопштено значење упућују глаголи употријебљени у облику другог лица једнине несвршеног презента типа *едешь / будешь*, у преводном кореспонденту за ознаку уопштеног појединца употријебљена је лична реченица са субјекатском ријечју *човек*, а предикати су изражени личним глаголским обликом трећег лица једнине несвршеног презента у зависној реченици, и обликом футура првог у главној реченици. Поред преводног кореспондента, у овом примјеру навели смо и пословице из зборника Карацића које су семантички еквивалентне изворној пословици, али имају потпуно различиту структуру. При томе у прва два кореспондента употријебљене су сложене реченице, при чему је у оба примјера зависна реченица лична, са граматичким субјектом израженим односном замјеницом *ко*. У трећем кореспонденту функцију субјекта врши придјев *паметан*.

2. Как заробеешь, сейчас догадываться станут. А то *бежишь от волка, напхаешься на ведмедя* [Власть тьмы, или «Коготок увяз, всей птичке пропасть»: 94].

Кад виде да си се уплашио, одмах ће се нечем домишљати. А овако *бежиш од вука, а на медведа ћеш натрапати* [Царство мрака или «Од сламке кућа изгори»: 126].

Бјежао од вашке, пак пао међеду у шаке [Караџић 1987: 53].

За разлику од руске пословице коју чине двије реченице у којима су садржани лични глаголски облици у другом уопштеноличном лицу једнине, у преводном кореспонденту предикати си изражени личним глаголским обликом другог лица једнине несвршеног презента у једној реченици, и обликом футура првог у другој реченици. Уопштено значење има и аналог преузет из зборника Караџића, у којем су предикати изражени обликом прошлог времена.

2.4.2.2.1. Сада ћемо навести руске пословице у којима је уопштено-лично значење изражено обликом другог лица једнине императива и упоредити са преводним кореспондентима у српском језику. При томе треба нагласити да императив употријебљен у пословицама може имати потврдан и одричан облик.

2.4.2.2.1.0. Слиједје примјери са потврдим обликом императива:

1. – Что завтра будет, увидим, а сегодня очень даже недурно: значительная перемена с давнешнего. *Век живи, век учись...* [Преступление и наказание: 181–182].

– Šta će sutra biti videćemo, a danas je čak vrlo dobro: osetna promena u odnosu na ranije stanje. *Čovek se uči dok je živ ...* [Zločin i kazna: 211].

Док у руском језику на уопштено значење пословице која говори о потреби за знањем, односно учењем, упућују облици императива *живи* и *учись*, преводни кореспондент чини реченица, у којој на уопштено лице упућује субјекатска ријеч *човек*, а предикат је изражен повратним обликом несвршеног презента.

2. – Вы сходите, сударь, повинитесь еще. Авось бог даст. Очень мучаются, и смотреть жалости, да и все в доме навынтараты пошло. Детей, сударь, пожалеть надо. Повинитесь, сударь. Что делать! *Люби кататься...* <*люби и саночки возить*> [Анна Каренина: 12].

– Idite, gospodine, pokorite se još jedanput. Може dati bog. Много joj je teško, žalost je i pogledati je, a i u kući se sve okrenulo tumba. Treba se smilovati na decu. Pokorite se gospodine. Šta ćete! *Ko priznaje...* <*pola mu se prašta*> [Ana Karenjina: 9].

Очигледно је да руска пословица као и њен преводни кореспондент имају форму сложене реченице условног карактера. За разлику од руске пословице коју чине двије просте реченице са предикатима у облику императива, њен преводни кореспондент састављен је од двије реченице, при чему је једна лична, а друга безлична. За разлику од претходног примјера, у којем на уопштеног вршиоца радње указује субјекатска ријеч *човек*, ту функцију у наведеној пословици има односна замјеница *ко*, која истовремено врши службу субјекта у реченици.

2.4.2.2.1.1. У следећим пословицама налазимо одричан облик императива:

1. – Прошу, относитесь к нам как добрые соседи, будем жить в мире! Сказано ведь, худой мир лучше доброй ссоры, и не купи имение, а купи соседа [Новая дача: 343–344].

– Молим вас понашајте се према нама као добри суседи, живимо у миру! Већ је речено: рђав мир је бољи од доброг рата, и не купуј имање, него купуј суседа [Нови летњиковац: 217].

Купуј прво суседа, па после кућу [Гиљотен 1987: 89].

Очигледно је да су и руска пословица и њен преводни кореспондент изражени независносложеним реченицама са супротним везницима *а / него*. Осим тога, у овим пословицама које заправо представљају савјет, али и упозорење да треба размислити прије

него што се нешто уради, уопштенолично значење је изражено облицима императива. За разлику од одричног облика императива у руској пословици, у паремиолошком речнику Гиљотен налазимо кореспондент са потврдним обликом императива, који такође преноси исти смисао и има уопштено значење.

2. Но существует русская пословица: «*Не бойся собаки, что лает, а бойся той, что молчит...*» Пословица ехидная, но в практической жизни иногда весьма необходимая [Живой товар: 424].

Али постоји руска пословица: „*Не бој се пса који лаје, него оног који ћути ...*“ Пословица пакосна, али у практичном животу понекад веома неопходна [Жива роба: 154].

Пас који (много) лаје, не уједа [Караџић 1987: 228].

И у руској пословици и у њеном преводном кореспонденту употребијени су облици императива. Међутим, по нашем мишљењу, аналог ексцерпиран из зборника Караџића изражен личном реченицом, са предикатима исказаним обликом трећег лица презента и граматичким субјектом *пас* носи уопштенији смисао.

На основу свега наведеног можемо закључити да у руском језику на уопштено-лично значење најчешће упућује друго лице једнине. С обзиром да смо навели пословице изражене простопроширеним и сложеним реченицама, видјели смо да уопштен може бити само исказ унутар простопроширене реченице или цијела реченица, а наводећи примјере сложених реченица, закључили смо да уопштене могу бити све реченице које улазе у састав сложене или само једна од њих. Осим тога, у свакој анализираној пословици која има уопштено-лично значење присутни су и споредни чланови који врше функцију додатака предикату, а међу нашим примјерима ту функцију најчешће је имао објекат. Такође смо, наводећи пословице изражене реченицама потврдног и одричног карактера, видјели да је највећи степен уопштавања заступљен у пословицама које имају одрични облик са значењем немогућности вршења радње. Наши примјери су показали да су руским пословицама у којима на уопштено значење упућује друго лице једнине садашњег или будућег времена, у српском језику у највећем броју еквивалентне пословице изражене личним реченицама са предикатима употребијеним у различитим глаголским облицима (најчешће презенту и футуру). При томе је у таквим пословицама најчешће присутан и граматички субјекат, који заправо врши функцију уопштеног вршиоца радње (у оквиру наших примјера у највећем броју уопштен вршилац радње исказан је именицом *човек* и односном заменицом *ко*). Сем наведених, у знатно мањем степену уопштено-лично значење у српском језику имају и пословице са глаголским предикатом у облику другог лица једнине презента, а потврђени су и примјери пословица изражених медио-пасивним конструкцијама са рефлексивном морфемом *се*. Такође смо у оквиру овог поглавља навели и пословице у којима је предикат изражен обликом императива.

2.4.3. Пословице изражене безличним реченицама

2.4.3.0. Безличне реченице могуће је разматрати са два аспекта, и то семантичког, при чему такве реченице означавају радње или стања замишљене независно од њиховог вршиоца или носиоца, и синтаксичког, у оквиру којег се наведене реченице разматрају као једночлане, у којима је изостављен субјекат, а предикат се налази у облику трећег лица једнине средњег рода. О томе пише и Н. С. Валгина: „Семантической основой безличных предложений является отсутствие именно активного деятеля (или носителя признака), так как указание на деятеля (или носителя признака) в предложении все-таки может быть, однако в такой форме, которая не допускает грамматического подлежащего“ [Валгина 2003: 163]. О безличној употреби 3. лица једнине налазимо податке у Руској граматици: „Форма 3. л. ед. ч. противопоставлена формам 1 и 2 л. как относящая действие к любому субъекту (в том числе

и к неодоушевљ. предмету), но не к говоращему и не к собеседнику. Кроме того, форма 3. л. ед. ч. противопоставлена первым двум как форма, которая может представить действие бессубъектное, т. е. происходящее независимо от деятеля (лица или предмета): *светает, смеркается, знобит, нездоровится*. Такое употребление формы 3. л. ед. ч. называется безличным, оно является основным для глаголов, лексическое значение которых несовместимо с представлением о производителе действия“ [РГ1 2005: 638–639].

По мишљењу Пешковског, један дио безличних израза настао је још у најстаријем периоду језика од личних таутолошких израза, као, нпр. *гром гремит, стук стучит, свет светит*, који су указивали на митолошке појаве. Губљење субјекта у овим таутолошким изразима довело је до настанка безличних реченица, чију суштину управо чини одсуство субјекта, који се не може уочити ни у говору, ни у мисли [Пешковский 2001: 318]. С обзиром да је у безличним реченицама чест облик датива, Бабајцева сматра да је у таквим реченицама могућ граматички субјекат који може бити изражен замјеницама, инфинитивом, зависном реченицом и сл. [Бабајцева 1968: 75].

Бондарко сматра да треће лице има обилежја и личног и неличног облика, при чему се оно не изводи ван категорије лица [Бондарко 1991: 36].

Што се тиче српске лингвистике, велики допринос у проучавању безличних реченица дали су С. Танасић, М. Ивић, М. Стевановић, П. Пипер. Све безличне реченице Танасић (ослањајући се на истраживања Милке Ивић) дијели у двије групе. Док су у првој групи реченице „код којих се немогућност увођења субјекта (граматичког) заснива на вриједности глаголске лексеме у предикату“ (реченице типа Грми, Свиће, Роси), другој групи припадају „безличне реченице везаног типа, код којих је немогућност увођења субјекта условљена постојањем неког реченичног члана, као што је *се*, именска ријеч у зависном падежу“ (реченице типа Дрема ми се, Смучило му се, Стид га је, Непријатно ми је, Гребе ме у грлу) [Танасић 2007: 319]. Милка Ивић сматра да је безличност дио категорије лица, и истиче да као и друге реченице, и безлична реченица има у свом предикату обилежје лица (и броја), мада обавезно нема, за разлику од осталих реченица, посебно исказан субјекат“ [Ивић, 1963: 21]. Под безличним реченицама Предраг Пипер сматра такве реченице које „означавају ситуације у којима централно место имају различите природне, физичке, или психичке појаве, или односе, који се доживљавају као сами по себи важнији од њихових узрочника или носилаца“ [Пипер 2005: 603]. Исти аутор посебно истиче значај категорије персоналности, под којом подразумева семантичку категорију „која је најизразитије граматикализована у глаголској категорији лица, али која има и друге, мање граматикализоване облике, углавном заменичке или паразаменичке природе“, и која може „реферисати о учесницима у говорној ситуацији (говорно лице и адресат), као и о неком трећем лицу, предмету или апстрактној појави, независно од тога да ли су то лице, тај предмет или та појава присутни у говорној ситуацији или нису“ [Пипер, 2005: 592]. Безличне реченице у српском језику проучавао је и Игрутин Стевовић. Говорећи о самом термину безличне реченице, Стевовић је мишљења да је тај термин пренесен од назива безлични глаголи, гдје он тачно значи глаголи без свих лица, па је као такав условљен и неодржив: „Безлични глаголи значе јаке, стихијне појаве које делују неодољиво и које су изван снаге и моћи људи. Значи, субјекат безличних реченица и безличних глагола је *са подручја света ствари не особа, ..*“ [Стевовић 1974: 330]. Исти аутор разматра и термин бесубјекатске реченице, који је по његовом мишљењу још непрецизнији, јер је двочланост у природи саме реченице, а задатак синтаксичара је да објасне како је у датом материјалу тај субјекат изражен. Зато Стевовић за наједнаквији термин предлаже реченице чији је субјекат неизрецив, јер и саме ове реченице „не траже“ субјекат [Стевовић 1974: 330–333]. Говорећи о трећем лицу, Стевовић сматра да оно представља искључиво предмет или лице о којем се говори [Стевовић 1960: 120].

Постоје два прилаза класификацији безличних реченица – структурни и семантички. Када је ријеч о структурном типу, све безличне реченице, а с тим се слаже велики број аутора, према значењу и морфолошкој природи главног члана дијеле се на двије групе: глаголске и именске безличне реченице. Међутим, В. В. Бабајцева наводи још и трећу групу

– партиципске, узимајући у обзир да ови облици имају и глаголских и именских особина [Бабайцева 1968: 59]. По нашем мишљењу, најдетаљнију структурну класификацију је извршила Галкина-Федорук која, у зависности од облика предиката, безличне реченице дијели на *глаголске*, у оквиру којих предикат може бити изражен повратним, неповратним безличним и личним глаголима у значењу безличних, егзистенцијалним глаголима и кратким трпним партиципима и *именске*, у оквиру којих је предикат изражен безлично-предикативном ријечју на – о и безлично предикативним ријечима које имају облик именица [Галкина-Федорук, 1958, 127–128].

Иако многи синтаксичари, међу њима Бабайцева, Валгина, Пешковски, инфинитивне реченице сврставају у посебну врсту једночланих реченица, ми ћемо их, с обзиром на то да у њима нема граматичког субјекта, и да и оне означавају појаву, стање или процес који се реализује без учешћа носиоца стања, односно вршиоца радње, сматрати као подврсту безличних реченица.

Структурни и семантички начин класификације безличних реченица тијесно су повезани и међусобно се допуњују. О томе свједочи и класификација безличних реченица коју је извршило Предраг Пипер у *Синтакси савременог српског језика. Проста реченица*. Он издваја: (а) безличне реченице с безличним глаголом у предикату; (б) безличне реченице са ограничено-личним глаголом у предикату; (в) безличне реченице са безлично употријебљеним личним глаголом у предикату; (г) безличне реченице с повратним личним глаголом (обично несвршеног вида) у предикату; (д) безличне реченице с предикатом у облику помоћног глагола и инфинитива; (ђ) безличне реченице са предикатом у облику помоћног глагола и конструкције да + презент у трећем лицу једнине; (е) безличне реченице с партиципом пасива у именском делу предиката; (ж) безличне реченице с прилошким или именичким предикативом у предикату [Пипер 2005: 603–607].

С обзиром да ћемо у овом поглављу наводити пословице изражене безличним реченицама из руских књижевних дјела за које нисмо нашли преводе у српском језику, придржаваћемо се структурног типа класификације (који је иначе погоднији за анализу у једном језику). На основу тога (а имајући у виду и класификацију коју је извршила Галкина-Федорук) издвојићемо безличне реченице у којима је предикат изражен:

- (1) безличним или личним глаголом у безличном значењу;
- (2) кратким обликом партиципа;
- (3) предикативом;
- (4) инфинитивом.
- (5) Као посебне издвојићемо безличне егзистенцијалне реченице.

Будући да ћемо у овом поглављу наводити и руске пословице изражене безличним реченицама за које смо нашли кореспонденте у српском језику, служићемо се у појединим примјерима, гдје је то могуће (с обзиром да пословице саме по себи захтијевају посебан вид превођења) и семантичким приступом (који је иначе погоднији за анализу у више, у нашем случају, два језика), осврћући се углавном на класификацију коју је извршио Пипер.

2.4.3.1. Пословице које су изражене безличним реченицама са безличним глаголом

2.4.3.1.0. Општепознато је да безлични глаголи представљају врсту глагола који се употребљавају најчешће у безличним реченицама, и то у функцији главног члана те реченице, тј. предиката. По мишљењу Вере Николић, безлични глаголи казују радњу за коју се не подразумејева да је неко врши, при чему она истиче да ови глаголи имају три времена, потенцијал и инфинитив [Николић 1965: 186].

Иако безлични глаголи немају промјену у роду и броју, немају категорију вида и стања, они могу да формирају реченицу, јер посједују категорије лица, модалности и времена које чине основу предикативности. Осим тога, ови облици изражавају припадност радње

према неживом предмету, као и према лицу које није ни говорно лице, ни саговорник. Безлични глаголи имају: 1) облик трећег лица једнине садашњег и будућег времена; 2) облик средњег рода једнине прошлог времена и облик потенцијала; 3) облик инфинитива. Осим тога, ови глаголи изражавају: 1) природне појаве (као, нпр. глаголи: *светает, морозит, смеркается*); 2) физичка и психичка стања живих бића (као, нпр. глаголи: *тошнит, знобит, нездоровится, лихорадит*); 3) количину и неопходност нечега (као, нпр. глаголи: *хватит, недостаёт, надлежит* и сл.) [деталније види: РГ1 2005: 638–639].

Међутим, постоји велики број глагола који се употребљавају и у личном и у безличном значењу. Лични глаголски облици (треће лице једнине; средњи род, прошло вријеме) могу да се употребљавају у безличном значењу: Роза пахнет нежно. В комнате пахнет розами. С једне стране, разлика између ових глагола је минимална, а с друге стране, толико значајна да се у неким случајевима, при њиховој употреби, губи чак лексичко јединство. О разлици између личних и безличних глагола писао је још Вук Караџић у својој Писменици. За разлику од личног глагола који Вук дефинише као глагол „који сва три лица у јединственом, и у множественном броју има”, безлични глагол по његовом мишљењу „јест онај који се само с трећим лицем у јединственом броју спреже” [Караџић 1814: 49]. Међутим, у Граматици Вук опет пише о безличним и личним глаголима, при чему истиче да многи глаголи који се сматрају безличним имају и остала лица, а самим тим да глагол има макар једно лице, више није безличан него личан [Караџић 1814: LV]. По мишљењу већине аутора, и лични и безлични глаголи изражавају однос према субјекту. Општепознато је да многи глаголи који се употребљавају у свакодневном животу могу имати и повратан облик. Ови глаголи означавају несвјесна унутрашња стања (расположење, склоности) која ометају извршење радње [Пешковский 2001: 231].

И аутори уџбеника *Современный русский язык* наводе: „Безличными называются глаголы, выражающие действия и состояния, протекающие сами по себе, без их производителя (субъекта). При таких глаголах употребление подлежащего невозможно. По образованию безличные глаголы могут быть невозвратной и возвратной формы: *светает, смеркается*. Формы безличных глаголов, в отличие от их соответствующих личных форм, не обусловлены согласованием с подлежащим, так как употребляются в безличных предложениях“ [Валгина, Розенталь, Фомина 1987: 256].

2.4.3.1.1. У руском језику постоје безличне реченице којима се исказују непредвидиви догађаји или појаве, чији узрок је невидљив. Глаголи у улози предиката у оваквим реченицама су, нпр.: *водит, носить, манить, везти* и њихови облици средњег рода прошлог времена.

Овакви примјери пословица нису пронађени у ексцерпираној грађи, али да постоје, показују пословице ексцерпирание из зборника Даља: Дуракам *везет* [Даль 2009: 39]; Не *хватило* легких, так заговорил печенкой [Даль 2009: 183].

2.4.3.1.2. Међу ексцерпираним примјерима посвједочене су пословице изражене безличним реченицама са предикатом у облику безличног повратног глагола.

Како наводи Галкина-Федорук, још давно је установљено да су се у словенским језицима повратни глаголи формирали срастањем енклитичког падежног облика повратне замјенице. Некада је тај облик био самосталан, а затим је, мада не у свим словенским језицима, изгубио самосталност и постао постфикс који се додаје глаголима [Галкина-Федорук 1957: 153].

2.4.3.1.2.0. Примјери пословица из наше грађе у којима је предикат изражен безличним повратним глаголом:

1. Богатому как хочется, убогому как можется [Азбука 1957: 37].
2. Богатому не спится, он вора боится [Календарь с пословицами на 1857 год 1956: 11].

3. Живи не так, как хочется, а так, как бог велит [Календарь с пословицами на 1857 год 1956: 33].

Глаголом *хочется* показује се да је постојала жеља да се та радња изврши, али из тога не произилази да ја радња и извршена. Прве двије пословице садрже и логичке субјекте изражене обликом датива поименичених придјева (*богатому, убогому*).

Када је у питању српски језик, од свих ексцерпираних примјера само за једну пословицу смо пронашли аналог у српском језику:

«Живи, как бог велит, а не как *хочется* – правило мудрое, но...» [Обломов 1953: 255].
„Živi kako bog zapoveda, a ne kako *hoćeš* – pravilo je mudro, ali ...” [Oblomov 2004: 272].

Очигледно је да је за разлику од предиката руске пословице који је изражен безличним повратним глаголом, у аналогу српског језика предикат изражен презентом личног глагола. У оба језика пословица је изражена зависносложеном реченицом, с тим што је у руској пословици зависна реченица безлична, а у српској лична.

2.4.3.1.3. Међу ексцерпираним примјерима посвједочене су и пословице у којима је предикат изражен повратним безличним глаголом у споју са инфинитивом:

1. *Удалось* червяку на веку лист *съестъ* [Азбука 1957: 21].
2. Несчастливая моя молодость! Вечно от одного берега к другому, а ни к которому *не хочется пристать* [Несчастливая: 93–94]!

2.4.3.1.4. У односу на наведене примјере, у руском језику уопште постоји много више пословица изражених безличном реченицом у којима је предикат изражен личним глаголом у безличном значењу. При томе, такви глаголи могу бити повратни и неповратни.

1. Как аукнется, так и откликнется [Календарь с пословицами на 1857 год 1956: 24].
2. Где прежде разгорается, там и раздувается [Записная книжка 1879, т. 48: 250].
3. Где наболело, там не тронь [Календарь с пословицами на 1857 год 1956: 8].
4. С возу упало – не сыщешь [Азбука 1957: 22].
5. Надо мной не каплет [Старый ветеран: 562].

Прве двије пословице изражене су безличном реченицом у којима је предикат изражен личним повратним, а у осталим личним неповратним глаголом у безличном значењу.

За следеће пословице нашли смо кореспонденте у српском језику:

1. а) Но, помолчав немного, матушка слегка зевнула, перекрестила рот и успокоилась. Вероятно, ей вспомнилась мудрая пословица: *не нами началось, не нами и кончится...* [Пошехонская старина: 108].

Међутим је мајка мало поћутала, зевнула, прекрстила уста и умирила се. Вероватно, она се сетила мудре пословице: *ко започне, тај нека и дочне...* [Пошехонска старина: 136].

б) *Марья Васильевна*. Одно, как же быть? Жених гостей не любит. А ведь нельзя же родных не позвать.

Няня. Нельзя же, матушка. Как будто украдучи дочь отдаете. *Ведь не нами началось, не нами и окончится*. Свадьба дело не шуточное [Зараженное семейство: 386].

Марья Васильевна. Само једно не знам како ћемо: младожења не воли госте. А не можеш да не позовеш родбину.

Дадиља. Па не може другачије. Као да кришом удајете кћер. *Нити смо ми почели, нити ће се на нама завршити*. Свадба није шала [Заражена породица: 519].

У оба примјера у руским пословицама је и главна и зависна реченица безлична са предикатима у облику повратног личног глагола у безличном значењу (*началось – кончится; началось – окончится*). У српским кореспондентима, у првом примјеру пословица је изражена сложеном реченицом, при чему су и главна и зависна личне реченице са субјектима *ко* и *тај*, а предикати су изражени личним глаголима *започне* и *дочне* у облику презента. У другом примјеру руска пословица је изражена независнослженом реченицом, при чему је једна реченица лична – са субјектом *ми* и предикатом – *смо почели* израженим глаголом у облику перфекта, а друга реченица је безлична.

2. – Ну всё равно, у меня в одно ухо вошло, в другое вышло [Бесы: 123].
– Svejedly, kod mene sve to na jedno уво иде, на друго изађе [Zli dusi: 138].

У оба језика пословица је изражена проширеном непотпуном реченицом са изостављеним објектом (ухо – у руском, уво – у српском). За разлику од руске пословице изражене безличном реченицом са предикатима у облику личног глагола у безличном значењу који су употријебљени у средњем роду прошлог времена, кореспондент у српском језику изражен је личном реченицом са субјектом *то* и глаголским предикатима у облику презента *уђе, изађе*.

2.4.3.1.5. Како пословице могу бити изражене простом, проширеном и сложеном реченицом, међу њима у руском језику налазимо и примјер, гдје у једној пословици постоје и безлични и лични глагол употријебљен у безличном значењу.

Кажется, у нас дело-то на лад појдет! Они были маленько избалованы; в таком случае для них строгость не мешает. *Стерпится – слюбится* [Грех да беда на кого не живет: 254].
Глагол *стерпится* је лични, а глагол *слюбится* је безлични.

Као што смо видјели из претходних примјера, у односу на безличне глаголе, у руском језику има много више личних глагола у безличној употреби. Осим тога, видјели смо да већини руских пословица изражених безличном реченицом у српском језику одговарају кореспонденти изражени личном реченицом.

2.4.3.2. Пословице које су изражене безличним реченицама са кратким обликом трпног глаголског придјева у прошлом времену

2.4.3.2.0. У руском језику трпни глаголски придјев може имати суфиксе: -н-, -нн- или -т-. Осим тога, партицип може имати модално значење. Ако се при томе налази у функцији предиката, партицип обавезно мора уз себе имати инфинитив глагола, који може имати или значење субјекта, или значење објекта [Валгина 2003: 52–54].

Партицип је глаголски облик који има особине и глагола и придјева. Слично придјевима, партицип означава особину предмета и одговара на питања *какой? какая? какое? какие?*, и у исто вријеме указује на радњу или стање предмета. За разлику од придјева, партиципи се мијењају по временима. Партицип може бити садашњег и прошлог времена, свршеног и несвршеног вида, повратан и неповратан. Кратки облик трпног партиципа може имати синтетички и аналитички облик (*написано, было написано*). Иако се и један и други облик односе на прошло вријеме, аналитички облик носи у себи нијансу значења аориста [Галкина-Федорук 1958: 256].

2.4.3.2.1. Међу ексцерпираним примјерима постоје само двије пословице изражене безличним реченицама, у којима функцију предиката врши трпни глаголски придјев у прошлом времену (партицип). За једну од тих пословица нашли смо и кореспондент у српском језику:

1. Тупо сковано – не наточишь <глупо рожено – не научишь> [Письмо Ф. Ф. Тищенко 12 декабря 1886, 1934, Т. 63: 425].

2. – Счет! – закричал я, – сейчас еду, чрез десять минут. – «В Париж так в Париж! – подумал я про себя, – знать, *на роду написано*» [Игрок: 700]!

– Račun! – viknuh mu – putujem odmah, kroz deset minuta. – »Kad reče Pariz, neka i bude Pariz!« – pomislih – »znači *da mi je tako suđeno*« [Kockar: 203].

И руска пословица и њен преводни аналог изражени су проширеном безличном реченицом са партиципом пасива у именском дијелу предиката (*написано* у руском, *суђено* у српском). За разлику од изворне пословице, у преводном аналогу садржан је логички субјекат изражен дативом личне замјенице *ја*. Карактеристика ових реченица у српском језику је да оне у предикату поред партиципског облика садрже и помоћни глагол у трећем лицу једнине – *је суђено*.

Да партиципи у функцији предиката безличних реченица нису у великој мјери заступљени међу пословицама, показује и зборник Даља, у оквиру кога смо при цјелокупној ексцерпцији пословица пронашли мали број оваквих пословица:

И *хожено* и *вожено*, да легче нет [Даль 2009: 42].

Ни *ношено*, ни *рожено*, не знай откуда (приемыш, подкидыш и пр.) [Даль 2009: 220].

Не много *думано*, да хорошо *сказано* [Даль 2009: 242].

Ряжено промежком, *сойдено* посмешкой [Даль 2009: 253].

И *мято*, и *жато*, да ничего не *добыто* [Даль 2009: 253].

Ни *мыто*, ни *катано*. Ни *катано*, ни *глажено* [Даль 2009: 261].

Не много *брано*, что раз *хожено* [Даль 2009: 298].

При нас *читано*, да не при нас *писано* [Даль 2009: 316].

2.4.3.3. Пословице које су изражене безличним реченицама са предикативом

2.4.3.3.0. Предикативни прилози (предикативи) су по свом поријеклу тијесно повезани са придјевима, односним прилозима и петрификованим облицима именица [ГРЯ2 1960: 27]. Ове ријечи означавају стање, дужност, могућност, нужност и сл. По мишљењу Шубе, предикативне ријечи указују на оцјену самог стања у прошлом, садашњем или будућем времену [Шуба 1998: 157].

Аутори Академијине граматике сматрају да је, за разлику од садашњег времена, гдје се предикативи употребљавају без глаголске копуле или помоћног глагола, када је ријеч о будућем или прошлом времену, њихово присуство обавезно. При томе се најчешће употребљавају одговарајући облици глагола *быть* или помоћних глагола који указују на прелазак из једног стања у друго [ГРЯ2 1960: 27].

Предикативне јединице изражене начинским прилозима врше функцију главног члана реченице, јер представљају дио предиката, и као такве су носиоци предикативности исказа. Поједини руски аутори предикативне јединице изражене начинским прилозима издвајају у посебну групу прилога и називају их предикативним прилозима, који заједно с осталим предикативима врше функцију предиката у појединим типовима реченица [РГ1 2005: 77].

У Граматици руског језика II предикативи се на основу свог поријекла дијеле на следеће групе:

а) ријечи које по облику координирају с прилозима на – о и које означавају стања живих бића или животне средине (*стыдно, скучно, холодно, жарко, грустно* и сл.);

б) ријечи које по облику координирају с прилозима на – о и које представљају застарјеле падежне облике и имају значење могућности, обавезе, неопходности (*нельзя, можно, нужно, необходимо* и сл.);

в) ријечи које по облику координирају са именицама у номинативу и које означавају различита стања (*грех, лень, недосуг, пора* и сл.);

г) предикативне ријечи прилошког поријекла: *негде, некогда, незачем, некуда* и сл., које се у безличној реченици увијек употребљавају у споју са инфинитивом (који је или изражен или се подразумева) [ГРЯ2 1960: 27–35].

Осим што се употребљавају у функцији предиката безличних реченица, карактеристика предикатива је и одсуство реакције и конгруенције.

2.4.3.3.1. Предикативи на – о, чија је главна карактеристика – њихова семантичка истовјетност, могу изражавати стања и процесе у човјековој околини:

1. Где *просто*, там ангелов со сто, а где *мудрено*, там ни одного [Календарь с пословицами на 1857 год 1956: 15].

2. Где *грузно*, там *розно* [Календарь с пословицами на 1857 год 1956: 16].

3. И *бедно*, да сбойливо, и *богато*, да *рассыпчато* [Календарь с пословицами на 1857 год 1956: 30].

4. *Дружно* не *грузно* [Календарь с пословицами на 1857 год 1956: 35].

5. *Снаружи хорошо*, в *середке плохо* [Тихий Дон: 660].

Као што видимо из примјера, ови предикативи изражавају не само стања и процесе у природи и човјековој околини, него описују и различита мјеста, ситуације и сл. Пословице са предикативима ове врсте најчешће уз себе садрже прилошке одредбе за мјесто.

2.4.3.3.1.0. Предикативи ове врсте, осим у позитиву, могу бити употријебљени и у компаративу:

1. Тихо не лихо, а смирней *прибыльней* [Календарь с пословицами на 1857 год 1956: 58].

2. В гостях хорошо, а дома *лучше* [Анна Каренина : 99].

3. Что *дальше* в лес, то больше дров [Новая азбука 1957: 64].

4. Не евши *легче*, а поевши *крепче* [Записная книжка 1879, т. 48: 242].

2.4.3.3.1.1. Предикативи на – о могу означавати просторне и временске односе:

1. Вместе *тесно*, а врозь *скучно* [Календарь с пословицами на 1857 год 1956: 17].

2. До бога *высоко*, а до царя *далеко* [Тихий Дон: 499].

3. С первого шага видно, что *далеко* кулику до Петрова дня [Униженные и оскорбленные: 29].

Сви примјери показују да предикативи ове врсте описују различите временске и просторне односе. Уз предикативе овог значења претежно стоји објекат изражен обликом датива или неког другог зависног падежа.

2.4.3.3.1.2. Сем наведених, предикативи на – о могу изражавати психичка и физичка стања човјека:

1. Да господина Разумихина так и надо было прочь отвести: двоим *любо*, третий не суйся [Преступление и наказание: 429].
2. Вам *хорошо*, а нам *подавно* [Тихий Дон: 469].
3. Тебе *смешно*, а мне к сердцу дошло [Записная книжка 1879, т. 48: 242].

Као што видимо из примјера, свака од ових пословица садржи семантички субјекат изражен обликом датива и то збирног броја (у првом примјеру) и замјеница (у остала два примјера).

2.4.3.3.2. Предикат пословица изражених безличним реченицама може представљати спој предикатива и инфинитива. Када се уз предикативе користи инфинитив, они мијењају значење, тј. њима се исказује оцјена стања која се ствара радњом именованом у инфинитиву.

На хорошую *глядеть хорошо*, а с умной *жить легко* [Календарь с пословицами на 1857 год 1956: 34].

Сзубить легко, да душе какво [Календарь с пословицами на 1857 год 1956: 64].

Скучно жить Афонюшке на чужой сторонюшке [Азбука 1957:41].

Очигледно је да инфинитив може стајати само уз такве предикативе који изражавају различита стања живог бића, или дају оцјену радње која је именована инфинитивом.

2.4.3.3.3. Што се тиче српске лингвистике, различит је однос појединих лингвиста према прилозима. Тако, нпр. Стевовић прилоге назива предикативним ријечима које су по поријеклу придјеве, а такође под њима подразумева и непроменљиве именице [Стевовић 1974–1975: 102–105]. За разлику од Стевовића, Пипер овакве прилоге назива предикативима, при чему под тим појмом подразумева оно што се традиционално назива именским дијелом предиката [Пипер 2005: 332]. Исти аутор у предикативе убраја неглаголске и непроменљиве ријечи са предикативном функцијом [Ибид: 54], при чему све предикативе класификује у зависности од два фактора:

а) према врсти ријечи којом су изражени, предикативе дијели на именичке, придјевске и прилошке.

б) према функционалној сличности са атрибутивима, атрибутива, неконгруентним детерминаторима или адвербијалима, предикативе дијели на *атрибутивне* (то су именички предикативи, јер имају облик именице у номинативу, нпр. Јовановић је учитељ), *детерминативне* (то су именички предикативи који у основи имају именицу у зависном падежу, нпр. Човек је лоше воље), *атрибутске* (то су придјевски предикативи јер имају облик придјева у неодређеном виду, или су у облику неке ријечи са придјевским особинама, нпр. Дете је здраво) и *адвербијалне* (то су предикативи који припадају аналитичком предикату, чији глаголски дио није пунозначан и не може стајати самостално без адвербијалног предикатива с којим аналитички предикат чини функционалну цјелину, нпр. Милица је далеко) [Ибид 2005: 332–337].

2.4.3.3.3.0. Сада ћемо видјети како су поједине пословице са предикативом на – *о* из руских књижевно-умјетничких дјела пренесене у језик превода.

1. – Скоро ж, батюшка, вернулись, – сказала Агафья Михайловна. – Соскучился, Агафья Михайловна. В гостях *хорошо*, а дома *лучше*, – отвечал он ей и прошел в кабинет [Анна Каренина: 107].

– Brzo ste se vratili, baćuška – реће Агафја Mihailovna. – Rastužio sam se, Agafja Mihailovna. Svuda je *lepo*, ali kod kuće je *najbolje* – реће i ode u kabinet [Ана Каренјина: 105].

Очигледно је да је и руска и српска пословица изражена безличном реченицом са предикатом у облику предикатива. Док су у руској пословици употријебљени предикативи

изражени прилозима *хорошо* (у позитиву) и *лучше* (у компаративу), у српској пословици функцију именског дијела предиката врше атрибутички предикативи који имају облик придјева *лепо* (у позитиву) и *најбоље* (у суперлативу). Наведена српска пословица посвједочена је и у зборнику Караџића са минималним лексичким и морфолошким алтернацијама *Свагђе је добро, ал' код куће најбоље* [Караџић 1987: 250].

2. – Что вы, товарищ, спаси Христос! Не стоит денег. – Бери – твоих лошадей труд. А за власть ты не сомневайся. – Знаешь, товарищ, побаску: *до бога высоко, а до царя далеко...* И до вашего царя все одно далеко... [Тихий Дон: 499].

– Шта вам је, друже, побогу! Не вреди толико пара ... – Узми – то је и за труд твојих коња. А у власт немој да сумњаш. – Знаш, друже, изреку: *Бог високо, цар далеко ...* [Тихи Дон: 242–243].

За разлику од руске пословице, која је изражена безличном реченицом са предикатима израженим предикативима који имају облик прилога *высоко* и *далеко*, српски релативни еквивалент представља пословица изражена личном реченицом са граматичким субјектима у номинативу *Бог* и *цар*, а прилози *високо* и *далеко* су адвербијални предикативи као дјелови аналитичког предиката.

3. Да господина Разумихина так и надо было прочь отвести: двоим *любо*, третий не суйся [Преступление и наказание: 429].

Gospodina Razumihina je tako trebalo zavarati; gde je dvojici *dobro*, treći samo smeta [Zločin i kazna: 490].

Иако су и изворна пословица и њен преводни кореспондент изражени безличном реченицом са предикатом у облику предикатива *любо* (у руском) и *добро* (у српском језику), по нашем мишљењу, преводилац није употрејио право преводни кореспондент. Умјесто наведеног превода, преводилац је као преводно решење могао да употреји аналог који смо пронашли у зборнику Караџића: *Бе двоје говори ту је трећи кост у грлу* [Караџић 1987: 97].

4. Всю сотню одели, обули, пахучих папиросов прислали, а все одно – плохо... – Что плохо? – поинтересовался Григорий. Христоня улыбнулся, сказал: – Снаружи *хорошо*, в середке *плохо* [Тихий Дон: 660].

Цео ескадрон су обукли и обули, послали мирисне цигарете, а ипак је – лоше ... – Шта је лоше? – заинтересова се Григорије! Христоња се осмехну и рече: – Споља *гледац*, а *унутра* јадац [Тихи Дон: 167]!

И у руској и у српској пословици предикат је изражен предикативима, који су по облику и поријеклу тијесно повезани са прилозима. У руској пословици функцију именског предиката врше предикативи *хорошо* и *плохо*, а у српској пословици функцију именског дијела предиката врше атрибутивни предикативи изражени именицама *гледац* и *јадац*. Атрибутивне предикативе изражене именицом налазимо и у пословици ексцерпираној из паремиолошког речника Гиљотен: *Споља калај, а унутра белај* [Гиљотен 1987: 112]. Поред наведених преводних аналога, у зборнику Караџића посвједочен је и аналог гдје је умјесто атрибутивног, употрејебљен атрибутички предикатив изражен придјевима *лијеп* и *слијеп*: *С поља лијеп а изнутра слијеп* [Караџић 1987: 262].

5. Между нами: Верочка, кажется, очень ему нравится... – Далеко кулику до Петрова дня [Пошехонская старина: 213]!

Међу нама речено: Верочка му се, чини ми се, много свиђа ... – Е тај нависоко пуца [Пошехонска старина: 272]!

За разлику од руске пословице која је исказана простом безличном реченицом са предикатом у облику предикатива на – о, који изражава просторне односе, њен српски кореспондент је изражен личном реченицом са граматичким субјектом исказаним показном замјеницом *тај*, док је предикат изражен обликом трећег лица једнине презента. У преводном кореспонденту такође постоји прилог *нависоко*, али за разлику од изворне пословице, он не врши функцију предиката већ прилошке одредбе за начин.

2.4.3.3.4. У литератури постоје и примјери којима се исказује стање, које примамо преко чула вида и слуха, а који садрже предикативе: *видно*, *слышно*. У неким случајевима, у зависносложеној реченици ови предикативни прилози врше функцију предиката главне реченице, док зависна реченица врши функцију субјекта. С обзиром да ове примјере нисмо нашли у анализираним књижевно-умјетничким дјелима, навешћемо примјере које смо ексцерпирани из зборника Даља:

Видно, так на роду написано [Даль 2009: 38].

Видно, так богу угодно [Даль 2009: 77].

Видно, тебе похвальба дороже похвалы. Чуть – чуть не считается [Даль 2009: 454].

Слышно, что соловей свистит, а что ворона каркает [Даль 2009: 181].

Слышно, как песни поем, но не слышно, как воем [Даль 2009: 213].

Осим тога, ове ријечи су глаголског поријекла, а њихова глаголска природа види се у томе што нису изгубиле способност да управљају акузативом, а при одрицању генитивом. То доказују и примјери из наше грађе:

1. а) *Иван*. Барин приехал, барин приехал, Сергей Сергеич.

Гаврило. Я говорил, что он. Уж я знаю: *видно сокола по полету* [Бесприданница: 285].

б) *Елена Андреевна*. А может быть, я не канарейка, а вольный воробей!

Дядин. Эва! *Видно птицу по полету*, многоуважаемая... [Леший: 424].

2. Вояка из него – добрый, знаем... но ить *за мглой и солнышка не видно* [Тихий Дон: 357].

Наведене изворне пословице изражене безличним реченицама са предикативом *видно* у функцији предиката, у српски језик пренесене су личним реченицама.

1. *Иван*. Топ! Господин је дошао, Сергије Сергејевич.

Гаврило. Рекох вам да је он. Знам ја те ствари: *соко се познаје по лету* [Девојка без мираза: 344].

б) *Јелена Андреевна*. А може бити да ја нисам канаринка, него слободан врабац!

Бадин. Гле! *Види се птица по лету*, многопоштована ... [Шумски дух: 154].

2. Да је добар ратник – то се зна ... али *од магле се и сунце не види*: не видимо његову заслугу – очи нам замагљује његова служба код большевика ... [Тихи Дон 324–325]!

2.4.3.3.5. Осим што предикативи изражавају психофизичка стања живих бића и стања у природи и човјековој околини, они могу изражавати и модална значења. Модално значење у језику може се изразити на неколико начина: морфолошки, лексички и синтаксички, као и употребом модалних ријечи. Модална значења се изражавају модалним ријечима, типа: *можно*, *нужно*, *должно*, *возможно*, *необходимо*, *надо*, *надобно*, *нельзя* и др.

2.4.3.3.5.0. Предикативи који образују безличне реченице са модалним значењем дијеле се на двије групе којима се утврђује:

- (а) могућност или немогућност;
- (б) неопходност и дужност.

2.4.3.3.5.0.1. Могућност се може исказати ријечима *можно* и *возможно* у споју са инфинитивом, а немогућност радње се изражава ријечима *нельза* и *невозможно* у споју са инфинитивом.

С обзиром да смо међу анализираним примјерима из књижевно-умјетничких дјела нашли свега једну пословицу са модалном ријечју *нельза* *Чего нельза сказать, лучше не делать* [Дневник 1884, Т. 48, 1952: 61], пословице које изражавају значења могућности и немогућности навешћемо из зборника Даља:

1. Его *можно* плевком *убить* (*перешибить*) [Даль 2009: 226].
2. С умным *можно* и *найти* и *потерять* [Даль 2009: 320].
3. Где грустно да тошно, тут *сидеть не можно* [Даль 2009: 509].
4. Что о том тужить, чего *нельза воротить* (или: чему *нельза пособить*) [Даль 2009: 40]?
5. Без солнышка *нельза пробыть*, без милого *нельза прожить* [Даль 2009: 463].
6. *Нельза не любить*, да *нельза* и *не тужить* [Даль 2009: 464].
7. Быть в огне, да не обжечься. *Нельза* кузнецу *не обжечься* [Даль 2009: 577].

2.4.3.3.5.0.2. Безличне реченице којима се изражава неопходност, дужност граде се од модалних ријечи *надо*, *необходимо*, *нужно*, *должно*, којима се исказују модално-вољна значења. У руском језику најчешће се употребљава модална ријеч *надо*. За изражавање значења крајње неопходности, обавезности и неизбјежности користи се модална ријеч *необходимо*. Иако се као модална ријеч почела користити тек око 60-70-их година XIX вијека, у савременом руском језику она поприма архаично значење. Модалне ријечи *надо*, *нужно*, *необходимо* срастају се не само у споју са инфинитивом, него и у споју са неким од зависних падежа. Модална ријеч *должно* срета се само у споју са инфинитивом (и то веома ријетко) [Галкина-Федорук 1958: 305].

2.4.3.3.5.0.2.0. У ексцерпираним примјерима посвједочене су пословице са модалном ријечју *надо*:

1. Лгуну надо памятьливу быть [Календарь с пословицами на 1857 год 1956: 16].
2. Лживому надо памятьну быть [Календарь с пословицами на 1857 год 1956: 47].
3. Всякая мудрость от бога. – С богом думать надо [Календарь с пословицами на 1857 год 1956: 63].
4. Не лезь, куда не надо [Тихий Дон: 162]!
5. В пустой избе замка не надо [Азбука 1957: 24].
6. Бога помнить надо [Власть тьмы, или «коготок увяз, всей птичке пропасть»: 34].

2.4.3.3.5.1. А сада ћемо видјети како су неке од изворних пословица са наведеним модалним ријечима пренесене у језик превода.

1. – Ты чего шумишь? Тебе какое дело? – Чубатый поднял на Григория ледяные глаза. – Ка-а-ак? – Григорий медленно привстал, шарил вокруг себя подпрыгивающими руками. – Не лезь, куда не надо [Тихий Дон: 162]!

– Зашто ти галамиш? Шта се тебе тиче? Ћубан ошину Григорија леденим погледом. – Шт-а-а? – Григорије се полако придиже, пипајући око себе дрхтавим рукама. – Не трпај се куд не треба [Тихи Дон: 339–340]!

И у руском и у српском језику пословица је изражена сложеном реченицом, при чему је у оба језика зависна реченица безлична. За разлику од руске пословице у којој на безличност указује модална ријеч *надо*, у српском језику на безличност упућује модални глагол *требати* употријебљен у трећем лицу једнине презента.

2. *Аким*. Ладишь, значит, как себе лучше, да про бога, тае, и запомятуешь; думаешь лучше... на себя воротишь, глядь, ан накошлял на шею себе, значит; думал как лучше, ан хуже много, без бога-то.

Петр. Известное дело! *бога помнить надо* [Власть тьмы, или «коготок увяз, всей птичке пропасть»: 34].

Аким. Све гледаш, значи, како ћеш себи боље, а на Бога, овај, заборављаш; мислиш како би боље на своје окрећеш, кад тамо – свалио себи врага на врат, значи; мислио боље, а оно без Бога горе испаде.

Петар. Зна се! *Бог се заборављати не сме* [Царство мрака или «Од сламке кућа изгори»: 48].

За разлику од првог примјера, у другом примјеру руска изворна пословица изражена проширеном безличном реченицом са модалном ријечју *надо* у споју са инфинитивом у функцији предиката, у језик превода пренесена је личном реченицом са израженим граматичким субјектом *Бог*.

2.4.3.3.6. У савременом руском језику постоји и врста безличних реченица у којима је предикат изражен предикативном ријечју која је етимолошки настала од именице. Међу пословицама ексцерпираним из књижевно-умјетничких дјела нашли смо само један овакав примјер: *Не жаль вина, а жаль ума* [Календарь с пословицами на 1857 год 1956: 46]. Много више таквих примјера смо ексцерпирани из зборника Даља:

Убогому *жаль* лотка, что богатому корабля [Даль 2009: 68].

Богатому *жаль* корабля, убогому кошеля (или костыя) [Даль 2009: 68].

Жаль кулаков, да бьют же дураков [Даль 2009: 235].

Горько есть, да *жаль* покинуть [Даль 2009: 402].

Не *жаль* себя, да жаль вина [Даль 2009: 525].

Солдату *грех* поживиться. Солдату не украсть, так негде взять [Даль 2009: 438].

Грех куском макать в солонку [Даль 2009: 532].

Грех воровать, да нельзя миновать [Даль 2009: 563].

Полно браниться, *пора* подраться. [Даль 2009: 156].

Као што видимо из примјера, овакве предикативне ријечи се срастају, како у споју са инфинитивом, тако и у споју са неким од зависних падежа (у конкретном случају са обликом генитива). Ријеч *жаль* је по поријеклу именица, која постаје стуб безличне реченице и којом се исказује психичко стање. Ријечју *пора* исказују се временски односи и неопходност радње означене инфинитивом у датом моменту.

2.4.3.3.7. И на крају ћемо додати да постоје пословице у којима је предикат изражен спојем инфинитива и одричног предикативног прилога. Ту функцију врше прилози: *негде, некуда, неоткуда, некогда, незачем*. Међу ексцерпираним примјерима налазимо пословицу у којој је употријебљен предикатив у споју са инфинитивом који негира постојање мјеста:

Ты один здесь? Дам нет? (Подбоченясь, тихо поет.) «*Ходи хата, ходи печь, хозяину негде лечь...*» [Дядя Ваня: 214].

Већи број ових примјера посвједочен је код Даља, у којим се негира постојање мјеста или времена:

Кнутовица *негде* вырезать. Лыкодеры есть, да не с чего драть [Даль 2009: 195].
За худого замуж не хочется, а за хорошего *негде* взять [Даль 2009: 212].
Места много, а привалиться *негде* [Даль 2009: 303].
Рано вставать – *некогда* пировать [Даль 2009: 275].

Безличне реченице ове врсте не негирају саму радњу, већ могућност остварења те радње. У овим пословицама негирају се услови или ситуација која је неопходна да би се радња изражена инфинитивом извршила. Осим тога, реченице овог типа претежно садрже уз себе и глаголске и именске додатке: објекат, атрибут и различите прилошке одредбе.

2.4.3.4. Пословице које су изражене безличним инфинитивним реченицама

2.4.3.4.0. У Граматици Академије наука инфинитивне реченице се дефинишу као једночлане реченице без субјекта, у којима је главни члан (предикат) изражен инфинитивом који не зависи од било које друге ријечи у реченици (независни инфинитив) [ГРЯ2 1960: 40–41]. У вези са овим потребно је објаснити сам појам независни инфинитив, и указати на разлику између зависног и независног инфинитива. Док је зависни, инфинитив који се јавља као дио главног члана безличне реченице, нпр. Его *можно* плевком *убить* (*перешибить*) [Даль 2009: 226], независни инфинитив је самосталан и врши функцију главног члана инфинитивних реченица Одному на всех *не угодить* [Даль 2009: 253].

2.4.3.4.1. Како су безличне реченице – реченице у којима постоји само један главни члан (предикат), немогући су примјери простих непроширених реченица. Као што смо већ раније рекли, просте реченице могу бити проширене именским и глаголским додацима. Именски додаци су атрибут и апозиција, а глаголски објекат и прилошке одредбе.

2.4.3.4.1.0. Слиједи примјери пословица изражених проширеним инфинитивним безличним реченицама:

1. Жить *до веку* и *до вечера* [Записная книжка 1879, т. 48: 250].
2. *Два раза* не умирать [Азбука 1957: 21].
3. *Всех* под одну *гребенку* стричь [Тихий Дон: 498].
4. *Тебя* только за *смертью* посылать [Тихий Дон: 629].
5. *С лица воды* не пить [Дура, или капитан в отставке: 277].
6. Кроме *бога*, бояться *некого* [Календарь с пословицами на 1857 год 1956: 58].
7. *Чужое* сиречь от *нечистого* [Тихий Дон: 53].
8. *Вашими устами* да мед пить [Не в свои сани не садись: 322].
9. Не выменять у *свиньи шкуры* и за *куний мех* [Календарь с пословицами на 1857 год 1956: 34].
10. По *кривой дороге* вперед не видать [Календарь с пословицами на 1857 год 1956: 45].
11. Про *старые дрожжи* не поминать *двожди* [Хаджи-Мурат: 56].
12. На *чужое добро* нечего завидовать [Тихий Дон: 629]!
13. *Божью власть* не *руками* скласть [Война и мир: 174].
14. На *чужой роток* нечего *накидывать платок* [Тихий Дон: 273].

Као што видимо, свака од наведених пословица садржи именски или глаголски додаток. У прва два примјера као додаток пословице садрже прилошке одредбе, у трећем четвртном, петом, шестом и седмом примјеру пословице као додатке садрже објекте, и

директне и индиректне, а у свим осталим примјерима пословице поред објекта као допуну садрже још и атрибуте, и то конгруентне.

2.4.3.4.1.1. Посвједочене су и пословице у којима је изражен семантички субјекат:

Вороне соколом не быть [Азбука 1957: 31].

Нечего нам с тобою *переливать* из путого в порожнее [Власть тьмы, или «Коготок увяз, всей птичке пропасть»: 39].

Бедному жениться и ночь коротка [Власть тьмы, или «Коготок увяз, всей птичке пропасть»: 43–44].

Одному и одонья не скласть [Сто лет: 495].

У свим примјерима семантички субјекат је изражен различитим врстама ријечи, али истим падежним обликом – обликом датива. У првом примјеру функцију семантичког субјекта врши датив именице ворона – *вороне*, у другом датив личне замјенице мы – *нам*, у трећем датив поимениченог придјева бедный – *бедному*, у четвртом датив броја один – *одному*.

2.4.3.4.1.2. Сада ћемо видјети како су неке од претходно наведених пословица пренесене у језик превода.

1. – Чего ж так долго ездил? – Не пускали, того и долго. – Ежели не верите – поезжайте спросите у начальника, какой обоз сопровождал. – Справляться о тебе мне незачем, но уж в другой раз посиди дома. *Тебя только за смертью посылать* [Тихий Дон: 629]!

– Што си тако дуго путовала? – Нису ме пустили, зато је дуго. – Ако не верујете, идите и питајте старшину спроводника коморе. – Да се распитујем о теби немам потребе, само други пут седи код куће. *Тебе треба слати само по смрт* [Тихи Дон: 104].

2. – Начальство какое нашлось, чужое добро он поспихал бы в Дон... *На чужое добро нечего завидовать!* Своего бы наживал поболее, вот оно бы и глаза не играли [Тихий Дон: 556]!

– И ти си ми нека власт, туђе добро би побацао у Дон ... *Не треба завидети туђем богатству!* Да си више стекао свога, не би ти очи зинуле на туђе [Тихи Дон: 355]!

Како у руском, тако и у српском језику, обје пословице су изражене безличним реченицама. Функцију предиката у руским пословицама врше инфинитиви несвршених глагола *посылать* (у првом примјеру), и *завидовать* (у другом примјеру). У српском језику у оба примјера предикат је изражен безлично употријебљеним глаголом *требати* који се јавља у конструкцији са инфинитивом другог глагола – *треба слати* (у првом примјеру), *не треба завидети* (у другом примјеру), с разликом што је у првом примјеру употријебљен потврдан, а у другом одричан облик глагола требати.

3. Такова была судьба Марьи Гавриловны, что суженого конем не объедешь, что бедность не порок, что *жить не с богатством, а с человеком*, и тому подобное [Метель: 971].

Она се саветовала са својим мужем, с неким суседима, и најзад су сви једногласно решили да је, дакле, таква судбина Марије Гавриловне да суђеника не мимоиђе, да сиромаштво није порок, да се *живи с человеком а не с богатством*, и томе слично [Мећава: 96].

Док је у руској пословици предикат изражен обликом инфинитива глагола *жить*, у преводном кореспонденту функцију предиката врши лични глагол *живети* употријебљен у безличном значењу *живи се*.

За разлику од наведених примјера у којима су и изворне руске пословице и њихови кореспонденти у језику превода изражени безличним реченицама, посвједочени су и примјери, гдје су руске пословице изражене безличним реченицама у језик превода пренесене пословицама израженим личним реченицама у којима је присутан граматички субјекат:

1. *Матрена*. А у нас, девошка, свадба.

Кума. Что ж так, весной?

Матрена. Да, видно, пословица недаром молвится: *бедному жениться и ночь коротка* [Власть тьмы, или «Коготок увяз, всей птичке пропасть»: 43–44].

Матрјона. А у нас, цуро, свадба.

Кума. Како то, у пролеће?

Матрјона. Па, зна се, не каже бадава пословица: *богат једе кад хоће, а сиромах кад може* [Царство мрака или «Од сламке кућа изгори»: 61].

Док је руска пословица изражена простопроширеном безличном реченицом, српски кореспондент је исказан независнословеном реченицом са супротним везником *а* у својој структури. Осим тога, за разлику од руске пословице у којој је изражен семантички субјекат у облику датива именице *бедный* – *бедному*, у српској пословици имамо изражене граматичке субјекте *богат* и *сиромах*. Разлика се огледа и у облику предиката. Док је у руској пословици предикат изражен обликом инфинитива повратног глагола *жениться*, у склопу српског кореспондента постоје опозитни односи између личних глаголских облика исказаних обликом трећег лица једнине несвршеног презента *хоће* и *може*.

2. а) Знал я одну такую игреливую, тоже вдовая была, играла-играла, а потом нос у нее начал проваливаться... – Ох, господи, страсти-то какие! – с шутливым испугом воскликнула она и тотчас же деловито добавила: – Наше вдовье дело такое: *бирюка бояться – в лес не ходит* [Тихий Дон: 742].

Познавао сам једну тако враголасту, и она је била удовица, шарала-варала, и нос јој се почео проваљивати ... – Ух, господе, што је страшно! – узвикнула је глумећи страх, и одмах додала озбиљно: – Таква је судбина нас удовица, *ко се боји врабаца, нек не сеје просо* ... [Тихи Дон: 332].

б) – *Волка бояться – в лес не ходит*! – с усмешком заметила Настасья Филипповна [Идиот: 148].

– *Ko se boji vukova, taj u goru nek ne ide!* – s podsmehom primeti Nastasja Filipovna [Idiot: 180].

в) *Волка бояться – в лес не ходит* [Игрок: 653].

Ko se vuka boji, neka ne ide u šumi [Коскар: 147].

Изворна пословица изражена је сложеном реченицом без везника. Међутим, иако у овој пословици не постоји везник јасно се уочава да је однос између двије безличне реченице узрочно-последични. Преводни кореспонденти из различитих књижевних дјела изражени су такође сложеном реченицом, али за разлику од изворне пословице, реченице које чине те преводне кореспонденте су личне. У сваком од преводних кореспондентата у главној реченици граматички субјекат је изражен замјеницом *ко*. Зависна реченица за главну везује се уз помоћ везника *нека* или његове алтернатије *нек*, који има императивну функцију. Императивна функција огледа се у посебном издвајању 3. лица императива које се по граматичким правилима, односи на неприсутна лица, а гради се обликом 3. лица једнине или

множине презента и заповједне рјечце *нека* [Егон Фекете 2008: 517–520]. Поред везника *нека* у другом примјеру и у зависној реченици имамо граматички субјекат изражен показном замјеницом *тај*.

2.4.3.5. Пословице које су изражене безличним егзистенцијалним реченицама

2.4.3.5.0. Безличне егзистенцијалне реченице могу бити потврдног и одричног карактера, а у посебну групу се могу издвојити и реченице којима се исказује значење недостатка. Главна карактеристика ових реченица јесте присуство ријечи *есть* и *нет*, које заправо представљају облике 3. лица једнине садашњег времена глагола *быть*. Безличне реченице потврдног карактера се према мишљењу неких аутора не сврставју у групу безличних. Галкина-Федорук пише: „Особое место занимают в синтаксисе безличные предложения, выражающие бытие, существование. Обычно эти предложения конструируются из безличных глаголов *есть*, *было*, *будет* в сочетании с существительным в родительном падеже со значением неполного объекта. В современном русском языке не совсем четко отграничиваются экзистенциальные глаголы *быть*, *было*, *будет*, *стать*, *станет* от омонимичных связок, образовавшихся тоже от глаголов бытия“ [Галкина-Федорук 1957: 183].

Функцију предиката у егзистенцијалним реченицама врше глаголи нулте коњугације *есть* и *нет* који се употребљавају само у садашњем времену, док се за изражавање предиката у прошлом и будућем времену користе одговарајући облици глагола *быть*.

2.4.3.5.1. Када је ријеч о реченицама потврдног карактера, ни у руском ни у српском језику нема пуно литературе која се бави овом врстом реченица, а што се тиче наше грађе потврђен је свега један примјер за који смо нашли и кореспондент у српском језику:

Дуљчин. Миллионы-то ваши где?

Глафира Фирсовна. Было, да сплыло [Последняя жертва: 243].

Дуљчин. Где су ваши милиони?

Глафира Фирсовна. Было на прошло [Последња жртва: 311].

Како у руском, тако и у српском језику предикати пословица изражени су перфектом глагола *быть* – *было* (у руском) и бити – *било* (у српском) језику.

Да су пословице изражене овом врстом реченица ријетке показује и зборник Даља у којем смо нашли свега двије пословице овог карактера:

Было, да на низ сплыло. *Было*, да сплыло [Даль 2009: 175].

Было, *было*, да на низ поворотило [Даль 2009: 175].

Из наведених примјера можемо закључити да у егзистенцијалним потврдним реченицама глаголи *есть*, *было*, *будет* не исказују само вријеме постојања особине субјекта, већ се њима тврди постојање самог предмета, тако да облици *есть*, *было*, *будет* нису споне, већ пунозначни глаголи.

2.4.3.5.2. За разлику од егзистенцијалних потврдних реченица, које по мишљењу Бабајцеве не спадају у безличне реченице [Бабајцева 1968: 392], одричне егзистенцијалне реченице са глаголом нулте коњугације *нет*, који алтернира са облицима перфекта и футура глагола *быть* / *бывают*, сврставају се у безличне реченице које се веома често употребљавају.

2.4.3.5.2.0. Међу ексцерпираним примјерима посвједочен је већи број пословица изражених безличним реченицама (како проширених тако и сложених) у којима је предикат

представљен глаголом нулте коњугације *нет*. Иначе се овај глагол, којим се именује само стање употребљава искључиво у безличном значењу, што самим тим условљава и одсуство граматичког, тј. синтаксичког субјекта.

1. От своих рук накладу *нет* [Календарь с пословицами на 1857 год 1956: 36].
2. Правды у царя *нет* [Записная книжка 1879, т. 48: 242].
3. *Нет* худа без добра [Пошехонская старина: 145].
4. На грех мастера *нет* [Азбука 1957: 24].
5. *Нет* правил без исключений [Ненужная победа: 253].
6. России да легу – союзу *нету* [Война и мир: 259].

У сваком од наведених примјера предикат *нет* као допуна садржи индиректни објекат изражен обликом генитива: *накладу, правды, худа, мастера, правил, союзу*.

2.4.3.5.2.1. А сада наводимо пословице изражене сложеним безличним реченицама са предикатом *нет*, при чему такве реченице могу бити:

а) Независно сложене:

1. Любовь кольцо; а у кольца *нет* конца [Календарь с пословицами на 1857 год 1956: 18].
2. Нет друга, так ищи, а найдешь, береги [Календарь с пословицами на 1857 год 1956: 26].
3. Дороги твои 40 соболей, а на правду цены *нет* [Календарь с пословицами на 1857 год 1956: 35].
4. Губы да зубы – два забора, а языку удержу *нет* [Календарь с пословицами на 1857 год 1956: 41].
5. Учителей много, послушников *нет* [Записная книжка 1879, т. 48: 242].
6. Что, говорит, за шум, а драки *нету* [Теперь-то ясно: 42].

Као и у претходним примјерима, и у овим, уз предикат стоји допуна у генитиву: *конца, друга, цены, удержу, послушников, драки*.

б) Зависно сложене:

1. Не ищи правды в другом, коль в тебе ее *нет* [Календарь с пословицами на 1857 год 1956: 9].
2. И месяц светит, коль солнца *нет* [Азбука 1957: 22].
3. О том кукушка и кукует, что гнезда у ней *нет* [Азбука 1957: 26].
4. Там хорошо, где нас *нет* [Припадок: 210].

Док су прве двије пословице изражене сложеним реченицама које упућују на условни однос, у трећој пословици зависна безлична реченица је објекатска. У четвртој пословици замјенички прилог *где* упућује на безличну мјесну реченицу.

2.4.3.5.3. Слиједе примјери пословица изражених одричним безличним реченицама са глаголом *быть* у прошлом и будућем времену:

- Маковой росинки во рту *не было* [Тихий Дон: 676].
Только птичьего молока *не было* [Пошехонская старина: 193].
Не было у бабы хлопот, так купила порося [О любви: 287].
Не было печали, так вот черти накачали [Последняя магиканша: 126].
– *Не было* ни гроша, да вдруг алтын [Бумажник: 297].

Была пора, так *не было* ума, а прошла пора, и ум пришел [Календарь с пословицами на 1857 год 1956: 41].

Не будет снега, *не будет* и следа [Азбука 1957: 21].

2.4.3.5.4. Да се подсјетимо, док се одрична рјечца *не* употребљава у руском језику у реченицама за негацију радње, стања, постојања, присуства и стоји испред глагола предиката, одрична рјечца *ни* се употребљава или самостално, или заједно са рјечцом *не* и служи за појачавање негације. Према томе, у функцији интензификатора негације може бити:

1) рјечца *ни*:

В лихости и зависти нет ни проку, ни радости [Календарь с пословицами на 1857 год 1956: 54].

Ни кола у меня, ни двора нет [Пошехонская старина: 153].

2) рјечца *и*:

Шубы нет, так и кафтан греет [Календарь с пословицами на 1857 год 1956: 41].

Кто не пашет, у того и огрехов нет [Календарь с пословицами на 1857 год 1956: 52].

На нет и суда нет [Азбука 1957: 19].

2.4.3.5.5. Када је у питању српски језик, у безличним егзистенцијалним одричним реченицама предикат је изражен безличним обликом презент глагола *немати*, при чему се уз тај глагол као допуна најчешће налази словенски генитив.

Како је превод пословица специфичан у неким примјерима је оставарена пуна еквиваленција, тј. и у руском и у српском језику пословице су изражене безличним егзистенцијалним реченицама које означавају негацију нечега:

1. У меня до француза в Москве целая усадьба на Полянке была, и дом каменный, и сад, и заведения всякие, ягоды, фрукты, все свое. *Только птичьего молока не было* [Пошехонская старина: 193].

Пре Француза имао сам у Москви на Пољанки читаво имање: и камену кућу, и воћњак, и свакојаке уређаје, јагоде, воће – све своје. *Само што птичјега млека није било* [Пошехонска старина: 247].

2. а) *«Нет худа без добра... – думал он, взбудораживая пыль босыми ногами и сгибаясь под ношей* [Роман с контрабасом: 182].

„Нема зла без неког добра ...“, размишљао је дижући прашину босим ногама и савијајући се под теретом [Роман с контрабасом: 9].

б) – Это ужасно, ужасно, дорогая! Но *нет худа без добра* [Дуэль: 400].

– Па то је грозно, грозно, драга моја! Али *нема зла без добра* [Двобој: 58].

в) *Нет худа без добра.* Горе научило меня. Надо, Михаил Львович, забыть о своем счастье и думать только о счастье других [Леший: 430].

Нема зла без добра. Јад ме је научио, Михаило Љвовићу, треба заборавити на своју срећу и мислити само о срећи других [Шумски дух: 161].

3. – Нету, нету, – успокаивала добросердечная Прасковья Федоровна, – а *на нет и суда нет*" [Мастер и Маргарита: 221].

– Немаш, немаш – смиривала га је добродушна Прасковја Фјодоровна – а *од немања тврђег града нема* [Мајстор и Маргарита: 169].

4. «Там хорошо, где нас нет» [Отцы и дети: 96].

„Онде је добро где нас нема“ [Очеви и деца: 358].

У свим примјерима, како у руском, тако и у српском језику пословице су изражене безличним егзистенцијалним реченицама. Док је у првом примјеру, и у руској и у српској пословици предикат изражен одричним глаголом *немати* у прошлом времену (*не было / није било*), у осталим примјерима предикати се налазе у облику презента. Поред тога у оба језика предикати садрже допуну изражену обликом генитива (*молока, зла, суда, нас / млека, зла, немања, нас*).

У следећим примјерима остварена је дјелимична еквиваленција на нивоу негације.

1. Есть пословица: *не было у бабы хлопот, так купила порося*. Не было у Лугановичей хлопот, так подружились они со мной [О любви: 287].

Постоји пословица: *немала баба бијеса, него купила прасе*. Нису имали Лугановичи брига, па су се спријатељили са мношвом [О љубави: 155].

2. – Вы из какой губернии? – Я? Дальняя... Из Черниговской. – Хорошая губерния. Там хорошо. – *Там хорошо, где нас нет* [Припадок: 210].

– Из које сте губерније? – Ја? Издалека ... Из Черниговске ... – Лепа је то губернија. Тамо је дивно. – *Лепо је тамо где ми нисмо* [Наступ: 186].

У оба примјера и у руском и у српском језику пословице су изражене одричним реченицама. Међутим, док су руске пословице изражене безличним одричним егзистенцијалним реченицама са предикатом у облику прошлог времена у првом примјеру (*не было*), и презента глагола *нет*, у другом примјеру, пословице српског језика такође садрже негацију, али за разлику од руског језика оне су изражене личним реченицама са граматичким субјектом (*баба* – у првом примјеру, *ми* – у другом примјеру).

На крају ћемо навести примјер из наше грађе у којем је еквиваленција остварена само на семантичком плану.

– Чорт возьми... – пробормотал Докукин, глядя на меня испуганными глазами и почесывая висок. – *Не было печали, так вот черти накачали* [Последняя магиканша: 126].

– Ђаво да их носи ... – прогунђа Докукин гледајући ме преплашеним очима и чешући слепоочницу. – *Звали зло без потребе, и дозволи* [Последња Мохиканка: 248]!

За разлику од руске пословице која је изражена одричном безличном реченицом са предикатом у облику перфекта глагола *быть*, кореспондент ове пословице у српском језику, поред тога што није изражен безличном реченицом, већ неодређеноличном, не садржи ни негацију. По нашем мишљењу, наведени превод није задовољавајући. Кореспонденте ове пословице налазимо код Марине Котове и у зборнику Караџића:

Ђаволи се жене [Котова 2000: 112].

Дошао (Дошо) ђаво по своје [Котова 2000: 112].

Да се ђаво на мору жени, ја ћу му у сватове [Котова 2000: 112].

Доћи ће враг по своје [Караџић 1987: 94].

Очигледно је да ниједан од наведених кореспондената није изражен безличном реченицом, већ је свака пословица изражена личном реченицом – простом (први примјер), простопроширеном (други и четврти примјер) и сложеном (трећи примјер) са израженим граматичким субјектом.

Из свега наведеног можемо закључити да у руском језику постоји велики број пословица изражених безличним егзистенцијалним реченицама. Највећи број пословица је

изражен безличним реченицама, у којима је предикат представљен презентом глагола нулте коњугације *нет*. Такође је посвједочен одређен број примјера у којима функцију предиката врши глагол *быть* у прошлом и будућем времену. Посвједочени су и примјери у којима су уз одричну ријеч *нет* употријебљене рјечце *ни*, и *и* који врше функцију интензификатора негације. Када је ријеч о српском језику, видјели смо да је у односу на руски језик, знатно мањи број пословица изражен безличним реченицама са глаголом *нeмaти* у садашњем и прошлом времену.

3. НАЧИНИ И ПРОБЛЕМИ ПРЕНОШЕЊА ИЗВОРНИХ ПОСЛОВИЦА

3.0. У овом поглављу осврнућемо се на то, како се изворне пословице преносе у други језик, и на које проблеме у том процесу преводилац наилази. Прије тога ћемо напоменути да по ауторској концепцији Ане Пејановић [Пејановић 2010: 84] пословице су један од фразеолошких жанрова (са чим се и ми слажемо), тако да скоро све особине које карактеришу фразеологизме заједничке су и пословицама.

3.0.1. Као релативно млада научна дисциплина, наука о превођењу заузима значајно мјесто у филологији и привлачи пажњу и страних и домаћих истраживача. Постоји велики број докторских дисертација, монографија, чланака, реферата посвећених проблемима превођења фразеолошких јединица који су актуелни и у данашње вријеме. Велики допринос у развоју овог проблема на материјалу руског и српског језика дали су Б. Човић, Р. Маројевић, А. Пејановић, Л. Човић, Р. Драгићевић и други. Могућност постизања адекватног превода фразеолошких јединица углавном зависи од корелације између јединица изворног и циљног језика.

Највећи број радова посвећен је теорији превођења, чији је, према мишљењу Бориса Хлебца, основни циљ, објашњење процеса превођења и услова и чинилаца тога процеса [Хлебец: 1989].

Велики значај у проучавању лингвистичких аспеката превођења имали су совјетски лингвисти. 1950. г. Рецкер је објавио чланак у којем је нагласио да избор једне или друге варијанте превођења од стране преводиоца често није произвољан, већ је логичан и одређен односом двају језика који су укључени у процес превођења. За многе јединице изворног језика постоје мање или више подобни начини превођења на циљни језик. Рецкер је ове методе назвао «закономерњим саодговарањима» (законити кореспонденти) при чему је разликовао три врсте кореспонденције: еквиваленте, аналоге и адекватне супституте [Рецкер 1950: 14].

Почетком 1973. г. појавила се књига В. Н. Комисарова «Слово о переводе» чије су главне одредбе даље разрађене и разјашњене у следећем раду истог аутора «Лингвистика перевода» [Комиссаров 1980]. У овим радовима аутор покушава објединити различите аспекте језичке анализе превођења у јединствени теоријски концепт, разматрајући их као међусобно повезане дјелове преводилачке лингвистике. Посебна пажња посвећена је развоју принципа језичке анализе превођења и проблему преводилачке еквиваленције.

1974. г. објављена је књига Рецкера «Теория перевода и переводческая практика», у којој је детаљно извршена класификација кореспондената и описане разне врсте лексичких и граматичких трансформација у преводу. Аутор посебну пажњу посвећује превођењу фразеолошких јединица и преношењу експресивних и модалних аспеката оригинала у језик превода.

Озбиљан допринос развоју језичке теорије превођења дао је рад Л. С. Бархударова «Язык и перевод» [Бархударов 1975]. У раду се јасно уочавају главни проблеми који настају приликом преноса различитих врста значења језичких јединица у језик превода: референтна, прагматична, унутарјезичка и граматичка. Овдје су и детаљно описане различите врсте преводилачких трансформација.

3.0.2. Како превођење представља веома сложену дјелатност људског ума, лингвисти, сходно различитом схватању и погледима на ту дјелатност, нуде велики број дефиниција самог превођења. Наводимо неке од њих:

„Переводом називається процесс преобразования речевого произведения на одном языке в речевое произведение на другом языке при сохранении неизменного плана содержания, то есть значения. Это означает, что термин ”процесс” применительно к переводу понимается нами в чисто лингвистическом смысле, то есть, как определенного вида языковое, точнее, межъязыковое преобразование или трансформация текста на одном языке в текст на другом языке“ [Бархударов 1975: 197].

„Перевод – это деятельность, которая заключается в вариативном переыражении, перекодировании текста, порожденного на одном языке, в текст на другом языке, осуществляемая переводчиком, который творчески выбирает вариант в зависимости от вариативных ресурсов языка, вида перевода, задач перевода, типа текста и под воздействием собственной индивидуальности; перевод – это также и результат описанной выше деятельности“ [Алексеева 2004: 7]. По мишљењу исте ауторке превод представља трансформацију текста (усменог или писменог) из једног језика у текст на другом језику, уз очување истог плана садржаја који укључује следеће врсте значења: 1. Референтно значење (семантика). 2. Прагматично значење (прагматика). 3. Интрајезично значење (синтакса).

Комиссаров сматра да у процесу превођења посебан значај има конфронтациони превод, тј. анализа облика и садржаја текста превода у поређењу са обликом и садржајем текста оригинала. У вези са тим он пише: „В процессе перевода устанавливаются определенные отношения между двумя текстами на разных языках (текстом оригинала и текстом перевода). Сопоставляя такие тексты, можно раскрыть внутренний механизм перевода, выявить эквивалентные единицы, а также обнаружить изменения формы и содержания, происходящие при замене единицы оригинала эквивалентной ей единицей текста перевода. При этом возможно и сравнение двух или нескольких переводов одного и того же оригинала. Сопоставительный анализ переводов дает возможность выяснить, как преодолеваются типовые трудности перевода, связанные со спецификой каждого из языков, а также какие элементы оригинала остаются непередаваемыми в переводе“ [Комиссаров 1990: 37].

Исти аутор у процесу превођења посебно истиче улогу преводиоца, који по његовом мишљењу врши неколико комуникативних функција. Прво, преводац врши функцију рецептора оригинала, јер учествује у процесу вербалне комуникације у полазном оригиналном језику. Друга његова функција огледа се у стварању текста у језику превода, и то таквог текста који функционално, смисаоно и структурно може да замијени језик оригинала [Комиссаров 1990: 45].

„Превођење је пренос информација, тачније речено преводац дешифрира информацију оригиналног писца – садржаног у тексту његовог дела, препричавајући је (наново шифрујући) у систему свог језика: а информацију садржану у његовом тексту наново декодира читалац превода“ [Леви Ј. *Умјетност превођења*. Сарајево, 1982. с. 25; цитат преузет из: Пријић-Нисетео 1993: 15].

Мила Стојнић адекватним преводом сматра онај у којем су пренесене све намјере аутора уз очување стила, колорита, ритма, и при томе сматра „да се у преводу средствима којима располаже језик на који се преводи, у целини и појединостима оствари смисаони, садржајни, и жанровско-стилски еквивалент оригинала, у коме би форма и садржина у језику превода чинила исто дијалектичко јединство које представља оригинал” [Стојнић 1980: 9–10]. Она такође истиче да се при превођењу књижевних дјела подразумијева и „изналажење језичких средстава којима би се у језику на који се преводи остварило јединство форме и садржине оригинала, ставља пред преводиоца уметничке књижевности праве уметничке задатке, захтева познавање књижевног заната и приближује превођење стваралачком, уметничком послу“ [Стојнић 1980: 6–7].

3.0.3. Један од главних задатака преводиоца при превођењу пословица је преношење семантичког и функционално-стилског, као и емоционално-експресивног садржаја пословице. С обзиром да пословице дјелују као посебне устаљене јединице, при превођењу текста од велике важности је само препознавање пословице, јер у пракси постоји велики број примјера гдје су устаљени изрази преведени као слободни спојеви ријечи, при чему се потпуно губи истинско значење оригинала. Када је ријеч о начинама превођења пословица, сложили бисмо се са мишљењем већине научника да пословице, кад год је то могуће, треба преводити пословицама. Међутим, овакво правило није увијек изводљиво у пракси. Осим што постоје национално обојене пословице, карактеристичне само за један језик, постоје и пословице које је могуће у идеалним лексикографским условима превести на други језик пословицама, али у контексту могу испољити сасвим неочекивана значења. Овдје ћемо се

послужити мишљењем Ане Пејановић да превођење фразеологизама (а самим тим и пословица) зависи од неколико допунских аспеката: сликовитости – несlikовитости, метафоричности – неметафоричности, пословичности – непословичности, стилске обојености, лингвокултуролошке вриједности, односно културне конотације одређене фразеолошке јединице [Пејановић 2010: 160].

3.0.4. Многи аутори сматрају да је превод умногоне лакши уколико се упоређују два структурно и генетски сродна језика, као што су у нашем случају руски и српски који припадају словенској језичкој групи. Чини се да превод са руског на српски и обратно не би требало представљати посебне потешкоће, јер њихова граматичка структура и лексички састав су врло слични. Међутим, анализа текстова оригинала и њихових превода показује да то није тако. Посебан проблем превођења за преводоца представљају национално специфичне фразеолошке јединице, чији карактер а самим тим и превод, зависи од лингвистичких и екстралингвистичких фактора. Док се лингвистички фактори манифестују у чињеници да различити језици користе различита лексичка и фигуративна средства за означавање истих предмета, радњи, особина, екстралингвистички се манифестују тиме што изворна фразеолошка јединица у својој структури може садржати властита имена, географске називе, историсјске догађаје, обичаје, вјеровања, реалије и слично [Шадрин 1991, Верещагин, Костомаров 1990].

Тако, нпр. у односу на руски, у српском језику има знатно више фразеолошких јединица које у свом саставу садрже етноним. То преимућство над руским језиком се најбоље манифестује у оквиру устаљених поређења, као, нпр.: лаже као Турчин – врет как сивый мерин; глуп као Босанац – тупой как пробка, как баран; пуши као Турчин – курит (дымит) как паровоз; пије као Рус – пьет как лошадь; ради као Црнац – работает как вол и сл.

Када је ријеч о превођењу књижевних текстова, важну улогу игра и естетска компонента и питање стила. О томе пише Сибиновић: „од књижевног преводиоца се тражи да, превodeћи на други језик, мисаону (предметнолошкку) садржину оригинала преноси у неодвојивом сплету са сликовном и емоционалном садржином тога оригинала“ [Сибиновић 1983: 24].

3.0.5. Полазећи од тога да се фразеологизми у други језик преносе фразеолошким и нефразеолошким путем, у овом поглављу ми ћемо се бавити начинима преношења пословица из руског у српски језик. У процесу превођења паремиолошких јединица придржаваћемо се мишљења Ане Пејановић да велику улогу у том процесу игра и однос између језика изворника и језика превода. Ана Пејановић сматра да „уколико су упоређивани језички системи блиски структурно и генетски, као што су то руски и српски, утолико постоји и већа вјероватноћа да ће се у језику превода наћи исто или слично изражајно средство“ [Пејановић 2010: 160].

Радмило Маројевић као посебне проблеме превођења фразеолошких јединица истиче ауторску трансформацију, превођење фразеологизама у којима је употријебљена игра ријечи и превођење фразеологизама са доминантном културном компонентом [Маројевић 1989: 34–35].

И. С. Алексева сматра да се пословице могу превести коришћењем системског моделирања, а превод зависи од националне специфичности, афористичности садржаја саме пословице, као и од формалних специфичности као што су рима, ритам, алитерација [Алексева 2004: 193].

Када је ријеч о начинима превођења пословица, у литератури налазимо противречна мишљења:

Маројевић сматра да се изворна фразеолошка јединица у језик превода може пренијети преводним кореспондентом (еквивалентом или аналогом), помоћу буквалног, дословног или описног превода [Маројевић 1989: 28–33].

В. Н. Комисаров издваја три типа еквиваленције превода:

1. фразеолошке еквиваленте (фразеологические эквиваленты) при чијој се употреби чува комплексно значење оригинала;

2. фразеолошке аналоге (фразеологические аналоги), тј. фразеолошке јединице са истим фигуративним значењем, али различитим обликом;

3. калкирање фразеолошке јединице (калькирование фразеологической единицы), тј. њен дословни превод [Комиссаров 2002: 172–174].

Као основне начине превођења фразеолошких јединица Влахов и Флорин наводе превод еквивалентом, аналогом и нефразеолошки начин превођења [Влахов, Флорин 1980].

У дјелу *Введение в переводоведение* (2001) В. С. Виноградов предлаже модел превођења фразеолошких јединица на пет начина:

1. апсолутни еквивалент – *полный эквивалент (соответствие)*, када у језику превода постоји фразеолошка јединица која је идентична са изворном по значењу, функцији, сликовитости и стилским карактеристикама;

2. релативни (дјелимични) еквивалент – *частичный эквивалент*, када у језику превода постоји фразеолошка јединица различитог облика али значењски, стилски и функционално слична изворној фразеолошкој јединици;

3. метод калкирања – *прием калькирования*, који подразумијева дословни превод изворне пословице;

4. псеудопословична еквиваленција – *псевдопословичное соответствие*, којој преводилац прибјегава када у језику превода не проналази одговарајући еквивалент изворне пословице;

5. описни превод – *описательный перевод*. При употреби овог превода, по мишљењу аутора, губе се функционално-стилска и емоционално-експресивна обиљежја.

У монографији *Фразеологија Горског вијенца*, Ана Пејановић издваја осам начина превођења фразеолошких јединица:

1. превођење еквивалентом, и то:

а) апсолутним – то су фразеолошке јединице које имају исто значење, формално-граматички облик, конотативно значење и стилске карактеристике и у језику оригинала и језику превода;

б) релативним – фразеолошке јединице које се у два посматрана језика разликују само на формално-граматичком плану;

2. превођење аналогом – фразеолошке јединице оригинала које у језику превода имају исто или слично глобално значење али различит граматички облик и лексички састав;

3. дословни превод – калкирање, у оквиру кога се изворна фразеолошка јединица у језик превода преноси дословно;

4. буквални превод – превод ријеч по ријеч гдје се изворна фразеолошка јединица у језику превода тумачи као слободан спој ријечи и нимало не преноси значењски смисао оригинала;

5. описни превод – преношење значења изворне фразеолошке јединице слободним спојем ријечи;

6. превод лексемом – преношење значења изворне фразеолошке јединице једном лексемом;

7. нулти превод – потпуно изостављање изворне фразеолошке јединице у језику превода;

8. преводни супститут – изворна нефразеолошка јединица преводи се фразеолошким средствима [Пејановић 2010: 162–285].

На основу свега наведеног можемо закључити да постоје два основна начина превођења: фразеолошки (када се фразеолошка јединица оригинала замјењује фразеолошком јединицом у језику превода) и нефразеолошки (када изворна фразеолошка јединица у језику превода нема одговарајући фразеолошки кореспондент), при чему су то два крајња случаја, између којих постоји низ прелазних решења.

У овом поглављу ћемо се служити поменутом класификацијом Ане Пејановић, издвајајући фразеолошке (еквиваленте и аналоге) и нефразеолошке начине превођења пословица (дословни, буквални, описни, нулти превод, превод лексемом, преводни супститути), при чему ћемо изворне пословице и њихове преводне кореспонденте наводити у минималном контексту, нужном за разумијевање смисла и анализу примјера.

3.1. ПОСЛОВИЦЕ КАО ПРЕВОДНИ АПСОЛУТНИ ЕКВИВАЛЕНТИ

3.1.0. Општепознато је да се под апсолутним фразеолошким еквивалентима подразумевају фразеолошке јединице истовјетног значења, истовјетних граматичких облика и стилских карактеристика. На основу овога можемо закључити да, да би један пар фразеолошких јединица из два језика био сматран потпуним (правим) еквивалентима, потребно је да обје фразеолошке јединице имају исти компонентни састав, исту синтаксичку структуру, да имају исто значење и преносе исти смисао. Укратко, треба да буду исте и на плану форме и на плану садржаја. Осим тога њихова "дубинска" еквивалентност треба да буде апсолутна, а то значи да обје фразеолошке јединице треба да буду на истом нивоу сликовитости, да припадају истом стилском слоју, да буду исте по фреквенцији и да код читалаца преводног језика изазивају истовјетне асоцијације као и оригинал. О томе свједоче и Сергей Влахов и Сидер Флорин у књизи *Непереводимое в переводе*: „Фразеологический эквивалент – это фразеологизм на ПЯ, по всем показателям равноценный переводимой единице. Как правило, вне зависимости от контекста он должен обладать теми же денотативным и коннотативным значениями, т. е. между соотносительными ФЕ не должно быть различий в отношении смыслового содержания, стилистической отнесенности, метафоричности и эмоционально-экспрессивной окраски, они должны иметь приблизительно одинаковый компонентный состав, обладать рядом одинаковых лексико-грамматических показателей: сочетаемостью (например, в отношении требования одушевленности / неодушевленности), принадлежностью к одной грамматической категории, употребительностью, связью с контекстными словами-спутниками и т.д.; и еще одним – отсутствием национального колорита“ [Влахов, Флорин 1980: 184].

Тешко је испунити све захтјеве еквиваленције, тј. тешко је у два језика (чак и генетски сродна, као што су руски и српски) наћи фразеолошке јединице које се подударују у свим критеријумима (јединице идентичне семантике, лексичког састава, граматичких обиљежја, облика, конотативности, сликовитости, стилских карактеристика). То указује на чињеницу да постоји мали број апсолутних еквивалената. То су, углавном, интернационалне фразеолошке јединице које су у оба језика позајмљене из неког другог језика, најчешће грчког и латинског, а такође то могу бити библеизми и фразеолошке јединице које воде поријекло из античких времена, старовјековне митологије и књижевности.

3.1.1. Овдје наводимо неколико примјера пословица, у којима су на нивоу оба језика испоштовани сви захтјеви еквиваленције, и који стога максимално обезбјеђују адекватност превода:

1. Бог дал, Бог взял.

а) *«Бог дал, бог и взял, от бога не уйдешь»* [Крейцерова соната: 160].

»Bog dao, Bog i uzeo, sve je u božjoj ruci» [Kreutzerova sonata: 209].

б) После псалма вы скажете "бог дал, бог и взял", потом "все под богом ходим", потом еще что-нибудь лишенное смысла, вроде "ему теперь все-таки лучше, чем нам" [Золотой телёнок: 332].

Nakon psalma reći ćete: *»Bog je dao, bog je i uzeo«*, onda – *»Sve je u ruci božjoj«* a onda još nešto bez smisla, kao *»Njemu je sad ipak bolje negoli nama«* [Zlatno tele: 258].

в) Общее мнение собравшихся горожан сводилось к тому, что "все там будем" и что "бог дал, бог и взял" [Двенадцать стульев: 20].

г) Тю-тю именье! Как тебе это нравится? Сплыло... *Бог дал, бог и взял...* [Безотцовщина: 155].

Наведена пословица представља библеизам. Да је ријеч о апсолутном еквиваленту потврђују и зборници пословица у руском и српском језику:

Бог дал, бог и взял [Даль 2009: 638].

Бог дао, Бог и узео [Караџић 1987: 55].

2. Собака лаєт, ветер носит

– *Собака лаєт, ветер носит*. Не испугалась. Видали мы таких [Юбилей: 215].

– *Пас лаје, ветар носи*. Нисам се уплашила. Знамо ми такве [Јубилеј: 95].

Наведена пословица која се састоји из два дијела, првог у којем се нешто констатује, и другог у којем је садржана поука, такође представља апсолутни еквивалент. То потврђују и зборници Даља и Караџића:

Собака лаєт, ветер носит [Даль 2009: 116].

Што пас лаје, вјетар носи [Караџић 1987: 313].

Док је наведена пословица у односу на пословицу из зборника Даља апсолутни еквивалент, њој у зборнику Караџића одговара релативни еквивалент. Релативност еквивалента се огледа у присуству замјенице *што* која врши функцију правог објекта.

3. Рыба с головы гниет

Солдаты буквально все разложены, воевать не желают – устали. Вот папа, например... он не может себе этого представить. Он не может представить, до какой степени разложения дошла наша армия... Самовольно уходят с позиций, грабят и убивают жителей, убивают офицеров, мародерствуют... Невыполнение боевого приказа – теперь обычная вещь. – *Рыба с головы гниет*, – вместе с дымом вытолкнул старый Листницкий фразу [Тихий Дон: 233].

Војници су буквално сви деморалисани, не желе да ратују – уморни су. Ево, тата, на пример ... то не може да замисли. Он не може да схвати до каквог расула је дошла наша армија. Самовольно напуштају положај, плачкају и убијају становнике, убијају офицере, краду и шпекулишу... Неизвршавање ратне наредбе сада је обична појава. – *Рыба с главе смрди* – отпхну са димом фразу стари Листници [Тихи Дон: 78].

Апсолутни еквивалент налазимо и у дјелу Стефана Митрова Љубише:

Суд се забрине и изађе из чисте памети мислећи како би нереду доскочио и зло истријебио из престолнице, јер *рыба с главе смрди* [Причања Вука Дојчевића: 103]!

Наведеним апсолутним еквивалентима у зборнику пословица Даља и Караџића одговарају релативни еквиваленти, који се сматрају таквима због употребе различитог предлога и редоследа компоненти код Даља, и различитог редоследа компоненти код Караџића:

Рыба от головы тухнет [Даль 2009: 240].

С главе рыба смрди [Караџић 1987: 256].

4. Пиши пропало

а) Ужаснее же всего, что эта болезнь неизлечима. Уж коли заболел, то *пиши пропало* [Волк: 539].

А најстрашније је то што је болест неизлечива. Ако си се већ разболео, *пиши пропало* [Вук: 273].

б) Всякого только что родившегося младенца следует старательно омыть и, давши ему отдохнуть от первых впечатлений, сильно высечь со словами: «Не пиши! Не пиши! Не будь писателем!» Если же, несмотря на такую экзекуцию, оный младенец станет проявлять писательские наклонности, то следует попробовать ласку. Если же и ласка не поможет, то махните на младенца рукой и *пишите «пропало»* [Правила для начинающих авторов: 250].

Свако новорођенче чим угледа свет треба брижљиво умити и, допустивши му да предахне од првих утисака, немилице избрусити: „Не пиши! Не пиши! Не буди писац!“ Ако, пак, и поред такве наредбе, дотично новорођенче почне да испољава списатељске склоности, тада треба прибећи ласкању. Ако ласкање не помогне, онда одмахните на новорођенче руком и *пишите „пропало“* [Правила за писце почетнике: 227].

в) Ах, жизнь, жизнь! все равно как платье. Все цело да цело, и вдруг где-нибудь лопнет. Хорошо еще, ежели лопнет по шву – зачинить легко; а ежели по целому месту – *пиши пропало* [Пошехонская старина: 388]!

О, животе, животе! Исто си што и хаљина. Стално читава и читава, и наједном негде пукне. Срећа је још ако пукне на шаву – лако је закрпити, али ако пукне на другом месту – *пиши пропало* [Пошехонска старина: 499]!

г) Учись и чарки не знай, а хлебнешь раз с горя (а горя-то много будет!) – *пиши пропало*, всё к бесу пойдет [Неточка Незванова: 211].

Uči i ne znaj za čašu, a gusneš li jednom od muke (a muke će biti mnogo!) – *piši propalo*, sve će otići do đavola [Njetočka Njezvanova: 14].

По мишљењу већег броја аутора бројни фразеологизми настају скраћивањем пословица. Управо је то случај са наведеним примјером, што потврђују пословице преузете из зборника Даља:

Поминай как звали! Пиши пропало [Даль 2009: 44]!

Упало – пиши пропало [Даль 2009: 44].

Ищи в шерсти, пиши пропало. Поминай как звали [Даль 2009: 321]!

У фразеолошким речницима руског језика налазимо синонимична, тј. не потпуно идентична два значења наведених еквивалената. Док у речнику Д. Н. Ушакова овај фразеологизам има значење: 'о чем-нибудь безнадежном, не удавшемся' и т. п. [Ушаков 2000: 976], у речнику М. И. Михельсона налазимо значење: 'о невозвратной потере, о несбыточном' [Михельсон 2005: 633]. Сви наведени преводни апсолутни еквиваленти имају значење које је дато у речнику Ушакова. Апсолутни еквивалент налазимо и у зборнику пословица Караџића:

Пиши пропало [Караџић 1987: 229].

5. Только птичьего молока нет.

У меня до француза в Москве целая усадьба на Полянке была, и дом каменный, и сад, и заведения всякие, ягоды, фрукты, все свое. *Только птичьего молока не было* [Пошехонская старина: 193].

Пре Француза имао сам у Москви на Пољанки читаво имање: и камену кућу, и воћњак, и свакојаке уређаје, јагоде, воће – све своје. *Само што птичјега млека није било* [Пошехонска старина: 247].

Да наведена пословица представља фразеолошки еквивалент доказују и пословице ексцерпирани из зборника Даља и Караџића. Разлика се огледа у облику предиката који је у језику оригинала и превода представљен одричним глаголом *быть* у прошлом времену, у пословици код Даља одричном ријечју *нет*, а код Караџића одричним глаголом *немати* у облику презента.

Только птичьего молока нет [Даль 2009: 70].
Само тичјег млијека нема [Караџић 1987: 249].

Али и поред тога наведену пословицу сматрамо апсолутним еквивалентом, јер је употреба предиката у прошлом времену условљена контекстом.

6. Един бог без греха

– *Един бог без греха*, – скромно одговара отац [Пошехонская старина: 230].
– *Само је бог без греха* – скромно одвраћа отац [Пошехонска старина: 294].

Адекватне фразеолошке еквиваленте налазимо у зборницима Даља и Караџића:
Един бог без греха [Даль 2009: 332].
Сам је Бог без гријеха [Караџић 1987: 249].

Док је наведена пословица у језик превода пренесена релативним еквивалентом, у зборницима Даља и Караџића њој по облику одговара апсолутни еквивалент. За разлику од апсолутних еквивалената у зборницима Даља и Караџића у којима је као и у језику оригинала употријебљен кратки облик придјева *единый* (*един* – у руском), односно придјева *сами* (*сам* – у српском језику), преводни еквивалент се сматра релативним због употребе везника *само*, умјесто кратког придјева *сам*.

7. Почем купио, потом и продаю

А уж куда твоя борода широка, как у старого козла! – *Ја почем купио, потом и продаю* [Тихий Дон: 498].

И твоја је брада баш широка, као у маторог јарца! – *Пошто купио, пото и продајем* [Тихи Дон: 240].

За что купио, за то и продаю [Даль 2009: 378].
По што купио по то и продао [Караџић 1987: 237].
За што купио за то и продао [Караџић 1987: 108].

Док је наведена пословица у језик превода пренесена апсолутним еквивалентом, у зборнику Даља њој одговара релативни еквивалент. Умјесто прилога *почем* и *потом*, употријебљен је везнички израз *за што* и корелатив *за то*. Релативни еквиваленти посвједочени су и у зборнику Караџића, гдје су такође умјесто прилога употријебљени везнички изрази *за што* и *по што*, и корелативи *за то* и *по то*. У свакој од наведених пословица субјекат није изражен али се он подразумева из контекста.

3.2. ПОСЛОВИЦЕ КАО ПРЕВОДНИ РЕЛАТИВНИ ЕКВИВАЛЕНТИ

3.2.0. Релативна еквиваленција остварује се када се међу поређеним фразеолошким јединицама јављају извјесне разлике у денотативном и конотативном значењу, лексичкој или синтаксичкој структури, експресивним вриједностима или се посматране јединице разликују по фреквентности употребе. Другим ријечима то су изрази (пословице или фразеологизми) који су истовјетни на семантичком плану, али се на граматичком плану преводне и изворне јединице разликују у броју или поретку компонената, граматичком плану, глаголском виду,

употреби предлога и сл. Када је ријеч о релативним еквивалентима (нарочито када се ради о еквивалентима који имају исту функционалну вриједност), постоје изрази (у нашем случају пословице), гдје је могућ поступак замјене, супституције. Међутим, често се при томе значење изворне пословице не преноси у цјелини, при чему у језику превода може недостајати неки елемент као, нпр. семантички или стилистички елемент. Има много више израза у два посматрана језика који су апсолутни еквиваленти на *плану садржаја* а релативни на *плану форме*.

3.2.1. Наводимо неколико примјера релативних еквивалената пословица чије је значење истовјетно у оба језика, с том разликом што се у руским примјерима срастају *модели са више компонената*, него у њиховим преводним еквивалентима. При томе ћемо навести и ексцерпирание пословице из зборника Даља у руском, и Караџића у српском језику, и указати да ли са та релативна еквивалентност огледа само у преводним кореспондентима, или још и у наведеним зборницима пословица.

1. На вкусы нет закона: *кто любит попа, а кто попадью*, говорит пословица» [Мертвые души: 107].

За укусе нема правила: *неко воли попа, неко попадију*, вели пословица [Мртве душе: 120]

Кто любит попа, а кто попадью [Даль 2009: 596].

Кто любит попа, кто попадью, а кто поповну [Даль 2009: 597].

Ко попа ко подадију воли [Караџић 1987: 156].

Очигледно је да је за разлику од превода, у језику оригинала присутан везник *а* који изражава значење супротности. У пословицама Даља пронашли смо релативне еквиваленте са више компонената који имају исто значење као изворна пословица. У зборнику Караџића релативни еквивалент је изражен непотпуном личном реченицом у којој је изостављен предикат. Релативност наведених еквивалената се огледа и употреби различитих врста ријечи. Док у језику оригинала и зборнику Караџића функцију субјекта врши односна замјеница *ко*, у преводном еквиваленту ту исту функцију врши неодређена замјеница *неко*.

3.2.2. Следеће пословице сматрамо релативним еквивалентима због *различитог поретка компонената*:

1. У страха глаза велики [Азбука. Т. 22: 27].

У страха глаза велики [Несчастье: 254].

У страху су велике очи [Несрећа: 86].

У страха глаза велики [Даль 2009: 597].

У страха су велике очи [Гиљотен 1987: 116].

Страхић козе пасе [Караџић 1987: 265].

Страх козе пасе [Караџић 1987: 265].

Страх чува винограде [Караџић 1987: 265].

Као што видимо из примјера, преводни еквивалент и еквивалент ексцерпиран из зборника Гиљотен сматра се релативним због различитог редоследа компонената. За разлику од наведених, у зборнику Караџића нисмо пронашли релативне еквиваленте, већ смо навели аналоге који по значењу одговарају пословици из језика оригинала.

2. То, господа, что она умеет ценить и выбирать людей. Да-с, Лариса Дмитриевна знает, что *не все то золото, что блестит* [Бесприданница: 327].

У томе је, господа, што уме да цени и да бира људе. Да, Лариса Димитријевна зна да *није злато све што блиста* [Девојка без мираза: 389].

Не все то золото, что светит (блестит) [Даль 2009: 423].

Није злато све што сија [Караџић 1987: 204].

Иако се сматра да је стабилан ред ријечи у једном изразу (фразеологизму или пословици) једна од његових основних карактеристика [Шанский 1985: 21, Менас 1970: 71], ми бисмо ипак устаљеност структуре посматрали као релативну особину [Мокиенко 1980: 5; Пејановић 2008: 435]. Неки изрази допуштају инверзију у поретку компонената, док код већине она није могућа. Што се тиче наведених примјера, потребно је напоменути да за ове примјере не можемо тврдити да су релативни еквиваленти, јер су могли настати под утицајем превођења.

3.2.3. Посвједочене су и пословице које се, поред разлике у поретку компонената, сматрају релативним еквивалентима и из других разлога:

1. а) Теперъ надо о свадьбе думать, а не рассуждать; но *утро вечера мудренее...* [Два приятеля: 368].

Сада треба да се мисли на свадбу, а не да се филозофира; али, *паментније је јутро од вечери ...* [Два пријатеља: 162].

б) Сядем-ка да поужинаем; *утро вечера мудренее*. Завтра посмотрим, что с ним сделаем [Капитанская дочка: 1111].

Da sednemo, da povečeramo, *starije je jutro od večera*. Sutra ćemo videti šta ćemo s njim da uradimo [Karpetanova kći: 142].

в) *Негина*. Я думала, думала, да уж и думать перестала. Ну, *утро вечера мудренее*, завтра потолкуем [Таланты и поклонники: 594].

Његина. Ја сам мислила, мислила и већ сам престала да мислим. Али – *старије је јутро од вечери*, сутра ћемо разговарати [Таленти и обожаваоци: 378].

Утро вечера мудренее [Даль 2009: 597].

Старије је јутро од вечера [Караџић 1987: 264].

Паметније је јутро од вечери [Гиљотен 1987: 102].

Док се у првом примјеру изворна и преводна пословица разликују по поретку компонената, у другом и трећем примјеру поред те разлике остварена је и лексичка релативна еквиваленција, гдје је руска лексема *мудренее* замијењена српском лексемом *старије*. За разлику од зборника Даља у којем је посвједочен апсолутни еквивалент, у српском језику налазимо еквиваленте који се сматрају релативним због различитог поретка компонената. При томе је очигледно да у зборницима српског језика налазимо еквивалент и са лексемом *старије* и лексемом *паментније*.

3.2.4. Преводни кореспонденти се могу сматрати релативним и због *употребе различитог надежа*:

1. – Знаешь, товарищ, побаску: *до бога высоко, а до царя далеко...* [Тихий Дон: 499].

– Знаш, друже, изреку: *Бог високо, цар далеко ...* [Тихи Дон: 242–243].

До бога високо, до царя далеко [Даль 2009: 567].

Бог високо, а цар далеко [Караџић 1987: 55].

За разлику од руске пословице (и у језику оригинала и у зборнику Даља) која је изражена безличном реченицом са објектом у генитиву *до бога, до царя*, српска пословица (и

у језику превода и зборнику Караџића) је изражена личној реченицом са граматичким субјектом у номинативу *Бог, цар*.

3.2.5. Следеће пословице се сматрају релативним еквивалентима због употребе различитог глаголског вида:

1. а) Говорил я тебе и говорю. *Что посеял, то и пожинай теперь!* Пожинай [Письмо: 158]!

Говорио сам ти и говорим. *Што си посејао, то сад и жањи* [Писмо: 83]!

б) – *Что посеешь, то и пожнешь. Что посеешь*, – повторио он, вставая из-за стола, – *то и пожнешь* [Моя жизнь: 191].

– *Што посејеш, то ћеш и жњети. Што посејеш* – понови устајући од стола – *то ћеш и жњети* [Мој живот: 97].

Что посеешь, то и пожнешь [Даль 2009: 140].

Что пожнешь, то и смолотишь [Даль 2009: 140].

Како посијеш онако ћеш и пожњети [Караџић 1987: 137].

Какво сјеме посијеш онако ћеш и жито врћи [Караџић 1987: 137].

Како простреш онако ћеш и лежати [Караџић 1987: 137].

Како удробиш онако ћеш и кусати [Караџић 1987: 138].

У првом примјеру предикати и руске и српске пословице изражени су глаголима истог вида, и то глаголима свршеног вида у прошлом времену (*посеял* и *посејао*) и глаголима несвршеног вида у облику императива (*пожинай* и *жањи*). Први примјер се сматра релативним због различитог редоследа компоненти. У другом примјеру предикат руске пословице изражен је глаголом свршеног вида *пожнешь* у простом будућем времену, док је у српској пословици употријебљен глагол несвршеног вида *жњети* у футуру I. У зборнику пословица и руског и српског језика поред фразеолошких еквивалената у којима су предикати изражени глаголима свршеног вида *посеешь* и *пожнешь* (у руском) и глаголима *посијеш* и *ћеш пожњети* (у српском), налазимо и фразеолошке аналоге који имају исто или слично значење као изворна пословица.

2. – Ворон ворону глаз не выклюет [Записки из мертвого дома: 417]!

– *Vrana vrani oči ne vadi* [Zapisi iz mrtvog doma : 223]!

Ворон ворону глаза не выклюнет [Даль 2009: 497].

Врана врани очију не вади [Караџић 1987: 71].

Док је предикат изворне пословице изражен глаголом свршеног вида (што је случај и код Даља), у преводном еквиваленту, као и код Караџића он је изражен глаголом несвршеног вида. Овај еквивалент се може сматрати релативним и због разлике у граматичком роду. Док је субјекат изворне пословице изражен именицом *ворон* која је у руском језику именица мушког рода, у српском језику именица *врана* је женског рода.

3.2.6. Релативним еквивалентима се сматрају и пословице које се у језику оригинала и превода разликују у употреби различитог граматичког броја:

1. Капризна она немножко, но ведь «нет розы без шипов», как говорили пятьдесят лет назад [Униженные и оскорбленные: 232–233].

Malo je svojeglava, ali »nema ruže bez trna«, kao što se govorilo pre pedeset godina [Poniženi i uvređeni: 292].

Нет розы без шипов [Даль 2009: 53].
Нема руже без бодљике [Гиљотен 1987: 96].

Очигледно је да је и изворна и преводна пословица изражена безличном одричном реченицом, при чему је објекат изворне пословице, као и у зборнику Даља изражен именицом у облику генитива множине, док је објекат преводне пословице, као и у зборнику Гиљотен изражен генитивом једине. У наведеној пословици на нивоу српског језика, остварена је и лексичка релативна еквиваленција, која се огледа у употреби различитих лексема *трна / бодљике*.

3.2.7. А сада ћемо навести примјере пословица које се сматрају релативним еквивалентима из више разлога:

1. – Ты мне не жалься, не пойму. *Сытый голодного не разумеет* [Униженные и оскорбленные: 103].

– Ti se meni ne žali, neću te razumeti. *Sit gladnom ne veruje* [Poniženi i uvređeni 221].

Сытый голодного не разумеет [Даль 2009: 67].

Сит гладну не вјерује [Карацић 1987: 258].

Док је у изворној пословици, као и у зборнику Даља објекат изражен поимениченим придјевом у облику акузатива – *голодного*, у преводном еквиваленту, као и код Карацића исти је изражен обликом датива – *гладном / гладну*. Осим тога, субјекат руске пословице изражен је поимениченим придјевом *сытый* у дугом облику, док је у српској пословици употријебљен краћи облик тог придјева – *сит*. У наведеној пословици остварена је и лексичка релативна еквиваленција, гдје је руска лексема *разумеет* замијењена српском лексемом *вјерује*. И пословица ексцерпирана из зборника Карацића у односу на изворну пословицу представља релативни еквивалент који је поред горе наведених разлога релативне еквиваленције карактеристичан по употреби застарјелог облика придјева *гладан*, који се мијења по именичкој, а не придјевској деklinацији.

2. – Что вы думаете делать после войны? – почему-то спросил Листницкий, глядя на волосатые руки вольноопределяющегося. – Кто-то посеянное будет собирать, а я... погляжу. – Бунчук сощурил глаза. – Как вас понять? – Знаете, сотник, поговорку: «*Сеющий ветер пожнет бурю*» [Тихий Дон: 172]?

– Шта мислите да радите после рата? – упита Листницки, гледајући добровољчеве руке, обрасле мрком коњском длаком. – Неко ће жњети шта је посејао, а ја ... видећу. – Брунчук зажмире. – Како да вас разумем? – Знате, поручнике, пословицу: „*Ко сеје ветар, жање буру*“ [Тихи Дон: 358]?

Ко ветар сеје, жање буру [Гиљотен 1987: 82].

Преводни еквивалент сматра се релативним, прво, због врсте ријечи којом је изражен субјекат. Док је у руској пословици, која представља библеизам, субјекат изражен радним партиципом, у српском језику, у којем се партиципи ређе употребљавају у односу на руски, исти је изражен односном замјеницом *ко*. Релативност се огледа и у употреби различитог вида глагола. Док је предикат руске пословице изражен глаголом свршеног вида у простом будућем времену *пожнет*, у преводном еквиваленту исти је изражен глаголом несвршеног вида у облику презента *жање*. Пословица ексцерпирана из речника Гиљотен поред управо наведених разлога, сматра се још релативним еквивалентом и због различитог поретка компонената.

3. Я взглянул на лицо Савки. Оно было бледно и морщилось безглаголюющей жалостью, какая бывает у людей, когда они видят мучимых животных. – *Кошке смех, мышке слезы...* – вздохнул он [Агафья: 206].

Погледах у Савкино лице. Оно је било бледо и мрштило се правећи гримасу гадљивог сажаљења, које осећају људи кад гледају како неко мучи животиње. – *Мачки је до смеха, мишу до суза ...* – уздахну он [Агафја: 267].

Кошке игрушки, мышке слезки [Даль 2009: 384].

Мачки је до игре а мишу до плача [Карацић 1987: 174].

Очигледно је да се и преводни кореспондент и еквивалент екцерпиран из зборника Карацића сматра релативним због употребе различитог падежа. Док су у изворној пословици употријебљене именице у номинативу јединине, које уједно врше функцију субјекта – *смех, слезы*, у преводном еквиваленту и пословици из зборника Карацића употријебљене су именице у облику генитива са предлогом *до*. Осим тога у пословици из зборника Карацића остварена је и лексичка релативна еквиваленција, гдје су руске лексеме *смех* и *слезы* замијењене лексемама *игра* и *плач*. Али наведена лексичка замјена не мијења значење пословице, и као таква одговара изворној руској пословици.

3.3. ПОСЛОВИЦЕ КАО ПРЕВОДНИ АНАЛОЗИ

3.3.0. „Ако у језику превода постоји фразеолошка јединица са истим или врло сличним семантичким садржајем и глобалним значењем, али различитим граматичким обликом, лексичким саставом и сликовитошћу у односу на фразеолошку јединицу оригинала, онда се та језичка јединица назива ф р а з е о л о ш к и а н а л о г“ [Пејановић 2010: 191]. Аналози су такав пар фразеологизама који су дјелимично или потпуно различити на плану *форме* и на плану *сликовитости*, а углавном исти на плану *садржаја*, на плану *укупног значења*. Њихова еквиваленција зависи и од броја значења која носе оба израза у таквом пару (на примјер, ако је изворни израз полисемичан а преводни није, или обратно, аналозима се могу сматрати само кад су у истом значењу), као и од еквивалентности у нијансама њихових значења (на примјер, кад значење изворног израза садржи неку нијансу више од значења преводног и обратно) [Пријић-Нисетео 1993: 101].

По мишљењу Рецкера, аналог представља резултат превода посредством избора једног од неколико могућих синонима. Еквивалент је увијек само један, а аналога има више. Он је такође предлагао да се пословице, фразеологизми и изреке увијек преводе аналозима [Рецкер 1974: 158]. По његовом мишљењу „Еквивалентом следует считать постоянное равнозначное соответствие, которое для определенного времени и места уже не зависит от контекста“, „аналог – это результат перевода по аналогии посредством выбора одного из нескольких возможных синонимов“, «к адекватной замене прибегают, когда для точной передачи мысли переводчик должен оторваться от буквы подлинника, от словарных и фразовых соответствий и искать решение задачи, исходя из целого: из содержания, идейной направленности и стиля подлинника» [Рецкер 1974: 157–158].

3.3.1. Велики број преводних аналога који носе исту информацију као изворни изрази налазимо у многим анализираним дјелима:

а) код Шолохова:

1. – Какое у нас хозяйство? – насмешливо, с ноткой сожаления сказал Лагутин. – *Живем ни шатко ни валко* [Тихий Дон: 249].

– Какво је наше имање? – рече Лагутин с подсмехом и тоном сажаљења. – *Састављамо некако крај с крајем* [Тихи Дон: 109].

Једва крај с крајем састављам [Карацић 1987: 126].

2. – Ты, председатель, хлопочи, чтоб привезли соль. С Маныча на быках ее не навозишься. – Я докладал об этом в округе. Там это известно. Должны вскорости привезти. – *Пока солнце взойдет – роса очи выест* [Тихий Дон: 737]!

– Ти се, председниче, потруди да се доведе со. Са Маныча се на воловима не може довући колико треба. – Ја сам о томе известио округ. Тамо то знају. Мораће ускоро да доведу. – *Не липши магарче до зелене траве* [Тихи Дон: 321]!

Не липши, магарче, док трава нарасте [Карацић 1987: 194]!

3. – А ты мне веришь? – глядя в упор, спросил Григорий. – Нет! *Как волка ни корми, он в лес глядит* [Тихий Дон: 747].

– А верујеш ли ми ти? – упита Григорије, гледајући га упорно. – Не! *Вук длаку мења, а ћуд никада* [Тихи Дон: 342].

Вук длаку мијења, али ћуди никада [Карацић 1987: 72].

4. Как будто мы на курево газеты потребляли! Вперед, Илья Митрич, мы их от головы до хвоста перечитаем, бывалоча. – Набрехал, дьявол грызной! – "На курево" – рубанул тоже! – *С дуру, как с дубу* [Тихий Дон: 269]!

Као да смо ми новине употребљавали за пушење. Пре тога, Иља Митричу, читали смо их од главе до репа. – Лаже, ђаво килави! – „За пушење“, ала си одвалио! – *С неба па у ребра* [Тихи Дон: 147–148]!

С неба те у ребра [Карацић 1987: 262]!

б) код Толстоја:

1. – Что ж, соколик, ведь это не швальня, и струмента настоящего нет; а сказано: *без снасти и вша не убьешь* [Война и мир: 258].

– Шта ћеш, соколићу, ово није шивара, па нема ни алата, као што треба; а давно је речено: *без алата нема заната* [Рат и мир: 645].

Без халата нема заната [Карацић 1987: 51].

2. – Так-то, друг мой любезный. *Рок головы ищет*. А мы всё судим: то не хорошо, то не ладно [Война и мир: 232].

– Тако је то, љубазни мој пријатељу. *Од судбине се не утече*. А ми све говоримо: ово није добро, оно не ваља [Рат и мир: 583].

Од суђења се не може утећи [Карацић 1987: 220].

3. *Мужик*. Отчего же доброму человеку не дать?

Работник. Дать-то – дашь, да назад не возьмешь. *Долги давать – под гору кидать, а собирать – на гору вытягивать*. Так-то старики говорят [Первый винокур, или Как чертенок краюшку заслужил: 13].

Сельак. Што не би добру човеку дао?

Слуга. Лако ћеш дати, ал' натраг лако добити нећеш. *Подај рукама, па тражи ногама*. Тако стари кажу [Први ракиција или Како је ђаволче комад хлеба заслужио: 18].

Подај рукама па тражи ногама [Карацић 1987: 231].

4. Искать большого счастья – малое потерять [Два брата: 89].

Ко тражи веће – изгуби и оно из вреће [Два брата: 103].

Ко тражи веће (он) изгуби и оно из вреће [Карацић 1987: 160].

в) код Шчедрина:

1. – И тут, как везде, *дело мастера боится* [Пошехонская старина: 204].
– И ту, као и свугде, *за мајстором гора плаче* [Пошехонска старина: 260].
За мајстором гора плаче [Караџић 1987: 105].

2. Как раз будущий муженек *коко с соком наживет* [Пошехонская старина: 251].
Док оком трепнеш будућем мужићу *паиће секира у мед* [Пошехонска старина: 320].
Пала му сјекира у мед [Караџић 1987: 227].

г) Код Достојевског:

1. Дав себе такое честное слово, господин Голядкин мысленно сказал себе: «*Была не была*» [Двойник: 176–177]!

Пошто је дао ту часну рећ, господин Goljatkin u mislima реће себи: »*Kud puklo da puklo*« [Dvojnik: 263].

Куд пукло да пукло [Караџић 1987: 164].

2. Коли б я гнал али б не кричал ему, а то ехал не поспешно, равномерно. Все видели: *люди ложь, и я то ж* [Преступление и наказание: 167].

Da sam, recimo, brzo terao ili da mu nisam vikao, ali terao sam polako, ravnom. Svi su videli: *ako koza laže, rog ne laže* [Zločin i kazna: 195].

Ако коза лаже, рог не лаже [Караџић 1987: 46].

д) Код Чехова у разним причама и приповјеткама:

1. Но, вероятно, по пословице, что у *семи няnek дитя бывает без глаза*, этот дом поражает и гнетет свежего, нечиновного человека своим унылым, казарменным видом [В суде: 343].

Али, вероватно, према пословици, *где су многе бабице деца су килава*, ова зграда згражава својим суморним касарнским изгледом [У суду: 163].

Ће је много бабица, килава су ђеца [Караџић 1987: 97].

2. – Сам – чорт, – проворчал Поликарп, отходя от кровати. – Что ты сказал? Что ты сказал? – вскочил я. – *Глухому попу две обедни не служат* [Драма на охоте: 409].

– Сам си ђаво – промрмља Поликарп одлазећи од кревета. – Шта си рекао? Шта си то рекао? – скочих ја. – *У воденици се само два пута говори* [Драма у лову: 137].

По двапут се у воденици говори [Караџић 1987: 231].

У свакој од наведених пословица информација (порука) остаје инваријантна, а мијења се само језички код. Очигледно је да свакој од наведених пословица одговара фразеолошки аналог ексцерпиран из зборника Караџића са постојањем мањих граматичких или лексичких алтернација у односу на фразеолошки аналог у језику превода.

3.3.2. Сада ћемо навести примјере у којима се уочава да се изворне пословице и њихови преводни аналози разликују само у појединим компонентама, што може бити разлог да се у превод погрешно унесе елемент изворног израза:

1. Мало ли что Ивану Федоровичу могло померещиться, не *из мухи же делать слона*» [Идиот: 509]?

Zar se malo šta moglo Ivanu Fjodoroviču da prividi, ne treba odmah *od muve praviti medveda* [Idiot: 232];

Од мухе правити елефанта [Караџић 1987: 218].

У односу на изворну пословицу, у преводном аналогу и аналогу ексцерпираним из зборника Караџића садржана је лексичка алтернација, која се огледа у употреби различитих лексема за означавање правог објекта. Док у изворној пословици функцију објекта врши лексема *слон*, у преводном аналогу ту функцију има лексема *медвед*, а у пословици из зборника Караџића садржана је лексема *елефант*. И изворна пословица и њени преводни аналози указују на постојање људи који су склони преувеличавању ствари и појава у животу.

2. а) *И волки сыты, и овцы целы* [На всякого мудреца довольно простоты: 220].
И вуци сити, и овце на броју [Кола мудрости – Двоја лудости: 164].

б) Живи по закону; живи так, чтобы *и волки были сыты, и овцы целы* [Доходное место: 97].

Живи по закону; живи тако да *и вуци буду сити и овце на броју* [Уносно место: 52].

в) *И волки сыты, и овцы целы* [Война и мир: 281].

И вуци сити и овце на броју [Рат и мир: 683].

Не могу бити и вуци сити и овце на броју [Караџић 1987: 197].

Основна разлика огледа се у врсти реченица којом су изражене пословице. Док су изворна пословица и њени преводни аналози у сва три примјера изражени потврдном изјавном реченицом, пословица ексцерпирана из зборника Караџића изражена је одричном реченицом. Осим тога разлика се огледа и у предикатима наведених пословица. Док су именски предикати изворне пословице изражени кратким обликом придјева *сыты*, и *целы*, у преводним аналозима један именски предикат је еквивалентан предикату изворне пословице, тј. предикат *сити*, који је такође изражен придјевским обликом, а други је умјесто кратког придјева изражен предлошко-падешком синтагмом коју чини предлог *на* и именица *број* у локативу.

3.3.3. Има пословица које се у језик превода могу пренијети различитим аналозима. Сваки од тих аналога може имати по неку нијансу значења више у односу на онај други аналог, или у односу на изворну пословицу:

1. а) – *Пуганая ворона куста боится*, – смеясь, сказал Артемьев [Тихий Дон: 763].
– *Кога је змија уједала – боји се и гуштера* – казао је Артемјев, смејући се [Тихи Дон: 373].

б) *Елена Андреевна*. Надо всем верить, иначе жить нельзя.
Соня. *Пуганая ворона куста боится*. Мне так часто приходилось разочаровываться [Леший: 418].

Јелена Андрејевна. Треба веровати свима, иначе се не може живети.
Соња. *Пас се и од своје сенке боји*. Ја сам се много пута разочарала [Шумски дух: 128].

Кога су змије клале, и гуштера се боји [Караџић 1987: 145].

Ко се један пут ожеже, и на хладно пуше [Караџић 1987: 157].

2. Не смислишь ничего, но мешайся! *Знай, сверчок, свой шесток*, убирайся [Женитьба: 16]!

Ништа се ти у то не разумијеš, немој се мијеšати! *Ne niči gdje te ne siju* – купи се [Ženidba: 169]!

Не ничи ће те не сију [Караџић 1987: 198].

Немој свакој тици бити кобац [Караџић 1987: 197].

Ће се ко не сије нека не ниче [Караџић 1987: 99].

Гуска прасе свак нек гледа за се [Караџић 1987: 77].

Кроз даљу анализу видјећемо да је највећи број руских пословица у српски језик пренесен формом аналога. Иако се у нашој картотеци налази више стотина пословица које су у српски језик пренесене аналогом, у овом поглављу смо издвојили само неке од њих.

3.4. ДОСЛОВНИ ПРЕВОД ПОСЛОВИЦА

3.4.0. Уколико у језику превода не постоји одговарајући фразеолошки кореспондент, преводац прибјегава дословном превођењу (калкирању), које подразумијева превођење изворне фразеолошке једице на језик превода дословно, тј. ријеч по ријеч. Овај превод се сматра оправдним једино уколико он код носилаца језика изазива исте или сличне асоцијације као изворна фразеолошка јединица. Комисаров о калкирању пише: „Соответствия-кальки позволяют сохранить образный строй оригинала, что особенно важно в художественном переводе. Во-вторых, они дают возможность преодолеть трудности, которые возникают, когда в оригинале образ обыгрывается для создания развернутой метафоры“ [Комиссаров 2002: 173–174].

3.4.1. Овдје наводимо неколико примјера у којима је преводац искористио дослован превод:

1. – Ты, Аникей, сроду на чужбинку. – *Ворованное да выпрошенное всего слаже* [Тихий Дон: 76].

– Ти, Аникеју, одувек живиш на туђ рачун. – *Крадено и измољено је најслађе* [Тихи Дон: 167].

По нашем мишљењу, преводац је умјесто дословног превода могао употријебити фразеолошки аналог који налазимо код Караџића: Нема слађег меса од краденог [Караџић 1987: 196].

И у следећим примјерима дослован превод који су искористили преводиоци није оправдан. Из зборника Караџића и паремиолошког речника Гиљотен ексцерпирани смо већи број фразеолошких кореспондената – аналога које је преводац умјесто дословног превода могао да искористи:

2. – Вот ты серчаешь, как я вспоминаю об Грише, а как же мы будем без него жить? Об этом ты подумала, глупая? Заходит покос, а у нас и грабельника обтесать некому... Вон как у нас все поползло, и ничему мы с тобой рахунки не дадим. *Без хозяина и товар плачет...* [Тихий Дон: 721].

– Ето, ти се љутиш што помињем Гришу, а како ћемо живети без њега? Јеси ли мислила о томе, глупачо? Долази косидба, а нама нема ко да отеше ни држало за грабље ... Ето како је код нас све оронуло, а нас две ништа нећемо свршити. *Без домаћина и имање плаче ...* [Тихи Дон: 290].

Ће није оца није ни лонца [Караџић 1987: 99].

Тешко кући без чоeka а огњишту без хреба [Караџић 1987: 280].

Тешко кући ће није господара, а баштини ће није пудара [Караџић 1987: 280].

3. *Кому горе, а тебе радость* [Пошехонская старина: 361].

Неком несрећа, а теби весеље [Пошехонская старина: 463].

Ви пјевате, а нама кржаве полијећу (сузе) [Караџић 1987: 68].

Некоме и олово пливје, а некоме и слама тоне [Караџић 1987: 194].

За разлику од претходних, у следећим примјерима дослован превод могао би се сматрати адекватним, мада по нашем мишљењу, идеално преводно решење би такође биле пословице ексцерпирани из српских извора:

1. Разве я не понимаю, что им, бедненьким, несладко, в казарме запершись, сидеть, да ничего не поделаешь. *Своя рубашка к телу ближе* [Пошехонская старина: 111].

Зар ја не схватам да њима, кукавцима, није слатко да седе затворени у касарни, али шта да се ради. *Своја кошуља је најближа телу* [Пошехонска старина: 140].

Ближа је кошуља него хаљина [Карацић 1987: 54].

2. – Ишь, завидок востроглазый! Разгорелись глаза на чужое добро. – *На чужой кусок не разевай роток*, а раньше вставай да свой затевай [Записки из мертвого дома: 442].

– Gle ti buljookog zavidljivca! Užagrio očima na tuđe dobro! – *Na tuđ zalogaj ne zevaj*, nego porani pa svoj zaradi [Zapisi iz mrtvog doma: 248].

Од туђега је чоек штетан или срамотан [Карацић 1987: 220].

Туђа капа, мрска шака [Гиљотен 1987: 114].

Ко за туђом вуном пође, сам острижен кући дође [Карацић 1987: 146].

Ко се на туђим колима вози, не ће далеко стићи [Карацић 1987: 158].

Од туђега туга бије [Карацић 1987: 220].

Иако све наведене пословице преведене дословно, у свијести читалаца превода својом сликовитошћу могу да изазову исте асоцијације као изворне пословице, видјели смо, наводећи пословице из српских извора, да су преводиоци у сваком наведеном примјеру нефразеолошки дословни превод могли замијенити фразеолошким – у свим случајевима преводним аналозима.

3.5. БУКВАЛНИ ПРЕВОД ПОСЛОВИЦА

3.5.0. Као и дословни, и буквални превод подразумијева превод ријеч по ријеч, али за разлику од дословног, буквални превод не преноси смисао оригинала већ га искривљује и не изазива никакву асоцијацију у свијести носилаца језика. Преводилац користи буквални превод, вјероватно не препознајући изворну фразеолошку јединицу (у нашем случају пословицу), тумачећи је као слободан спој ријечи. Пејановић сматра да је „најчешћи разлог за буквалан превод недовољно познавање, првенствено, језика, његовог фразеолошког фонда, али и екстралингвистичких услова, односно свега онога што подразумијевамо под појмом култура у најширем смислу“ [Пејановић 2010: 229]. О буквалном преводу Бархударов пише: „Буквальным переводом называется перевод, осуществляемый на более низком уровне, чем тот, который достаточен для передачи неизменного плана содержания при соблюдении норм ПЯ“ [Бархударов 1969: 10].

У следећим пословицама преводиоци буквално преносе изворну пословицу у језик превода:

1. а) – Я бы так с него взял, что он опосля этого и дух выпустил! Да он от этого не уйдет. В Вёшках Дончека есть, она его приголубит. Прохор улыбнулся, сказал: – Вот уж истинно, что *горбатого могила выпрямит* [Тихий Дон: 731].

– Ја бих њега тако притегао, да после душу испусти! И неће он то избећи. У Вјошкама ради Донска Чека, она ће га помиловати. Прохор се осмехну и рече: – Е, заиста је тачно да *грбавог само гроб исправи* [Тихи Дон: 311].

б) Пью за ваше здравље, дружице, а ви выпейте за здравље старог дуралея-идеалиста и пожелайте ему, чтобы он так идеалистом и умер. *Горбатого могила исправит* [У знакомых: 13–14]

Пијем у ваше здравље, друже мој, а ви попијте у здравље старе будале-идеалисте и зажелите му да и умре тако као идеалиста. *Грбавца гроб исправља* [Код познаника: 311].

Преводилац је очито пословицу оригинала третирао као слободан спој ријечи и тиме је неадекватно превео. Буквалан превод руске пословице ГОРБАТОГО МОГИЛА ИСПРАВИТ са значењем да је неко непоправљив [Ожегов 2000: 138] је неоправдан и у свијести читалаца превода не изазива никакву асоцијацију. У паремиолошком речнику Гиљотен ова пословица као преводни кореспондент има фразеолошки аналог који на адекватан начин преноси значење изворне руске пословице:

Ко ће исправити криву Дрину [Гиљотен 1987: 87].

2. – Ну и сука ты! – смеясь, беззлобно говорил Григорий. – *У тебя язык – чистое помело* [Тихий Дон: 520]!

– Е, јеси кучка! – рече Григорије смејући се добродушно. – *Имаш језичину – праву метлу* [Тихи Дон: 285]!

Наведени израз, настао од руске пословице БАБИЙ ЯЗЫК – ЧЕРТОВО ПОМЕЛО, који говори о брбљивом човјеку (најчешће жени), преводилац није адекватно пренио у језик превода. Преводилац је наведени израз буквално превео, а искористивши поређење, гдје се језик као људски орган пореди са метлом, он је у потпуности искривио смисао изворне пословице. Наведени превод не изазива никакву асоцијацију код читалаца превода, те стога овај превод сматрамо неадекватним. У зборнику Карацића налазимо више пословица које је преводилац могао да искористи, а чије је значење слично или идентично значењу наведеног израза:

Једна глава хиљада језика [Карацић 1987: 126].

Нигда му језик не стоји, као воденично коло [Карацић 1987: 202].

Не би га надлајало деветоро паса [Карацић 1987: 188].

3. Батенька потом спохватились, да уж поздно было. *Слово не воробей, вылетит – не поймаешь* [Происшествие: 180].

Отац се после досетио, али било је већ доцкан. *Реч није врабац, излети ... и не ухвати је* [Случај: 103].

Као ни у претходним, ни у овој пословици преводилац није схватио, а самим тим ни адекватно пренио фразеолошку јединицу у језик превода. Изворна руска пословица СЛОВО НЕ ВОРОБЕЙ, ВЫЛЕТИТ – НЕ ПОЙМАЕШЬ упозорава на непромишљене ријечи које човјек изговори. Очигледно је да се у руској пословици човјеков исказ пореди са живахном птицом – врапцем и самим тим наглашава се да је лакше ту птицу ухватити него повратити оно што човјек непромишљено каже. Међутим, наведено значење не може се схватити из буквалног превода преводиоца, а умјесто њега у зборнику Карацића постоји адекватан фразеолошки аналог који у потпуности преноси значење руске пословице: *Што изиђе из уста то се не поврће у уста* [Карацић 1987: 310].

4. Молись и в счастья и в несчастья, а не по пословице: *«Гром не грянет, мужик не перекрестится»* [Обыкновенная история: 13].

Моли се у срећи и несрећи, а не по пословици: *»Док гром не загрми, мужик се не прекрсти«* [Обичан догађај: 14].

Пословицу која говори да се човјек касно сјети нечега, преводилац је буквално превео. И за ову пословицу налазимо аналог у зборнику Караџића: *Док дијете не заплаче, мати га се не сјећа* [Караџић 1987: 89].

5. «Вы думаете: «Дурак, дурак этот Петух, зазвал обедать, а обеда до сих пор нет». Будет готов, почтеннейший. *Не успеет стриженная девка косы заплесть, как он поспеет*» [Мертвые души: 50].

– Ви мислите: „Будала је, будала овај Пјетух; позвао ме на ручак, а ручка још нема. “Биће готов драги мој. *Пре но што би ошишана девојка косу сплела, он ће бити готов* [Мртве душе: 320].

У наведеној пословици која говори да се нешто веома брзо десило, или ће се десити, преводилац је буквалним преводом, који не упућује ни на какву асоцијацију у свијести читалаца превода потпуно искривио смисао пословице. Иако у српском језику нисмо пронашли пословицу која би пренијела смисао изворне руске пословице, у зборнику Караџића проналазимо фразеологизам који би овдје могао оправдано да стоји: *Док би длан о длан ударио* [Караџић 1987: 89].

6. а) – Погоди, а мы-то тут при чем? – У тебя и у других таких же головы будут болеть с чужого похмелья, – улыбнулся Штокман. – Ты не будь дитем, – язвил Валет, – старая поговорка: *«Паны дерутся, а у холопов чубы трясутся»* [Тихий Дон: 94].

– Чекај, а шта смо ми? – Тебе и друге као ти болеће глава због туђе теревенке – осмехну се Штокман. – Немој бити дете – пецну га Валет – стара пословица каже: *„Панови се бију, а Хохолима се ћубе вију“* [Тихи Дон: 204].

б) – Все перепуталось в голове, – жаловался Мартин Шамиль. – Чума их разберет, кто из них виноватый! – Сами мордуются и войска мордуют. – Начальство с жиру бесится. – Каждый старшим хочет быть. – *Паны дерутся, у казаков чубы трясутся.* – Идет все коловертью... Беда [Тихий Дон: 261]!

– Све ми се побркало у глави – жалио се Мартин Шамил. – Ћаво зна ко је од њих крив! – туку се међу собом и војску муче. – Прејеле се старешине и побеснеле. – Сваки хоће да је старији. – *Туку се јетрве преко леђа свекрве.* – Све иде наопако ... Несрећа [Тихи Дон: 131–132]!

Овај примјер је занимљив јер исти преводилац у истом књижевном дјелу исту пословицу (једина разлика је у употреби различитих лексема у функцији објекта у *холопов* – у *казаков*, али ова лексичка варијација не мијења значење пословице) преводи на различит начин. У првом примјеру преводилац буквално преводи изворну пословицу која не изазива никакву асоцијацију у свијести читалаца превода. У другом примјеру преводилац налази адекватно преводно решење и изворну пословицу у језик превода преноси фразеолошким средствима – аналогом. И у зборнику Караџића налазимо аналог, са мањим одступањима у односу на аналог који употребљава преводилац: *Биле се јетрвице преко свекрвице (на оба двије на свекрву)* [Караџић 1987: 52].

3.6. ОПИСНИ ПРЕВОД ПОСЛОВИЦА

3.6.0. Ако у језику превода не постоји одговарајући фразеолошки кореспондент, преводилац прибјегава нефразеолошком начину превођења. Један од типова тог превођења представља описно превођење које подразумева преношење изворне фразеолошке јединице у језик превода слободним спојем ријечи. По мишљењу Пејановић, чак и када у језику превода постоји одговарајући фразеолошки кореспондент (еквивалент или аналог), а у зависности од субјективног момента преводиоца, овај вид превода не мора се увијек сматрати погрешним [Пејановић 2010: 250].

3.6.1. Овдје наводимо неколико случајева описног превода:

1. Несколько дней Дарья *ходила тише воды, ниже травы*, по вечерам раньше всех ложилась спать [Тихий Дон: 225].

Неколико дана Дарја *се није жива чула*, увече је пре свих одлазила да спава [Тихи Дон: 62]

Изворна пословица преведена је слободним спојем ријечи. По нашем мишљењу, овај превод може да буде адекватан, мада је преводилац могао да употрежи и кореспондент – фразеологизам који смо пронашли у речнику Станковића: *Бити мањи од маковог зрна* [Станковић 1998: 855].

2. Вечером у косој Лукешки в половине Штокмана собиранся разный люд: приходил Христоня; с мельницы Валет в накинута на плечи замазанным пиджаке; скалзуб Давыдка, *бывший три месяца баклуши* [Тихий Дон: 77].

Увече су се код врљаве Лукешке, у Штокмановом делу куће, скупљали људи: долазио је Христоња, из млина Валет у замазаном капуту огрнутом на рамена, подругљиви Давитка, *већ три месеца без посла...* [Тихи Дон: 169].

У овом примјеру преводилац је описно превео фразеологизам *бить баклуши*. По нашем мишљењу овај превод није адекватан, јер не преноси значење изворног фразеологизма *беспосличити*. У зборнику Караџића налазимо већи број пословица које управо преносе ово значење изворног фразеологизма које је преводилац могао да употрежи умјесто описног превода:

Баба баби гребла лан, да јој заман прође дан (с. 50); Беспослен поп и јариће крсти (с. 51); Беспослен Мујо фишеке савија (с. 51); Воду у авану тући (с. 70); Продаје зјала (с. 240).

3. Большевики войны не хотят. Будь власть в их руках – сейчас же был бы мир. Я не за Керенского, черт ему брат, – все они *одним миром мазаны* [Тихий Дон: 269]!

Большевици неће рат. Да је власт у њиховим рукама, одмах би настао мир. Ја нисам за Керенског, ђаво да га носи, сви су они *по истом калупу* [Тихи Дон: 148]!

И у овом, као и у претходном примјеру, преводилац није адекватно пренио изворну пословицу. Описни превод који је преводилац употрежио не изазива никакву асоцијацију код читалаца језика превода. У зборнику Караџића и паремиолошком речнику Гиљотен налазимо пословице које по значењу одговарају изворној пословици:

Два дедака обадва једнака [Гиљотен 1987: 68].

Једне горе лист [Гиљотен 1987: 78].

Алија и балија два брата [Караџић 1987: 49].

4. – А у меня четьре сына в армии, а я не тужу. *На все воля божья* [Война и мир: 51].

– А моја су четири сина у војсци, па не кукам. *Све стоји до Божје воље* [Рат и мир: 103].

Као и у претходним, и у овом примјеру описни превод који је искористио преводилац могао би се замијенити фразеолошким аналозима:

Испред Бога не може се никуд [Караџић 1987: 121].

Испред Божије воље никуд ни камо [Караџић 1987: 121].

Свега је мање до воље Божије [Караџић 1987: 253].

5. а) Но нет, я шутить над собой не позволю, дудки! *Я еду, еду, не свищу, а наеду - не спущу...* [Волки и овцы: 494].

Не, ја нећу дозволити да се са мноштво тера шега, од тога нема ништа! *Ја сам миран човек, али кад се разљутим ...* [Вуци и овце: 155–156].

б) Благодарите Хариту Игнатьевну. Я вас прощаю. Только, мой родной, разбирайте людей! *Я еду-еду, не свищу, а наеду – не спущу* [Бесприданница: 309].

Захвалите Харити Игнатијевној. Опраштам вам, само, драги мој, гледајте убудуће какав је ко човек! *Ја много не опомињем, али кад се наљутим – не опраштам* [Девојка без мираза: 369].

Ни у једном од два наведена примјера преводилац није нашао адекватно преводно решење. У оба примјера преводилац је искористио слободан спој ријечи, с тим што у првом примјеру до краја није ни завршио реченицу којом је превео изворну пословицу. По нашем мишљењу овдје је преводилац могао да искористи устаљена поређења која смо ексцерпирани из зборника Караџића: *Љутит као пас у жежељу* [Караџић 1987: 172]; *Љут као рис* [Караџић 1987: 172], а још боље преводно решење био би описни превод *кад се наљутим – бјежи (склањај ми се) са пута*.

6. а) Как ни смеялись над ним по поводу его преждевременной старости, но он и *в ус не дул* [Агафья: 191].

Колико су му се само подсмевали због његове превремене старости, али *њега ни бриге није* [Агафја: 257].

б) Но арестанты и *в ус себе не дули*. Все они смотрели чрезвычайно независимо [Записки из мертвого дома: 472].

А *гобијаши – ни да трепни*. Svi su gledali neobično slobodno [Zapisi iz mtvog doma: 278].

И у овом примјеру преводиоци су у оба примјера искористили слободан спој ријечи, који је по нашем мишљењу овдје и оправдан, мада би као преводно решење адекватан био и фразеологизам са националном компонентом – Све му је равно до Косова.

И у свим следећим примјерима преводиоци су изворне пословице описно превели:

1. – Седина в бороду, а бес в ребро... [Драма на охоте: 336]!

– Кад остариш, пошашавиш [Драма у лову: 57].

2. За получением гонорара посылаю я тещу. Если издатель платит туго, *угощает «завтраками» ...* [Мой Домострой: 359].

По хонорар послаћу ташту. Ако издавач плаћа тешко, *одлаже од данас до сутра ...* [Мој домострој: 178].

3. „Мне, верите ли, Анна Андреевна, *мне жизнь копейка*“ [Ревизор: 87].

„За мене, верујте ми, Ана Андрејевна, *живот не представља ништа*“ [Ревизор: 103].

4. Пусть я выражаюсь пошло, смейтесь, но воссияет заря новой жизни, восторжествует правда, и – *на нашей улице будет праздник* [Палата № 6: 109]!

Ја се, можда, изражавам банално, смејте се, али ће и за нас осванути дани новог живота, победиће правда, *па ће и нама гранути сунце* [Павиљон бр. 6: 223]!

Иако у свим наведеним примјерима описни преводи који су преводиоци употрежили преносе значење изворне пословице, по нашем мишљењу, они су могли бити

замијењени аналозима које смо ексцерпирани из зборника Караџића и паремиолошког речника Гиљотен. У првом примјеру умјесто описног превода преводац је могао да искористи фразеолошке аналоге: Сједине у главу, а памет у страну [Гиљотен 1987: 111]; Остарио, а памет не стекао [Караџић 1987: 224]; Остарио, а ћуди не оставио [Караџић 1987: 225]; у другом примјеру аналоге: Обећава му мазно на празно [Караџић 1987: 214]; Златна брда обећавати [Караџић 1987: 110]; у трећем примјеру аналоге: Не вриједи ни луле дувана [Караџић 1987: 190], Не вриједи ни пет пара (ни пребијене паре) [Наш превод]; у четвртом примјеру аналоге: Доћи ће и мени божић [Караџић 1987: 94]; Доћ' ће сунце и пред наша врата [Караџић 1987: 94]; Засијаће сунце и пред нашим прагом [Гиљотен 1987: 73].

3.7. ПРЕВОД ПОСЛОВИЦА ЛЕКСЕМОМ

3.7.0. Један од типова нефразеолошког превода је и превод лексемом који је понекад и оправдан, јер два језика, ма колико били генетски сродни (као што су руски и српски језик), не могу изразити истим језичким средствима значења у изворној и преводној пословици. Превод лексемом је оправдан, једино ако преводац у језику превода употреби ријеч која ће свакако разликовати од изворне пословице на плану форме, али треба да носи исто конотативно и денотативно значење и комуникативну функцију. Ана Пејановић пише како се при преводу лексемом „најчешће (али не и обавезно) губи експресивност, конотативна и стилска обојеност оригиналне фразеолошке јединице уколико преводиоци не нађу лексему која би евентуално могла да садржи у себи све описане карактеристике“ [Пејановић 2010: 261].

3.7.1. У нашој картотеци која броји више од 1000 примјера руских и српских пословица пронашли смо свега двије пословице које су у језик превода пренесене једном лексемом.

1. «Топором-то бей, что ли?.. задавили... Изменщик, Христа продал!.. жив... живущ... *по делам вору мука*. Запором-то!.. Али жив» [Война и мир: 183]?

– Удри га секиром! ... Угушите га ... Издајица, Христа продао! ... Жив је живцат ... *И заслужио је*. Пребијте га намртво! ... Зар је жив [Рат и мир: 456]!

2. – Теперь ты еще молодой, глупый, *молоко на губах не обсохло*, и кажется тебе по глупости, что несчастней тебя человека нет [В ссылке: 43].

– Сада си још млад, глуп, *зелен*, и због тога што си глуп, чини ти се да нема несрећнијег човека од тебе [У прогонству: 356].

У првом примјеру изворна руска пословица је у језик превода пренесена лексемом – глаголом *заслужити* у перфекту. Иако ова лексема има слично или чак исто денотативно и конотативно значење као изворна пословица, по нашем мишљењу, преводац је могао да изабере друго преводно решење. У зборнику Караџића налазимо пословице које по форми и значењу представљају фразеолошке аналоге које је преводац могао да искористи у овом случају: Како си дробило онако и кусај (с. 103); Како је радио онако је и прошао (с. 137); Како посијеш онако ћеш и пожњети (с. 137); Како простреш онако ћеш и лежати (с. 137); Како удробиш онако ћеш и кусати (с. 138).

За разлику од првог, у другом примјеру гдје је преводац употребио лексему *зелен*, која овдје има значење *млад, неискусан*, лексички превод је оправдан, јер у нашем језику нисмо пронашли фразеолошки кореспондент који би одговарао значењу изворне пословице.

3.8. НУЛТИ ПРЕВОД ПОСЛОВИЦА

3.8.0. Дешава се, мада веома ријетко, да преводиоци из различитих разлога, највјероватније не познајући значење изворне пословице, исту потпуно и испусте. Тај вид

неадекватног превода назива се нулти превод. У ексцерпираној грађи ми смо пронашли само један такав примјер:

а) С женой истерика. Дочь заявляет, что она не в состоянии жить с такими буйными родителями, и одевается, чтобы уйти из дому. *Чем дальше в лес, тем больше дров* [Водевиль: 240].

Жена добија хистерични напад. Кћи изјављује да није у стању да живи с тако напраситим родитељима, и облачи се да оде из куће [Водвиль: 367].

б) Было уже ему без малого пятнадцать лет, когда перешел он во второй класс, где, вместо сокращенного катихизиса и четырех правил арифметики, принялся он за пространный, за книгу о должностях человека и за дрови. Но, увидевши, *что чем дальше в лес, тем больше дров*, и получивши известие, что батюшка приказал долго жить, пробыл еще два года и, с согласия матушки, вступил потом в П*** пехотный полк [Иван Федорович Шпонька и его тетушка: 286].

Било му је већ близу петнаест година кад је прешао у други разред и кад се уместо скраћенога катихизиса и четири правила аритметике, прихватио опширнијих ствари, књиге о дужностима човека и разломака. Али увидевши, *што даље иде у шуму, да има више дрва*, проборава још две године и потом ступи са мајчином дозволом у П-ски пешадиски пук [Иван Фјодоровић Шпоњка и његова теткица: 191].

Док је у првом примјеру преводиилац потпуно изоставио изворну пословицу, у другом примјеру није употријебљен адекватан кореспондент. Преводилац је у другом примјеру изворну пословицу буквално превео, при чему тај превод не изазива никакве асоцијације код читалаца језика превода. У паремиолошком речнику Гиљотен налазимо фразеолошки аналог који је адекватан изворној руској пословици, која говори да човек при извршењу неке радње наилази на проблеме и препреке које постају све веће: Што је више јаја то је гушћа чорба [Гиљотен 1987:120].

3.9. ПОСЛОВИЦЕ КАО ПРЕВОДНИ СУПСТИТУТИ

3.9.0. У анализираној грађи посвједочени су и примјери гдје преводиоци нефразеолошки материјал изворног текста (лексему, синтагму или реченицу) у језик превода преносе фразеолошким средствима. Такав вид превода назива се превођење супститутима. По мишљењу Пејановић, овај вид превода је значајан јер се на тај начин компензују губици, до којих долази при превођењу књижевно-умјетничких текстова [Пејановић 2010: 285].

3.9.1. Овдје ћемо навести неке од ексцерпираних преводних супститута, а да би били сигурни да се о истим управо и ради, навешћемо и пословице ексцерпиране из зборника Караџића.

3.9.1.0. У следећим примјерима (којих је уједно и највише) цијела реченица је у језику превода замијењена пословицом.

1. – Вот, сынок, на какой грех попутал нечистый... – До этого сроду не брал чужого... *Чужое сиречь от нечистого...* [Тихий Дон: 53].

– Это, синко, на каков грех ме навео нечастиви ... – До тада, откад знам за себе, нисам узео туђе ... *Јер је отето – проклето ...* [Тихи Дон: 119–120].

Отето проклето [Караџић 1987: 225].

2. – Эк его, болезного, развезло-то! Не в аккурате держит себя, даром, что генерал. – *Самогонка-то на чины-ордена не глядит* [Тихий Дон: 602].

– Ех, како му се, јаднику, смучило! Не држи се пристојно, иако је генерал. – *Не зна ракија ко је кадија* [Тихи Дон: 51]!

Не зна ракија што је кадија [Карацић 1987: 192].

3. *Поручи-ка ему большое колесо – он сразу растеряется* [Пошехонская старина: 324].

Пошли луда на војску, на седи и плачи [Пошехонска старина: 415].

Пошли луда на војску пак сједи те плачи [Карацић 1987: 236].

Пошли луда на пут па хајде за њим упут [Карацић 1987: 236].

Пошли луда у гору, да побере сву гору [Карацић 1987: 236].

4. Приобыкли, сукины сыны, за чужой спиной затишек пахать! *Вам бы на пече да в горячем просе...* [Тихий Дон: 492].

Научили сте се, кучкини синови, да иза туђих леђа уживате у заветрини! *Хтели бисте да вам је глава у берберници, а трбух у гостионици ...* [Тихи Дон: 228].

Глава у берберници а г...а у ашчијници не може бити [Карацић 1987: 338].

5. – Кто это тебя?.. Перевязать? Я зараз... погоди, вот бинт найду, – вскочил с кровати, разыскал марлю и бинт. – *Загоится, как на собаке*, – урчал Христоня [Тихий Дон: 306].

– Ко те то? ... Да те превижем? Одмах ћу ја ... Чекај да нађем завој – скочио је с кревета и нашао газу и завој. – *На псу рана, на псу и зарасла* – мумлао је Христоња [Тихи Дон: 223].

На псу рана, на псу и зарасла [Карацић 1987: 186].

У свим наведеним примјерима реченица која представља слободан спој ријечи пренесена је у језик превода пословицом. Као потврду да је заиста ријеч о пословицама, у језику превода навели смо и пословице ексцерпирание из зборника Карацића са минималним варијацијама у односу на пословице које су употрежили преводиоци у појединим примјерима.

И у следећим примјерима слободан спој ријечи који чини реченицу, у језику превода замијењен је пословицом. У зборнику Карацића нисмо пронашли пословице које је преводилац искористио, али ћемо навести пословице које заправо представљају аналоге пословицама из језика превода:

1. А взглянула бы глазком, как живет он с своей с Анисьей. Говорят люди – нелады у них. Баба она грубая, характерная. Поминал, я чай, не раз. *Позарился на прокладную жизнь* [Власть тьмы, или «коготок увяз, всей птичке пропасть»: 89–90].

А да ми је да погледим како са својом Анисјом живи. Не ваља у њих, кажу. Груба је то жена, својеглава. Често ме се, мора бити, он сећао. *На лак хлеб се полакомио*. [Царство мрака или «Од сламке кућа изгори»: 121].

Лакоме су очи према погачи [Карацић 1987: 166].

2. Матушка! Не томи ты меня. *Мне вот по куда дошло* [Власть тьмы, или «коготок увяз, всей птичке пропасть»: 94].

Мајко! Не мучи ти мене више. *Све ми је већ до грла дошло* [Царство мрака или «Од сламке кућа изгори»: 126].

Дошао му луч до ноката [Карацић 1987: 94].

Дошла вода до пода [Наш превод].

Очигледно је да ни једна од пословица које су употрежили преводиоци није посвједочена у зборнику Карацића, али ове пословице говорници језика препознају као актуелне у савременом језику. Важно је да пословице и у језику превода и пословице

ексцерпирани из зборника Караџића имају исто или приближно исто значење које носи слободан спој ријечи из изворног текста.

3.9.1.1. У следећим примјерима синтагма, као дио реченице, у језику превода замијењена је пословицом:

1. Баба видела, *что дело плохо* и лучше молчать [Отрывки рассказов из деревенской жизни: 434].

Жена је видела да *му нису све козе на броју* и да је боље да ћути [Фрагменти прича из сеоског живота: 530].

Нијесу му све козе код куће [Караџић 1987: 332].

2. Рядчик просил Лизуна *остаться подешевле*, хотел его словами закидать, но Лизун его *закидал еще ловчее* [Отрывки рассказов из деревенской жизни: 438].

Предузимач је нудио Лизуну да остане за мању своту, хтео је да га пресалдуми, али га је Лизун још вештије *наводио на танак лед* [Фрагменти прича из сеоског живота: 535].

Навести кога на танак лед [Караџић 1987: 182].

3. Опосля да опосля – смотришь, и *так измором изноет* [Пошехонская старина: 367]!

Касније па касније – а кад погледаш, испашће – не липши магарче док трава нарасте [Пошехонска старина: 472].

Не липши, магарче, док трава нарасте [Караџић 1987: 194]!

4. – В Петербурге Соловьева – *даже гремит* [Пошехонская старина: 214].

– У Петербургу Соловјова *ведри и облачи* [Пошехонска старина: 273]!

5. – То-то, братцы, *что штука эта не простая* [Пошехонская старина: 453].

– Па у том грму, браћо, и лежи зец [Пошехонска старина: 582]!

Као и у претходним примјерима и овдје смо навели пословице ексцерпирани из зборника Караџића које потврђују да је преводилац у језику превода заиста употребио пословицу, а не слободан спој ријечи. У последња два примјера пословице које је преводилац употребио нису посвједочене у зборнику Караџића, али као и у претходно напоменутом, и ове су се пословице усталиле и постале актуелне у савременом језику.

3.9.1.2. Као последње наводимо примјере у којима је само једна лексема изворног текста у језику превода пренесена пословицом:

1. *Обделал* этого брата старый дьявол и пошел к Тарасу-царю [Сказка об Иване-дураке и его двух братьях: Семене-воине и Тарасе-брюхане, и немой сестре Маланье, и о старом дьяволе и трех чертенятах: 333]

Насука стари ђаво *на танак лед* тог брата и оде Тарасу-цару [Бајка о Ивану-луди и његова два брата: Семјону-Војаку и Тарасу-Трбоњи и немой сестри Малањи и о старом ђаволу и три ђаволчића: 407].

2. Ишь, дуй его горой, наакался как. *Доверху* [Власть тьмы, или «коготок увяз, всей птичке пропасть»: 64].

Пази, како се налокао, враг да га носи. *Пијан ко клада* [Царство мрака или «Од сламке кућа изгори»: 88].

У првом примјеру глагол *обделать* употребијељен у прошлом времену мушког рода, у језику превода замијењен је пословицом. У речнику Станковића овај глагол има следећа

значења: 1. *разг.* обрадити; 2. *разг.* обложити, поплочати; 3. *нар.* уредити, удесити [Станковић 1998: 437]. Занимљиво је да ниједно од наведених значења глагола не упућује на оно које је преводилац у језику превода, по нашем мишљењу, правилно употријебио. У зборнику Карацића налазимо пословицу која се од преводног кореспондента разликује само у избору лексема којом се означава предикат Навести кога на танак лед [Карацић 1987: 182]. Разлика у употреби лексема, које су иначе по свом значењу синонимичне (насувати–навести), не утиче на промјену значења ниједне од наведених пословица.

У другом примјеру прилог *доверху* у значењу до врха, дупке [Станковић 1998: 172], у језику превода замијењен је устаљеним поређењем. Међутим, за разлику од претходног примјера, основно значење овог глагола донекле упућује на пренесено значење које је препознао и употријебио преводилац. Поред поређења које наводи преводилац, у зборнику Карацића налазимо још два примјера устаљених поређења, који су по свом значењу и облику аналози поређењу које је употријебио преводилац: Пијан као земља (с. 229); Пјан Ђуро као и сјекира (с. 229).

3.10. ПОСЛОВИЦЕ ПРЕНЕСЕНЕ У ЈЕЗИК ПРЕВОДА НА ВИШЕ НАЧИНА

3.10.0. Једна иста изворна пословица може бити пренесена у језик превода кореспондентима различитог типа. Овдје наводимо неколико примјера пословица које су у различитим књижевно-умјетничким дјелима различито и пренесене:

1. а) – Наше вдовье дело такое: *бiryока бояться – в лес не ходить* [Тихий Дон: 742].
– Таква је судбина нас удовица, *ко се боји врабаца, нек не сеје просо ...* [Тихи Дон: 332].

б) – *Волка бояться – в лес не ходить!* – с усмешкой заметила Настасья Филипповна [Идиот : 148].
– *Ко се боји вукова, тај и гору нек не иде!* – с podsmehом primeti Nastasja Filipovna [Idiot: 180].

в) *Волка бояться – в лес не ходить* [Игрок: 653].
Ко се вука боји, нека не иде и ћити [Коскар: 147]

Наведена изворна пословица у нашој ексцерпираној грађи појављује се три пута. На основу значења изворне пословице ВОЛКОВ (ВОЛКА) БОЯТЬСЯ – В ЛЕС НЕ ХОДИТЬ – НЕ ТРЕБА СЕ ПОДУХВАТАТИ ОНОГА ЧЕГА СЕ ЧОВЈЕК БОЈИ које налазимо у разним речницима пословица, можемо закључити да је у првом примјеру изворна пословица преведена аналогом, што потврђују и кореспонденти преузети из зборника пословица Карацића и Котове:

Ко се боји врабаца, нек не сије прохе [Карацић 1987: 157].

Ко се боји врабаца, нек не сије проје [Котова 2000: 33].

У друга два примјера преводилац користи дословни превод, с тим што у другом примјеру постоји и лексичка замјена компонената *лес* (у руском) и *гора* (у српском).

2. а) Мои молодцы, знаете ли, сыночки мои милые, ночью вырыли лошадь, содрали с нее шкуру и продали за три рубля. Вот вам. Значит, люди не стали лучше, и, значит, *как волка ни корми, а он все в лес смотрит* [Печенег: 234].

Моје делије, знате, моји драги синчићи, преконоћ ти ископају коња, одеру му кожу и продаду је за три рубље. Дабоме. Дакле, људи нису постали бољи и, дакле, *ма како хранио вука, он све у шуму гледа* [Печенег: 340].

б) – А ты мне веришь? – глядя в упор, спросил Григорий. – Нет! *Как волка ни корми, он в лес глядит* [Тихий Дон: 747].

– А верујеш ли ми ти? – упита Григорије, гледајући га упорно. – Не! Вук длаку мења, а ћуд никада [Тихи Дон: 342].

в) Что ни говорите... сердца, чувства – в этих людях не ищите! *Как волка ни корми, он всё в лес смотрит...* [Записки охотника: 28].

Можете говорити што хоћете ... али срца, осећања код тог света не тражите! *Вук длаку мења, али ћуд никако ...* [Ловчеви записи: 37].

Значење пословице СКОЛЬКО (КАК) ВОЛКА НИ КОРМИ, ОН <ВСЕ>В ЛЕС СМОТРИТ (ГЛЯДИТ) НАЛАЗИМО У РЕЧНИКУ Мокијенка: „Человек рано или поздно проявляет свой истинный характер, натуру, свои привычки, сколько бы он или кто-л. другой ни пытался их скрыть или изменить“ [Мокиенко 2010: 50]. На основу наведеног значења можемо закључити да је у првом примјеру преводилац употребио дословни превод, а у остала два примјера као преводни кореспондент изворној руској пословици преводилац наводи фразеолошки аналог, који проналазимо и у зборнику Караџића: Вук длаку мијења, али ћуди никада [Караџић 1987: 72].

3. а) Это вот свежо, и нетронуто, и пугливо, и молчаливо, и всё что хочешь. Вот кем можно заняться. Из этой еще что вздумаешь, то и сделаешь; а та – *тертый калач* [Отцы и дети: 83].

То је, видиш, свеже, и нетакнуто, и плашљиво, и ћутљиво, и све што хоћеш. Ето с ким се човек може занимати. Из те што намислиш то ћеш и начинити, а она је – *префригана* [Очеви и деца: 337].

б) Это человек опытный, себе на уме, не злой и не добрый, а более расчетливый; это *тертый калач*, который знает людей и умеет ими пользоваться [Записки охотника: 217].

То је човек искусан, обазрив, ни рђав ни добар, а више рачунџија; *прошао је сито и решето*, па познаје људе и уме да их искористи [Ловчеви записи: 318].

в) *Калачи все были тертые*, мыкали немало, знали уже, как едят в свете; пожалуй, и за панский стол хоть сейчас готовы сесть [Заколдованное место: 310–311].

Свет ти је искусан, прошли су онолико, знали су како се на овом свету једе – можда су и за господски сто одмах могли да седну [Зачарано место: 216]

Према речнику Ушакова наведени фразеологизам настао је од пословице *не терт, не мят, не будет калач*. У истом речнику налазимо следећа значења овог фразеологизма: 1) особый вид белого хлеба 2) о человеке опытном, выдавшем виды [Ушаков 2000]. У свим примјерима изворна пословица је употребиљена у другом значењу (тј. говори о искусном човјеку). На основу тога закључујемо да је једино у другом примјеру преводилац пронашао право решење, наводећи фразеолошки аналог. У остала два примјера преводилац се одлучује на нефразеолошки начин превођења, и то лексички у првом примјеру, гдје је умјесто фразеолошког аналога изворна пословица пренесена једном лексемом (префигана) и описни, у трећем примјеру. И у зборнику Караџића налазимо фразеолошки аналог који је у другом примјеру употребио преводилац: Прошао и кроз сито и кроз решето [Караџић 1987: 241].

4. а) – Сбился, милый. Главное, название мне показалось чересчур русским – Рачис. *И на старуху бывает проруха* [Рачис: 271].

– Збунио се, мили мој. Углавном, назив ми се показао доста руски Paris – Рачиз. *И станица деси се да погрешу* [Рачиз: 153].

б) – *И на старуху бывает поруха*. Вот про меня говорят, что я простыня, а я, между прочим, умного-то человека в лучшем виде обвел [Пошехонская старина: 357].

– *И патка на леду посрне*. Это, о мени се прича да сам наивчина, а ја сам, међутим, баш паметног човека превео жедна преко воде [Пошехонска старина: 459].

Пословица која говори да сваки човјек понекад може да погријешу у првом случају у језик превода пренесена је буквално, и као таква не изазива никакве асоцијације. У другом примјеру преводац је нашао адекватан фразеолошки аналог који у потпуности одговара значењу изворне пословице. И у зборнику Караџића налазимо исти тај аналог који је искористио преводац, као и други који по значењу такође одговара изворној руској пословици: *И патка на леду посрне* (с. 121); *И коњ од сто дуката посрне* (с. 119).

5. а) *Дульчин*. А вот я застрелюсь завтра, вот ты и знай.

Салај Салтанович. А мне что - стреляй! *Была не была*, - все одно. Мне что жалеть! Ты не будешь, другой будет, все равно [Последняя жертва: 144]!

Дульчин. А ја ћу се сутра убити, да знаш!

Салај Салтанович. А шта се то мене тиче – убиј се! *Има ли те или нема* – мени је свеједно. Шта ја имам да жалим! Ако тебе не буде, биће други, свеједно [Последња жртва: 260].

б) Иногда при ударе карт по столу вырывались выражения: «А! *была не была*, не с чего, так с бубен» [Мертвые души: 16]!

Понекад су се уз ударање карата по столу отимали овакви изрази: „А! *на срећу*, кад немам чим, ја ћу каром“ [Мртве душе: 17]!

в) Дав себе такое честное слово, господин Голядкин мысленно сказал себе: «*Была не была!*» – и, к собственному своему величайшему изумлению, совсем неожиданно начал вдруг говорить [Двойник: 176–177].

Pošto je dao tu časnu reč, gospodin Goljatkin u mislima reče sebi: »*Kud puklo da puklo*« i na svoje lično zaprepašćenje sasvim neočekivano počeo da govori [Dvojnik: 263].

У више различитих речника налазимо исто значење изворне пословице БЫЛА НЕ БЫЛА (треба покушати, треба ризиковати): 1. У речнику Ушакова (2000) – 'надо рискнуть, попытаться'; 2. У речнику Ожегове и Шведове (2000) – 'надо рискнуть, попытаться'; у речнику Михельсона (2005) 'пусть будет, что будет'. У сва три примјера изворна пословица је у језик превода пренесена на различите начине. У првом примјеру преводац користи описни превод, у другом преводац изворну пословицу преводи лексемом, а у трећем примјеру преводац налази адекватан фразеолошки аналог, који налазимо и у зборнику Караџића: *Куд пукло да пукло* (с. 164); *Куд пало да пало* (с. 164).

6. а) – Не слыхал, что она руки на себя накладывала? – Слыхал. – От кого? – В станицу пана возил, хуторных припало повидать. – А бог? – Что ж, батя, на самом-то деле... *что с возу упало, то пропало* [Тихий Дон: 110].

– Ниси чуо да је она дигла руку на себе? – Чуо сам. – Од кога? – Возио сам пана у станицу и десило се да видим наше селане. – А бог? – Шта да се ради, тата ... *што је нестало, то је и пропало* [Тихи Дон: 235].

б) Я так и плюнул; хотел было у него тут же стекло разбить... да что, думаю! нечего трогать, пропало, как с возу упало [Записки из мертвого дома: 322]!

Samo sam pljunuo. Hteo sam da mu razbijem izlog ... ali sam pomislio, nema smisla! Ne treba se svađati – *što je propalo – propalo* [Zapisi iz mrtvog doma: 127]!

в) «Ваше высокоблагородие! – продолжал старик, – *что с возу упало, то пропало*; отдайте мне по крайней мере бедную мою Дуню [Станционный смотритель: 981–982]. „Ваше високоблагородство!”, продужио је старац, „*што с кола падне, и пропадне*; вратите ми, бар, моју јадну Дуњу [Управник станице: 49]

г) На Ольгу я махнул рукой. *Что с воза упало, то пропало*; а она была именно тем, что упало с моего воза и, как я думал, безвозвратно пропало [Драма на охоте: 410].

Од Олге сам дигао руке. *Што је с кола пало, то је пропало*; а она је била баш то што је пало са мојих кола и, како сам мислио, пропало без трага [Драма у лову: 138].

По нашем мишљењу, преводиоци нису нашли адекватан преводни кореспондент ни у једном од примјера. Пословица која говори о неповратно изгубљеном је у прва два примјера у језик превода пренесена описно, а у друга два буквално. У зборнику Караџића налазимо фразеолошки аналог који би у потпуности одговарао значењу изворне пословице: Што пође низ воду, не врне се уз воду [Караџић 1987: 313].

7. а) *Я прошел сквозь огонь, воду и медные трубы...* Мне уж тридцать пять лет, а у меня никакого звания ... [Леший: 442].

Ja сам прошао кроз ватру, воду и бакарне цеви ... Имам већ тридесет пет година, а немам никаквог чина ... [Шумски дух: 177].

б) Самый высший гонорар получают люди, прошедшие огонь, воду и медные трубы, самый же низший – натуры нетронутые и неиспорченные [Правила для начинающих авторов: 251].

Највиши хонорар добијају људи који су прошли кроз ватру, воду и бакарне цеви, најнижи – чедне и невинне природе [Правила за писце почетнике: 228].

в) "*Прошла через огонь и воду*", -- говорили о ней; а известный губернский остряк обыкновенно прибавлял: "*И через медные трубы*" [Отцы и дети: 73].

„*Прошла је и кроз ватру и кроз воду*“, говорили су о њој; а један познати губернијски шаливчина је обично додавао: „*кроз бакарне цеви*“ [Очеви и деца: 324].

г) «*Народ сквозь медные трубы прошел*; сквозь запертые двери пройдут» [Записки из мертвого дома: 472–473].

Prošli ljudi sito i rešeto, pa će i kroz zaključana vrata« [Zapisi iz mrtvog doma: 276].

Унутар изворне руске пословице постоји антонимијски однос између лексема *огонь* – *вода* (*ватра* – *вода*), при чему ове лексеме нису употријебљене у основном значењу (природне појаве), већ у пренесеном значењу које говори о великом животном искуству. Конструкције употријебљене у изворној пословици *пройти сквозь (через) огонь, воду, медные трубы* су у основи фразеологизми, у оквиру којих лексеме губе своја примарна значења, и као такве чине дио збирног, укупног значења. На основу овога можемо закључити да су у свим примјерима, сем у последњем, у којем је преводилац препознао значење изворне пословице и пронашао адекватан фразеолошки аналог *Прошао кроз сито и решето* (који такође истиче огромно животно искуство), преводиоци направили велику грешку и буквално превели изворну пословицу. И у зборнику Караџића налазимо фразеолошки аналог који је и преводилац правилно употријебио у последњем примјеру: *Прошао и кроз сито и кроз решето* (с. 241).

4. ВАРИЈАНТНОСТ ПОСЛОВИЦА

4.0. У оквиру овог поглавља бавићемо се варијацијом пословица ексцерпираних из књижевно-умјетничких дјела руског језика и њихових преводних кореспондената у српском језику. Најприје ћемо се осврнути на сам појам варијантности и на типове варијација фразеолошких јединица, а самим тим и пословица.

4.0.1. Варијантност је битно својство језичког система у цјелини, а неки научници под варијантама подразумевају различите функционалне манифестације исте јединице [Алефиренко, Семененко 2009: 284].

Велики допринос у проучавању варијантности дали су истакнути лингвисти, проучавајући разлике између фразеолошких варијаната и фразеолошких синонима [Жуков 1987, Мокиенко 1980, Молотков 1977]; проучавајући варијантност у синхронији и дијахронији [Гвоздарев 2010], док у одређивању типова варијаната посебно се могу истаћи [Мелерович, Мокиенко 2008, 2011, Третьякова 2011].

У својој монографији Т. Н. Федулєнкова (2012) наводи различите погледе бројних лингвиста на саму категорију варијантности и потребу њеног битисања у језику. Тако, с једне стране, она наводи лингвисте који варијантност сматрају као "сувишну категорију у језику"; "као недостатак природног језика"; "као аномалну појаву", а с друге стране наводи лингвисте по чијем мишљењу варијантност представља "фундаментално обиљежје језика"; "интегрално обиљежје језика без којег су његова промјена и развој незамисливи"; "иманентно функционално својство језика"; "неопходан услов функционисања језика"; као и "начин постојања и функционисања свих језичких јединица" [О овоме опширније види у: Федулєнкова 2012: 62].

Први научни радови који се баве проблемима и начинима фразеолошке варијантности појавили су се у другој половини 20. вијека [В. Л. Архангельский 1964; А. М. Бабкин 1970; В. М. Мокиенко 1980; Ю. П. Солодуб 1997]. Када је ријеч о фразеолошкој варијантности, различита су мишљења научника шта се под самим тим појмом подразумева. Тако, нпр. поједини лингвисти под фразеолошким варијантама подразумевају граматичке алтернације лексичких јединица [Бабкин 1970; Амосова 2010]. В. П. Жуков је мишљења да се варијантност фразеолошких јединица огледа у алтернацијама на плану израза и звучном плану [Жуков 1986]. Н. М. Шански под фразеолошком варијантношћу сматра фонетске, морфолошке и лексичке алтернације компонената фразеолошке јединице, које не нарушавају унутрашњу форму и сликовитост саме фразеолошке јединице [Шанский 1985: 55]. По мишљењу истог аутора фразеолошка варијантност је немогућа без остварења семантичке идентичности. Он истиче да су варијанте фразеолошке јединице заправо њене лексичко-граматичке разноликости идентичне по значењу (при чему те разноликости, било веће или мање, не нарушавају идентичност фразеолошке јединице) [Шанский 1985: 33].

По мишљењу Куњина, фразеолошка варијантност подразумева алтернације фразеолошких јединица које су идентичне по квалитету и квантитету значења, стилистичким и синтаксичким функцијама и компатибилне са другим ријечима у саставу фразеолошке јединице, при чему се оне разликују по употреби различитих облика ријечи и различитог редоследа [Кунин 1996: 65]. Н. Ф. Алефиренко под фразеолошким варијантама подразумева модификације фразеолошких јединица на плану израза које карактерише релативна идентичност фразеолошког значења. Он истиче да на стварање фразеолошких варијаната умногоме утиче степен семантичке кохезије лексичких компонената фразеолошке јединице, интеракције лексичког и граматичког значења њених саставних дјелова, структурно-синтаксички модел саме фразеолошке јединице, као и ванјезички културно-историјски, прагматички и психолошки фактори [Алефиренко, Семененко 2009: 69–70]. Под варијантношћу В. М. Мокијенко подразумева модификације плана израза, док промјена плана садржаја доводи до стварања нове фразеолошке јединице [Мокиенко 1980: 26]. Употреба фразеолошких варијаната често је контекстуално условљена, док по мишљењу неких научника, варијантност фразеолошких јединица умногоме зависи и од тога, у ком

степену и сами изворни говорник влада фразеолошким јединицама [Добровольский 1994: 109].

4.0.2. У новије вријеме савремена паремиологија је све више окренута проучавању пословица које се стално репродукују, поново прерађују и користе у савременом језику у трансформисаном облику. Упоредо са мијењањем начина живота, историје, културе и обичаја (који су најчешће садржани у пословицама), мијења се и сам садржај и структура пословица. За трансформисане пословице активног паремиолошког фонда Мокијенко уводи термин ”живые русские пословицы” [Мокиенко 2002]. Упоредујући савремене трансформисане пословице са традиционалним, народним пословицама, може се примијетити како њихова истовјетност, тако и неке функционално-семантичке разлике.

Када је ријеч о пословицама и пословичним варијацијама, подијељена су мишљења да ли пословице карактерише стабилност структуре или су оне подложне варијацијама. Пермјаков је мишљења да све фолклорне форме (посебно се базирајући при томе на пословице) у једну језичку категорију уједињује стабилност њиховог облика [Пермяков 1988: 15]. Ово мишљење заступају и аутори бројних речника и зборника, у оквиру којих се пословице јављају као готове јединице. Пословице се у великој мјери употребљавају у усменој форми и најчешће имају облик простих реченица које се слободно стварају у говору. Уколико је пословицу или неки њен дио тешко запамтити, она се једноставно може трансформисати у лако памтљив облик, и управо то доприноси слабљењу стабилности њихове структуре и настанку различитих варијација. С обзиром да бројни научници сматрају да се пословични текст често трансформише, при чему поједини аутори истичу честу употребу пословичних варијаната у књижевно-умјетничким дјелима [Наймушина 1984: 4], с разлогом се може посумњати у стабилност пословичне структуре.

Варијантност пословица, као њихово изразито функционално својство, условљена је бројним језичким и ванјезичким факторима, а то су прије свега временски, просторни, социјални и стилистички фактори који доприносе варијацији пословица и изрека које у природном облику постоје најчешће у усменом говору. На варијантност пословица, прије свега на промјену њиховог лексичког састава, у знатној мјери утиче и специфична комуникативна ситуација у којој се користи пословица [Алефиренко, Семененко 2009: 285].

Неки аутори су мишљења да се варијантност пословица и изрека у највећем степену манифестује у њиховом синтаксичком обликовању и стилистичкој обојености [Метева 1991: 83].

Иако ћемо се у овом поглављу бавити пословицама које се у трансформисаном облику често срећу у књижевно-умјетничким дјелима, треба напоменути да су трансформисане пословице честе и у оквиру публицистичког и разговорног стила, чинећи на тај начин говор живахнијим и изражајнијим, и дајући му посебну боју. Употребом трансформисаних пословица у публицистичким текстовима, новинари настоје да измисле интригантније наслове који привлаче пажњу читалаца [Николаева 1995: 51], дајући при томе публикацији ироничан тон. По мишљењу Кубрјакове, проучавање трансформација сликовитих, емоционалних и експресивних фразеолошких јединица, које одражавају историју народа и његов језик, оригиналност културе и свакодневног живота, посебно је значајна у драмским дјелима која истовремено имају и експресивну и естетску вриједност [Кубрјакова 2010: 65].

Пословичне варијације заједно са варијацијама и других израза, попут афоризама, крилатица, клишираних израза посебно су описане у радовима В. Т. Бондаренка [детаљније види у: Бондаренко 1990; Бондаренко 1995]. Варијације пословица нашле су мјесто и у бројним радовима новијег времена [детаљније види: Вальтер Х., Мокиенко В. М. 2005; Федорова Н. Н. 2007; Мелерович А. М., Мокиенко В. М. 2008].

Језик писца одражава опште процесе језичког развоја, он је уопштен, ослобођен од случајног и површног, одражава живи говор и на крају је високо естетизиран [Тимофеев 1961: 25]. Фразеолошка креативност писца огледа се у обнављању уобичајеног контекста употребе фразеолошких јединица које, када се нађу у новом окружењу, могу претрпјети различите семантичке, граматичке, структурне промјене. Индивидуалне трансформације

фразеолошких јединица (индивидуальные преобразования фразеологических единиц) не представљају умјетничко новаторство, већ природну манифестацију одређене флексибилности и динамичности, која се очитује у живој употреби фразеолошких јединица [Вакуров 1983: 111].

4.0.3. Будући да пословице представљају врсту фразеолошких јединица, варијације које се тичу фразеолошких јединица уопште, односе се и на саме пословице. Различити аутори говоре и о различитим типовима варијантности.

А. В. Куњин фразеолошке варијације дијели на лексичке, морфолошке, синтаксичке, позиционе и квантитативне [Кунин 1964: 442].

А. И. Молотков разликује формалне варијације, под којима подразумијева варијације компонената по облику (формальные варианты), лексичке варијације, под којима подразумијева варијације компонената по саставу (лексические варианты) и варијације компонената по саставу и облику [Молотков 1977: 69–86].

В. М. Мокијенко истиче да се варијантност фразеолошких јединица испољава на фонетском, творбеном, парадигматском, лексичком, структурно-синтаксичком и семантичком нивоу, те стога варијације дијели на формалне и лексичке [Мокиенко 1980: 10–49].

В. П. Жуков и А. В. Жуков разликују фонетске, творбене, лексичке, морфолошке, видске и конструктивне варијанте компонената [Жуков 2006: 179–191].

Н. Ф. Алефиренко и Н. Н. Семенов издвајају са једне стране текстуалне варијације (текстовые варианты), под којима подразумијевају лексичке, лексичко-структурне и лексичко-граматичке алтернације, док с друге стране издвајају семантичке варијације [Алефиренко, Семенов 2009: 286].

С обзиром да се пословице често користе у живом говору, оне од стране говорника могу мијењати свој облик и састав, а самим тим те промјене на овај или онај начин утичу и на значење саме пословице, те стога се могу разликовати лексичке, синтаксичке и фонетске варијанте [Крикманн 1978: 101].

У зависности од тога који дио пословице подлијеже варијацији, разликују се граматичке и структурне варијације, а посебну групу чине тзв. редуковане пословице [Пермяков 1988: 137].

В. П. Жуков издваја лексичке (лексические), формално-творбене (формально-словообразовательные), лексичко-граматичке (лексико-грамматические) и структурне (структурные) варијације пословица [Жуков 2000: 15].

Најпотпунију класификацију варијација дали су А. М. Мелерович и В. М. Мокијенко, издвајајући семантичке трансформације које подразумијевају семантичко-стилске модификације које се не тичу лексичко-граматичке структуре фразеолошких јединица, и структурно-семантичке трансформације које подразумијевају смисаоне модификације повезане са измјенама лексичког састава и граматичког облика фразеолошких јединица [Мелерович 1997: 23].

4.0.4. С обзиром да је варирању најподложнији план израза, ми ћемо све варијације ексцерпираних пословица подијелити на формалне, лексичке и структурне. Као посебне размотрићемо варијације у пословицама истог тематског садржаја, као и комбиноване, тј. вишеструке варијације. При томе ћемо на основу пословица које су евидентирани у зборнику В. И. Даља, који ће нам послужити као основа, разматрати како су те пословице трансформисане у књижевно-умјетничким дјелима руског језика.

4.1. ФОРМАЛНЕ ВАРИЈАЦИЈЕ РУСКИХ ПОСЛОВИЦА

4.1.0. Формалне варијације односе се на пословице које су сличне по лексичком саставу али се међусобно разликују по особеностима своје граматичке структуре. У оквиру формалних варијација можемо издвојити фонетске, ортографске и морфолошке варијанте.

4.1.1. Фонетске варијанте

4.1.1.0. Фонетске варијанте настају услед замјене једне лексеме другом на фонетској, звучној основи [Жуков 1986: 166].

4.1.1.1. У нашој грађи забиљежен је мали број ових варијација.

1. Как заробеешь, сейчас догадываться станут. Ходи тором, не положат вором. *А то бежишь от волка, напхаешься на ведмедя* [Власть тьмы, или «Коготок увяз, всей птичке пропасть»: 94] // От волка бежал, да на медведя попал (напал) [Даль 2009: 42].

2. – Видно, *плетью обуха не пег’ешибешь*, – сказал он, отходя от окна и подавая Ростову большой конверт [Война и мир: 265] // Не наше холопье дело разбирать барские воли, а ей-богу, напрасно батюшка ваш пошел на Кирила Петровича, *плетью обуха не перешибешь* [Дубровский: 1015] // Но и тут его успокоит соображение: зачем думать? Все равно *плетью обуха не перешибешь* [Мелочи жизни: 151] // *Плетью обуха не перешибешь* [Даль 2009: 560].

3. – Что, *бг’ат, понюхал пог’оху?*.. – прокричал ему над ухом голос Васьки Денисова [Война и мир: 104].

С обзиром да овај фразеологизам нисмо нашли у зборнику Даља, осврнућемо се на његов облик и значење у фразеолошким речницима: понюхать пороху ”испытать трудности, приобрести опыт в опасных, сложных ситуациях” [Мокиенко 2007]; ”приобрести боевой опыт” [Молотков 1978: 288].

У првом примјеру умјесто лексеме *медведь* (медведя) неутралног значења употријебљен је фонетски дијалектизам *ведмедя*, својствен јужноруском дијалекту. У другом примјеру, у пословици, и трећем примјеру, у фразеологизму ексцерпираним из дјела Рат и мир, очигледне су замјене лексема *перешибешь* са *пег’ешибешь*, *брат* са *бг’ат*, *пороху* са *пог’оху*, што се објашњава тиме да књижевни јунак који изговара наведену пословицу има проблема са изговором слова *р*. Наведена фонетска варијација има и стилистички карактер, јер фразеолошка јединица трансформисана на овај начин добија иронично значење. Овим варијацијама аутор је представио читаоцу портрет књижевног јунака и особености његовог језика, приближио његов језик уобичајеном, свакодневном језику, указао на дијалекатске особине и социјални положај књижевних јунака.

4.1.2. Орфографске варијанте

4.1.2.0. Наведене варијације везане су за састављено / растављено писање ријечи.

1. Чужим хлебом да чужим умом *не долго* проживеши (справиши) [Календарь с пословицами на 1857 год 1956: 49] // Чужим хлебом да чужим умом *недолго* проживеши [Даль 2009: 357] // Чужим хлебом да чужим умом *недолго* проживеши [Мокиенко 2010: 219]

2. Неизведанный друг *не хорош* для услуг [Азбука 1957: 39] // Неизвестный друг *нехорош* для услуг [Даль 2009: 500].

3. *С молоду* дырка, а под старость дыра [Азбука 1957: 29] // *Смолоду* прорешка, под старость дыра [Даль 2009: 364].

4. Бабушка *на двое* сказала [Ярмарочное "Итого": 257] // Бабушка *надвое* сказала [Карась-идеалист: 85] // Старуха *надвое* сказала [Воевода: 45] // Бабушка *надвое* сказала [Отцы и дети: 52] // Бабушка *надвое* сказала [Даль 2009: 54].

У првом примјеру ријеч је о прилогу који може да се пише и састављено (недолго) и растављено (не долго). Међутим, како у савременом руском језику постоји правило да се прилози пишу растављено само ако у реченици постоји супротност изражена везником *а*, и уколико уз прилог стоје ријечи *далеко, вовсе, совсем, ничуть, нисколько, никого*, можемо закључити да је у наведеном примјеру правилан облик *недолго*. У другом примјеру ријеч је о ортографској варијацији, која се тиче спојеног или растављеног писања кратког придјева (нехорош / не хорош). Пошто и код кратких придјева важи правило као код прилога, у првом примјеру можемо закључити да је варијанта *не хорош* погрешна. У трећем примјеру ријеч је о прилогу образованом од префикса *с* и описног придјева *молодой*, од којег је образован кратки облик *молод*. У руском језику постоји правило да се овај прилог увијек пише састављено. У последњем примјеру, према правилу да се прилози који у свом саставу садрже број увијек пишу заједно, можемо закључити да је варијанта са растављеним писањем прилога (на двое) погрешна. Поред наведених ортографских варијација, у свим примјерима присутне су и лексичке варијације: у првом примјеру варирају глаголи *справишь* и *проживешь*, у другом придјеву *неизведанный* и *неизвестный*, у последња два примјера варирају именице *дырка* и *прорешка* у трећем, односно *бабушка* и *старуха* у четвртном примјеру.

4.1.3. Морфолошке варијанте

4.1.3.0. Морфолошке варијације се најчешће тичу формалне измјене наставка неке од ријечи која улази у састав фразеолошке јединице. На основу тога можемо рећи да се морфолошке варијанте односе на ријечи које се међусобно разликују или по падежним облицима или по категорији броја. Морфолошке варијације су детаљно описане у теорији Е. И. Диброве [Диброва 2003], које ћемо се и ми великим дијелом придржавати, при чему ћемо издвојити следеће типове морфолошких варијаната:

1. Варијанте настале употребом различитих падежа;
2. Варијанте настале употребом различитих предлога;
3. Варијанте настале употребом предиката у различитим глаголским облицима;
4. Варијанте настале употребом предиката у различитом времену;
5. Варијанте настале употребом предиката у различитом броју;
6. Варијанте настале употребом предиката у различитом лицу;
7. Варијанте настале употребом предиката у различитом глаголском виду.

4.1.3.1. Варијанте настале употребом различитих падежа

4.1.3.1.0. Међу ексцерпираним примјерима потврђене су пословице, у оквиру којих се варијанте огледају у употреби различитих падежа. При томе пословице могу бити изражене проширеним или сложеним реченицама.

1. Цыплят *осенью* считают [Последняя жертва: 171] // Цыплят *по осени* считают [Даль 2009: 391].
2. В *пустой избе* замка не надо [Азбука 1957: 24] // К *пустой избе* замка не надо [Даль 2009: 88].
3. *Глухому попу* две обедни не служат [Драма на охоте: 409] // *Про глухого попа* две обедни не служат [Даль 2009: 364].

4. Суженого *конем* не обједешь [Метель: 971] // Суженого *на коне* не обједешь [Даль 2009: 566].

Очигледно је да је свака од наведених пословица изражена проширеном реченицом. При томе су у прва два примјера у различитим падежима употријебљене прилошке одредбе (за вријеме, у првом и за мјесто, у другом примјеру). Док су у првом примјеру адвербијали времена употријебљени у инструменталу *осенью* и дативу са предлогом *по осени*, у другом примјеру адвербијали за мјесто су употријебљени у локативу са предлогом *в избе* и дативу са предлогом *к избе*. Друга два примјера карактеристична су и са синтаксичке стране, јер употребом различитих падежа, поједини чланови добијају различиту функцију. Тако, нпр. у трећем примјеру лексема *поп* употријебљена у дативу (попу) врши функцију семантичког субјекта, а иста лексема употријебљена у генитиву са предлогом (про попа) има функцију индиректног објекта. У четвртном примјеру лексема *конь* употријебљена у инструменталу (конем) има функцију објекта, са значењем средство, односно оруђе вршења радње, а иста лексема је код Даља употријебљена у локативу са предлогом *на (на коне)*, при чему као таква врши функцију адвербијала мјеста.

4.1.3.1.1. Слиједије пословице изражене сложеним реченицама, у оквиру којих имамо алтернације изазване употребом различитих падежа:

1. *Дело не делай, а от дела не бегай* [Отрывки рассказов из деревенской жизни: 441] // *Дела не делай, а от дела не бегай* [Даль 2009: 256]!

2. *На гладкого* навоз кладут, а на рябом пшеницу сеют [Записная книжка 1879, т. 48: 286] // *На гладком* навоз кладут, а на рябом пшеницу сеют [Даль 2009: 430].

3. Смолоду прорешка, *к старости* дыра [Календарь с пословицами на 1857 год 1956: 52] // Смолоду прорешка, *под старость* дыра [Даль 2009: 204].

4. Вешний путь не дорога... *с пьяным речь* не беседа [Власть тьмы, или «Коготок увяз, всей птичке пропасть» 64] // Вешний путь не дорога, *а пьяного речь* не беседа [Даль 2009: 526].

5. Коли мед, так и *ложка* [Любовь: 88] // Коли мед, так и *ложку* [Даль 2009: 366].

Док су прве четири пословице изражене независнословеним напоредним реченицама са значењем супротности, последња пословица изражена је зависнословеним реченицом, у којој зависна реченица има условно значење. У првом примјеру лексема *дело*, која врши функцију објекта, употријебљена је у једном случају у акузативу, а у другом случају у генитиву. Међутим, с обзиром да у савременом руском језику постоји правило да се уз негацију најчешће користи генитив, по нашем мишљењу, употреба ове лексеме у акузативу није правилна. У другом примјеру придјев *гладкий* варира у генитиву (на гладкого) и локативу (на гладком). У трећем примјеру лексема *старость* врши функцију прилошке одредбе за вријеме, при чему је у једном случају употријебљена у дативу (к старости), а у другом случају у акузативу (под старость). Посебно су карактеристична последња два примјера, јер иста лексема употријебљена у различитим падежима мијења и функцију коју она обавља у тој реченици. У четвртном примјеру придјев *пьяный* употријебљен у инструменталу (с пьяным) врши функцију индиректног објекта, а исти придјев употријебљен у генитиву (пьяного) врши функцију атрибута, јер стоји уз именицу *речь* и ближе је одређује. У последњем примјеру лексема *ложка* употријебљена је у једном случају у номинативу, у другом случају у акузативу, и као таква у првом случају има функцију граматичког субјекта, а у другом функцију директног објекта.

4.1.3.2. Варијанте настале употребом различитих предлога:

4.1.3.2.0 У следећим пословицама уз именицу која стоји у истом падежу варирају различити предлози:

1. Больного волка *на овцу* станет [Азбука 1957: 50] // Больного волка *с овцу* станет [Даль 2009: 73].

2. Азбуку учат, *на* всю *избу* кричат [Азбука 1957: 20] // Азбуку учат, *во* всю *избу* кричат [Даль 2009: 157].

3. Овца руно растит, а скупой деньги копит – не *для себя* [Календарь с пословицами на 1857 год 1956: 24] // Овца руно растит, а скупой деньги копит – не *про себя* [Даль 2009: 142].

4. Молодец *на овец*, а *на молодца* и сам овца [Азбука 1957: 34] // Молодец *против овец*, а *против молодца* и сам овца [Униженные и оскорбленные: 121] // Молодец *против овец*, а *против молодца* и сам овца [Даль 2009: 175].

Док су у првом пару примјера пословице у оквиру којих алтернирају предлози *на* и *с* који стоје уз именицу *овца* употријебљени у акузативу (*овцу*) изражене проширеним реченицама, у свим осталим примјерима пословице су изражене сложеним реченицама. У другом примјеру варирају предлози *на* и *во* употријебљени уз именицу *изба*, која стоји у акузативу (*на / в избу*). У трећем примјеру уз повратну замјеницу *себя* употријебљену у акузативу стоји предлог *для* у првом случају, односно предлог *про* у другом случају. За разлику од другог и трећег примјера, у оквиру којих предлози алтернирају само у једној од реченица које улазе у састав сложене, у последњем примјеру предлози алтернирају у објема напоредним конструкцијама које чине независно сложену реченицу. Очигледно је да у последњем примјеру варирају исти предлози (предлози *на* и *против*), и то у објема напоредним реченицама које чине једну сложену.

4.1.3.3. Варијанте настале употребом предиката у различитим глаголским облицима

4.1.3.3.0. Међу примјерима посвједочене су и пословице у којима варирају предикати изражени неодређеним глаголским обликом, тј. инфинитивом, с једне стране, и облицима индикатива или императива, с друге стране:

1. Хоть *на себя поступиться*, да *помиришься* [Календарь с пословицами на 1857 год 1956: 10] // Хоть *на себя поступишь*, да *помиришь* [Даль 2009: 160].

2. *Купить* лишнее, *продать* нужное [Календарь с пословицами на 1857 год 1956: 35] // *Купишь* лишнее, *продашь* нужное [Даль 2009: 293].

3. От трудов праведных *не наживешь* палат каменных [Путь жизни: 145] // От трудов праведных *не нажить* палат каменных [Даль 2009: 277].

4. Двух смертей *не бывает*, одной не миновать [Вяленая вобла: 65] // Двух смертей *не бывать*, а одной не миновать [Даль 2009: 172].

5. Старого мужа соломкой *прикрою*, а молодого сама отогрею [Записная книжка 1879, т. 48: 265] // Старого мужа соломкой *прикрой*, а молодого сама отогрею [Даль 2009: 483].

У првом пару примјера варирају предикати изражени облицима инфинитива *поступиться* и *помириться*, с једне стране, и облицима другог лица императива *поступись* и *помиришь*, с друге стране. У следећа три примјера алтернирају предикати изражени облицима инфинитива, у односу на предикате изражене облицима индикатива. Наспрам инфинитива глагола *купить* и *продать* (у другом примјеру), *нажить* (у трећем примјеру) и *бывать* (у четвртном примјеру), стоје перфективни глаголи употријебљени у другом лицу једнине простог будућег времена, тј. глаголи *купишь* и *продашь* (у другом примјеру), *наживешь* (у трећем примјеру) и имперфективни глагол *бывает* употријебљен у трећем лицу једнине презента (у четвртном примјеру). За разлику од наведених, у последњем примјеру варијација је условљена употребом перфективног глагола *прикрыть* израженог у индикативу, и то у облику првог лица једнине футура, с једне стране (облик прикрою) и другог лица једнине императива, с друге стране (облик прикрой).

4.1.3.4. Варијанте настале употребом предиката у различитом времену

4.1.3.4.0. Међу ексцерпираним примјерима налазимо и пословице у којима је варијација постигнута изражавањем предиката у различитом времену:

1. Что *посеял*, то и пожинай теперь [Письмо: 158] // Что посеешь, то и пожнешь [Моя жизнь: 191] // Что *посеешь*, то и пожнешь [Даль 2009:140].

2. От него *останутся* рожки да ножки [Собачье сердце: 83] // От него *остались* рожки да ножки [Двенадцать стульев: 44].

3. *Даст* бог день, даст и пищу [Календарь с пословицами на 1857 год 1956: 15] // *Дал* бог день, даст и пищу [Даль 2009: 36].

4. Нет друга, так ищи, а *найдешь*, береги [Календарь с пословицами на 1857 год 1956: 26] // Нет друга, так ищи: а *нашел*, береги [Даль 2009: 501].

5. *Не будет* снега, *не будет* и следа [Азбука 1957: 34] // *Не было* снегу, *не было* и следу [Даль 2009: 578].

6. Куда Макар телят *не гонял* [Пошехонская старина: 443] // Куда Макар телят *не гонял* [Бесы: 27] // Куда Макар телят *не гонял* [Плохая ветка: 396] // Куда Макар телят *не гонял* [За чем пойдешь, то и найдешь: 372] // Куда Макар телят *не гоняет* [Даль 2009: 318].

У свим наведеним пословицама варира облик предиката, и то потврдни облик у прва три примјера, и одрични облик у осталим примјерима. При томе у свим примјерима, сем последњег, варирају предикати изражени облицима прошлог времена и облицима будућег времена, с обзиром да су предикати изражени перфективним глаголима (тј. облици посеял наспрам посеешь у првом примјеру, остались наспрам останутся у другом примјеру, дал наспрам даст у трећем примјеру, нашел наспрам найдешь у четвртном примјеру, не было наспрам не будет у петом примјеру). У последњем примјеру предикати су изражени имперфективним глаголима, те стога варирају глаголи прошлог и садашњег времена (не гонял наспрам не гоняет).

4.1.3.5. Варијанте настале употребом предиката у различитом броју

4.1.3.5.0. Слиједе пословице које се сматрају варијантама због употребе различитог броја, при чему се у различитом броју могу наћи како главни, тако и споредни чланови:

1. У сердитого *губы* толще, а брюхо тоньше [Календарь с пословицами на 1857 год 1956: 25] // У сердитого *губа* толще, а брюхо тоньше [Даль 2009: 87].

2. Не бойся смерти, бойся *грехов* [Календарь с пословицами на 1857 год 1956: 15] // Не бойся смерти, бойся *грехов* [Даль 2009: 173] // Не бойся смерти, бойся *греха* [Не в свои сани не садись: 303].

3. Один бог без *грехов* [Первый винокур, или Как чертенок краюшку заслужил: 16] // Один бог без *греха* [Даль 2009: 126].

4. *Волков* бояться – в лес не ходить [Красная шапочка: 495] // *Волка* бояться – в лес не ходить [Идиот: 148] // *Волка* бояться – в лес не ходить [Игрок: 653] // *Волка* бояться, в лес не ходить [Даль 2009: 165] // *Волков* бояться, в лес не ходить [Даль 2009: 165].

5. *Умирают* не старый, а поспелый [Календарь с пословицами на 1857 год 1956: 50] // *Умирает* не старый, а поспелый [Даль 2009: 172].

6. Словами, что *листьями стелют*, а делами, что иглами *колют* [Календарь с пословицами на 1857 год 1956: 64] // Словами, что *листьем, стелет*, а делами, что иглами, *колет* [Даль 2009: 384].

7. Чем *богат*, тем и *рад* [Папаша: 74] // Чем *богаты*, тем и *рады* [Печенег: 237] // Чем *богаты*, тем и *рады* [Даль 2009: 507].

У првом примјеру варијацији подлијежу субјекти изражени номинатовом једнине и множине (*губа – губы*), у следећа три примјера варијантни су индиректни објекти, изражени генитивом једнине или множине (*грехов* наспрам *греха* у другом и трећем примјеру, и *волка* наспрам *волков* у четвртном примјеру). У петом и шестом примјеру прости глаголски предикати *умирают* наспрам *умирает* (у петом примјеру) *стелют* и *колют* наспрам *стелет* и *колет* (у шестом примјеру), и именски предикати изражени кратким обликом придјева *богат* наспрам *богаты* (у последњем примјеру) варијантни су због употребе различитог броја.

4.1.3.6. Варијанте настале употребом предиката у различитом лицу

1. *Бьешься* как рыба об лед [Сто лет: 488] // *Бьются* как рыба об лед [Пошехонская старина: 380] // *Бьется*, как рыба об лед [Даль 2009: 75].

2. *Летаешь* хорошо, а сесть *не умеешь* [Календарь с пословицами на 1857 год 1956: 31] // *Летает* хорошо, а сесть *не умеет* [Даль 2009: 455].

3. *Плетью обуха не перешибешь* [Дубровский: 1015] // *Плетью обуха не перешибешь* [Коняга: 174] // *Плетью обуха не перешибешь* [Даль 2009: 560] // *Плеть обуха не перешибает* [Даль 2009: 560].

У првом пару примјера алтернирају пословице са предикатима израженим у различитим лицима, тј. у другом лицу једнине (*бьешься*), у трећем лицу множине (*бьются*), и трећем лицу једнине (*бьется*). У другом пару алтернирају пословице изражене независнословеним супротним реченицама, при чему у објема напоредним реченицама варирају предикати изражени облицима другог и трећег лица једнине, и то прости глаголски предикати у првој реченици (*летаешь* наспрам *летает*), и сложени глаголски предикати у другој напоредној реченици (*сесть не умеешь* наспрам *сесть не умеет*). У трећем примјеру измјеном лица мијења се у потпуности перспектива исказивања. Док пословице са

предикатом у облику другог лица једнине имају уопштено значење и означавају уопштеног вршиоца радње (у тој улози може се наћи било које лице), у пословици са предикатом у трећем лицу једнине (перешибает) садржан је конкретни вршилац радње изражен лексемом *плеть*, која врши функцију граматичког субјекта.

4.1.3.7. Варијанте настале употребом предиката у различитом глаголском виду:

4.1.3.7.0. Прије него што пређемо на анализу примјера, осврнућемо се кратко на сам појам вида глагола. Као што је познато глаголски вид означава разлику у трајању глаголске радње. У зависности од дужине трајања глаголске радње, стања или збивања, све глаголе можемо подијелити на:

1. свршене (перфективне) чије је трајање ограничено на један тренутак (тренутносвршени глаголи), а осим тога ови глаголи могу означавати и почетак вршења радње (почетносвршени глаголи), завршетак радње (завршносвршени глаголи) и радњу која је трајала краће или дуже (неодређено свршени глаголи);

2. несвршене (имперфективне) који могу означавати непрекидну радњу, стање или збивање (дуративни глаголи) или неограничену радњу која се понавља с прекидима (итеративни глаголи) [О овоме детаљније види у: Граматика црногорског језика 2010: 115].

С друге стране, постоје и глаголи (мада знатно мањи број), који не образују видски парњак и ограничени су само на један вид, свршени или несвршени (једновидски глаголи), и двовидски глаголи, који означавају и свршене и несвршене радње, чији се вид може одредити само на основу контекста. О једновидским и двовидским глаголима у руском језику има знатно више литературе него у српском језику [О овим глаголима у српском језику види граматике: Стевановић 1991; Мразовић, Вукадиновић 2009; Пипер, Клајн 2013].

Несвршени глаголи могу се образовати од свршених, и обратно свршени од несвршених глагола. Образовање имперфективних од перфективних глагола у руском језику врши се помоћу суфикса *-а-*, *-я-*; *-ыва-*, *-ива-*; *-ва-*: (решить – решать, рассказать – рассказывать, дать – давать и сл.). С друге стране, перфективни глаголи од имперфективних граде се додавањем префикса уз имперфективни глагол (писать – написать, рисовать – нарисовать и сл.) [О образовању вида глагола детаљније види у: Н. С. Валгина 2003].

На основу наведеног можемо закључити да се видски парњаци најчешће образују или суфиксацијом (која се сматра граматичким процесом) или префиксацијом, која има деривациони карактер. Наиме, свршени, и од њих образовани несвршени глаголи путем суфиксације, разликују се само видски, док видски парњаци образовани помоћу различитих префикса, поред вида разликују се и лексички, јер сваки префикс носи у себи додатно лексичко значење.

4.1.3.7.1. Наводимо пословице које су варијантне због вида глагола којима су исказани предикати у њима:

1. Грязью играть, руки *замарать* [Календарь с пословицами на 1857 год 1956: 44] // Грязью играть руки *марать* [Даль 2009: 418].

2. Стыд не дым, глаза *не выест* [Тихий Дон: 383] // Стыд не дым: глаз *не ест* [Даль 2009: 183].

3. *Съел бы* пирог, да в печи сжег [Азбука 1957: 39] // *Ел бы* пирог, да в печи сжег [Даль 2009: 45].

4. Богатому ни правды, ни дружбы *не узнать* [Календарь с пословицами на 1857 год 1956: 63] // Богатому ни правды, ни дружбы *не знать* [Даль 2009: 503].

5. Богатый совести не купит, а свою *погубит* [Календарь с пословицами на 1857 год 1956: 64] // Богатый совести не купит, а свою *погубляет* [Даль 2009: 63].

6. Вороне соколом *не быть* [Азбука 1957: 31] // Вороне соколом *не бывать* [Даль 2009: 444].

У прва четири примјера алтернирају несвршени дуративни глаголи и завршносвршени глаголи, који су од несвршених направљени путем префиксације (марать наспрам замарать, ест наспрам выест, ел наспрам съел, и знать наспрам узнать). У остала два примјера несвршени вид образован је од свршених глагола помоћу суфикса *-а/я-* (погубит наспрам погубляет) и суфикса *-ва-* (быть наспрам бывать).

4.1.3.7.2. С обзиром да смо у наведеним примјерима имали примјере образовања вида глагола путем префиксације, треба напоменути да се уопштено гледајући, глаголски префикси могу посматрати на два плана, граматичком и лексичком. О томе говори и Белић, који сматра да се граматичка функција глаголских префикса огледа само у промјени глаголског вида, тј. у процесу перфективизације, када имперфективни глаголи додавањем различитих префикса постају перфективни (о томе свједоче претходно наведени примјери ел / съел, знать / узнать). С друге стране, семантичка функција глаголских префикса огледа се у модификацији лексичког значења глагола [Белић, 1949: 118]. Поједини руски лингвисти такође говоре о граматичкој и семантичкој функцији глаголских префикса. Чисто видске префиксе, који не носе никаква значења него само утичу на промјену вида, називају семантичко празним, док с друге стране, глаголске префиксе, који приликом додавања основном глаголу уносе нова значења, називају семантичко пуним [О овоме детаљније види у: Виноградов 1977: 421–439; Земская 2011: 305–314].

По мишљењу поједних аутора, већина глаголских префикса поклапа се облички са неким предлозима [Станојчић и Поповић 2011], док други аутори инсистирају на разликовању значења префикса и предлога истог облика [Клајн 2003: 179–180]. Префиксима, њиховом класификацијом и значењима у српском језику посебно се бавила Ирена Грицкат [више о овоме види Грицкат 1957–1958: 65–130; Грицкат 1966–1967: 185–221; Грицкат 1967: 119–126].

4.1.3.7.3. Када је ријеч о префиксацији и глаголским префиксима, у нашој грађи потврђен је одређени број пословица са префигураним глаголима:

1. Черногo кобеля *не отмоешь* добела [Письмо Н. Н. Страхову 29–30 ноября 1878, т. 62: 58] // Черногo кобеля *не вымоешь* добела [Даль 2009: 145].

2. Лето собирает, зима *съедает* [Азбука 1957: 23] // Лето собирает, зима *поедает* [Даль 2009: 189].

3. Удалось червяку на веку лист *съестъ* [Азбука 1957: 21] // Удалось червяку на веку лист *подъестъ* [Даль 2009: 51].

4. *Променял* кукушку на ястреба [Хаджи-Мурат: 56] // *Выменял* кукушку на ястреба [Даль 2009: 202].

Очигледно је да у првом примјеру уз исти глагол, тј. глагол *мытъ*, употријебљен у другом лицу једнине презента (моешь), алтернирају префикси *от* и *вы*, у другом примјеру уз глагол *едать*, који је употријебљен у облику трећег лица једнине презента (едает), алтернирају префикси *с* и *по*, у трећем примјеру уз инфинитив глагола *естъ* алтернирају

префикси *с* и *под*, односно њихови аломорфи *съ* и *подъ*, и у последњем примјеру уз глагол *менять*, који је употријебљен у перфекту, алтернирају префикси *про* и *вы*.

4.2. ЛЕКСИЧКЕ ВАРИЈАЦИЈЕ РУСКИХ ПОСЛОВИЦА

4.2.0. Будући да је унутар фразеолошке јединице лексичко варирање тијесно повезано са синонимијом, и да је граница између пословичних синонима и варијаната неодређена, велики проблем представља и сам појам пословичне синонимије, који се усложњава чињеницом да већина фолклориста све пословице блиског тематског садржаја сматра варијантама. Различита су мишљења шта треба сматрати варијантом фразеолошке јединице, а шта њеним синонимом.

Варирање и синонимија фразеолошке јединице, у нашем случају пословице, тијесно су повезани са релативном стабилношћу (у руском језику то је устойчивость, тј. стабилност форме и садржаја) те саме јединице, која подразумева очување компонентног састава и значења које та јединица има при употреби у самом говору. Дефиниција стабилности структуре фразеолошких јединица може се односити и на пословице, с обзиром да и оне представљају посебну врсту фразеолошких јединица „Под устойчивостью фразеологических единиц мы понимаем постоянство их состава, неизменяемость их структуры, которая создается в языке в результате их частого употребления в данном составе и в закрепившемся за ними смысле“ [Савицкая 1962: 39].

Да ли је ријеч о синониму или варијанти зависи од тога како се синоними дефинишу. Универзално тумачење синонима је да су то ријечи које изражавају исти појам, које су идентичне или блиске по свом значењу, а које се једне од других разликују у појединим нијансама значења, по стилистичкој или емоционалној обојености, по жанровској употреби или истовремено по свим обиљежјима [Шанский 1972: 52; Апресян 1957: 85]. Наведено тумачење синонима може се примијенити и кад је ријеч о фразеологизмима, тј. синонимним се сматрају фразеологизми који се односе на исти појам [Жуков 1987: 4]. С обзиром да пословице не изражавају појмове, већ износе суд и означавају типске ситуације, синонимним пословицама се сматрају оне које означавају идентичне типске ситуације.

Говорећи о синонимији, занимљиво је и запажање Г. О. Винокура, који под синонимима сматра ријечи које имају идентично значење, при чему се синоними сматрају синонимима само док су у речнику, али при њиховој употреби у живом говору, они губе ту идентичност у значењу (као потврду за то аутор наводи да у одређеним ситуацијама није исто рећи *коњ* и *лошадь*, *ребенок* и *дитя*, *дорога* и *путь*) [Винокур 1929: 85].

Н. Ф. Алефиренко пише о разликама између фразеолошких варијаната и синонима, дефинишући варијанте као алтернације фразеолошких јединица које су релативно идентичне по фразеолошком и етимолошком значењу, а различите у појединим компонентама на плану израза, дајући варијантама на тај начин одређену експресивно-стилистичку оригиналност. С друге стране, за разлику од варијаната, фразеолошки синоними се односе на сличне појмове, имају слично фразеолошко значење, али се разликују по унутрашњем облику, етимолошкој основи и експресивно-емоционалним својствима [Алефиренко 2009: 69–70].

Имајући у виду све наведене дефиниције, ми ћемо у нашем раду варијантама сматрати пословице исте лексичко-тематске групе у оквиру којих су извршене трансформације на формалном, лексичком и структурном плану, али које не доводе до промјене семантичке идентичности пословица.

Лексичке варијације, које су иначе најчешће међу пословицама и изрекама, подразумевају лексичке модификације, које се јављају унутар исте синтаксичке конструкције, не мијењајући при томе семантичку конотацију саме пословице. У оквиру лексичких варијација може да алтернира не једна, него и више компонената, али обавезно у оквиру истог синтаксичког модела, не утичући значајно на промјену значења саме фразеолошке јединице.

Замјену компонената у саставу фразеолошке јединице (у нашем случају пословице) поједини лингвисти третирају као фразеолошку синонимију [Федоров 1973; Амосова 2010], а други лингвисти ову појаву називају фразеолошком варијантношћу [Мокиенко 1980; Жуков 1986; Телия 1996 и др.]. В. П. Жуков под лексичким варијантама подразумева замјену ријечи идентичних или сличних по значењу, а у супротном, уколико се једна ријеч замијени другом несинонимном ријечју, не ради се о лексичким варијантама већ је ријеч о оцазионализима, тј. о тзв. ауторским трансформацијама [Жуков 2000: 15].

Међутим, ми се не слажемо са овом констатацијом, јер међу нашим примјерима постоји велики број пословица у којима замјена лексема несинонимним ријечима не доводи до битнијих промјена у значењу саме пословице.

4.2.0.1. Када је ријеч о анализи ексцерпираних примјера, издвојићемо следеће типове лексичких варијаната:

1. Варијанте настале замјеном лексема синонимним ријечима;
2. Варијанте настале замјеном лексема несинонимним ријечима;
3. Варијанте остварене у опозицији хипероним – хипоним;
4. Варијанте стилски обојених компонената;
5. Варијанте засноване на метонимијском односу;
6. Варијанте пословица образованих по истом синтаксичком моделу;
7. Лексичко-структурне варијанте.

4.2.1. Варијанте настале замјеном лексема синонимним ријечима

4.2.1.0. У оквиру пословица, у којима је једна ријеч замијењена другом синонимном ријечју, ради прегледније грађе, извршићемо подкласификацију, при чему ћемо пословице разврстати у зависности од тога која врста ријечи у њима варира.

4.2.1.0.1. Слиједи примјери пословица у којима варирају предикати изражени глаголима:

1. Как волка ни корми, он в лес *глядит* [Тихий Дон: 747] // Как волка ни корми, он всё в лес *смотрит*... [Записки охотника: 28] // Как волка ни корми, а он все в лес *смотрит* [Печенег: 234] // Как волка ни корми, а он все в лес *смотрит* [Даль 2009: 612].

2. Неправдой свет пройдешь, да назад не *воротисься* [Календарь с пословицами на 1857 год 1956: 30] // Неправдой свет пройдешь, да назад не *вернешься* [Записная книжка 1879, т. 48: 274].

3. Жена не лапоть – с ноги *не скинешь* [Календарь с пословицами на 1857 год 1956: 26] // Жена не лапоть – с ноги *не сбросишь* [Даль 2009: 482].

У свим примјерима варирају предикати изражени различитим глаголским облицима. У првом примјеру варирају облици трећег лица једнине презента глагола визуелне перцепције гледеть и смотреть (*глядит* и *смотрит*). Иако на први поглед ови глаголи дјелују као прави синоними, ипак постоје одређене разликовне нијансе значења, на шта указује и Даль у свом четворотомном речнику: 'гледеть можно не видя, без внимания и не желая видеть; смотреть, гледеть со смыслом' [Даль 2003: 415]. У другом примјеру варирају глаголи *воротиться* и *вернуться* изражени обликом другог лица једнине простог будућег времена (*воротисься* и *вернешься*). Слично претходном примјеру, иако се на први поглед ови глаголи сматрају правим синонимима, међу њима постоји стилска разлика, јер је глагол *воротиться* карактеристичан за народски језик [Станковић 1998: 97]. И у трећем примјеру варирају облици другог лица простог будућег времена глагола *скинуть* и *сбросить* (*скинешь* и *сбросишь*), али за разлику од претходних примјера, према значењу у којем су

употријебљени у пословици (скинути, збацити нешто), они се могу сматрати потпуним синонимима.

4.2.1.0.2. Слиједје примјери пословица у којима варирају именице:

1. Ходи *хата*, ходи печь, хозяйину негде лечь... [Дядя Ваня: 214] // Ходи, *изба*, ходи, печь, хозяйину негде лечь [Даль 2009: 510]!

2. *Бог* не выдаст, свињя не съест [За двумя зайцами погонишься, ни одного не поймаешь: 66] // *Господь* не выдаст, свињя не съест [Капитанская дочка: 1092] // *Бог* не выдаст, свињя не съест [Даль 2009: 301] // *Господь* не выдаст, свињя не съест [Даль 2009: 301].

3. *Юность* не грех, старость не смех [Азбука 1957: 30] // *Молодость* не грех, а и старость не смех [Даль 2009: 202].

4. Не верь *лошади* в поле, а жене в доме [Крейцера соната: 128] // Не верь *коню* в поле, а жене в доме [Даль 2009: 217]!

У првом примјеру варирају именице *изба* и *хата*. Иако обје лексеме означавају објекте становања, међу њима постоји извјесна разлика која се огледа у томе што су објекти становања који су именовани наведеним лексемама, самим тим што су направљени од различитог материјала, карактеристични и за различите дјелове земље. Наиме, лексема *изба* означава сеоску дрвену кућу типичну за сјевер Русије, док се лексема *хата* односи на сеоску кућу направљену од глине, сламе или цигле, која је типична за топлије крајеве, југ Русије, Украјину и Бјелорусију. У другом примјеру варирају библеизми *Бог* и *Господь*. Иако ови библеизми у речнику синонима заједно са лексемама господар, господин, створитељ, творац, вишњи, свевисњи, превисњи, сведржитељ, саваот, свезнајући, свемогући и др. чине синонимни низ [Lalević 1974: 62], ипак, маркираном лексемом *Господь* постиже се већи степен експресивности. У трећем примјеру варирају именице *юность* и *молодость*. И ове лексеме не представљају праве синониме, јер лексема *молодость* је апстрактан, појам младости уопште, док се лексемом *юность* означава циклус младалачке доби која обично траје од тринаесте до деветнаесте године. У последњем примјеру варирају лексеме *конь* и *лошадь* које представљају кључне зоонимске компоненте у руским пословицама. В. В. Химик истиче да је опозиција *конь* – *лошадь* заснована на два прагматична плана. С једне стране, ове лексеме су опозиционе у погледу неутралност – обојеност, при чему је лексема *лошадь* неутрална, а лексема *конь* је експресивна и карактеристична за поетски стил. С друге стране, опозиција је представљена у погледу негативна – позитивна конотација која се остварује при употреби лесема *конь* и *лошадь* у пренесеном значењу [Химик 2014: 69].

4.2.1.0.3. Сада ћемо навести примјере пословица у којима варирају придјиви:

1. *Мала* птичка, да ноготок востер [Записки из мертвого дома: 306] // *Мала* птичка, да ноготок востер [Пошехонская старина: 193] // *Невеличка* птичка, да ноготок востер [Даль 2009: 300] // *Мала* птичка, да ноготок востер [Даль 2009: 300].

2. *Неизведанный* друг не хорош для услуг [Азбука 1957: 39] // *Неизвестный* друг нехорош для услуг [Даль 2009: 500].

3. Богатому как хочется, *убогому* как можется [Азбука 1957: 37] // Богатому как хочется, *бедному* как можется [Даль 2009: 73].

У наведеним примјерима варирају придјеви, и то у првом примјеру кратки, а у осталим дуги облици придјева. Иако на први поглед у свим примјерима придјеви који варирају представљају праве синониме, ипак између њих постоје одређене разлике. Тако, нпр. у првом примјеру придјев *малый* (мала) има значење мали, мален, а придјев *невеликий* (невеличка), осим што је стилски маркиран, има значење мањи, омањи. Када је ријеч о употреби придјева *неизведанный* и *неизвестный*, у савременом руском језику се много чешће користи други придјев. Док придјев *бедный* у трећем примјеру има значење сиромашан, придјев *убогий* је експресивнији и има значење крајње сиромашан.

4.2.2. Варијанте настале замјеном лексема несинонимним ријечима

4.2.2.0. За разлику од претходних примјера у којима варирају лексеме сличне по значењу, потврђени су и примјери пословица у којима се једна лексема замјењује другом, а да при томе такве лексеме немају блиско значење. И у оквиру ове групе примјера варирају различите врсте ријечи.

1. *На миру* и *смерть красна* [Метель: 217] // *На людях* и *смерть красна* [Новь: 232] // *На людях (на миру)* и *смерть красна* [Даль 2009: 102].

2. *На чужой земле* и *весна не красна* [Азбука 1957: 23] // *На чужой стороне* и *весна не красна* [Даль 2009: 193].

3. *Ум разумом крепок* [Календарь с пословицами на 1857 год 1956: 34] // *Ум разумом крепок (красен)* [Даль 2009: 241].

4. *Барышу наклад большой брат* [Календарь с пословицами на 1857 год 1956: 36] // *Барышу наклад большой (родной, старший) брат* [Даль 2009: 292].

5. *Спесивый высоко мостится*, да *низко ложится* [Календарь с пословицами на 1857 год 1956: 9] // *Спесивый высоко мостится (летает)*, да *низко ложится (садится)* [Даль 2009: 450].

6. *Не тот болен, кто болит*, а *кто над болью сидит* [Власть тьмы, или «Коготок увяз, всей птичке пропасть» 43] // *Не тот болен, кто лежит*, а *тот, кто над болью сидит* [Даль 2009: 228].

У прва два примјера алтернирају именице *мир / люди* и *земля / сторона*, које се налазе у служби прилошких одредби за мјесто (*на миру / на людях* и *на земле / на стороне*). У трећем и четвртом примјеру алтернирају придјеви, и то у трећем примјеру, кратки облици *крепок / красен*, који се налазе у служби предиката, и придјеви *большой / родной, старший* у четвртом примјеру, који се налазе у служби конгруентног атрибута. У последња два примјера алтернирају глаголи који врше службу глаголског предиката. У петом примјеру алтернирају глаголи *мостится / летает* и *ложится / садится* у оквиру двају напоредних независнословених реченица, а у шестом примјеру, у оквиру зависне реченице, алтернирају глаголи *болит / лежит*. Ни у једном примјеру замјене лексема другим несинонимним лексемама не утичу на промјену значења пословице.

4.2.2.1. За разлику од свих наведених примјера у којима варирају лексеме (синонимне или несинонимне) које припадају истој врсти ријечи, потврђени су и примјери у којима варирају лексеме које припадају различитим врстама ријечи:

1. На *чужой* роток не накинешь платок [Календарь с пословицами на 1857 год 1956: 54] // На *всякий* роток не накинешь платок [Записки из мертвого дома: 404] // На чужой роток не накинешь платок [Даль 2009: 315].

2. *Один* охоч, да не горазд, *другой* горазд, да не охоч [Записная книжка 1879, т. 48: 289] // *Иной* охоч, да не горазд, *иной* и горазд, да не охоч [Даль 2009: 231].

У првој пословици алтернирају придјев *чужой* и односна замјеница *всякий*. Оваквом алтернацијом извршена је и промјена значења пословице, јер, док се лексема *чужой* односи на појединачну ситуацију, општом замјеницом *всякий* наглашена је и општост израза. У другом примјеру, алтернирају бројеви *один* и *другой* у односу на замјеницу *иной*. Ипак број *один* није употријебљен у свом основном количинском значењу, већ у споју са лексемом *другой* (а овај спој најчешће се користи при набрајању, или упоређивању више лица, предмета или појава) при чему добија обилежје замјенице.

4.2.3. Варијанте остварене у опозицији хипероним – хипоним

1. Не было ни гроша, да вдруг алтын [Бумажник: 297] // Не было ни деньги, да вдруг алтын [Даль 2009: 315].

2. *Хворь* и *поросенка* не красит [Записная книжка 1879, т. 48: 264] // *Болезнь* и *скотину* не красит [Даль 2009: 226].

У оба примјера алтернирају именице изражене одричним обликом генитива – *не было деньги* наспрам *не было гроша* у првом примјеру, односно одричним обликом акузатива – *не красит скотину* наспрам *не красит поросенка* у другом примјеру. По степену конкретности, односно општости ове лексеме представљају хиперониме и хипониме. У првом примјеру хипероним *деньги* (хипероним изражен именицом општијег значења) налази се наспрам хипонима *грош* (хипоним изражен именицом која означава појединачан случај онога што је означено хиперонимом). У другом примјеру имамо двојак алтернације. Прво алтернирају именице *хворь* и *болезнь* које су по значењу синонимне лексеме, а затим и именице *скотина* и *поросенок* представљене опозицијом хипероним – хипоним. Лексема *скотина* је хипероним којим се означава појам животиње уопште, а лексема *поросенок* хипоним којим се означава конкретан појам, у овом случају врста животиње.

4.2.4. Варијанте стилски обојених компонената

4.2.4.0. У посебну групу се могу издвојити варијанте стилски обојених компонената. Иначе, за стилски обојене компоненте (жаргонизме, неологизме, застарјеле ријечи, експресивне ријечи и сл.), Л. Згуста користи термин *конотативне компоненте лексичког значења* које се употребљавају у различитим функционалним стилевима језика [Zgusta 1991: 43–45].

4.2.4.1. Међу примјерима потврђене су пословице у којима варирају неутралне лексеме наспрам лексема које су карактеристичне за одређени стил (разговорни, књишки), или по својој природи звуче народскије.

1. *Терпенье* и труд все перетрут [Дырка: 365] // *Терпение* и труд взяли свое [Роман с контрабасом: 181] // *Терпение* и труд – все перетрут [Даль 2009: 275].

2. Большому кораблю – *плаванье* большое [Метафизика: 313] // Большому кораблю – большое *плаванье* [Ревизор: 86] // Большому кораблю большое и *плавание* [Даль 2009: 361].

3. Что за шум, а драки *нету* [Теперь-то ясно: 42] // Что за шум, а драки *нет* [Даль 2009: 156]?

4. Над другим посмеялся, *над собой* поплачешь [Календарь с пословицами на 1857 год 1956: 11] // Над другим посмеялся, *над собою* поплачешь [Даль 2009: 140].

5. Рад бы в рай, да грехи *не пускают* [Азбука 1957: 23] // Рад бы в рай, да грехи не пускают [Даль 2009: 557] // Рад бы в рай, да грехи *не пуцают* [Воскресение: 161].

6. Бог *шельму* метит [Бабье царство: 275] // Бог *плута* метит [Пугало: 10].

7. Видит *око*, да зуб неймет [Ярмарка: 369] // Видит *глаз*, да зуб неймет [Воевода: 33] // *Глаз* видит, да зуб неймет [Даль 2009: 556] // Видит *око*, да зуб неймет [Даль 2009: 556].

У прва два примјера варирају именице које су карактеристичне за различите стилове. Док су именице *терпение* и *плавание* карактеристичне за неутрални стил изражавања, њихови морфолошки дублети *терпенье* и *плаванье* се углавном јављају у разговорном и поетском стилу. У трећем примјеру варира глагол нулте коњугације *нет* и његов дублетни облик *нету*. Док лексема *нет* одговара савременим књижевним нормама руског језика и употребљава се у свим функционалним стиловима, лексема *нету* карактеристична је за разговорни народски језик. Лексема *нет* користи се и у писаној и у усменој форми, док је лексема *нету* карактеристична само за усмени неформални говор, или се употребом ове лексеме постиже ефекат народског језика у књижевним дјелима. У четвртном примјеру варирају дублетни облици повратне замјенице *себя* у инструменталу, при чему облик *собой* одговара нормама савременог руског језика, а облик са наставком *-ою* је карактеристичан за књишки и разговорни стил. У петом примјеру варирају глаголи *пускать* и *пуцать* изражени обликом трећег лица множине презента (*пускают / пуцают*), при чему је глагол *пуцать* застарјела лексема. У шестом примјеру варирају именице *плут* и *шельма*, при чему лексема *плут* одговара нормама савременог руског језика, док је лексема *шельма* карактеристика поетског стила. У последњем примјеру варирају лексеме *глаз* и *око*. За разлику од лексеме *глаз*, која одговара нормама савременог руског језика, лексема *око* (очи), која заправо представља црквенословенизам (о чему свједочи и пословица црквенословенског поријекла *Око за око, зуб за зуб*) је практично ишчезла из руског језика и карактеристична је за књишки и поетски стил.

4.2.5. Варијанте засноване на метонимијском односу

У нашој грађи потврђен је и примјер лексичке варијације засноване на метонимијском односу.

1. Бабий кадык не заткнешь *ничем* [Власть тьмы, или «Коготок увяз, всей птичке пропасть»: 67] // Бабий кадык не заткнешь *ни пирогом, ни рукавицей* [Даль 2009: 200].

Иако је познато да су много чешћи примјери, када се лексемом која означава дио именује цјелина, него када се лексемом која означава цјелину именује дио, у наведеном примјеру име једног појма преноси се на други, и то на основу логичке везе цјелина – дио. У наведеном примјеру лексема која означава цјелину – *ничем* замијењена је лексемама које означавају дио – *пирог* и *рукавица*.

4.2.6. Варијанте пословица образованих по истом синтаксичком моделу

4.2.6.0. Поједини аутори под лексичким подразумевају и варијације пословица образованих по истом синтаксичком моделу. Тако, нпр. Н. Ф. Алефиренко и Н. Н. Семенов

све варијанте пословица дијеле на текстуалне и семантичке. Под текстуалним варијацијама подразумевају лексичке, лексичко-структурне и лексичко-граматичке (лексические, лексико-структурные и лексико-грамматические разновидности) [Алефиренко, Семенов 2009: 286]. Као подврсту лексичких варијација наведени аутори управо издвајају пословице образоване по истом синтаксичком моделу и наводе следеће пословице: *Дело не медведь – в лес не уйдет*; *Дело не волк – в лес не убежит*; *Дело не коза – в лес не убежит*; *Дело не сокол – в лес не улетит*; *Дело не малина – не укаплет*; *Дела не голуби, не разлетятся* [Алефиренко, Семенов 2009: 287].

Овај тип варијација посвједочен је и у нашим ексцерпираним пословицама:

Жена не медведь, в лес не уйдет [Тихий Дон: 195] // Дело не медведь, в лес не уйдет [Дуэль: 368] // Дело не медведь, в лес не убежит [Очарованный странник: 486] // Дело не медведь, в лес не уйдет [Даль 2009: 274] // Дело не малина, в лето не опадет [Даль 2009: 274] // Дело не голуби, не разлетятся [Даль 2009: 274] // Работа не черт, в воду не уйдет [Даль 2009: 274] // Работа не волк, в лес не убежит [Даль 2009: 274].

Као што видимо, ријечи које варирају нису синонимне. Иако ове пословице предају исти смисао, с обзиром да се разликују и на структурном и на лексичком нивоу, а у појединим случајевима и на стилском плану, по нашем мишљењу, оне не представљају међусобне варијанте него синониме.

4.2.7. Лексичко-структурне варијанте

4.2.7.0. Као подгрупу лексичких варијаната извојићемо лексичко-структурне, под којима Алефиренко и Семенов подразумевају варијације у пословицама са израженом биномном структуром, чија се варијантност огледа у замјени другог дијела пословице, с тим што та промјена не утиче на промјену значења пословице уопште [Алефиренко, Семенов 2009: 288].

1. Дружба дружбой, а денежки врозь [Из воспоминаний идеалиста: 331] // Дружба дружбой, а денежки врозь [Даль 2009: 292] // Дружба дружбой, а денежкам счет [Даль 2009: 292] // Дружба дружбой, а в карман (а в горох) не лезь [Даль 2009: 292] // Дружба дружбой, а служба службой) [Даль 2009: 292].

2. По Сеньке шапка, по Еремке кафтан [За чем пойдешь, то и найдешь: 357] // По Сеньке – шапка, а по обстоятельствам дела выходит [Современная идилия: 91] // По Сеньке и шапка (по Ереме колпак) [Даль 2009: 141] // По Сеньке шапка, по-таковскому и колпак [Даль 2009: 363].

3. В поле две воли, а что же у меня резню такую затевать [Хаджи-Мурат: 113] // В поле – две воли: чья сильнее [Даль 2009: 153] // В поле две воли (старин., поле, поединок) [Даль 2009: 153] // В поле две воли – чья возьмет (чья сильнее или: чья правее, та и сильнее) [Даль 2009: 153] // В поле – две воли: кому бог поможет [Даль 2009: 154].

У свим наведеним пословицама мијења се само други дио пословице, док први дио остаје исти. При томе се не мијења ни значење пословице. У првом примјеру, без обзира на промјену другог дијела пословице, значење, да свој новац не треба дијелити са другим, остаје у свим варијантама. У другом пару све варијанте са основом *По Сеньке шапка* асоцирају на велику тешкоћу која се налази пред човјеком. У трећем пару израз *В поле две воли*, који води поријекло од древног обичаја решавања судских спорова двобојом је носилац значења да у

двобоју побјеђује бољи, и то значење остаје исто у свим варијантама, без обзира на промјену у њиховом другом дијелу.

4.3. СТРУКТУРНЕ ВАРИЈАЦИЈЕ РУСКИХ ПОСЛОВИЦА

4.3.0. Структурне варијације у ексцерпираним примјерима посматраћемо двојако. Прво као синтаксичке, у оквиру којих ћемо издвојити варијанте настале услед промјене устаљеног поретка компонената, и варијанте изазване употребом различитих везника и рјечци, што често доводи и до промјене значења саме пословице. Такође ћемо овдје напоменути да смо и раније, говорећи о морфолошким варијацијама, видјели да се и варијанте настале услед употребе различитог падежа синтаксички могу битно разликовати (види стр. 116).

С друге стране, у посебну групу ћемо издвојити варијанте настале услед деривације, тј. проширења пословице додатном компонентом / компоненатама и варијанте настале процесом редукције, тј. изостављања компоненте / компонената.

4.3.1. Варијанте настале услед промјене поретка ријечи

4.3.1.0. У оквиру ове групе разматраћемо пословице изражене проширеним и сложеним (зависним и независним реченицама), у којима долази до промјене поретка чланова који их чине.

4.3.1.1. Ни у руском, ни у српском језику не постоји општеприхваћено правило о начину распоређивања чланова реченице који је чине. Када је ријеч о неутралном реду ријечи, у реченичним конструкцијама оба језика субјекат се претежно налази испред предиката (мада главни чланови могу замијенити своја мјеста, тако да предикат буде испред субјекта), док се споредни чланови (као што су објекат, атрибут, различите прилошке одредбе) могу наћи у различитим позицијама, прије, послје или између главних реченичних чланова.

4.3.1.2. Сада ћемо прећи на анализу ексцерпираних пословица изражених проширеним реченицама.

1. *Куры денег* не клюют [Учитель словесности: 329] // *Денег куры* не клюют [Даль 2009: 58].

У наведеном примјеру садржани су субјекат *куры*, предикат у одричном облику *не клюют*, и објекат *денег*. У оба случаја субјекат се налази прије предиката, док је објекат у првом случају присутан у међупољу, између субјекта и предиката, а у другом случају он заузима позицију испред субјекта.

2. Простота човека *приводит к богу* [Календарь с пословицами на 1857 год 1956: 45] // Простота човека *к Богу приводит* [Даль 2009: 378].

Као и у претходном примјеру, и у наведеном пару, субјекат стоји испред предиката. Међутим, за разлику од претходног примјера, наведени пар пословица поред правог објекта *човека*, садржи и адвербатив *к Богу*. Варијација наведеног пара пословица управо је условљена положајем наведеног адвербатива, у једном случају он се налази у постпољу, тј. после предиката, а другом случају испред предиката.

3. *Знай сверчок свой шесток* [Азбука 1957: 22] // *Сверчок знай свой шесток* [Раз в год: 250] // *Сверчок, знай свой шесток* [В усадьбе: 339] *Знай, сверчок, свой шесток* [Даль 2009: 360].

У наведеном примјеру поред предиката израженог обликом императива *знай* и правог објекта израженог обликом акузатива *шесток*, који уз себе саджи и атрибут *свой*, имамо именицу *сверчок* употријебљену у морфолошком лику номинатива која представља конститутивни елемент вокативног израза (у руском језику то је обрашће) [О појму вокативности, вокативним изразима, њиховој структури и статусу у односу на структуру реченице детаљније види у: Пипер и др. 2005: 650–657]. Вокативни исказ у једном случају стоји после предиката, у другом прије предиката, на самом почетку реченице, а познато је да уколико је „вокативна група на почетку реченице, а поготову ако се она налази на почетку пасуса или читавог текста, она је знатно погоднија за изражавање апелативности (не искључујући и емоционални став), јер је природно да се прво скрене пажња адресата на информацију која следи, а затим да се изложи оно због чега се прибегло апелативности“ [Пипер 2005: 651].

4. И пчела *летит на красний цветок* [Азбука 1957: 22] // *На красний цветок* и пчела *летит* [Даль 2009: 111].

Наведени пар поред субјекта *пчела* и предиката *летит* садржи и адвербијал мјеста *на цветок*, који уз себе садржи и атрибут *красний*. Варијација наведеног пара пословица огледа се у положају адвербијала у реченици, у једном случају адвербијал се налази у препозицији испред главних чланова, у другом случају у постпозицији. Иако су обје ове позиције прихватљиве, стављањем адвербијала на почетку реченице појачана је експресивност саме пословице.

4.3.1.3. Слиједи примјери пословица изражених сложеним реченицама:

1. *Бойся жить, а не бойся умирать* [Календарь с пословицами на 1857 год 1956: 15] // *Бойся жить, а умирать не бойся* [Даль 2009: 172].

2. *Сей слезами, пожнешь радостью* [Календарь с пословицами на 1857 год 1956: 40] // *Сей слезами, радостью пожнешь* [Даль 2009: 77].

3. *Локоть близок, да не укусишь* [Азбука 1957: 29] // *Близок локоть, да не укусишь* [Счастье: 215] // *И близок локоть, да не укусишь* [Даль 2009: 562].

4. *Едешь на день, бери хлеба на неделю* [Азбука 1957: 29] // *Едешь на день, хлеба бери на неделю* [Даль 2009: 167].

5. *И собака не лает на того, чей хлеб ест* [Азбука 1957: 53] // *И собака на того не лает, чей хлеб ест* [Даль 2009: 92]

Очигледно је да прва четири примјера представљају напоредне реченице, а остала два зависне реченице. У прва два примјера пословице се састоје од двије напоредне бесубјекатске реченице, које у свом саставу садрже објекте изражене обликом инфинитива глагола *жить* и *умирать* (у првом примјеру), и објекте изражене именицама у инструменталу *слезами* и *радостью* (са морфолошким дублетом *радостью*) у другом примјеру. Варијација је у оба примјера остварена у другој реченици, јер се у једном случају објекти *умирать* (први примјер) и *радостью* / *радостью* (други примјер) налазе после предиката, а у другом случају испред предиката. И у трећем примјеру пословица је састављена од двије напоредне реченице, али за разлику од прва два примјера, варијација је

остварена у првој реченици распоредом главних чланова, тј. у једном случају субјекат *локотъ* се налази испред предиката *близок*, а другом случају извршена је њихова инверзија. У последње двије пословице варијација је остварена инверзијом предиката и објеката. У претпоследњем примјеру у једном случају прави објекат *хлеба* изражен партитивним генитивом налази се у постпозицији (бери хлеба), а у другом случају у препозицији (хлеба бери). У последњем примјеру варијација је остварена положајем предиката *лает* и индиректног објекта *на того*, у једном случају објекат се налази иза, а у другом случају испред предиката.

4.3.2. Варијанте настале услед употребе различитих рјечци и везника

4.3.2.0. У ексцерпираној грађи потврђене су и пословице које су варијантне због употребе различитих рјечци и везника. При томе њихово значење или остаје исто, или се мијења.

4.3.2.0.1. Примјери пословица у којима алтернирају различите рјечце:

1. За двумя зайцами погонишься – *ни* одного не поймаешь [Подросток: 281]. За двумя зайцами погонишься – *и* одного не поймаешь [Даль 2009: 401].

2. *Не* по старости мрут, *не* по молодости живут [Календарь с пословицами на 1857 год 1956: 63] // *Ни* по старости мрут, *ни* по молодости живут [Даль 2009: 202].

4.3.2.0.1.1. Будући да су у наведеним примјерима употребијене рјечце *не* и *ни*, који су основни показатељи негације, прије него што пређемо на анализу наведених примјера, осврнућемо се кратко на сам појам негације, и на значења на која наведене рјечце упућују. П. Пипер негацију дефинише као семантичку категорију која припада категорији модалности а која се исказује одричним реченицама, при чему се у простим одричним реченицама негација одликује јаком граматикализованашћу, а посебно употребом рјечци *не*, *ни* и *нити*, употребом везника, одричних замјеница, замјеничких придјева и прилога, као и неких предлога [Опширније о овоме види у: Пипер 2005: 963].

Када је ријеч о рјечцама, по мишљењу Пипера, одрична рјечца *не* заправо представља конститутивни елемент просте одричне реченице. Посебан значај представља лексема *ни* која може у одричној реченици ступати у својству рјечце или везника. Уколико је у питању рјечца њена основна функција у реченици је истицање ријечи или израза којима претходи, а поред тога ова рјечца има значење блиско значењу рјечце *чак*, којом она може бити или замијењена или се емфаза може појачати комбиновањем наведене двије рјечце (Пипер 2005: 973–974). Слично лексеми *ни* и лексема *и* се дефинише као саставни везник и као рјечца за појачавање. Уколико се лексема *и* употребљава као рјечца, њена основна функција је истицање ријечи пред којом стоји [О употреби лексеме *и* као везника види детаљније у: Јовановић 2005: 16–35].

Када је ријеч о анализи претходно наведених примјера, очигледна је замјена рјечци *ни* и *и* у првом примјеру, и *не* и *ни* у другом примјеру. Замјеном рјечци у првом примјеру значење пословице се није промијенило, јер се објема рјечцама истиче важност онога што за њима слиједи. Замјеном рјечце *не* рјечцом *ни* у другом примјеру пословица добија додатно значење, јер за разлику од рјечце *не* којом се само негира постојање онога о чему пословица говори, рјечца *ни* има експресивно значење и служи за појачавање саме негације.

4.3.2.0.2. Слиједи примјери пословица које су варијантне због употребе различитих везника.

1. Зазнался, *как* вошь в коросте [Календарь с пословицами на 1857 год 1956: 42] // Зазнался, *что* вошь в коросте [Даль 2009: 451].

2. Скоро сказка сказывается, *а* не скоро дело делается [Письма: Е. И. Попову 1–10 ноября 1889, т. 64: 328] // Скоро сказка сказывается, *да* не скоро дело делается [Даль 2009: 309] // Скоро сказка сказывается, *да* не скоро дело делается [Не так живи, как хочется: 408].

3. Муж *и* жена – одна сатана [Старый гений: 315] // Муж *да* жена – одна сатана [Даль 2009: 216].

4. Курочка по зернышку клюет, *да* сыта бывает [Доходное место: 97] // Курочка по зернышку клюет *и* сыта бывает [Даль 2009: 403].

5. Овсяная каша хвалилась, *что* с коровьим маслом родилась [Календарь с пословицами на 1857 год 1956: 50] // Овсяная каша хвалилась, *будто* с коровьим маслом родилась [Даль 2009: 454].

6. И месяц светит, *коль* солнца нет [Азбука 1957: 22] // И месяц светит, *когда* солнца нет [Даль 2009: 73].

7. Сам не выхвалишься, *как* люди не похвалят [Календарь с пословицами на 1857 год 1956: 58] // Сам не выхвалишься, *коли* люди не похвалят [Даль 2009: 455].

У свим наведеним пословицама израженим сложеним (зависним или независним реченицама) евидентна је замјена једног везника другим везником. У прва четири примјера замјена везника не мијења значење саме пословице. У првом примјеру и везник *как* и везник *что* указују на начински однос, у другом примјеру везници *а* и *да* указују на супротан однос. У трећем и четвртом примјеру постоји варијација везника *и* и *да*. Али, за разлику од трећег примјера, гдје везници *и* и *да* повезују истородне чланове у оквиру просте реченице, у четвртом примјеру ови везници повезују двије напоредне независне реченице. За разлику од претходних примјера, у последња три примјера замјеном везника мијења се и значење зависне реченице у оквиру сложене. Док је у петом примјеру зависна реченица са везником *что* односна објекатска, варијанта ове пословице са везником *будто* је поредбена. У последња два примјера зависне реченице са везницима *коль* / *коли* имају условно значење, док су њихове варијанте са везницима *когда* (шести примјер) и *как* (седми примјер) временске зависне реченице.

4.3.3. Варијанте настале услед процеса деривације и редукције

4.3.3.0. У групу структурних убрајају се и варијације настале услед процеса деривације (проширење компонентног састава) и редукције (изостављање / скраћивање компонентног састава). Овим процесима у руском језику посебно су се бавили А. М. Мелерович, В. М. Мокијенко (2008), И. Ј. Третјакова (2011), Н. Л. Шадрин (1991) (који користе термин расширение компонентного состава ФЕ). По мишљењу А. И. Молоткова, ријечи које служе за проширење појединих компонената фразеолошке јединице не могу бити чланови реченице, јер такве ријечи у састав реченице улазе индиректно, посредством фразеолошке јединице [Молотков 1977: 68]. Н. А. Крјукова сматра да проширење компонентног састава не доводи до стварања нове јединице, већ се само односи на оне јединице различите по стилистичкој употреби и емоционално-експресивној обојености [Крјукова 2007: 96]. По мишљењу Бондаренка, деривација која подразумева синтаксичко проширење јединице, заснована је на синтаксичкој валенцији компонената који ту јединицу чине [Бондаренко 1995: 139]. Услед деривације може, а и не мора доћи до семантичке и категоријалне измјене саме јединице.

4.3.3.1. Када је ријеч о процесима деривације и редукције, посматраћемо структуру пословица ексцерпираних из књижевно-умјетничких дјела у односу на структуру пословица ексцерпираних из зборника Даља.

4.3.3.1.0. Можемо издвојити следеће примјере деривације:

1. Ум хорошо, а два *гораздо* лучше [Письмо П. И. Бирюкову 8 (?) декабря 1886, т. 63: 419] // Ум хорошо, а два лучше [Не в свои сани не садись: 289] // Ум хорошо, а два лучше [Даль 2009: 118].

2. В *большой* семье не без урода [Воевода: 55] // В семье не без урода [Даль 2009: 446].

3. От *своей* судьбы не уйдешь [Бесприданница: 329] // От судьбы не уйдешь [Беда: 436] // От судьбы не уйдешь [Даль 2009: 38].

4. Хорошая слава лежит, а худая *по свету* бежит [Тихий Дон: 464] // Хорошая слава лежит, а худая бежит [Не в свои сани не садись: 285] // Хорошая слава лежит, а худая бежит [Даль 2009: 413].

У односу на пословицу ексцерпирану из зборника Даља, видимо да у оквиру првог примјера само прва пословица садржи деривацијско проширење – адвербијалну одредбу *гораздо*. С обзиром да ове одредбе нема ни у другој пословици ексцерпираној из дјела Не в свои сани не садись, мишљења смо да је ово проширење заправо резултат тежње аутора да наведеном одредбом истакне, односно појача оно што се том ријечју и именује. У другом и трећем примјеру проширење представљају атрибути *большой* и *своей* који ближе описују именице уз које стоје. У последњем примјеру, Шолохов у оквиру пословице укључује деривацијско проширење *по свету* – адвербијалну одредбу мјеста.

На основу свих наведених примјера можемо закључити да се деривација користи за детаљнији опис догађаја, за боље и дубље разумијевање онога шта аутор жели да каже, при чему и он сам изражава свој став према ономе што се догађа, описујући своје емоције.

4.3.3.1.1. Супротно процесу деривације стоји редуција (у руском језику постоје различити термини за овај појам – усечение, редуција, еллипсис, импликација) која подразумијева скраћивање компонентног састава. Редуција је заступљена у већини функционалних стилова; у разговорном језику, у публицистичким тектовима, а А. Г. Ломов запажа да је редуцији подложен и фразеолошки материјал у оквиру умјетничких текстова разних аутора [Ломов 1998: 314]. Најчешћи тип редуције је тзв. елипса [Мокиенко 1980: 102], која у оквиру паремиолошког материјала подразумијева изостављање појединих компонената, мада се могу изоставити и посебни фрагменти паремиолошких јединица. Редуција, како појединачних компонената, тако и већих фрагмената пословице, не доводи до промјене значења те јединице, јер пословица у цјелости или у скраћеном облику указује на исту типску ситуацију. Другим ријечима, пословице које се јављају у пуном саставу, с једне стране, и редуковане пословице, с друге стране, нису посебне јединице, већ варијанте једне исте пословице, за које А. В. Кунин користи термин *квантитативне варијације* (квантитативные варианты) [Кунин 1996: 253]. По мишљењу В. Л. Архангелског редуција не само да не омета процес комуникације већ и економише вријеме трајања самог говора [Архангельский 1968: 78]. Шански сматра да редуковане јединице постају стилски изражајније и погодније са становишта њихове употребе у говору [Шанский 1985: 113]. И Третјакова сматра да редуција говор чини експресивнијим, односно даје му додатну емоционално-експресивну нијансу, а редуковане јединице, по њеном мишљењу, представљају околионалне трансформације фразеолошких јединица [Третьякова 2011: 145].

4.3.3.1.1.0. Када је ријеч о нашој грађи, у највећем броју примјера уочљива је редуција појединачних компонената. При томе се могу изоставити како главни, тако и споредни чланови реченице:

1. Свинья борову, а боров всему городу [Записная книжка 29 июня 1877, т. 48: 183] // Свинья *скажет* борову, а боров всему городу [Даль 2009: 416].

2. Не дорог час временем, а дорог улучкой [Календарь с пословицами на 1857 год 1956: 10] // Не дорог час временем, а дорог *час* улучкой [Даль 2009: 304].

3. И знает сила правду, да не сказывает [Календарь с пословицами на 1857 год 1956: 30] // Знает сила правду, да не *всякому* сказывает [Даль 2009: 122].

4. Свет не клином сошелся [Пошехонская старина: 161] // *Белый* свет не клином стал (или: сошелся) [Даль 2009: 35] // *Перед нами* свет не клином сошелся [Даль 2009: 303].

5. Темна вода во облацех [Психопаты: 161] // Темна вода во облацех [Праздный разговор: 179] // Темна вода во облацех [Новь: 213] // Темна вода во облацех *воздушных* [Даль 2009: 582].

Упоређујући пословице ексцерпирание из књижевно-умјетничких дјела руских писаца са пословицама ексцерпираним из зборника Даља, видимо да је у првом примјеру изостављен предикат *скажет*, а у другом примјеру у оквиру независносложене реченице изостављен је субјекат *час*. У осталим примјерима изостављени су споредни чланови реченице: објекат *всякому* у трећем примјеру, у четвртом примјеру атрибут *белый* (у једном случају) и адвербијал мјеста *перед нами* (у другом случају), и атрибут *воздушных* у последњем примјеру.

4.3.3.1.1.1. Најчешћи тип редукције у ексцерпираној грађи представља изостављање везника. Овдје ћемо навести само неке од примјера (оваквих примјера у нашој картотеци има знатно већи број).

1. Кабы ему песий хвост, сам бы себе бока настегал [Записная книжка 1879, т. 48: 275] // Кабы ему песий хвост, *так* сам бы себе бока настегал [Даль 2009: 91].

2. Вот тебе, бабушка, Юрьев день [Горячее сердце: 107] // Вот тебе, бабушка, Юрьев день [Даль 2009: 52] // Вот тебе, бабушка, *и* Юрьев день [Несчастливая: 101].

3. Бедность учит, счастье портит [Азбука 1957: 29] // Бедность учит, *а* счастье портит [Даль 2009: 69].

4. Порог поскребла, пирог испекла [Азбука 1957: 39] // Порог поскребла *да* пирог испекла [Даль 2009: 339].

5. Красна баба повоем, корова удоем [Записная книжка 1879, т. 48: 263] // Красна баба повоем, *а* корова удоем [Даль 2009: 427].

4.3.3.1.1.2. У нашој грађи потврђени су и примјери у оквиру којих се редукују завршни дјелови пословица. У таквим примјерима умјесто редукованог дијела, претежно се ставља неколико тачака, што свједочи о недоречености и интонационој недовршености:

1. Это чепуха; но не разуверяйте старика. *Чем бы дитя ни тешилось...* вы знаете [Отцы и дети: 183] // Чем бы дитя ни тешилось, только бы не плакало [Письмо Ф. А. Абрамову 1 июля 1909, т. 80: 3] // Чем бы дитя ни тешилось, лишь бы не плакало [Даль 2009: 553].

2. – Ребя, надясь слышал брехню, будто высочайшая смотра нам будет. – *Коту делать нечего, так он...* [Тихий Дон: 138] // Коту делать нечего, так он яйца (муди) лижет [Мокиенко 2010: 444].

3. Прощаясь с Гаранжой, Григорий спросил: – Увидимся ли? – *Гора с горой не сходиться...* [Тихий Дон: 191] // Гора с горой не сходится, а человек с человеком сходится [Доходное место: 96] // Гора с горой не сходится, а человек с человеком сходится [Даль 2009: 51].

4. Впрочем, как вам угодно, и, знаете, есть пословица: *в чужой монастырь...* [Идиот: 20] // В чужой монастырь с своим уставом не ходят [Пошехонская старина: 104] // В чужой монастырь со своим уставом не ходят (не ходи) [Даль 2009: 406].

5. Одинцова очень мила – бесспорно, но она так холодно и строго себя держит, что... *В тихом омуте...* ты знаешь [Отцы и дети: 71] // В тихом омуте (болоте) черти водятся [Даль 2009: 386].

6. А ты думаешь, это нас минует? – усмехнулся Фомин. – Когда-нибудь придется помирать. *Повадился кувшин по воду ходить...* Знаешь? [Тихий Дон: 777] // Повадился кувшин по воду ходить, там ему и голову сломить [Даль 2009: 132] // Повадился кувшин по воду, сломать ему голову [Даль 2009: 410].

У наведеним примјерима пословице имају форму недовршених исказа који скрећу пажњу и потребу читаоца да они сами одгонетну наставак. Насупрот пословицама са редукованим завршним дијелом, стоје пословице у пуном облику ексцерпирание из зборника Даља (у другом пару примјера, умјесто речника Даља, стоји речник Мокијенка), а у неким примјерима, поред пословица из зборника Даља стоје пословице ексцерпирание и из других књижевних дјела.

4.3.3.1.1.3. Ексцерпирани примјери показују да се и у дијалозима такође изоставља неки дио пословице, при чему пословицу треба да доврши адресат или учесник дијалога:

1. *1-й мужик.* Кабы в действие произвести такое дело, двистительно озолотить можно.

2-й мужик. Да уж что говорить!

Таня. Верно не обещаю; как это говорится, *попытка – не шутка*, а...

1-й мужик. *А спрос – не беда.* Это двистительно [Плоды просвещения: 131] // Попытка не пытка (или: не шутка), а спрос не беда [Даль 2009: 144].

2. *Дудукин.* О нет, какая ревность! Вот это идея, идея! Мерси, мое сокровище! Как это: *женский ум... женский ум?..*

Миловзоров. *Женский ум лучше всяких дум* [Без вины виноватые: 675] // Женский ум лучше всяких дум [Даль 2009: 235].

4.3.3.1.1.3. Штавише, велики број примјера из наше грађе потврђује чињеницу да у руском језику постоји велики број пословица које се чешће употребљавају у непотпуном облику, него у цјелости. Такве пословице су се толико усталиле у језику да многи и не знају читав текст пословице. Овдје наводимо неке од тих примјера:

1. Смелым бог владеет [Календарь с пословицами на 1857 год 1956: 46] // Смелым бог владеет, пьяным черт качает [Даль 2009: 164].

2. Старость – не радость [Власть тьмы, или «Коготок увяз, всей птичке пропасть»: 43] // Старость не радость, горб не корысть [Даль 2009: 205].

3. Утро вечера мудренее [Таланты и поклонники: 594] // Утро вечера мудренее [Два приятеля: 368] // Утро вечера мудренее [Капитанская дочка: 1111] // Утро вечера мудренее – трава соломы зеленее [Даль 2009: 114] // Утро вечера мудренее, жена мужа удалее [Даль 2009: 214].

4. Слухом земля полнится [Последняя жертва: 108] // Слухом земля полнится, а причудами свет [Даль 2009: 412].

5. За битого двух небитых дают [Тихий Дон: 515] // За одного битого двух небитых дают (да и то не берут) [Даль 2009: 230].

6. Не нашим умом, а божьим судом [Где любовь, там и бог: 263] // Не нашим умом, а Божьим судом [Даль 2009: 233] // Все в мире творится не нашим умом, а Божьим судом [Даль 2009: 233].

7. Пар костей не ломит [Фрегат «Паллада»: 102] // Пар костей не ломит, вон души не гонит [Даль 2009: 335].

На основу свих наведених примјера можемо закључити да редукција прије свега повећава емоционалну обојеност ауторског говора и има функцију да заинтересује читаоца, подстичући га да размисли које и какве мисли или информације аутор жели да пренесе.

4.4. ВАРИЈАЦИЈЕ У РУСКИМ ПОСЛОВИЦАМА ИСТОГ ТЕМАТСКОГ САДРЖАЈА

4.4.0. У ексцерпираној грађи налазимо и већи број пословица истог тематског садржаја, али различитог лексичког састава. При томе такве пословице могу бити изграђене по истом, приближно истом или потпуно различитом синтаксичком моделу.

4.4.0.1. Примјери пословица изграђених по истом синтаксичком моделу:

1. Скоморох попу не товариц [Лес: 384] // Пеший конному не товариц [Униженные и оскорбленные: 211] // Скоморох попу не товариц [Даль 2009: 498] // Гусь свинье не товариц [Даль 2009: 498] // Волк коню не товариц [Даль 2009: 498] // Пеший конному не товариц [Даль 2009: 498].

2. Сверчок, знай свой шесток [Раз в год: 250] // Знай, сверчок, свой шесток [Даль 2009: 360] // Знает (Знай) свинья свое порося [Даль 2009: 360] // Знай, кошка, свое лукошко [Даль 2009: 360] // Знай, кошурка, свою печурку [Даль 2009: 360] // Знай, телок, свой хлевок [Даль 2009: 360].

Очигледно је да наведена два примјера чине пословице изграђене по истом синтаксичком моделу. У првом примјеру све пословице заправо представљају алузије на међуљудске односе, о чему пише и Мокијенко: „у разных по своему характеру, интересам, образу жизни, роду занятий, общественному положению людей не может быть ничего общего“ [Мокиенко 2002: 77]. Свака од пословица изграђена је по моделу проширене реченице, коју чини субјекат, предикат и објекат. Основица свих варијанти је лексема *товариц* која врши функцију именског предиката, а варирају субјекти *скоморох*, *пеший*, *гусь*, *волк*, и објекти изражени обликом датива *попу*, *конному*, *свинье*. У другом примјеру, у пословицама које говоре да свако треба да зна своје мјесто и да се не мијеша у туђ посао,

заједничка секвенца је глагол *знать* употријебљен у облику императива, а поред разлике у поретку компонената, варирају конститутивни елементи вокативног израза, исказани морфолошким ликом номинатива именица *сверчок, свинья, кошка, кошурка, телок*, и прави објекти изражени акузативом именица *шесток, поросля, лукошко, печурку, хлевок*.

4.4.0.2. У следећим пословицама у оквиру синтаксичког модела очигледне су мање дистинкције:

1. Всякая старина свою плешь хвалит [Записная книжка 1879, т. 48: 275] // Всякая лисица свой хвост хвалит [Даль 2009: 454] // Всякая старина свою плешь хвалит [Даль 2009: 454] // Всякий купец свой товар хвалит [Даль 2009: 457] // Всякий цыган свою кобылу хвалит [Даль 2009: 457] // Всякая харя (Хавронья) сама себя хвалит [Даль 2009: 457] // Всяк сам себя хвалит [Даль 2009: 454].

2. Не стоит игра свеч [Дуэль: 434] // Эта овчинка стоила выделки [Анна Каренина: 186] // Этот конь корму не стоит [Даль 2009: 255] // Эта игра не стоит свеч [Даль 2009: 255] // Эта овчинка выделки (вычинки) не стоит [Даль 2009: 80] // Эта шуба вычинки (платы, заплатки) не стоит [Даль 2009: 80] // Лапти подковырки не стоят [Даль 2009: 80] // Шуба прошвы не стоит [Даль 2009: 255] // Сапог подметки не стоит [Даль 2009: 255].

Глобална структура пословица у оквиру првог примјера, које говоре да се сваком своје чини најљепше, задржава исти модел, тј. свака од варијаната пословица изражена је простом реченицом која је проширена објектима и атрибутима. Основицу овог скупа пословица чини предикат *хвалит* и замјеница *всякий / всякая* која наглашава општост израза. Алтернације се огледају у употреби различитих лексема које врше функцију субјеката и објеката, а поред тога, у оквиру субјекатске синтагме забиљежена је и перифрастичка алтернација *всякий / всякая* према *всяк* у последњем примјеру ексерпираном из зборника Даља, при чему је *всякий / всякая* атрибут према субјекту *всяк*. Пословице које говоре о безвриједности ствари у другој групи примјера изражене су проширеним реницама, у оквиру којих алтернирају различите лексеме у функцији субјекта и објекта. У оквиру ове групе примјера такође можемо запазити да је за разлику од свих варијаната одричног карактера, само варијанта коју је употријебио Толстој у роману Ана Карењина (Ета овчинка стоила выделки) потврдног карактера. Поред тога, у појединим варијантама у функцији атрибута садржан је дистинктивни елемент, изражен показном замјеницом *эта / этот*.

4.4.0.3. А сада наводимо пословице истог тематског садржаја које су изграђене по различитом синтаксичком моделу:

1. Больному все горько [Власть тьмы, или «Коготок увяз, всей птичке пропасть»: 44] // Больному все горько [Даль 2009: 227] // Больному и мед горько [Даль 2009: 227] // Больному и золотая кровать не поможет [Даль 2009: 227] // Больному и мед не вкусен, а здоровый и камень ест [Даль 2009: 227].

2. Мертвых с погоста не носят [Темные аллеи: 663] // Мертвые с погоста не возвращаются [Остров Сахалин: 380] // Мертвого от гроба не несут [Даль 2009: 409] // Мертвых с кладбища (от могилы) не возят [Даль 2009: 581] // Мертвый с погоста не ворочается [Даль 2009: 581].

Изрека *Больному все горько* која је „замишљена као шаљива опаска при нуђењу на јело“ [Јовановић 2006: 220] и њене варијанте ексерпирание из зборника Даља се структурно и синтаксички знатно разликују. За разлику од пословице ексерпирание из дјела *Власть тьмы, или «Коготок увяз, всей птичке пропасть* и прве двије верзије ексерпирание из

зборника Даља, које су изражене проширеним реченицама са предикатом у облику предикатива *горько* и субјекта *все* наспрам *мед*, остале верзије ексцерпирание из зборника Даља се структурно битно разликују. Док је у варијанти (Больному и золотая кровать не поможет) поред алтернација субјекта (*кровать* наспрам *все и мед*) и предиката (одрични свршени презент *не поможет* наспрам предикатива *горько*) присутан и деривацијски додатак *золотая*, који врши функцију атрибута, последња варијанта изражена је сложеном напоредном реченицом, при чему се друга реченица (*здоровый и камень ест*) може сматрати деривацијским проширењем. Заједнички елемент свим варијантама је семантички субјекат *больному* изражен обликом датива. У другом пару примјера алтернирају предикати *не носят / не возвращаются / не несут / не возят / не ворочается* и адвербијали мјеста изражени лексемама тематски сродне лексичко-семантичке групе *с погоста / от гроба / с кладбища / от могилы*. Иако припадају истом тематском кругу, и међу овим лексемама постоје разлике у значењу. Тако, нпр. према речнику Станковића погост је сеоско гробље, кладбище има неутрално значење – гробље уопште, могила – гроб, док је значење лексеме гроб – мртвачки сандук [Станковић 1998]. Главна разлика у оквиру друге групе примјера огледа се у синтаксичком моделу изражавања. Док су пословице Мертвых с погоста не носят; Мертвого от гроба не несут; Мертвых с кладбища (от могилы) не возят изражене неодређеноличним реченицама, пословице Мертвые с погоста не возвращаются и Мертвый с погоста не ворочается имају форму личне реченице. То је условило да поименичени придјев *мертвый* у личним реченицама врши функцију субјекта, а у неодређеноличним функцију правог објекта.

4.5. КОМБИНОВАНЕ ВАРИЈАЦИЈЕ РУСКИХ ПОСЛОВИЦА

4.5.0. Једна оригинална пословица у различитим књижевно-умјетничким дјелима може бити трансформисана на различите начине. То показују и наши примјери, при чему смо оригиналном пословицом сматрали ону која је забиљежена у зборнику пословица В. И. Даља.

1. Своя рубашка к телу ближе [Даль 2009: 356].

а) Не мое, так мне и объяснять нечего. Он обижен, он тебе и расскажет. Поговорите, так, Бог даст, и сладите. Коли умна, так догадаешься, не дашь себя разорить; а заупрямишься, так не взыщи, *своя рубашка к телу ближе* [Волки и овцы: 474].

б) Разве я не понимаю, что им, бедненьким, несладко, в казарме запершись, сидеть, да ничего не поделаешь. *Своя рубашка к телу ближе* [Пошехонская старина: 111].

в) Все вновь прибывающие партии сортируются в Александровске и местные чиновники, по пословице "*своя рубашка ближе к телу*", задерживают большинство женщин для своего округа [Остров Сахалин: 161].

г) Ежели спросят, ну, тогда... врать не станешь... *Своя рубашка ближе к телу*... Вот так вы понастроите разных пакостей, а потом за вас отдувайся [Водевиль: 242].

д) Просил раненый Степан: «Братцы! Не дайте пропасть! Братцы! Что ж вы меня бросаете?...» Но брызнула тут по проволоке пулеметная струя, и уползли казаки. «Станишники! Братцы!» – кричал вслед Степан, да где уж там – *своя рубашка, а не чужая к телу липнет* [Тихий Дон: 224–225].

Док су пословице из прва два примјера идентичне оригиналној пословици (није извршена трансформација), у следећа два примјера варијација је заснована на синтаксичкој инверзији. Посебно је карактеристичан последњи примјер који представља ауторску трансформацију, засновану на процесу деривације (додата је синтагма *а не чужая*). Осим

деривације присутна је и лексичка варијација, приликом које аутор, умјесто компаратива прилога *близко* (ближе), употребљава глагол *липнуть* у облику презента (липнет).

2. Не шути огнем, обожжешься [Даль 2009: 394].

а) Не играй с огнем – обожжешься [Идиллия: 424]

б) – Ведь я знаю, с кем дело имею. Но все-таки *с огнем шутить не следует* [Дым: 318].

Док је код Толстоја извршена лексичка варијација у виду замјене компонената – императив глагола *шутить* замијењен је императивом глагола *играть*, код Тургенева имамо ауторску трансформацију, приликом које је изостављен последњи дио пословице (обожжешься), а императив *не шути* замијењен је презентом глагола *следовать*, који као допуну садржи инфинитив *шутить*. За разлику од оригиналне пословице, у којој је обликом императива изражена заповијест, обликом *не следует шутить* само се именује ситуација, док се обавеза ником не приписује.

3. С одного волка двух шкур не дерут [Даль 2009: 356].

а) С татарина поганого кто же станет спрашивать, Григорий Васильевич, хотя бы и в небесах, за то, что он не христианином родился, и кто же станет его за это наказывать, рассуждая, что *с одного вола двух шкур не дерут* [Братья Карамазовы: 147].

б) Ваши управляющие-поляки, эти подлые шпионы, все эти Казимиры да Каэтаны рыщут от утра до ночи по десяткам тысяч десятин и в угоду вам *стараятся содрать с одного вола три шкуры* [Княгиня: 241].

Док је у првом случају код Достојевског извршена лексичка варијација – умјесто зоонима *волк* употријебљен је зооним *вол*, у другом случају поред вишечлане замјене компонената: зооним *волк* замијењен је зоонимом *вол*, прости глаголски облик *дерут* замијењен је сложеним обликом *стараятся содрать*, умјесто синтагме *двух шкур* употријебљена је синтагма *три шкуры*, Чехов ствара неологизам одричног карактера заснован на структури опште језичке пословице, при чему тај неологизам писац везује за одређену говорну ситуацију.

4. Легко чужими руками жар загребать [Даль 2009: 357] // Хорошо чужими руками жар грести (загребать) [Даль 2009: 387].

а) Смотрите, станичники! Деревянное ярмо с вас хотят скинуть, а уж ежели наденут, так наденут стальное! Из двух бед надо выбирать беду, какая поменьше. Не так ли? Вот и рассудите сами: при царе в зубы вас били, *вашими руками на войне жар загребали*. Загребают и при Керенском, но в зубы не бьют [Тихий Дон: 378].

б) А кадровые офицеры – все негодяи, ей-богу! Вы ведь из казаков? Да? Вот *вашими руками они и хотят каштанчики из огня таскать*. А сами по интендантствам лавровый лист да крупу отвешивают [Тихий Дон: 426]!

Пословица ексцерпирана из зборника Даља *Легко (хорошо) чужими руками жар загребать* негативне обојености у значењу „пользоваться в корыстных целях результатами чужого труда“ [Федоров 2008: 236] у свом саставу има фразеологизам негативне конотације *чужими руками* који према фразеолошком речнику Фјодорова има значење: „Не своими

силами, используя других (делать что-либо)" [Федоров 2008: 582]. У првом примјеру Шолохова забиљежена је ауторска трансформација која има слично значење оригиналној пословици, али за разлику од оригиналне пословице уопштеног значења (синтагмом чужими рукама указује се на уопштено лице, тј. руке могу бити било чије), овом трансформацијом, у којој аутор умјесто лексеме *чужими* употребљава лексему *вашими* указује се на конкретно лице (тј. на руке одређеног лица, лица које је познато на основу ширег контекста). И други примјер Шолохова представља ауторску трансформацију засновану на линеарној контаминацији, која у свом саставу садржи два фразеологизма *чужими рукама* и *каштану из огња таскати* са значењем „выполнять очень трудную или опасную работу, результатами которой пользуется другой“ [Федоров 2008: 679], мада и у овом примјеру, као и у првом, употребом лексеме *вашими* умјесто *чужими* аутор конкретизује радњу.

Трансформације *своя рубашка, а не чужая к телу липнет, с огнем шутить не следует, стараются содрать с одного вола три шкуры, вашими руками на войне жар загребали, вашими руками они и хотят каштанчики из огня таскати* су индивидуалне у ужем смислу те ријечи, јер су то трансформације настале од стране самог аутора, или су то структурне и садржајне трансформације фразеолошких јединица које се не користе изван контекста дјела одређеног писца. За наведене слободне трансформације, настале у одређеној ситуацији, тј. оцаинално, које су супростављене општенонародним, Жуков користи термин „индивидуально-авторские“ [Жуков 2000: 15].

4.6. ВАРИЈАЦИЈЕ У СРПСКИМ ПОСЛОВИЦАМА

4.6.0. Варијацијама у српском језику (у којем је, за разлику од руског језика, овој категорији посвећено знатно мање пажње) посебно се бавила Јелена Јовановић у књизи Књига српских народних пословица I [Јовановић 2006], у оквиру које ауторка разматра пословичке варијанте ексцерпирание из зборника В. С. Караџића, при чему најприје разграничава субваријацију од међуваријације. У оквиру поглавља *Пословичка субваријација* и субваријанте ауторка посебно разматра привидне варијанте (с. 97–99), бави се варијацијом пословица изазваном смјеном граматичких форми ријечи (с. 99–102), варијацијом оствареном граматичким средствима (с. 103–106), варијацијом у области реченичних значења (с. 106–108), варијацијом услед смјене лица (с. 108–110) и варијацијом линеарне структуре пословица (с. 111–114). У поглављу *Лексичке и структурне алтернације код пословица*, Јовановић посебно разматра процесе деривације и алтернације у пословицама (с. 122–132), просте лексичке алтернације (с. 132–145), комбиноване лексичке алтернације (с. 145–161), сложене алтернације и трансформације (с. 161–180). У поглављу *Алтернације модела и принципи творбе народних пословичких форми*, ауторка анализира деривацијске скупове изрека са заједничким лексичким језгром (с. 187–207) и скупове изрека са комбинованом деривацијом, при чему те скупове разврстава у двије групе, оне са јединственим струкурним моделом (с. 207–211) и друге са алтернацијом модела (с. 211–225). Осим наведеног, у истој књизи ауторка се бави и тематиком пословица, и у оквиру поглавља *Тематске алтернације пословица и генеза форми* разматра тематске алтернације у оквиру истога (с. 229–245) или варијабилног синтаксичког типа конструкције (с. 245–261). У последњем поглављу *О смисаоној варијацији и етичким порукама српских народних пословица*, Јовановић разматра варијације условљене општим психолошким мотивима и посебним мотивима (с. 262–283).

Осим Јелене Јовановић, и Наташа Вуловић у својој студији *Српска фразеологија и религија: лингвокултуролошка истраживања* (2015) бави се варијантношћу фразеологизама, која се поред процеса репродуковања и релативне стабилности структуре убраја у категоријалне особине фразеологизама. Вуловић истиче да постојање варијантних облика не подразумијева увијек и промјену значења фразеолошке јединице, и закључује да је варирању најподложнији план израза, а семантички план, односно глобално фразеолошко значење се чува. Полазећи за теоријом Мокијенка да се варијантност фразеологизма

испољава на фонетском, творбеном, парадигматском, лексичком, структурно-синтаксичком и семантичком језичком нивоу, Вуловић истиче да формално варирање компонената на фонолошком или морфолошком нивоу не нарушава цјеловитост фразеологизма, односно не утиче на промјену његове семантике [Вуловић 2015: 85–86]. Бавећи се анализом фразеолошких јединица с религијским компонентама, у поменутом раду ауторка наводи примјере:

1) морфолошког варирања у падежу, у предлогу уз неизмијењени падежни облик, у граматичком броју, у глаголској категорији времена, у глаголском виду или префигираности глагола; 2) структурног варирања на нивоу придјева и његовог деривата – деминутива или хипокористика; 3) Лексичког варирања које подразумеијева замјену неке од компонената замјеном која јесте или није прави синоним лексичке компоненте, а такође у оквиру ове групе наводи и примјере када компонента–замјена, иако не представља синоним лексичке компоненте, потиче из тематски сродне лексичко-семантичке групе: 4) структурно-семантичког варирања који заправо представља врсту структурног инваријанта за фразеолошки семантички низ [Опширније види: Вуловић 2015: 85–110].

4.6.0.1. У наставку рада бавићемо се варијацијом пословица у српском језику, које ћемо, као што је то случај био са пословицама руског језика, посматрати на формалном, лексичком, и структурном језичком нивоу. При томе ћемо пословице, које су резултат превода руских књижевно-умјетничких дјела, поредити са пословицама ексцерпираним из зборника В. С. Карацића и паремиолошког речника Ј. Ж. Гиљотен, а у неким случајевима ћемо се послужити и подацима из појединих српских речника.

4.6.1. ФОРМАЛНЕ ВАРИЈАЦИЈЕ СРПСКИХ ПОСЛОВИЦА

4.6.1.0. Формалне варијације у пословицама односе се на оне пословице које су сличне по лексичком саставу, док се на граматичком плану могу више или мање разликовати. И у српском језику, као што је то био случај са руским пословицама, формалне варијације ћемо разматрати на фонетском, ортографском и морфолошком језичком нивоу.

4.6.1.1. Фонетске варијанте

4.6.1.1.0. Као што смо већ рекли, фонетске варијације настају у случајевима када се једна лексема замијени другом која има другачију фонетску, звучну основу. Слично као у пословицама у руском језику, и у преводима ексцерпираних примјера на српски језик, забиљежен је мали број ових варијација.

1. Прислуга тоже с бору да с сосенки [Пошехонская старина: 17].

Послуга је такође *с брда с дола* [Пошехонска старина: 20] // *Збрда–здола* [Станковић 1998: 53] // *Збрда–здола* [Речник МС 2011: 410].

2. Без снасти и вша не убъешь [Война и мир: 258].

Без *алата* нема заната [Рат и мир: 103] // Без *халата* нема заната [Карацић 1987: 51].

Овдје треба истаћи да смо ради анализе ове врсте варијације у оквиру првог пара примјера навели фразеологизам за који нисмо нашли кореспондент у зборнику Карацића, па смо се послужили подацима из речника Станковића и МС. Прилог збрда-здола који има значење ”са разних страна, одаскуда, без икаква реда, без везе” [МС 2011: 410] пише се с цртицом, а поред тога, како у овом прилогу долази до једначења сугласника по звучности, немогуће је писање сугласника *с* испред звучних сугласника *б* и *д*. На тај начин, облик *с брда с дола* сматра се погрешним и вјероватно је резултат лошег владања фонетиком српског језика од стране преводиоца. У другом пару примјера варирају лексеме *алат* и *халат*, при чему је лексема са сугласником *х* резултат тога што је Вук, с обзиром да је глас *х* већ

постојао у Дубровнику, у појединим говорима Црне Горе и код муслимана, овај глас почео да пише у издању српских народних пословица свуда где је му је, како он каже „право мјесто (по етимологији), па читатељи нека га изговарају како је коме обичније и повољније“ [Карацић 1987: 25]. Иначе је овај сугласник у различитим говорима имао неједнаку судбину, он се или чувао, или замјењивао другим гласовима (најчешће са к и г), или се губио у зависности од сусједних гласова и од тога да ли се налазио на почетку, у средини или на крају ријечи [О овоме детаљније види у: Карацић 1987; Белић 1999; Симић 2002; Бошковић 1978; Стојановић 2010].

4.6.1.2. Ортографске варијанте

4.6.1.2.0. Ортографске варијанте које се односе на састављено / растављено писање ријечи у преводима на српски језик потврђене су само у једном примјеру.

Снаружи хорошо, в середке плохо [Тихий Дон: 660].

Споља гладац, а унутра јадац [Тихи Дон: 167] // *С поља* гладац а изнутра јадац [Карацић 1987: 262].

Док је у преводу на српски језик прилог *споља* написан састављено, у зборнику Карацића исти прилог је написан растављено. Иначе, овај прилог се једино може писати састављено, о чему свједочи и пословица код Ј. Гиљотен *Споља калај, а унутра белај* [Гиљотен 1987: 112]; подаци из Речника МС *Споља гладац а изнутра јадац* [РМС 2011: 186]. Разлог растављеног писања овог прилога у зборнику Карацића може бити у томе што је он сам направио грешку у рукопису, јер у истом зборнику налазимо још једну пословицу, у којој је прилог *споља* написан растављено *С поља* лијеп а изнутра слијеп [Карацић 1987: 262].

4.6.1.3. Морфолошке варијанте

4.6.1.3.0. Када је ријеч о морфолошким варијантама, у оквиру којих као основни типови спадају парадигматски и творбени, ми ћемо се сложити са мишљењем Наташе Вуловић, која сматра да су наведена два типа која у словенским језицима увијек иду заједно, узајамно повезана. Другим ријечима, Вуловић истиче да се парадигматски односи могу изражавати и творбеним средствима [Вуловић 2015: 86].

4.6.1.3.1. Слиједе примјери морфолошких варијација:

1. По делам вору и мука [Записки охотника: 73].

Како *си дробило* онако и *кусај* [Ловчеви записи: 103] // Како *удробиш* онако *ћеш* и *кусати* [Карацић 1987: 138].

2. Что и видела, не видала, что и слышала, не слыхала [Власть тьмы, или «Коготок увяз, всей птичке пропасть»: 28].

Што *видела*, не *видела*, што *чула* не *чула* [Царство мрака или «Од сламке кућа изгори»: 41] // Што *видиш*, не *виђео*; што *чујеш*, не *чуо* [Карацић 1987: 309].

3. Сытый голодного не разумеет [Тихий Дон: 103].

Сит *гладном* не верује [Тихи Дон: 221] // *Sit gladnom* не верује [Poniženi i uvređeni: 334] // Сит *гладну* не вјерује [Карацић 1987: 258].

4. Одна нога здесь, другая там [Первый винокур, или Как чертенок краюшку заслужил: 16].

Ја оком, *ти* скоком [Први ракиција или Како је ђаволче комад хлеба заслужио: 22] // Ја оком, а *он* скоком [Караџић 1987: 348].

5. Ворон ворону глаза не выкљоует [Записки из мертвого дома: 417].

Vrana vrani *oči* ne vadi [Zapisi iz mrtvog doma: 223] // Врана врани *очију* не вади [Караџић 1987: 71].

У првом пару примјера који чине пословице изражене сложеном реченицом, у чији састав улазе начинска и управна клауза, варирају предикати изражени различитим временским облицима. Док у начинској реченици варирају предикати изражени обликом перфекта *си дроблио* наспрам облика свршеног презента *удробши*, у управној клаузи глагол *кусати* преводилац употребљава у облику императива *кусај*, а код Караџића предикат има облик футура првог *ћеш кусати*. У другом пару примјера имамо двојачке варијације условљене употребом глагола у различитом времену и различитом граматичком роду. Најприје варирају глаголи изражени облицима крњег перфекта *видела*, *чула*, наспрам глагола употријебљених у презенту *видиш*, *чујеш*. Такође, у оквиру истог пара примјера варирају глаголи употријебљени у облицима крњег перфекта са разликом у граматичком роду, тј. облици женског *не видела*, *не чула* наспрам облика мушког рода *не виђео*, *не чуо*. У трећем пару примјера налазе се пословице исказане простопроширеним потврђним реченицама са предикатом у трећем лицу једине презенте. Варијантност у оквиру овог пара огледа се у употреби вида придјева којим је изражен објекат. Док је облик *гладном* датив придјева одређеног вида, облик *гладну* је такође датив придјева, али неодређеног вида. У четвртном пару примјера стоје пословице изражене сложеном реченицом састављеном од двије напоредне реченице супротног односа. У оквиру овог пара варијација је настала услед смјене лица. У другој напоредној реченици алтернирају личне замјенице, тј. замјеница другог лица *ти* стоји наспрам замјенице трећег лица *он*. У последњем пару налазе се пословице изражене простопроширеном реченицом, а варијантност се огледа у употреби различитог падежа. Лексема *очи* која врши функцију директног објекта, у једном случају стоји у акузативу множине, док је код Караџића употријебљен облик словенског генитива *очију*.

4.6.2. ЛЕКСИЧКЕ ВАРИЈАЦИЈЕ СРПСКИХ ПОСЛОВИЦА

4.6.2.0. Већ смо раније говорили да је граница између пословичких синонима и варијаната још увијек неодређена и да постоје различита мишљења шта треба сматрати варијантом фразеолошке јединице, а шта њеним синонимом. Наводећи мишљење Федорова да замјена лексема увек мијења изглед, особину сликовите представе фразеолошке јединице, њену процјењивачку и стилистичку боју, Наташа Вуловић се не слаже са таквим мишљењем, а као доказ за то наводи синонимне лексичке варијанте сиромашан као црквени миш – убог као црквени миш, у оквиру којих је видљива и стабилност сликовите представе, мада се у оквиру ових лексичких варијаната може разматрати само стилистичка нијанса [Вуловић 2015: 88].

4.6.2.1. За разлику од руских пословица, у оквиру којих су забиљежене лексичке варијације када је једна ријеч замијењена другом синонимном ријечју с једне стране, или несинонимном ријечју с друге стране, међу ексцерпираним примјерима у српском језику потврђени су само примјери у којима се једна лексема замјењује другом, а да при томе такве лексеме немају блиско значење. У оквиру ове групе примјера, као и у руском језику, варирају различите врсте ријечи.

4.6.2.1.0. Слиједи примјери пословица у којима алтернирају глаголи:

1. Не нашим умом, а Божјим судом [Война и мир: 232].

Човек снује, а бог одлучује [Рат и мир: 582] // Човек снује, а бог одлучује (одређује) [Караџић 1987: 306] // Чоек налаже, а Бог располаже [Караџић 1987: 305].

2. **Человек предполагает, а бог располагает** [Клевета: 29].

Човек каже, а бог располаже [Клевета: 273] // Чоек налаже, а Бог располаже [Караџић 1987: 305].

3. **Добрая слава лежит, а худая бежит** [Тихий Дон: 464]!

Добар глас далеко се чује, а зао још даље [Тихи Дон: 171] // Добар глас далеко иде, а зао још даље [Караџић 1987: 86].

4. **Была не была** [Двойник: 176].

Kud puklo da puklo [Dvoјnik: 263] // Куд пукло да пукло [Караџић 1987: 164] // Куд пало да пало [Караџић 1987: 164].

Очигледно је да су у прва три пара примјера пословице изражене независносложеним напоредним реченицама супротног односа у прва два примјера, саставно-супротног у трећем, док је последњи пар пословица изражен симетричним конструкцијама, које се састоје од мјесне реченице са везником *куд* и управне са рјечцом *да*, која уједно представља и обиљежје експресивности. У првом пару примјера преводилац је употребио пословицу, која у односу на прву ексцерпирану пословицу из зборника Караџића, није подвргнута варијацији, јер је у њој употреби глагол *одлучује* у функцији предиката, иако Караџић поред облика *одлучује* наводи још и облик *одређује*. Међутим, у односу на другу ексцерпирану пословицу из зборника Караџића, варирају глаголи *снује* / *налаже* у првој реченици и *одлучује* / *располаже* у другој реченици. Наведене варијације не утичу на промјену значења пословице која говори, да колико год човјек радио или се трудио, Божја је задња. Исто ово значење носе и пословице у другом пару, у којима у оквиру прве реченице варирају глаголи *каже* и *налаже*. У трећем пару примјера преводилац је употребио пословицу изражену спојем реченице *Добар глас далеко се чује* и непредикатне конструкције, коју чине атрибут *зао* и одредба за мјесто *још даље*. Исту структуру има и пословица ексцерпирана из зборника Караџића, а варијантност се огледа само у употреби различитог предиката, израженог обликом презента повратног глагола *се чује* у преводу и неповратног глагола *иде* код Караџића. У последњем пару, пословица коју је употребио преводилац са првом пословицом из зборника Караџића је идентична, док у односу на другу пословицу ексцерпирану из зборника Караџића, варијантност се огледа у алтернацији глагола изражених обликом потенцијала *пукло* и *пало* који врше функцију предиката.

4.6.2.1.1. Слиједи примјери пословица у којима алтернирају именице:

1. **Чужую беду руками разведу** [Пошехонская старина: 352].

Туђа мука, вражја гука [Пошехонска старина: 452] // Туђа мука вражја гука [Караџић 1987: 285] // Туђа мука вражја мука [Караџић 1987: 285].

2. **Легок на помине** [Пошехонская старина: 247].

Ми о вуку, а вук на вратима [Пошехонска старина: 315] // Ми о вуку, а вук те у овце [Караџић 1987: 176] // Ми о вуку, а вук иза плота [Караџић 1987: 176].

3. **Нет розы без шипов** [Униженные и оскорбленные: 233].

Nema ruže bez trna [Poniženi i uvređeni: 292] // Нема руже без бодљике [Гиљотен 1987: 96].

4. **Кошке смех, мышке слезы ...** [Агафья: 206].

Мачки је до смеха, мишу до суза [Агафја: 267] // Мачки је до игре а мишу до плача [Карацић 1987: 174].

5. **Мягко стлать, да жестко спать** [Помпадури и Помпардуши: 63].

На језику мед а на делу јед [Помпадури и помпадурке: 72] // На језику мед, а на срцу јед [Карацић 1987: 183] // На језику мед, а у срцу јед [Станковић 1998: 82].

6. **Бирюка бояться – в лес не ходить** [Тихий Дон: 742].

Ко се боји врабаца, нек не сеје просо [Тихи Дон: 332] // Ко се боји врабаца, нек не сије прохе [Карацић 1987: 157] // Ко се боји врабаца, нек не сије проје [Котова 2000: 33].

7. **С лихой собаки хоть шерсти клок** [Тихий Дон: 378].

Од зла дужника, и козу без јарета [Тихи Дон: 350] // Од зла дужника, и козу без јарета [Карацић 1987: 217] // Од зла дужника, и козу без козлета [Карацић 1987: 217] // Од рђава дужника и козу без млијека [Карацић 1987: 217] // Од зла дужника и козу без млијека [Причања Вука Дојчевића: 137]!

У првом пару примјера преводилац је употребио беспредикатску конструкцију, која је у односу на прву пословицу ексцерпирану из зборника Карацића идентична, док у односу на другу пословицу, варијантност се огледа у употреби различитих лексема *гука* / *мука*. И у другом пару примјера употребијене су нереченичне конструкције, у оквиру којих варирају предлошко-падежне конструкције састављене од предлога и именице, које врше функцију прилошких одредби за мјесто. Конструкција састављена од предлога *на* и именице *вратима* варира у односу на конструкције *у овце* и *иза плота*, које налазимо код Карацића. У трећем пару налазе се пословице изражене безличним реченицама са предикатом *нема* и логичким субјектом у генитиву са предлогом *без*, у оквиру кога алтернирају именице које припадају истом тематском садржају *без трна*, у односу на генитив *без бодљике*. Четврти пар чине пословице изражене конструкцијама рекцијског типа састављене од логичких субјекта у дативу и предиката изражених предикативима у генитиву са предлогом *до*. Варијантност се односи управо на предикатски дио, у оквиру кога алтернирају предикативи *до смеха* / *до игре* у једном случају, и *до суза* / *до плача* у другом случају, с тим што последње алтернације по степену конкретности односно општости могу стајати у опозицији хипероним (до плача – општијег значења) – хипоним (до суза – конкретнијег значења). Пети пар чине непредикатне двочлане конструкције, у оквиру којих варирају предлошко-падежне конструкције *на делу* / *на срцу* / *у срцу* које врше функцију одредби. У оквиру шестог пара налазе се пословице изражене сложеним реченицама, у оквиру којих варирају лексеме *просо* / *прохе* / *проје*. Прво што запажамо јесте да поред лексичких варијанти имамо и граматичке, изражене употребом различитог падежа уз негацију, тј. облика акузатива код преводиоца, и облика генитива у зборницима Карацића и Котове. Лексеме *проја* и *проха* заправо представљају два фонетска облика. Према Речнику МС лексема *проја* првобитно је означавала врсту житарица просо, при чему се касније основно значење изгубило и наведена реалија добила је ново значење – кукурузни хлеб, кукуруза, кукурузница [РМС 2011: 1046]. На основу наведеног, могли бисмо закључити да фонетски облици *проја* и *проха* заправо представљају хипокористике настале од именице просо, чији је првобитни облик према Етимологијском речнику Скока био *prosa*, *ргоћа*, који је касније због губитка фонеме *h* дало облик *ргоја* [Skok 1973: 52]. У последњем скупу стоје пословице у оквиру којих уз објекат *козу* налазимо варијантне падежне конструкције *без јарета*, *без козлета*, *без млијека* које врше функцију неконгруентног атрибута. Поред наведених варијација, у пословици *Од рђава дужника и козу без млијека* алтернирају придјиви *зла* и *рђава*, који врше функцију конгруентног атрибута објекта дужника.

4.6.2.1.2. Сада ћемо навести примјере пословица у којима алтернирају придјиви:

1. Утро вечера мудренее [Капитанская дочка: 1111].

Старије је јутро од вечера [Таленти и обожаваоци: 378] // Паметније је јутро од вечери [Два пријатеља: 162] // Starije je jutro od večera [Karepanova kći: 142] // Старије је јутро од вечера [Карацић 1987: 264].

2. В гостях хорошо, а дома лучше [Анна Каренина: 99].

Svuda je lepo, ali kod kuće je najbolje [Ana Karenjina: 105] // Свагђе је добро, ал' код куће најбоље [Карацић 1987: 250].

3. Малые дети – малое горе, большие дети – большое горе [Письмо: 158].

Ситна деца – мала и мука, велика деца, велика мука [Писмо: 81] // Мала ђеца мала брига, велика ђеца велика брига [Карацић 1987: 173].

У прва два скупа, у оквиру којих се налазе пословице изражене проширеном реченицом (први скуп примјера) и независносложене напоредне реченице супротног односа (други скуп примјера), варирају придјеви *старије* / *паметније* (у првом пару) и *лепо* / *добро* (у другом пару), при чему они врше функцију именског предиката. Осим наведеног, у другом скупу примјера наводе се различите форме прилога за мјесто *свуда* и *свагђе*, при чему је облик *свагђе* дијалектског карактера. У последњем скупу забиљежене су варијације придјева *ситна* и *мала* који се налазе у функцији конгруентног атрибута субјекта *ђеца*. За разлику од свих досад наведених примјера, у којима су варирали несинонимне лексеме, једино овај примјер почива на замјени једне лексеме другом синонимном лексемом. Поред придјева, у последњем пару примјера варирају и именице *мука* / *брига*.

4.6.3. СТРУКТУРНЕ ВАРИЈАЦИЈЕ СРПСКИХ ПОСЛОВИЦА

4.6.3.0. И овдје ћемо, као што је то био случај са пословицама у руском језику, структурне варијације у преводима пословица ексцерпираних из руских књижевно-умјетничких дјела посматрати најприје као синтаксичке, настале због промјене редоследа ријечи, а затим као структурне, које су или скраћене или проширене са неком од компонената.

4.6.3.1. Варијанте настале услед промјене редоследа ријечи

4.6.3.1.0. Говорећи о варијантама руских пословица, рекли смо да ни у српском језику, као ни у руском, не постоји опште правило о распореду компонената, тј. чланова, главних или споредних, у једној реченици. О позицијама споредних чланова посебно је писала Јелена Јовановић у књизи *Лингвистички и стилистички аспекти проучавања реченице* [Јовановић 2013], у којој ауторка, у оквиру поглавља *Линеарна организација реченице посебно описује*: Конструкције са постпољем S + P + x (с. 245–253); Конструкције са међупољем S + x + P (с. 254–260); Конструкције са претпољем x + S + P (с. 261–266). Велики допринос у пручавању линеарне структуре реченице (под којом Јовановић подразумева „форму језичке јединице насталу у резултату распореда њених чланова, реда ријечи“ [Јовановић 2006: 111], дао је и Љубомир Поповић у књизи *Ред речи у реченици* [Поповић 2004], у којој аутор посебно анализира: *Распоређивање информативно пуновредних реченичних чланова* (с. 21–238); *Распоређивање помоћних ријечи* (с. 239–283); *Распоређивање заменичких и глаголских енклитика* (с. 283–364).

4.6.3.1.1. Наводимо пословице које се сматрају варијантама због инверзије главних или споредних чланова:

1. **Сеющий ветер пожнет бурю** [Тихий Дон: 172].

Ко сеје ветар, жање буру [Тихи Дон: 172] // Ко ветар сеје, жање буру [Гиљотен 1987: 82].

2. **Рыба с головы гниет** [Тихий Дон: 233].

Риба с главе смрди [Тихи Дон: 78] // Риба с главе смрди [Причања Вука Дојчевића: 103] // С главе риба смрди [Карацић 1987: 256].

3. **Ум хорошо, а два лучше** [Яков Пасынков: 74]

Четири ока више виде него два [Јаков Пасынков: 320] // Више виде четири ока него два [Карацић 1987: 69].

У првом пару примјера, који чине пословице изражене сложеном реченицом састављеном од зависне односне реченице на првом мјесту и односне на другом, у оквиру прве реченице у оба случаја субјекат *ко* се налази прије предиката *сеје*. Варијантност се тиче распореда објекта *ветар*: док се у првом случају објекат налази у постпољу, тј. после предиката, у другом случају он је присутан у међупољу, између субјекта и предиката. Други пар пословица изражен је проширеним реченицама, које поред субјекта *риба* и предиката *смрди*, садрже и адвербијал мјеста *с главе*, а управо распоред овог адвербијала утиче на појаву варијантности. Док се код преводиоца и Стефана Митрова Љубише адвербијал налази у међупољу, између субјекта и предиката, у примјеру ексцерпираном из зборника Карацића, у којем се адвербијал *с главе* налази на почетку, појачана је експресивност саме пословице. У трећем пару пословица изражених простопроширеном реченицом, варијантност се огледа у распореду субјекта и предиката. У првом случају субјекат *четири ока* налази се испред, а у другом случају иза предиката *виде*.

4.6.3.2. Варијанте настале услед процеса деривације и редукције

4.6.3.2.0. Када је ријеч о овим процесима у српском језику, међу ексцерпираним примјерима потврђене су пословице у којима долази до редукције појединачних компонената, а о пословицама које садрже деривацијско проширење (посвједочене су свега двије пословице) биће ријечи у наставку рада, гдје ћемо писати о пословицама са комбинованим варијацијама.

4.6.3.2.1. Примјери пословица са редукованим компонентама:

1. **Царское слово свято** [Пошехонская старина: 19].

Царска се не пориче [Пошехонска старина: 23] // Царска се (ријеч) не пориче [Карацић 1987: 301].

2. **До бога высоко, а до царя далеко** [Тихий Дон: 499].

Бог високо, цар далеко [Тихи Дон: 242] // Бог високо, а цар далеко [Карацић 1987: 55].

3. **Собака лаает, ветер носит** [Юбилей: 215].

Пас лаје, ветар носи [Јубилеј: 95] // Што пас лаје, вјетар носи [Карацић 1987: 313].

4. **Это тертый калач** [Записки охотника: 217].

Прошао је сито и решето [Ловчеви записи: 318] // Прошао и кроз сито и кроз решето [Карацић 1987: 241].

Упоређујући пословице ексцерпирание из превода књижевно-умјетничких дјела руских писаца са пословицама ексцерпираним из зборника Карацића, видимо да је у првом примјеру

изостављен субјекат *ријеч*, у другом везник *а*, у трећем примјеру објекат *што*, у четвртном примјеру (који је по облику иначе фразеологизам) изостављен је предлог *кроз*. Одје треба истаћи да изостављењем појединих компонената у другом и трећем скупу примјера не мијења се битно синтаксичка функција пословице и њен смисао, док то није случај у остала два примјера. Наиме, у првом пару примјера изостављањем лексеме *ријеч*, која у пословици ексерпираној из зборника Карацића врши функцију субјекта, у варијанти коју користи преводилац ту функцију има лексема *царска*, која у пословици код Карацића врши функцију атрибута. У четвртном примјеру изостављењем предлога *кроз* уз именице *сито* и *решето*, које у пословици Карацића заједно са овим предлогом врше адвербијалну одредбу мјеста, у варијанти коју користи преводилац исте ове лексеме без предлога врше функцију директног објекта.

4.6.4. КОМБИНОВАНЕ ВАРИЈАЦИЈЕ СРПСКИХ ПОСЛОВИЦА

4.6.4.0. С обзиром да смо до сада анализирали конструкције које су разликују на лексичком, граматичком, или синтаксичком плану, у наставку ради бавићемо се случајевима у којима постоји више комбинованих алтернација. У нашој грађи, примјера са комбинованим алтернацијама је највише, а ради прегледније грађе, такве варијације смо подијелили на: лексичко-синтаксичке, лексичко-граматичке, док трећу групу чине примјери који се разликују и лексички, и граматички, и синтаксички.

4.6.4.1. Лексичко-синтаксичке варијације

- 1. Через золото слезы льются** [Власть тьмы, или «Коготок увяз, всей птичке пропасть»: 57].
Није злато све што сија [Царство мрака или «Од сламке кућа изгори»: 80] // Није злато све што блиста [Девојка без мираза: 389] // Није све злато што се сија [Карацић 1987: 206].
- 2. За двумя зайцами погонишься - и одного не поймаешь** [Подросток: 281].
Ко два зеча лови, ниједног не улови [Младић: 281] // Ко два зеца вије, не улови ниједнога [Гиљотен 1987: 82].
- 3. Худой мир лучше доброй ссоры** [Леший: 431].
Рђав мир бољи је и од добре свађе [Шумски дух: 162] // Бољи је мршав мир него дебела парница [Каретанова кси: 56] // Рђав мир је бољи од доброг рата [Нови летњиковац: 217] // Бољи је и мршав мир него дебео процес [Карацић 1987: 62].
- 4. Белые ручки чужие труды любят** [Так что же нам делать: 221].
Беле руке воле туђи рад [Па шта да радимо: 194] // Бијеле руке туђ посао милују [Карацић 1987: 51].
- 5. Одна паршивая овца все стадо портит** [И свет во тьме светит: 247].
Једна шугава овца упропасти читаво стадо [И светлост у тами светли: 331] // Једна шугава овца цијело стадо ошуга [Карацић 1987: 127].
- 6. Век живи – век учись** [Анна Каренина: 97].
Џовек се учи док је жив [Ана Каренјина: 570] // Џовек се учи док је жив [Злочин и казна: 211] // Чоек се до смрти учи [Карацић 1987: 305].
- 7. Пеший конному не товарищ** [Униженные и оскорбленные: 211].
Не може се шут с рогатим бости [Понижени и увређени: 265] // Шут с рогатим не може се бити [Карацић 1987: 315].

8. **Не из мухи же делать слона** [Идиот: 509].

Ne treba od muve praviti medveda [Idiot: 232] // Од мухе правити елефанта [Карацић 1987: 218] // Правити од комарца магарца [Станковић 1998: 790].

9. **От своей судьбы не уйдешь** [Бесприданница: 329].

Од своје судбине се не може побећи [Девојка без мираза: 390] // Од суђења се не може утећи [Карацић 1987: 220] // Од судбине се не може побјећи [Котова 2000: 27].

10. **Сучка не захочет – кобель не вскочит** [Тихий Дон: 38].

Ако кучка не махне репом, пас неће скочити [Тихи Дон: 89] // Док куја репом не вине, не ће пас за њом потрчати [Карацић 1987: 91].

У првом пару примјера свака од варијаната пословица изражена је зависносложеном реченицом, са првом управном и другом зависном, односном. У свим варијантама одрични егзистенцијални глагол *није*, који врши функцију предиката, стоји на првом мјесту. Очигледно је да алтернирају глаголи *сија* и *блиста* (лексичке варијације), а синтаксичка варијантност огледа се у томе, што су за разлику од српских превода, у пословици ексцерпираној из зборника Карацића пермутирани субјекат *злато* и објекат *све*.

У другом пару примјера, у зависној реченици алтернирају глаголи *лови* и *вије* који врше функцију глаголског предиката (лексичке варијације), док у управној реченици у првом случају објекат *ниједног* се налази испред, а у другом случају иза предиката *не улови* (синтаксичке варијације).

У трећем пару примјера свака од варијаната исказана је простопроширеном реченицом са поредбеним допунама у првом преводу, и пословици ексцерпираној из зборника Карацића, или без њих у остала два примјера. Када је ријеч о лексичким варијацијама, у свим примјерима субјекат је изражен лексемом *мир* уз коју алтернирају придјевни *мршав* и *рђав*, у оквиру поредбених допуна алтернирају именице *парница* и *процес*, а у другој и трећој варијанти алтернирају именице *рат* и *свађа* које врше функцију неправог објекта. Синтаксичке варијације, поред одсуства поредбених допуна у другом и трећем примјеру, односе се и на то што се у њима, за разлику од остала два примјера, субјекат налази испред предиката.

У четвртном пару примјера алтернирају глаголи *воле* и *милују* који врше функцију предиката, и именице *рад* и *посао* које врше функцију правога објекта (лексичке варијације). У истом пару пермутирани су предикат и објекат. За разлику од пословице ексцерпираних из зборника Карацића у којој се објекат *посао* налази у међупољу, између субјекта *руке* и предиката *милују*, у варијанти коју употребљава преводилац, објекат *рад* заузима позицију после предиката *воле*, тј. налази се у постпољу.

У петом пару примјера у служби предиката алтернирају глаголи *упростити* и *ошуга*, а уз објекат *стадо* алтернирају атрибути *читаво* и *цијело*. И у овом пару примјера, као и у претходном, пермутирани су објекат и предикат.

У шестом пару примјера заступљене су варијанте синтаксичких модела. Док су код преводиоца употребљене варијанте пословица изражене зависносложеним реченицама, у зборнику Карацића налазимо пословицу изражену простопроширеном реченицом. Самим тим, уз предикат *се учи*, (који је присутан у свим примјерима) у варијантама преводилаца у зависној временској реченици са везником *док* налазимо и предикат *је жив*, а умјесто овог предиката у пословици из зборника Карацића имамо конструкцију састављену од предлога *до* и именице *смрти*, која врши функцију адвербијала времена.

У седмом пару примјера пословице су изграђене по истом синтаксичком моделу и састоје од субјекта израженог поимениченим придјевом *шут*, неправог објекта *с рогатим*, и предиката *не може* који уз себе садржи и инфинитивну допуну, у оквиру које у наведеном пару лексички алтернирају инфинитиви глагола *бостити* и *битити*. У истом пару примјера очигледна је и синтаксичка варијантност која се тиче положаја субјекта и предиката. Док се у

варијанти коју употребљава преводилац у иницијалној позицији налази предикат, у пословици ексцерпираној из зборника Караџића ту позицију заузима субјекат.

У осмом пару примјеру забиљежене су вишеструке синтаксичке варијације. Најприје је заступљена варијација синтаксичких модела. Конструкције ексцерпирание из речника Станковића и зборника Караџића, које као тежиште садрже инфинитив *правити*, а поред инфинитива садрже и објекте, и праве и неправе, заправо представљају синтагматске везе, за разлику од варијанте коју употребљава преводилац која је по својој структури реченична и садржи предикат *не треба* са инфинитивном допуном *правити*, као и прави и неправи објекат. Осим наведеног, у овом пару, за разлику од варијанте преводиоца која је по свом облику одрична, остала два примјера су потврдног карактера, у оквиру којих је заступљена још једна синтаксичка варијација која се тиче распореда инфинитива, који је у једном случају постављен на почетку конструкције, а у другом случају он заузима средишњу позицију, између два објекта. Заступљене су и лексичке варијације које се огледају у алтернацији зоонима *медведа*, *елефанта* и *магарца*, који се налазе у служби правог објекта, и зоонима *комарца*, *муве* / *мухе* који врше службу неправог објекта.

У деветом пару примјера, у оквиру инфинитивне допуне предиката *не може се* алтернирају глаголи *побећи* и *утећи*, а осим тога алтернирају и именице *судбине* и *суђења* које се налазе у служби објекта. У наведеном пару примјера, у варијанти коју је употребио преводилац запажена је и синтаксичка варијација која се огледа у употреби лексеме *своје* која представља деривацијско проширење и врши функцију објектовог атрибута.

У десетом пару примјера представљене су пословице изражене зависносложеним реченицама, у оквиру којих алтернирају везници *ако* и *док*, што утиче на промјену зависне реченице, која је у једном случају условна, а у другом временска. Поред наведеног, синтаксичка варијација наведеног пара огледа се у распореду субјекта и предиката у главној реченици, објекта и предиката у зависној реченици, а осим тога у пословици из зборника Караџића у служби неправог објекта налазимо деривацијско проширење *за њом*. Такође су у овом пару заступљене и лексичке варијације, које се огледају у томе што у зависној реченици алтернирају именице *кучка* и *куја* (у служби субјекта), глаголи *не махне репом* и *не вине* (у служби предиката), а у главној реченици у служби предиката алтернирају глаголи изражени обликом футура *неће скочити* и *не ће потрчати* (у оквиру наведених предиката запажена је и ортографска варијантност која се огледа у састављеном / растављеном писању рјечце не са глаголом. Иако се одрична рјечца не увијек пише одвојено од глагола, овај случај представља изузетак, пише се састављено, јер је одрична рјечца *не* срасла са глаголом хтјети).

4.6.4.2. Лексичко-граматичке варијације

1. Он худо делаает – перед ним худое [Сто лет: 311].

Он зло чини, зло ће и дочекати [Сто година: 380] // Ко зло ради, ваља зло и да дочека [Караџић 1987: 146] // Ко зло чини и дочекаће га [Караџић 1987: 146] // Ко зло чини и дочека га [Караџић 1987: 146].

2. Знать ничего не знаю, ведать не ведаю [Убийство: 54].

Ни лук јео ни лук мирисао [Убиство: 247] // Ни лук јео, ни њим мирисао [Караџић 1987: 208] // Ни лук јео, ни луком воњао [Караџић 1987: 208].

3. Снявши голову, по волосам не плачут [Война и мир: 174].

Куд оде јунак нек иде и уже [Рат и мир: 683] // Куд иде јунак, нек иде и уже [Котова 2000: 41] // Куд је отишло јуне нек иде и уже [Караџић 1987: 164].

4. Дуракам счастье [Униженные и оскорбленные: 245].

Dok se mudri namudruju, budale se nažive [Poniženi i uvređeni: 306] // Док се мудри намудроваше, луди се најивоваже [Карацић 1987: 92].

5. Над нами не каплет [Бедность не порок: 15].

Не гори нам под ногама [Сиротиња није грех: 16] // Не гори му под петама [Станковић 1998: 277].

У првом пару примјера све конструкције су постројене по моделу сложене конструкције, са односним реченицама у оквиру којих је присутан везник *ко* (сем у првој), и управним реченицама које заправо представљају деривацијско проширење. У односним реченицама алтернирају лексеме *ко* и *он*, којим се заправо истиче идеја о општости (*ко*) и конкретности (*он*), а поред ових лексема алтернирају и предикати односних реченица *чини* и *ради*. Алтернације су највише уочљиве у оквиру деривацијског проширења, у којем алтернирају различити облици глагола *дочекаати*. У варијанти коју користи преводилац употребљен је облик футура *ће дочекаати*, у пословицама ексцерпираним из зборника Карацића, у првом примјеру употребљен је сложени облик *ваља + да + презент глагола дочекаати*, тј. *дочека*, у другом примјеру употребљен је облик футура *дочекаће*, а у трећем облик презента, *дочека*.

У другом пару примјера у служби предиката алтернирају глаголи *мирисао* и *воњао*. Заступљена је и лексичка варијација у предикатској допуни, у оквиру које алтернирају лексеме *лук* и замјеничка ријеч *њим*, која је употребљена да би се избјегло понављање именице *лук*. Такође, у оквиру исте предикатске допуне забиљежене су и граматичке варијације које се односе на употребу различитих падежа. Док се у пословицама ексцерпираним из зборника Карацића, уз предикате *мирисао* и *воњао* налази допуна у инструменталу *луком*, *њим*, у варијанти коју користи преводилац, уз предикат *мирисао* употребљена је допуна у акузативу.

У трећем пару примјера, у оквиру зависне мјесне реченице у којој функцију везника-корелатива има прилог за правац *куд(а)*, уочљива је алтернација лексема *јунак* и *јуне*. У истим реченицама у служби предиката алтернирају различити облици глагола. У варијанти коју користи преводилац употребљен је облик аориста *оде*, док у пословицама из зборника Карацића алтернирају облици презента *иде* и перфекта *отишло је*. Осим тога глаголи *ићи* – *отићи* варирају и у погледу глаголског вида.

У четвртом пару примјера који чине пословице изражене сложеним реченицама са зависним временским, алтернирају лексеме *будале* и *луди*, а поред тога у служби предиката алтернирају различити граматички облици глагола *намудровати* (у зависној реченици) и *наживјети* (у главној реченици). Очигледно је да варирају облици презента *се намудрују* и *се наживе* наспрам облика аориста *намудроваше* и *наживоваже*.

У последњем пару, у служби прилошке одредбе за вријеме алтернирају предлошко-падежене конструкције *под ногама / под петама*, а варијација је остварена и на нивоу измјене категорије лица. Наиме, у наведеним конструкцијама алтернирају дативи личних змјеница, и то првог лица множине (нам) и трећег лица једнине (му).

4.6.4.3. Комбинација лексичких, граматичких и синтаксичких варијација

1. Пуганая ворона куста боится [Тихий Дон: 763].

Кога је змија уједала, боји се и гуштера [Тихи Дон: 373] // Кога су змије клале, и гуштера се боји [Карацић 1987: 145].

2. Живи ни шатко, ни валко [Тихий Дон: 249].

Састављамо некако крај с крајем ...[Тихи Дон: 109] // Једва крај с крајем састављам [Карацић 1987: 126].

3. Лес рубят, щепки летят [Тихий Дон: 500].

Уз сува дрва горе и сирова [Тихи Дон: 244] // Уза сухо дрво и сирово изгори [Караџић 1987: 291] // Покрај суха дрвета и сирово изгори [Караџић 1987: 233].

4. Курица на гнезде, а яйца уже на сковородке [Мокиенко 2010: 465].

Спремамо ражањ, а зец у шуми [Тихи Дон: 221] // Гради ражањ, а зец у шуми [Караџић 1987: 76] // Зец у шуми, а он ражањ гради [Караџић 1987: 110] // Сијече ражањ, а зец у шуми [Караџић 1987: 256].

У првом пару примјера очигледно је да се конструкције разликују у граматичком броју. Док преводилац користи конструкцију у којој се у оквиру субјекатско-предикатске везе налази именица изражена обликом једнине, па је самим тим и предикат са којим она конгруира изражен обликом једнине – *Кога је змија уједала*, у пословици ексерпираној из зборника Караџића субјекат и предикат су исказани обликом множине *Кога су змије клале*. У служби предиката алтернирају глаголи блиског значења *уједати* и *клати*. Поред наведених лексичко-граматичких варијација, у овом пару у другом дијелу пословице забиљежена је варијација настала услед размјештаја њених чланова, тј. предиката *боји се* и објекта *гуштера*. Наиме, у једном случају објекат се налази у постпољу, тј. после предиката, а у другом случају, у синтагматској вези он заузима иницијалну позицију.

У другом пару примјера лексичка варијантност огледа се у алтернацији прилога *једва* и *некако*, граматичка варијантност у алтернацији граматичког рода предиката *састављам* наспрам *састављамо*, а синтаксичка варијантност огледа се у алтернацији поретка чланова. Док се у једном случају на самом почетку реченице налази предикат, у другом случају иницијално мјесто заузима адвербијал за начин, а предикат се налази на самом крају.

Трећи пар чине пословице исказане проширеним реченицама условног типа. У оквиру наведеног пара имамо више алтернација. Најприје алтернирају различити предлози *уз / уза* и *покрај*, који самим тим и одређују падеж у којем ће се наћи ријеч уз коју ови прилози стоје. Очигледно је да лексема *дрво* која се налази уз ове предлоге врши функцију неправог објекта, израженог обликом акузатива уз предлог *уз*, или обликом генитива уз предлог *покрај*. У оквиру граматичких варијација алтернирају пословице ексерпирание из зборника Караџића исказане обликом једнине, наспрам варијанте преводиоца која је заснована на множини. Такође у овом пару пословица алтернирају несвршени и свршени вид глагола, *горјети* наспрам *изгорјети*.

Последњи пар чине пословице изражене независнословеним реченицама, састављеним од двије напоредне конструкције које стоје у супротном односу, на шта упућује и везник *а*. У оквиру наведеног пара уз објекат *ражањ* алтернирају предикати *гради*, *сијече*, а у варијанти преводиоца имамо и предикат *спремамо*, који се од наведених разликује у граматичком роду и броју. Други дио пословице чини непредикатна конструкција *зец у шуми* која је у свим примјерима истог лексичког састава. Поред варијација у предикатима, у једном од примјера Караџића, у својству деривацијског проширења, у функцији граматичког субјекта присутна је лична замјеница *он*. Најочигледнија разлика тиче се измјене редоследа елемената. Док је у једном од примјера непредикатна структура *зец у шуми* на почетку, у остала три примјера она се налази после предикатске конструкције.

5. ЛИНГВОКУЛТУРОЛОШКА АНАЛИЗА НАЦИОНАЛНО ОБОЈЕНИХ ПОСЛОВИЦА

У овом поглављу ће бити ријечи о особеностима и значају лингвокултуролошког проучавања пословица, при чему ћемо посебну пажњу посветити анализи пословица које у свом саставу садрже национално и културно обојене компоненте.

5.1. ЛИНГВОКУЛТУРОЛОШКИ АСПЕКТ ПРОУЧАВАЊА ПОСЛОВИЦА

Велика заинтересованост лингвокултуролога за проучавање паремиолошког фонда језика може се објаснити тиме да већина пословица представља „вербално изражене стереотипе народне свијести“ [Бабаева 2002: 28]. У паремиолошком фонду језика експлицитно су изражене представе које носе вриједоносну културну доминанту [Ибид].

По мишљењу В. А. Маслове, језик представља производ културе; он је услов њеног постојања; језик је фактор формирања културних кодова [Маслова 2001: 7].

Ана Пејановић запажа да је језик као саставни дио културе истовремено и њено оруђе. По њеном мишљењу, култура сваког народа вербализује се у језику, и управо језик акумулира кључне концепте културе, врши њихову транслацију и оваплоћује их у знакове – ријечи и друге језичке јединице [Пејановић 2010: 124].

Проучавањем узајамних односа језика и културе, како у теоријском (Е. М. Верещагин, В. Г. Костомаров, Ю. Е. Прохоров, В. А. Маслова, В. Н. Телия и др.), тако и у практичном смислу, истражујући културно обојене језичке јединице, као што су: културне семе лексема, стереотипи, симболи, еталони, митолошки појмови, паремије, фразеологизми и културни концепти (Ю. С. Степанов, В. И. Карасик, С. Г. Воркачџев, М. В. Пименова, В. В. Красных, В. В. Воробьџев и др.) бави се релативно нова самостална дисциплина – лингвокултурологија која је директно повезана са проучавањем националне слике свијета, језичке свијести и особености ментално-језичког комплекса [Красных 2002: 12].

Једним од значајнијих радова у области лингвокултурологије сматра се уџбеник В. Л. Маслове *Лингвокултурологија*, у којем ауторка пише: „В основе лингвокултурологии лежит изучение кумулятивной (накопительной) функции языка, в которой язык выступает как хранилище и средство передачи внеязыкового коллективного опыта, а наиболее ярко они проявляются в пословицах и поговорках“ [Маслова 2001: 108]. Маслова дефинише лингвокултурологију као грану лингвистике, насталу у споју лингвистике и културе, као хуманистичку науку која проучава материјалну и духовну културу, као интегралну научну област у оквиру које су интегрисани резултати истраживања културе, лингвистике и етнолингвистике [Ибид:111–114].

В. Н. Телија дефинише лингвокултурологију као науку која се бави проучавањем и описивањем кореспонденције језика и културе у синхронијском узајамном односу [Телия 1996: 216–217].

Лингвокултуролошко проучавање језика се увелико ослања на појам *концепт*, који представља вишепланску појаву која се истовремено јавља на плану језика, културе, као и саме свијести човјека. По мишљењу О. А. Дмитријеве важно средство за одређивање и разумијевање културно-језичких особености садржних у пословицама представљају културни концепти, тј. вишедимензионалне семантичке формације које имају „фигуративну, појмовну-дефиницијску и вриједоносну димензију“ [Дмитријева 1997: 11]. У монографији *Фразеологија Горског вијенца* (2010) Ана Пејановић такође пише о појму *концепт*. По њеном мишљењу „концепт укључује појам, али се не исцрпљује само њиме, већ обухвата сав садржај језичке јединице, и денотативно и конотативно значење, у њему се одражавају оне представе носилаца одређене културе о појави која стоји иза ријечи (или, у нашем случају: иза паремиолошке јединице), у читавом спектру асоцијативних веза. У концепту се акумулира културни ниво сваке језичке личности, а сам концепт реализује се не само на нивоу ријечи већ и на вишем нивоу – на нивоу фразеолошке јединице, синтагме, исказа,

дискурса или текста“ [Пејановић 2010: 124]. Такође, овдје морамо истаћи и њено мишљење да поред одређеног броја концепата који су универзалног карактера, сваки народ има и посебне, само њему својствене односе међу тим концептима, а поред њих сваки народ има и специфичне концепте оријентисане само на дати етнос [Ибид 124–125]. Паремолошки фонд одређеног језика даје представе о вриједностима тога језика и народа који говори тим језиком.

Поред термина концепт (Ю. С. Степанов, В.Н. Телия), за означавање језичких јединица које имају лингвокултуролошку вриједност В. В. Воробјев користи термин лингвокултурама (лингвокултурема), која се од ријечи, као самосталне језичке јединице, разликује по томе што она обухвата не само сегменте језика, већ и сегменте културе, представљене одговарајућим знаком [Воробјев 1997: 48]. И О. В. Ломакина разматра културне компоненте у оквиру пословица, називајући их *националним лингвомаркерима* или *етнолингвомаркерима*, под којима подразумева: антропониме, тј. властита имена која имају скривену асоцијативну позадину, посебан звучни облик; називе артефаката који су својствени материјалној култури одређеног народа и етнониме, тј. имена народа и племена [Ломакина 2010: 217].

Из свега наведеног можемо закључити да лингвокултурологија представља лингвистички правац, настао као резултат интеграције науке о језику са сродним дисциплинама, као што су културологија, етнологија и етнографија. Као што смо већ нагласили, циљ лингвокултурологије је да истражи на које начине се језик манифестује у својим јединицама, чува и преноси културу. Лингвокултурологија тежи да објасни, на који начин, и у којој мјери, култура учествује у формирању језичких концепата, или, постоји ли у стварности културно-језичка компетенција носилаца језика.

Узајамни однос језика и културе посебно је изражен у оквиру језичких јединица као што су фразеологизми, пословице и изреке, јер ове јединице одражавају националну свијест, поглед на свијет, систем вриједности изворних говорника. Преносећи културне вриједности различитих етничких заједница и ослањајући се при томе на искуства одређеног народа, традиције и културе, пословице и изреке имају посебну улогу при проучавању културних традиција и националних стереотипа. Пословице су важан елемент лингвокултуролошког проучавања, јер оне по мишљењу руског фолклористе А. Н. Афанасјева, преносе људска искуства и представљају главни извор мудрости предака [Афанасјев 1996: 15]; изражавају опште мишљење, и као такве се не споре и максимално су мјеродавне [Верещагин, Костомаров 1990: 98].

Лингвокултуролошка анализа пословица је великим дијелом повезана са спољашњим факторима: са историјом земље, њеном културом, начином живота и сл. Анализа пословица на нивоу двају посматраних језика помаже одређивању смисаоних обиљежја самих пословица које носе национално-културни карактер. Е. А. Кузмина сматра да управо лингвокултуролошка анализа пословица, на основу културно-историјских информација омогућава појаву значајних представа етноса о човјеку, његовим особинама, дјелатности, његовом односу и поимању свијета [Кузьмина 2002: 25].

По мишљењу В. М. Мокијенка пословице су дводимензионалне, јер, осим што свједоче о различитим аспектима живота, оне имају и висок степен кумулативности [Мокиенко 2001: 7]. Већи број научника пословице посматра као битне елементе националне слике свијета. О значају национално-специфичних обиљежја у оквиру лингвокултуролошког проучавања писала је З. В. Сикевич. По њеном мишљењу, пословице представљају посебан језички материјал у којем су акумулиране специфичности националне културе, историје, свакодневног живота, митске и друге појаве [Сикевич 1999: 197].

По мишљењу В. Н. Телије национални и културни елементи когнитивног система најјасније се манифестују на лексичком и фразеолошком нивоу. Дакле, експресивна лексика, лексичко модални оператори, језичке метафоре, фразеолошке јединице (под којим се подразумевају пословице, изреке, узречице, загонетке), будући да су представници

националне слике света, помажу у разумијевању националних специфичности и допуњују податке о језичкој слици свијета [Телия 2006: 778].

У раду *Язык и культура* (1990) Е. М. Верешчагин и В. Г. Костомаров уводе појам *културно маркиране лексике*, под којом подразумевају ријечи које немају аналоге у другој култури и у другом језику (безеквивалентна лексика), које при преводу на други језик немају одговарајуће кореспонденте, као и лексичке јединице које су у два језика потпуно еквивалентне једне другим, тзв. интернационализме [Верешчагин, Костомаров 1990: 21].

Да би национално-специфични концепти били схваћени и упоређивани, потребно их је посматрати макар у два различита језика. Ово ће уједно бити и задатак који ћемо покушати да ријешимо у овом поглављу рада. Будући да је језик огледало културе, у њему је приказан не само реални свијет и реални услови његовог живота, него и друштвена самосвијест народа, његов менталитет, национални карактер, начин живота, традиција, обичаји, морал, систем вриједности, однос и представа о свијету. Управо зато језик треба да се изучава на нераскидивој вези са свијетом и културом народа који говори тим језиком. Национална специфичност пословица најбоље се испољава при конфронтацији различитих језика. Управо та конфронтација показује колико заједничког имају народи чије се пословице пореде, и на тај начин доприносе узајамном разумијевању и зближавању тих народа. Новији подаци из области паремиографије указују на чињеницу да пословице често имају своје кореспонденте (еквиваленте или аналоге) у различитим, чак и несродним језицима. Наравно, при томе оне представљају својеврсне универзалије које су представљене у сваком језику на посебан начин. Иако је познато да су српски и руски народ доста слични, ипак они живе у различитим социјалним и природним условима, имају различиту културу и обичаје, што значајно утиче и на лингвокултуру два посматрана језика.

На основу свега досад наведеног можемо закључити да је фразеолошки фонд језика тијесно повезан са културом самих говорника одређеног језика. У оквиру лингвокултуролошке анализе посебан значај имају паремиолошке јединице – пословице и изреке које одражавају стереотипну природу људске свијести. Пословице се сматрају значајним на лингвокултуролошком плану и због чињенице да оне често у оквиру свог састава садрже и културно маркиране лексичке јединице, које саме по себи у свијести људи изазивају одређене асоцијације. Проучавање културних и језичких особености фразеолошких јединица, укључујући и пословице и изреке, у међујезичком поређењу је ефикасан начин за откривање националних и културних специфичности упоредивих јединица различитих језика.

5.2. ПОСЛОВИЦЕ СА ДОМИНАНТНОМ КУЛТУРНОМ КОМПОНЕНТОМ

Већ је било ријечи о томе да се у оквиру паремиолошког фонда једног језика могу разликовати националне и интернационалне пословице. Посебна пажња је усмјерена на проучавање национално-обојених пословица које садрже неку од доминантних културних компонената. Када се у језику оригинала нађе пословица која, у цјелини гледано, говори о неком обичају, појави и сл., или има обиљежја времена, историје, културе, традиције само оног народа о чијем је изворнику ријеч, а посебно ако та пословица садржи компоненте с националним одликама (антропониме, топониме, реалије, називе историјских догађаја и сл.) несумњиво је да је за ту пословицу тешко остварити пуну, природну еквиваленцију у циљном језику, тј. тешко је наћи одговарајући преводни кореспондент.

Говорећи о превођењу таквих израза, лингвиста Чуковски сматра да при писању неког текста на једном језику и његовом преводу на други језик треба узимати само оне пословице које ни у једном од посматраних језика нису ни историјски ни национално обојене [Чуковский 1988: 111]. Овај проблем разматра и руски лингвиста А. В. Фјодоров при чему пише да, када у преводним кореспондентима пословица, изрека и идиома нису садржане лексеме које означавају реалије из свакодневног живота и историје, такви кореспонденти најчешће не противурече значењу оригинала [Федоров 2002: 173].

Када је ријеч о ономастици књижевног дјела, А. Т. Хроленко сматра да треба разликовати ономастику књижевног текста у којем се властита имена могу проучавати и истраживати у дјелу одређеног аутора или групе аутора који припадају одређеном временском периоду, и фолклорну ономастику у оквиру које се властита имена проучавају у границама одређеног жанра [Хроленко 1988: 55].

О националним реалијама пише и Ј. П. Солодуб: „Составными частями фразеологического образа являются специфические для определенной нации реалии (топонимы, антропонимы, гидронимы), которые воспринимаются носителями языка очень легко, так как лингвистические маркеры его национальной ограниченности «лежат на поверхности», выявляются без особых трудностей. Но чаще всего национальная специфика образа не осознается так «легко и сразу»: для ее выявления необходим более глубокий анализ, обращенный к исторической этимологии отдельных лексических компонентов и их грамматических структур“ [Солодуб 1990: 153].

Што се тиче примјера из наше грађе, у овом поглављу анализи ће бити подвргнуте јединице које у свом саставу садрже антропонимске, топонимске, етнимимске и зоонимске компоненте.

5.2.1. Антропоними у пословицама

Општепознато је да антропоними представљени личним именима дају различите информације, као што су, нпр. информације о различитим варијантама имена, о узрасту, социјалној обојености, стилистичкој припадности, као и о различитим празницима који су везани за то име. При томе лична имена наступају у функцији одређених реалија. Таква имена С. Влахов и С. Флорин називају „аллюзивными“, при чему, по њиховом мишљењу, та имена „ассоциируются у носителя языка с определенным словом из фольклорных литературных и фразеологических источников“ [Влахов, Флорин 1980: 222].

Пословице и изреке, у чији састав улазе антропоними, изразито су национално обојене. У њима антропоними иступају као лична имена која садрже разне асоцијативне везе и конотације, и имају пренесено значење. При томе су јединице које садрже наведене реалије веома сложене не само због свог значења, него и због преношења и налажења кореспондената у другом језику. Наиме, да би се схватило значење таквих јединица и нашли њихови преводни кореспонденти у другом језику, преводиоцу су потребна и додатна знања, тј. он мора бити искусан паремиолог, етимолог, лексиколог, лексикограф, фолклориста.

У раду *Антропонимски елементи у српскохрватским фразеолошким и гномским обртима* Егон Фекете [1984–1985: 835–843], разматрајући употребу, поријекло и значење антропонима и посесивних антропонимских придјева у српскохрватским изрекама, пословицама, афоризмима и сл., истиче да се антропоними поред топонима, етника, оронима, ктетика и других често јављају у: 1. синтагматски устаљеним комбинацијама које имају „називну, номинациону (етикетску) функцију, обично бар с једном метафорички преосмишљеном компонентом“, при чему наводи примјере тог типа као: *глупи Август (Аугуст), Ахилова пета, ћорава Анђелија* и сл. и сматра да је овај тип фразеолошких номинација распрострањен и у савременом, колоквијалном језику, посебно у шатровачком или ђачком аргоу (с. 836); 2. у склопу елипсоидних или идиоматских веза – *од Адама и Еве, од Кулина бана, о Бурину петку, куку Тодоре* и сл. Фекете наводи и примјере употребе ових израза у колоквијалном говору или жаргону: *цврц, Милојка; терај, Ленка* и сл., којима се према његовом мишљењу „исказује став, расположење, однос према ономе што се главним контекстом казује“ (с. 838); 3. у поредбеним конструкцијама, у којима антропоними могу бити, с једне стране, познате реалне личности при чему је и значење поредбе јасније, или с друге стране, антропоними могу бити непознате личности, при чему је поредба у таквом случају стилистичко средство; *Јак као Краљевић Марко; Крпи као Фата питу; Одвалио као Марко на Косову* и сл. (с. 839–840); 4. у пословицама и афоризмима, о чему свједочи и Вукова збирка која садржи око 300 личних имена: *Касно Јанко на Косово стиже; Два лоша*

убише / избише Милоша; Куд сви Турци, ту(д) и мали (ћелави) Мујо и сл. (с. 840). На питање, откуда антропонимска имена и откуда баш та имена која су њима реализована, Фекете у одговору наводи да „значајан слој имена представљају она иза којих стоји *тачно одређени* „*конотат*“, лице које је идентификативно, препознатљиво“ а осим тога Фекете истиче и да у изразима најчешће „фунгирају антропоними чији су „конотати“ сасвим одређене историјске или легендарне личности, особе из библијских прича, грчке или хришћанске митологије, религиозних текстова, историје, народних предања итд“ (с. 840–841).

По мишљењу Т. Н. Кондратјеве, антропоними у пословицама могу се односити на лица која су карактеристична за одређени временски период. Као потврду томе, она наводи пословицу *Пали друзья Мамај – падет и Мамай* [Кондратјева 1964: 119], која се односи на значајан историјски догађај, Куликовску битку у којој су Руси под командом московског кнеза Дмитрија извојевали побједу над монголском војском коју је предводио монголски војсковођа Мамај. Осим наведених, Кондратјева разматра и пословице у којима се антропоними узимају насумично, ради остварења риме или хармоничности, при чему су исти употребљени ван конкретног значења, као, нпр. *Хороша Параша (Маша) да не наша* [Кондратјева 1964: 173].

Овакве пословице налазимо и у зборнику В. И. Даља (2009): *Добр Мартын, коли ест алтын* (с. 59); *Худ Роман, коли пуст карман* (с. 59); *С именем Иван, без имени – болван* (с. 431); *Наш Андрей никому не злодей* (с. 83); *Скучно Афонюшке на чужой сторонушке* (с. 192). С друге стране, у зборнику Даља постоје и пословице у којима се антропоними римују са ријечима које заправо означавају њихове особине, тј. не римују се ријечи него њихов смисао: *Алеха не подвоха; сдуру прям* (с. 433); *В людях Илья, а дома свинья* (с. 403); *Велика Федора, да дура* (с. 299).

Антропоними се често појављују у пословицама у функцији носиоца особина личности. Тако, нпр. Н. Парфенова наводи низ имена која носе одређене епитете, при томе најчешће негативно конотиране: нпр. епитети будала, глупан се односе на имена *Иванушка* и *Емеля* (*Иванушка* и *Емеля дурачки*), епитете варалица, лупеж носе антропоними *Фомка* и *Сергей* (*Фомка* и *Сергей воры, плуты*) [Парфенова 1995: 56].

У зборнику Даља налазимо велики број пословица у којима је изражен антропоним Иван, који најчешће има епитете глуп, простак, некултуран: *Я говорю про Ивана, а ты про болвана* (с. 257); *Ростом с Ивана, а умом с болвана* (с. 240); *Крестил поп Иванов, да прозвали люди болваном* (с. 433).

На основу наведеног можемо закључити да антропоними у пословицама конкретизују одређену особину, добијајући при томе уопштено, типско значење. О томе свједоче и пословице ексцерпирани из наше грађе. Тако, нпр. антропоним *Макар* у руским пословицама има епитете несрећан, простак, глупак. У ексцерпираним примјерима антропоним *Макар* употребљен је два пута:

1. Почему-то еше, вероятно, по пословице – *на бедного Макара все шишки валяются*, ни в одном селении на Сахалине нет такого множества воров, как именно здесь, в многострадальном, судьбою обиженном Палеве [Остров Сахалин: 178].

2. Нередко ему даже делали, через предводителя, реприманды и указывали перстом в ту сторону, куда *Макар телят не гонял* [Пошехонская старина: 443].

У оба примјера је очигледно да се антропоним *Макар* односи на особу коју прате несреће, неуспјеси. Другим ријечима, *Макар* је несрећник и крајњи губитник. У фразелошком фонду српског језика антропоним *Макар* се не појављује, тако да се јединице са овим антропонимом на српски језик преводе неутрално. За прву пословицу *на бедного Макара все шишки валяются* одговарајући значењски кореспонденти могле би бити пословице ексцерпирани из зборника Карацића (1987) *На несретном се кола леме* (с. 185) и варијанте

ове пословице *На њему се сломила кола* (с. 185) и *Несрећнога лубарда бије* (с. 200), у којима се такође говори о несрећној, баксузној особи. Другу пословицу преводилац у српски језик преноси аналогом *где је и ђаво рекао лаку ноћ* [Пошехонска старина: 569]. Као преводни кореспонденти могле би послужити и пословице ексцерпирани из зборника Караџића: *Отишао је нијетли не пјевају // Отишао је шева не пјева* (с. 225).

Иако смо у грађи пронашли свега два примјера са антропонимом Макар, познато је да се овај антропоним јавља веома често у пословицама, и то у негативном контексту (баксузан, несрећан, бескућник) што показују и пословице ексцерпирани из зборника Даља: *Где Макар побивал, семь лет рыба не ловится* (с. 193); *Не рука Макару калачи есть* (с. 407); *Нашему Макарке все огарки* (с. 600); *Нашему Макару все угарно* (с. 601) и др.

По мишљењу Е. С. Отина антропоними који улазе у састав пословица самостално функционишу и при томе постепено губе и семантичку, смисаону везу са пословичким контекстом, али задржавају стечену у пословицама експресију и додатну семантичку конотацију. Такве антропониме он назива конотативним, а у ову групу убраја антропониме *Фома* и *Јерема* који се посебно користе у источнословенској фразеологији са значењем „људи који нису уважавани, поштовани“ [Отин 2005: 128].

Анализирајући поједине пословице, Т. Н. Кондратјева пише: „пословицама предшествовали притчи или сказки, образами которых были люди, носящие это имя“ [Кондратјева 1964: 119]. Као доказ за то могу послужити антропоними *Фома* и *Јерема* који заузимају посебно мјесто у руској култури. Њихов значај великим дијелом био је условљен популарношћу *Повести о Фоми и Јереми*, у којој се говори о злосрећној браћи којим ништа не иде од руке.

Антропоним Фома се јавља веома често у пословицама, што потврђује и зборник пословица В. И. Даља:

На безлюдье и Фома дворянин (с. 73); *В худе городе и Фома дворянин* (с. 73); *От горя, от нужи и Фома дворянин* (с. 73); *Горюет Фома, что пуста у него сума* (с. 102); *Не только людей, что Фома да Фаддей* (с. 300); *Потужи о себе, а там и о других (и о Фоме)* (с. 362); *Не только гостей у праздника, что Фома с женой* (с. 512); *Куму блинами, а Фому пинками* (с. 513); *Шутку любишь над Фомой, так люби и над собой* (с. 606) и др.

Антропоним Фома је означавао непријатан однос према трговцима (Фома је иначе име типично за руски трговачки сталеж). О томе свједоче пословице ексцерпирани из зборника В. И. Даља:

Фома – большая крома. У богача денег – что у зюзи грязь (с. 58) // *У Фомушки денежки – Фомушка Фома* (с. 59).; *У Фомушки ни денежки – Фомка Фома* (с. 59).

Антропоним Јерема (Ерема) представља народни облик имена Јеремеј (Еремей). Наведени антропоним, којем одговара црквенословенски облик Иеремија (Јеремија) се најприје јавља у пословицама које говоре о црквеном празнику, дану пророка Јеремије који се слави 14. маја. У зборнику Даља *Сборник пословиц, поговорок, речений, присловий, чистоговорок, прибауток, загадок, поверий и проч.* (1879) налазимо низ пословица које говоре о народним вјеровањима везаним за наведени празник: *Коли на Еремея погоже, то и уборка хлеба пригожа*; *На Еремея непогода – всю зиму промаешься*; *Сей неделю, после Егорья, да другую после Еремея*; *На Еремея и ленивая соха в поле выезжает* (с. 503).

Осим што се овај антропоним користио као име пророка или свеца, у пословицама он означава и конвенционално име обичног човјека, тј. човјека из народа. У зборнику пословица В. И. Даља (2009) посвједочене су пословице у којима антропоним Ерема персонификује људске особине као што су неспретност и лењост: *Ерема, Ерема! Сидел бы дома, да точил веретна* (с. 194); *Наш Ерема не сказался дома (от гостей или от работы)* (с.

337), а посвједочена је и пословица која говори о Јереми као особи која воли да забада нос у туђе ствари: *У всякого Ермишки свои делишки* (с. 354); *Указчик Ерема, указывай дома* (с. 357); *Еремины слезы по чужом пиве льются* (с. 100).

У већем броју пословица, ексцерпираних из зборника Даља, антропоним Јерема јавља се заједно са антропонимом Фома, при чему ти пословични антропоними иступају у улози људи који се међусобно не поштују: *Не бей Фому за Еремину вину* (с. 118); оштроумних људи: *Фома не без ума, Ерема не без промысла* (с. 234) или тврдоглавих људи: *Ерема в воду, Фома ко дну: оба упрямы, со дна не бывали* (с. 124); *Один про Фому, другой про Ерему* (с. 247). Понекад се овим антропонимима постиже комичан ефекат: *Фома на гудке играть, а Ерема глазами мигать* (с. 118); *Стой, Фомка, неплох и Еремка* (с. 118).

Сада ћемо навести примјере пословица ексцерпираних из књижевно-умјетничких руских дјела које садрже наведене антропониме и њихове преводне креспонденте:

1. *Хрущев*: А если таких, как я, серьезно считают героями, и если такие, как вы, серьезно знамениты, то это значит, что *на безлюдье и Фома дворянин* [Леший: 435].

Хрущов. А ако се такви, као што сам ја, озбиљно сматрају за хероје, и ако су такви, као што сте ви, озбиљно чувени, то онда значи да *кад нема људи и Тома је племћ* [Шумски дух: 168].

2. – *Connaissez vous le proverb* (знаете пословицу): *«Ерема, Ерема, сидел бы ты дома, точил бы свои веретёна»*, — сказал Шиншин, морщась и улыбаясь. – *Cela nous convient à merveille* (Ето к нам идет удивительно). Уж на что Суворова – и того расколотили à *plate couture* (вдребезги), а где у нас Суворовы теперь? [Война и мир: 51]?

– *Connaissez vous le proverb* (знате ли пословицу): *«Јерјома, Јерјома, седи, море, дома, стружи своја вретена»* – рече Шиншин, мрштећи се и смејући се. – *Cela nous convient à merveille* (То нам најбоље доликује. Шта је био Суворов, па су и њега потукли, à *plate couture* (до ноге), а где су нам сад Суворови [Рат и мир: 101–102]?

3. Мы ей про Фому, а она про Ерему.. [Беззащитное существо: 89].

Ми у клин, а она у плочу... [Незаштићено биће: 13].

За разлику од прва два примјера у којима су антропоними Фома и Јерема употребљени посебно, у трећем примјеру налазе се оба антропонима, при чему су један другом супростављени. Поред тога, у прва два примјера преводилац је дословно превео пословице са антропонимима, док је трећа пословица, у којој антропоними Фома и Јерема осликавају тврдоглавог човјека, на српски језик преведена неутрално, и при томе је остварена потпуна преводна кореспонденција. С обзиром да је у другом примјеру садржан израз *точить веретено*, што у преводу означава оштрили вретено, антропоним Јерема овдје персонификује узалудан посао. Умјесто дословног превода преводиоца, по нашем мишљењу, овдје би могли стајати кореспонденти преузети из зборника Карацића (1987):

Баба баби гребла лан, да јој заман прође дан (с. 50); *Беспослен поп и јариће крсти* (с. 51); *Бунар украј ријеке копати* (с. 65); *Воду у авану тући* (с. 70); *Трла баба лан, да јој прође дан* (с. 284).

Поред наведених, и у српском језику постоји пословица која говори о беспосличарењу, а у којој је садржан антропоним: *Беспослен Мујо фишеке савија* [Карацић 1987: 51].

Иначе, антропоним *Мујо* свједочи о процесу исламизације коју су спроводили Турци. С обзиром на свеобухватне околности и мотивационе факторе за извођење назива, можда се то муслиманско име јављало као секундарно умјесто словенског или хришћанског да би се временом усталило као једино име његовог носиоца [Смаиловић 1976: 138].

По нашем мишљењу, и руска пословица у оквиру првог примјера, умјесто дословног превода, на српски језик могла је бити пренесена помоћу преводних варијантних аналога у којима су садржани антропоними, а који су преузети из зборника Караџића: На нестатак људи / И Станиша суди (с. 185); У несташу људи и Станиша суди (с. 294); У несташу људи и Бећир суди (с. 294).

Потребно је истаћи да антропоними наведени у овом дијелу осликавају систем личних имена која су се употребљавала у почетку деветнаестог вијека. Осим тога, већина њих је чинила саставни дио фразеологизама или пословица, док су се у свакодневном животу та имена ријетко употребљавала.

5.2.2. Топоними у пословицама

Пословице које у свом саставу садрже топонимске компоненте имају несумњив национални и културни значај. У географским именима (топонимима) запечаћени су услови живота и особености историјског развоја одређеног народа. Као доказ томе могу послужити пословице ексцерпирани из зборника Даља: *В Бородинском полку носят шапки на боку* (с. 334) и *В Тулу со своим самоваром не ездят* (с. 322). Обје пословице су типично руске и национално су обојене. Прва пословица историјског је карактера и одражава један од историјских догађаја у Русији, тј. битку код Бородина. Друга пословица, која поред националног топонима *Тула* садржи и реалију *самовар*, темељи се на општој свијести руског народа и сазнања да су се за вријеме револуције најбољи самовари производили у Тули [Верещагин, Костомаров 1990: 9].

У зборнику пословица В. И. Даља налазимо велики број пословица које у свом саставу садрже топониме. Међу компонентама-топонимима посебно се издвајају називи градова (астионими), при чему је најфреквентнији топоним Москва, као оличење Русије, град који се није покорио непријатељу, богати град који се сматра срцем Русије, јер је много година био и јесте главни град са богатом историјом: *Москва ни по ком не плачет. Москвы не разжалобишь* (с. 102); *От копеечной свечки (от искры) Москва загорелась* (с. 299); *Кто в Москве не бывал, красоты не видал* (с. 293); *В Москве толсто (густо, часто) звонят, да тонко (жидко, редко) едят* (с. 293); *В Москве недорода хлебу не бывает* (с. 294) и бројне друге.

Поред топонима *Москва*, у руским пословицама често је садржан и топоним Петербург (Питер), при чему се ова два топонима у пословицама најчешће јављају у дихотомији, што потврђују и пословице из зборника Даља: *Питер женится, Москва замуж идет* (с. 293); *Москва бьет с носка, а Питер бока повытер* (с. 294); *Славна Москва калачами, Петербург усачами* (с. 294); *Питер – кормило, Москва – корм. Питер – голова, Москва – сердце* (с. 294) и др.

У пословицама В. И. Даља срећемо и друге топониме: *Новгород судится своим судом; Новгород древний судит один Бог*; (с. 295); *Знают и в Казани, что люди сказали* (с. 413); *Все наготове: сани в Казани, хомут на базаре* (с. 310).

Када је ријеч о српском језику, посебно су значајне фразеолошке јединице које у свом саставу садрже топоним Косово. Неке од тих јединица забиљежене су у зборнику Караџића – *Прошао као Јанко на Косову* [Караџић 1987: 242]. Осим зборника Караџића фразеологизам *провести се / проћи као Јанко на Косову* – „провести се врло лоше, лоше проћи, настрадати“ нашао је своје мјесто и у Фразеолошком речнику Јосипа Матеша [Matešić 1982: 211]. Иначе, наведени фразеологизам носи историјско обиљежје, јер се односи на историјску битку Срба и Турака на Косову пољу (1389 г.). О наведеном историјском догађају говори и фразеологизам *Касно Јанко на Косово стиже*, који је посвједочен у Фразеолошком речнику Антице Менац и сарадника са значењем „закаснио је тко, прекасно је стигао тко“ [ХФР 2014: 191]. На историјско обиљежје наведеног фразеологизма, осим топонима *Косово* указује и

антропоним *Марко*, који у ствари персонификује историјско лице – Марка Краљевића. Карацић уз поједине пословице које садрже топоним *Косово* даје краћа објашњења. Тако, нпр. уз пословицу *Јао ти је још како је Лазо на Косову погинуо*, при којој он упућује и на њену варијантну фразу *Да је мене ћело добро бити, не би Лазо на Косову ни погинуо* (с. 80) даје објашњење: „рече се ономе који особито због турскога зулума рече: јао“! [Карацић 1987: 124]. Иначе, наведене пословице из зборника Карацића и фразеологизме из фразеолошких речника разматрао је и Егон Фекете у свом раду *Топонимски елементи у српскохрватским фразеолошким секвенцама* (1996), при чему их је издвојио у посебну групу, у којима је „значање, у спрези са топонимом, наслоњено на какав стварни, историјски одн. легендарни и сл. мотив (догађај, ситуацију, околност и др)“ при чему додаје да „топонимски елемент има ту искључиво референцијалну функцију: идентификује конкретни денотат, без битне конотацијске примесе“ [Фекете 1996: 27]. Поред примјера које смо ми навели, у ову групу он издваја још неке фраземе преузете из зборника Карацића и појединих фразеолошких речника, које у свом саставу садрже и бројне друге компоненте топониме: *накваси мало, нијесам баиш из Сарајева; магарца одведи у Јерусалим, он ће опет бити магарац; прије кадија из Стамбола него хоџа из Котора и др*. У ову групу он издваја и пословице са компонентом хидронимом, које су посвједочене и у зборнику Карацића: 1. *Не може се крива Дрина раменом исправити* [Карацић 1987: 197] – настала од фразеологизма *исправљати / исправити криву Дрину* са значењем „покушати / покушавати решити оно што је немогуће, што превазилази нечије моћи, узалуд настојати да се исправи нека укорјењена неправда, нелогичност и сл.“ [Оташевић 2012: 245, 372]; 2. пословицу *Много ће донде Дунавом воде протећи* [Карацић 1987: 178], која је у вези са фразеологизмом *доста (много) ће дотле воде протећи* (Савом, Дунавом или којом било реком) са значењем „проћи ће много времена“ [РСАНУ 1962: 724]. Наведене јединице се, како тврди Фекете „налазе на граници између референцијалне и опште метафорично-асоцијативне функције“ [Фекете 1996: 27], јер по његовом мишљењу, у појединим случајевима топоним истовремено може да означава и општији апелативни садржај. Тако, нпр. у пословици *Много ће донде Дунавом воде протећи* хидроним Дунав се може разумјети као дубока ријека, док у фразеологизму *доста (много) ће дотле воде протећи (Савом, Дунавом или којом било реком)* хидроним *Сава / Дунав* означава ријеку уопште [Ибид: 28].

Насупрот наведеним постоје и топономски изрази у којима, како сматра Фекете, „долази до преосмишљености у семантичком пољу топонима, тако да је тежишно значење не на примарној већ на измењеној семантици, која се може конотирати било у вези с управо употребљеним топонимом, с другим којим чланом исказа или на основу целог исказа“ [Фекете 1996: 28]. Између осталих, у ову групу можемо сврстати фразеологизме које у свом саставу садрже топоним *Косово* – *[некоме] је све равно до мора (Косова)* са значењем „бити равнодушан, према свему се односити равнодушно, не узбуђивати се, не секирати се“ [Оташевић 2012: 439] или хидрониме *Неће га опрати ни Сава ни Драва* „тако ће бити погрђен“ [Карацић 1987: 200]. Основна карактеристика наведених топонимских израза је та, што је у њима избор топонима произвољан и замјењив. Тако, нпр. у последњем фразеологизму умјесто топонима *Драва* можемо употријежити топоним *Дунав*.

Топоними, у оквиру којих смо у нашем раду издвојили хидрониме као називе водених површина, и астиониме као називе за градове, у грађи коју смо ексцерпирани из књижевно-умјетничких дјела посвједочени су у свега неколико примјера:

1. – Приду в отпуск. – В отпуск, – эхом стонала Аксиња, всхлипывая и сморкаясь в рубаху, – *покеда придешь, в Дону воды много стекет...* [Тихий Дон: 109].

– Доћи ћу на одсуство. – На одсуство – јаукну Аксиња, јецајући и усекнујући се у кошуљу – *док ти дођеш, много ће воде Доном протећи ...*[Тихи Дон: 234].

Много ће донде Дунавом воде протећи [Карацић 1987: 178].

2. – *От копеечной свечи, вы знаете, Москва сгорела* – ответил Базаров [Отцы и дети: 52]

– Ви знате да је од свеће која вреди копјејку Москва изгорела – одговори Базаров [Очеви и деца: 291]

3. – Что ж, тебе скучно здесь? – спросил Пьер. – Как не скучно, соколик. Меня Платоном звать; Каратаевы прозвище, – прибавил он, видимо, с тем, чтобы облегчить Пьеру обращение к нему. – Соколиком на службе прозвали. Как не скучать, соколик! *Москва, она городам мать* [Война и мир: 232–233].

– Па је ли ти тешко овде? – упита Пјер. – Како да није тешко, соколићу ... Мени је име Платон, а презиме Каратајев – додаде он, очевидно зато да би олакшао Пјеру разговор с њим. – У војсци су ме прозвали соколићем ... – Како да није тешко, соколићу! *Москва је мати градовима* [Рат и мир: 581].

4. Ему не приходило и мысли ни о России, ни о войне, ни о политике, ни о Наполеоне. «*России да лету – союзу нету*», – повторял он слова Каратаева, и эти слова странно успокаивали его [Война и мир: 259].

Сад није мислио ни о Русији, ни о рату, ни о политици, ни о Наполеону. »*Русији и лету – савеза нема*« – понављао је речи Каратајевљеве и те су га речи зачудо умиривале [Рат и мир: 647].

У првом примјеру у пословицама оба језика, којима се означава веома дугачак временски период, употријебљени су хидроними *Дунав* и *Дон*, који заправо представљају реалије специфичне за два посматрана језика. У другом примјеру руска пословица почива на предању о великим пожарима који су се дешавали у периоду када је већина објеката у Москви била изграђена од дрвета. Према подацима историчара А. Л. Мјасникова, ова пословица везана је за легенду, према којој је свијећа остављена у цркви Светог Николе покренула ватру од које је изгорела готово цијела Москва [Мясников 2012: 245]. Наведена пословица са негативно конотираним значењем 'од нечег малог може бити велико' у српски језик пренесена је дословно. Пословица *Москва городам мать*, по нашем мишљењу, заправо почива на значају самог града Москве који се сматра најстаријим руским градом који је поставио темеље за формирање других градова Московске Русије. Иако у српском језику ова пословица није забиљежена, сматрамо да је преводилац дословним преводом у потпуности пренио значење изворне пословице. У зборнику Даља налазимо контрадикторне пословице, при чему се у једном случају синтагма *мајка руских градова* везује за Москву – *Москва всем городам мать* (с. 293), а у другом за Кијев: *Новгород – отец, Киев – мать, Москва – сердце, Петербург – голова* (с. 294). Значење последње пословице *России да лету – союзу нету* је нејасно, мада, по нашем мишљењу, ова пословица је заправо проистекла од пословице *Зиме да лету союзу нету*, која је забиљежена и у зборнику Владимира Ивановича Даља (с. 578) и која почива на контрасту и бескрајном непријатељству зиме и љета. Сходно томе, наведена пословица би се у српски језик могла пренијети аналогом, забиљеженим у зборнику Караџића *Љетној облачини (колико) и зимској ведрини не ваља вјеровати* [Караџић 1987: 171].

Наведени примјери су показали да се изворне пословице које у свом саставу садрже компоненте топониме најчешће преводе дословно. Осим тога, у неким случајевима такве пословице у језику превода могу имати кореспонденте у којима нису садржани топоними, али по свом значењу су еквивалентни изворним пословицама. Тако, нпр. у зборнику Даља налазимо пословице *Знают в Орле, кто живет в добре* (с. 415) и *Знают и в Казани, что люди сказали*, којима би по значењу у српском језику одговарао кореспондент *Зна шта је цар вечерао* [Караџић 1987: 113].

На основу свега наведеног, можемо закључити да топоними у оквиру пословица могу дати информације о поријеклу самог назива тог топонима, о одређеним догађајима који су везани за дати топоним, о природним обиљежјима, о знаменитостима, о самим становницима датог мјеста и сл.

5.2.3. Етноними у пословицама

По мишљењу аутора приручника *Поредбена српско-украјинска фразеологија* [Ајдачић 2015], етноними који се налазе у саставу фразеологизама најчешће одражавају став према некадашњим освајачима, садашњим или некадашњим сусједима (с. 159). Исти аутори сматрају да је владавина Турака у оквиру српске фразеологије оставила дубоке трагове, што се манифестује у изразима: *гори од Турчина; лаже као Турчин; куд сви Турци ту и мали (ћелави) Мујо* [Ибид]. У раду *Етнички стереотипи у српској и словачкој фразеологији* (2018), Кристина Ђорђевић сматра да „фразеологизми могу бити носиоци културних стереотипа који откривају наслеђене представе и наталожена искуства једне заједнице“ [Ђорђевић 2018: 134], а као примјере за то наводи устаљена поређења: *лагати као Циганин; пушити као Турчин; тачан као швајцарски сат*, истичући да овакви примјери у оквиру фразеологије и паремиологије већине језика заправо представљају манифестацију универзалног концепта своје – туђе.

Иначе, концепт 'своје – туђе' ('своје – чужоје') је универзалан, јединствен концепт, у оквиру кога се односи између свог и туђег, изражени експлицитно или имплицитно, налазе у бинарној опозицији. Овај концепт заправо представља нераскидиву везу са свијешћу народа и самим народом. Ј. Н. Степанов пише: „своје” можно рассматривать в противопоставлении ”другому” в рамках маленькой территории, своей улицы и района, своей деревни и общины, а так же в противопоставлении более крупным общностям, как этническим, так и национальным. Даже внутри одной и той же национальной общности человек всегда является чужим кому-то“ [Степанов 1997: 271].

И Ана Пејановић у раду *Вукове српске народне пословице и друге различне као оне у обичај узете ријечи као фразеолошки и етнокултурни зборник* (2013) разматра овај универзални концепт, у оквиру кога запажа законитост да су носиоци негативних особина други, а не ми. Она пише: „негативне особине се не приписују припаднику било којег народа, већ управо онима којима је дотична културно-етничка заједница окружена и које она осјећа као очигледног непријатеља или само као пријетњу по своје интересе“ [Пејановић 2013: 90-91]. Као потврду томе, она наводи устаљено поређење, преузето из Вуковог зборника: *гори је од Турчина* (у коме је описан однос према Турцима као освајачима и вишевијековним поробљивачима). Ово устаљено поређење има аналог са идентичним структурно-семантичким моделом и значењем у руском језику: *хуже лихого татарина* [Ибид]. Другим ријечима, у српској националној свијести Турци су еквивалентни Татарима у руској. И управо овај положај Срба под Турцима и Руса под Татарима оставио је дубок траг и у фразеологији језика, о чему свједоче устаљена поређења *хуже лихого татарина, злее злого татарина* [Даль 2009: 512], у којима уз етноним Татарин стоји придјев *лихой* односно *злой*, што указује на чињеницу да су Татари у националној свијести Руса окарактерисани као лоши и зли. Иначе атрибут *злой* који стоји уз етноним Татарин заправо представља стални епитет, што потврђује и већи број пословица ексцерпираних из зборника Далья (2009): *А что, добрый человек, не видал ли ты злого татарина* (с. 198) // *Не дай бог и злomu татарину* (с. 376) // *Не пожелаю и злomu татарину* (т. е. так худо) (с. 103) // *Закажу и злomu татарину* (с. 130). У истом зборнику посвједочене су и пословице које говоре о подмуклости Татарина: *Нет проку в татарских очах* (с. 198); *Не верти головою как бешенная овца, не продали б татарам* (с. 133).

У руској и српској лингвокултури постоји негативна представа о незваном, злом госту који се у оба језика поистовјеђује са крвним непријатељима руског, односно српског народа, тј. гост се у руском језику пореди са Татариним, а у српском са Турчином:

1. Незванный гость хуже татарина [Капитанская дочка: 1098]
Незван гост тежи од Татарина [Капетанова кћи: 103].

2. Изредка приезжает к престольному празднику кто-нибудь из соседей, но матушка, вообще не отличающаяся гостеприимством, в этот день просто ненавидит гостей и говорит про них: «*гость не вовремя хуже татарина*» [Пошехонская старина: 86]

Покашто о црквеној заветини долази неко од суседа, али мајка, која ни најмање није гостољубива, тога дана чисто мрзи госте и говори о њима: „*Гост који дође у невреме, тежи је од Татарина*” [Пошехонска старина: 108]!

3. Ты не ездись ко мне из боязни нарушить наш дуэт... помешать... *Гость не во-время хуже татарина*, гость же в медовый месяц хуже чорта рогатого [Драма на охоте: 411].

Ти ми не долазиш да не би нарушио наш дует ... да нам не сметаш ... *Гост у невреме је гори од Татарина*, гост за време меденог месеца гори је од ђавола рогатог [Драма у лову: 139].

Наведена руска пословица посвједочена је и у зборнику В. И. Даља *Незванный гость хуже татарина // Не вовремя (не в пору) гость хуже татарина* [Даль 2009: 512]. Најприје увиђамо да је у наведеним пословицама, како руским, тако и српским, заступљен стереотип нежељеног госта, што се не подудара са представом о гостољубивости словенског народа. Даље примјећујемо да су у сва три примјера преводиоци дословно превели руске пословице, при чему, по нашем мишљењу, оваквим преводом није остварена потпуна еквиваленција. Наиме, у зборнику Караџића налазимо пословицу која је по значењу еквивалентна руској пословици, и у којој је умјесто етнонима Татарин употребљен етноним Турчин: *Нема зиме без вјетра, ни зла госта без Турчина* [Караџић 1987: 195]. С друге стране, наведена руска пословица се у српски језик могла пренијети и кореспондентима (које смо ексцерпирани из зборника Караџића) који нису национално обојени, тј. у свом саставу не садрже етнониме: Гост је за три дана (с. 76) // Најмилијег госта три дана је доста (с. 183) // Незвану госту мјесто за вратима (с. 192), мада, по нашем мишљењу, наведени кореспонденти не изазивају праве асоцијације у националној свијести српског народа.

Манифестацију универзалног концепта *своје – туђе* представља и компаративни фразеологизам који је фреквентан и у савременом језику: *пролази као мимо Турско гробље* са компонентом адјектонимом (ктетиком) који одражава негативан однос према ономе што није своје [Пејановић 2013: 91]. И у наведеном фразеологизму са значењем 'пролазити (проћи) без поздрава, не обраћајући никакву пажњу, посве незаинтересовано' [Matešić 1982: 173] указује се на историјску прошлост српског народа из времена турске владавине.

У српском језику постоје и пословице које говоре да се човјек у Турчина не може ослонити на вјеру и на ријеч: *У Турчина вјера на кољену* (Може бити да се мисли: док сједи, кад ти вјеру задаје, дотле му и вјера стоји на кољену; а како устане онда и вјера с кољена спадне и нестане је?) [Караџић 1987: 297]; *У Турчина и у змије љуте, У њих никад тврде вјере нама* [Караџић 1987: 297].

Сем наведених, у зборнику Вука Караџића налазимо пословице са етнонимом Турчин / Турци који је приказан као: 1. лажљивац: *Клели су се Турци на погачу, да не иду никад на Морачу* (с. 143); 2. у појединим пословицама истиче се њихова спретност, као, нпр. *Турци зеца на колима хватају*, уз коју Караџић додаје објашњење – мајсторијом посао раде (с. 285); 3. посвједочене су и пословице које говоре о Турчину као опасном непријатељу: *Ако у селу, Турци, ако у пољу, вуци* (с. 49) // *Чувај се стара Турчина, а млада Србина* – уз коју Караџић додаје објашњење – „за времена Карађорђевића рата у Србији доказивало се да су Турски јунаци готово сви били стари, а Српски млади“ (с. 306); 4. У пословици *Поп књигом, а Турчин силом (влада)* (с. 234), етнонимом *Турчин* истиче се његова снага.

Опозиција своје – туђе која се често везује за пријатељски – непријатељски однос огледа се и у пословицама које садрже етнонимску компоненту *Влах*:

Ни у тикви суда ни у Влаху друга [Караџић 1987: 211] // *С Влахом до по здиле, а од по њом у главу* [Караџић 1987: 255].

По мишљењу Ане Пејановић, наведене изреке састоје се од паралелизама чија би експликација гласила: Као што тиква није (и не може бити) поуздан суд, тако ни Влах није (и не може бити) поуздан друг [Пејановић 2013: 92]. Осим тога, Пејановић истиче да номинација Влах (којом се негативно мармира представник другог етноса, као и припадник друге вјере), осим што означава право Влага, тј. припадника романског народа (из уста Србина), она може бити и назив за православце из уста муслимана или католика [Ибид]. Сагледавајући значења лексеме Влах код Петра Скока (код кога ова лексема добија пејоративно значење), Ана Пејановић пише: „преовладавање конотативне компоненте значења – негативне оцјене над денотативном – име етника унутар семантике лексеме *Влах*, омогућује њено ширење и преношење са правих етничких *Влага* на све оне припаднике другог народа који се доживљавају као другачији, туђи“ [Ибид: 92–93].

О Влаху, као непоузданом другу говори и пословица *С једним Влахом једи и пиј за асталом, а другога вежи у врећу под асталом*: што ти гођ мисли онај под асталом, то ти мисли и онај за асталом [Караџић 1987: 258], при чему се у наведеној пословици истиче и подмуклост Влага. У зборнику Караџића налазимо и пословице које описују Влага као сточара који се истиче својим богатством – *У богата Влага и говеда су паметна // У богата Влага скупа шеница* (с. 288). Као контрадикторне наведеним, налазимо пословице у којима су Власи окарактерисани као сиромашан народ: *Од гола Влага – гола пара* (с. 217); *Шокци убокци, Власи сиромаси* (дакле ниједни немају ништа, него обоје једнаки) (с. 308). Осим Влага, као представника мушког рода, помиње се и Влахиња као припадница женског рода: *Боли влахињу пета, да не чешља вуне* (с. 58); *Бог срећу дијели, а влахиња сурутку* (с. 56).

5.2.4. Зооними у пословицама

5.2.4.0. Разматрајући пословице и изреке са зоонимским компонентама, В. М. Мокијенко закључује да осим што је у људском животу животиња заузимала значајно мјесто, она је била и мјерило многих људских особина, како физичких, тако и моралних [Мокиенко 1980: 92]. Да су људи приписавали своје особине многим животињама попут лисице, кокошке, пса, мачке коња и сл., свједоче бројни фразеологизми и пословице у руском и српском језику. Тако, нпр. зооним лисица као симбол лукавства и препрепедености посвједочена је у бројним фразеологизмима и пословицама руског и српског језика: *хитрить как лиса* [Мокиенко 2008: 348] / бити лукав као лисица [РСЈ 2007: 657]; *Лисица от дожда и по бороной ухоронится* [Даль 2009: 382]; *Старая лиса рылом роет, а хвостом след замает* [Даль 2009: 383]; *Матора лисица чува се гвожђа* [Караџић 1987: 174]; *Обилази као лисица око гвожђа* [Караџић 1987: 214]. Зооним зец метафорично указује на плашљивог човјека: *труслив как заяц* [Гвоздарев 1982: 52] / бити плашљив као зец [РСЈ 2007: 933]; *Заяц-трус, и тот охотиться любит (на капусту)* [Даль 2009: 607]; *Пуганый заяц и пенька боится* [Даль 2009: 609] / *Плашив као зец* [Караџић 1987: 230] и др. Поред наведених јединица које у оба посматрана језика садрже исту зоонимску компоненту, постоје и такве у којима су на нивоу два језика употријебљени различити зооними. Тако, нпр. док су у српском језику еталони глупости коњ, магарац за припаднике мушког рода – *глуп као коњ, [магарац]*, односно зооними крава, овца, кокошка и ћурка који су узорни глупости жена – *глупа као крава [овца, кокошка, ћурка]* [Ајдачић 2015: 83], у руском језику као еталони глупости јављају се зооними кокошка (за женски род) и коњ (за мушки род) – *глупа как курица; глуп как сивый мерин*, при чему су ови зооними као поредбени знатно чешћи у односу на лексему

незоонимског карактера пробка 'плута, чеп, запушач' [Станковић 1998: 661] – глуп, как пробка (глуп као клада).

Пословице које у свом саставу садрже бар једну зоонимску компоненту су најбројније у нашем раду. Будући да се и руски и српски језик истичу богатством пословица и других фразеолошких јединица са анималистичким компонентама, очекивано је да постоји већи број значењских кореспондената између наведена два језика. Међутим, услед недовољног познавања језика и његовог фразеолошког и паремиолошког фонда, сходно је очекивати да при превођењу, односно преношењу фразеолошких јединица са зоонимском компонентом, преводиоци често или направе преводилачке грешке, или умјесто проналажења правог преводног кореспондента прибјегну дословном преводу изворних пословица, који није баш увијек добар избор.

Фразеолошке јединице зоонимског карактера које најчешће указују на особине човјека (психичке или интелектуалне), на његов физички изглед или активности (при чему је највећи број оних са негативном конотацијом), добијају још већи значај уколико се пореде у два језика. Наиме, осим јединица са истим или различитим зоонимским компонентама у два језика, постоје и такве чији семантички исти или блиски преводни кореспонденти не морају обавезно садржати у свом саставу зоонимску компоненту.

5.2.4.0.1. Пословице и друге фразеолошке јединице са истим зоонимом у руском и српском језику.

У ексцерпираној грађи налази се већи број примјера у којима су употријебљени исти зооними у руском и српском језику. При томе те јединице у посматрана два језика имају и иста значења.

1. Как волка ни корми, он в лес глядит [Тихий Дон: 747] // Вук длаку мења, а ћуд никада [Тихи Дон: 342].

2. Зарекалась свинья чегой-то естъ, бежит, а их два лежит... [Тихий Дон: 603] // Зарекла се свиња да не изије г...о, па деветоме врх одгризла [Карацић 1965: 107].

3. Рыба с головы гниет [Тихий Дон: 233] // Риба с главе смрди [Тихи Дон: 78].

4. Не было у бабы хлопот, так купила порося [О любви: 287] // Немала баба бијеса, него купила прасе [О љубави: 155].

5. Кошке смех, мышке слезы [Агафья: 206] // Мачки је до смеха, мишу до суза [Агафја: 267].

6. Ворон ворону глаз не выключет [Записки из мертвого дома: 417] // Vrana vrani oči ne vadi [Zapisi iz mrtvog doma: 223]!

7. Только птичьего молока не было [Пошехонская старина: 193] // Само што птичјега млека није било [Пошехонска старина: 247].

8. Одна паршивая овца все стадо портит [И свет во тьме светит: 247] // Једна шугава овца упропасти читаво стадо [И светлост у тами светли: 331].

Први примјер (са истим зоонимом волк / вук) представља пословица која се односи на људе лошег карактера који се могу приказивати бољим него што иначе јесу, и који се прилагођавају различитим ситуацијама и приликама, не мијењајући при томе своју нарав. Наведена руска пословица, као и њен преводни кореспондент (варијантног облика)

потврђени су у зборницима Даља (2009) *Сколько волка ни корми, он все в лес глядит* (с. 613) и Карацића (1987) *Вук длаку мијења, али ћуди никада* (с. 72).

Друга пословица (са истим зоонимом свињња / свиња) духовитог је карактера и односи се на људе који се сваки пут кад нешто ураде (обично нешто лоше) заклинају да то више неће радити.

У трећој пословици зоонимом риба (у оба језика) осликава се друштво у којем се дешавају невоље и друштвене промјене које претежно проузрокују надређени, који су у наведеној пословици изражени лексемом *глава / голова*. Варијантне облике руске пословице и њеног преводног кореспондента налазимо у зборницима Даља и Карацића: *Рыба от головы тухнет (а дурак от ума)* (с. 240); *С главе риба смрди* (с. 256).

Четврта пословица уопштеног је карактера и односи се на лице које из досаде нема шта да ради, па ради нешто беспотребно, што доказује и објашњење додато уз пословицу у зборнику Карацића *Немала баба бијеса, него купила прасе (да је подрије)* (с. 195). У зборнику Даља налазимо три варијантна облика руске пословице: *Не было у бабы писку, так купила шелудивое порося // Не знала баба горя, купила порося // Не знала баба горя, купила баба порося* (с. 258).

У оквиру пете пословице контрадикторни положај двије особе описују зооними *кошка и мишка / мачка и миш*. Варијантне облике наведеног пара пословица налазимо и у руском и у српском језику: *Кошке игрушки, мышке слезки* [Даль 2009: 384] // *Мачки је до игре а мишу до плача* [Карацић 1987: 174].

Шеста пословица (са зонимом ворона / врана), по нашем мишљењу, осликава одређени круг, нпр. породицу, или неку другу заједницу политичку, вјерску или слично, у оквиру које слични људи (који су најчешће лоши) неће ударити или нанијети штету једни другима.

У седмој пословици зоонимска компонента исказана присвојним придјевом *птичье / птичје* у комбинацији са именицом *молоко / млеко* указује на лагодан живот, живот у изобиљу. У Речнику српскохрватског народног и књижевног језика налазимо следеће значење наведене пословице: „велико изобиље, све што се само пожелети може; оно што још једино, тобоже недостаје па да се има све [РСАНУ 1984: 716]. И варијанте наведене пословице и њеног преводног кореспондента потврђене су у зборницима Даља и Карацића: *Все есть, кроме птичьего молока // Только птичьего молока нет* (с. 70) // *Само тичјег млијека нема* (с. 249).

Осми примјер чини пословица библијског поријекла и уопштеног значења, која указује да се треба чувати од лоших појединаца који могу да покваре и изопаче читаву групу људи. За разлику од дословног превода који је употребио преводилац, у зборнику Карацића је посвједочен преводни аналог *Једна шугава овца цијело стадо ошуга* (с. 127).

5.2.4.0.2. Пословице и друге фразеолошке јединице са различитим зоонимом у руском и српском језику

У оквиру наведене групе налазе се примјери у којима су употребељене различите зоонимске компоненте у руском и српском језику. При томе те јединице у посматрана два језика имају иста или слична значења.

1. Пуганая ворона куста боится [Тихий Дон: 763] // Кога је змија уједала – боји се и гуштера [Тихи Дон: 373].

2. Бежишь от волка, напхаешься на ведмедя [Власть тьмы, или «Коготок увяз, всей птичке пропасть»: 94] // Бежиш од вука, а на медведа ћеш натрапати [Царство мрака или «Од сламке кућа изгори»: 126]

3. Курочка в гнезде, а яичко еще в курочке [Тихий Дон: 305] // Спремамо ражањ, а зец у шуми [Тихи Дон: 220].

4. Не из мухи же делать слона [Идиот: 509] // Ne treba odmah od muve praviti medveda [Idiot: 232]!

5. Пустили козла в огород [Записки охотника: 152] // Пустили јарца у купус [Ловчеви записи: 221]!

У првом примјеру налазе се пословице које говоре о опрезном човјеку. Другим ријечима, човјек који се једном нечега уплашио, искусио страх, несрећу почиње да се плаши чак и нечега што не носи никакву опасност. Варијанте преводног кореспондента налазимо у зборнику Караџића: *Кога су змије клале, и гуштера се боји* (с. 145); *Ко се један пут ожеже, и на хладно пуше* (с. 157). Прва варијанта је формалне природе, док друга варијанта је и формално, и синтаксички и структурно различита, али семантички блиска изворној пословици.

У другом примјеру у пословици са значењем 'избјегавајући мање зло, можемо упасти у велико', супростављају се зооними по величини. У изворној пословици, као и у њеном дословном преводном кореспонденту супростављају се вук и медвјед. Међутим, у зборнику Караџића посвједочена је пословица *Бјежао од вашке, пак пао међеду у шаке* (с. 53), која на најбољи начин осликава опозицију мало – велико.

Трећи примјер представљају пословице са значењем 'прерано планирати нешто'. У зборнику Караџића посвједочене су формалне варијанте преводног кореспондента: *Гради ражањ, а зец у шуми* (с. 76); *Зец у шуми, а он ражањ гради* (с. 110); *Сијече ражањ, а зец у шуми* (с. 256).

Четврти примјер чине пословице са значењем 'претјеривати у нечему'. И у наведеном примјеру, као и у једном од претходних животиње се супростављају по величини. Осим опозиције *муха – слон* у изворној пословици и *мува – медвед* у преводном кореспонденту, у зборницима Даља и Караџића забиљежене су варијанте наведених пословица, у којима се у опозицији заснованој на величини налази *комар – слон* (у руском језику) *Из комара делают слона* (с. 456) и *муха – елефант* (у српском језику) *Од мухе правити елефанта* (с. 218).

Последњи примјер чине пословице са значењем 'оставити нешто на несигуно' при чему се јарцу повјерава *башта* (у руском) и *купус* (у српском језику). Овдје треба истаћи да смо наведени примјер сврстали у ову групу, јер за разлику од дословног преводног кореспондента, у којем је изражена иста зоонимска компонента као и у изворној пословици, у зборнику Караџића посвједочени су аналози *На врапце проху оставити*; *На курјака стадо оставити* (с. 182), који иако садрже различите зоонимске компоненте у односу на руску пословицу, опет су значењски идентични изворној руској пословици.

5.2.4.0.3. Пословице и друге фразеолошке јединице са зоонимским компонентама у руском и преводним кореспондентима без зоонима у српском језику

Група у оквиру које се налазе пословице ексцерпирани из књижено-умјетничких дјела које у свом саставу садрже неку од зоонимских компонената које нема у преводном кореспонденту на српском језику, већ постоји неки други кореспондент приближног значења броји мањи број примјера:

1. Я попал, как кур во щи [Житейская мелочь: 321] // Ја сам улетео, као мува на лепак [Обична ситница: 147].

2. Слово не воробей, вылетит – не поймашь [Происшествие: 180] // Реч није врабац, излети ... и не ухвати је [Случај: 103].

3. От овса кони не рыщут, от добра добра не ищут [Власть тьмы, или «Коготок увяз, всей птичке пропасть»: 28] // Ко хлеба преко погаче тражи [Царство мрака или «Од сламке кућа изгори: 41].

Овдје ћемо напоменути да смо прва два примјера сврстали у ову групу не на основу преводних кореспондената који су употријебили преводиоци, већ на основу аналога посвједочених у зборнику Караџића и речнику Станковића.

У првом примјеру, умјесто дословног превода, по нашем мишљењу, изворној руској пословици са значењем 'не проћи добро, надрљати, награбусити' у српском језику одговара кореспондент преузет из речника Станковића (1998) *Провео се као бос по трњу* (с. 317) са значењем 'веома лоше проћи' [Оташевић 2012: 79].

У другом примјеру, изворној руској пословици у српском језику одговара кореспондент посвједочен у зборнику Караџића *Кам из руке а ријеч из уста* (с. 138) уз коју стоји објашњење „што се рече не може се ласно повратити као и камен кад се из руке пусти“. Сходно наведеном објашњењу у истом зборнику налазимо пословицу *Што изиђе из уста то се не поврће у уста* (с. 310), која је такође значењски блиска изворној пословици.

У оквиру последњег примјера изворна руска пословица која метафорички упућује на нескромну особу, особу која увијек тражи више него што треба, у српски језик пренесена је преводним кореспондентом, чије су структурне варијанте потврђене и у зборнику Караџића: *Ко тражи хљеба преко погаче, жели овсенице* (с. 160) и *Преко погаче хљеба тражити* (с. 239).

5.2.4.1. Зооним пас

Ексерцирајући пословице из књижевно-умјетничких дјела, утврдили смо да је међу фразеолошким јединицама са зоонимским компонентама једна од најчешће употријебљених компонента пас. У етимолошком речнику Семјонова налазимо податке да се лексема собака најприје помиње у староруским писаним споменицима, с тим да је у усменом говору можда коришћена и раније. Када је ријеч о фразеолошким јединицама, поред облика *собака*, користи се и староруски облик *пѣс* (који је настао по узору на старословенски и општесловенски облик *пѣсъ*) који у фразеологизмима има исто значење као и облик собака, мада се претпоставља да је овај облик раније коришћен за означавање одређене расе паса – најчешће овчарског пса [Семёнов 2003].

У српском језику, осим неутралне лексеме *пас*, у фразеолошким јединицама заступљени су и изведени облици из наведене лексеме *псето* и *паице* које су најчешће негативно конотиране, што доказују и примјери ексерцирани из зборника Караџића: *Подмукло псето, најприје ће ујести* (с. 231); *Храни псето да те ује* (с. 301); *Безобразан као паице* (с. 51). Сем наведених, у зборнику Караџића потврђене су и различите фразеолошке јединице са лексемама *кучак* и *кучка* које су повезане са лексемом *куја*, која се у српском језику најчешће употребљава за описивање жена ниског морала: *Ђе кучак лоче, ту и лаје* (с. 99) // *Лајава кучка село учува* (с. 166) // *Кад се кучка научи ждрмње лизати, или кучку убиј или ждрмње сломи* (с. 133) // *Зла као куја*. Каже се злој жени. Мјесто *куја* рече се и *кучка* (с. 110) // *Док куја репом не вине, не ће пас за њом потрчати* (с. 91)

Зооним *пас* представља један од кључних зоонима у руској језичкој слици свијета. Да је овај зооним заузимао значајно мјесто и у умјетничким дјелима, показују дјела истакнутих руских писаца попут М. А. Булгакова и његовог романа *Псеће срце (Собачья смерть)*, А. П. Чехова и његових приповједака *Каитанка (Каитанка)*, *Дама са псетањетом (Дама с собачкой)*, А. И. Куприна и његове приповјетке *Бјела пудлица (Белый пудель)*, И. А. Крилова и његових басни *Два пса (Две собаки)*, *Пролазници и пси (Прохожие и Собаки)*, *Слон и Моска (Слон и Моська)*, М. М. Зошченка и његове приче *Пасји њух (Собачий нюх)*.

Често се у појединим изразима употребом зоонима *пас* постиже већа емоционалност исказа. Тако, нпр. у устаљеном поређењу *уморан као пас* – врло, јако уморан [Matešić 1982: 454] (*устал как собака*) човјек се пореди са псом, при чему зооним *пас* у њему додатно

наглашава умор који човјек осјећа. У вези са наведеним поређењем, истаћи ћемо мишљење Душана Стаменковића који у свом раду *Придевске поредбе с називима животиња у енглеском и српском језику* сматра је основна улога поредбених фразеологизама који у свом саставу садрже зоонимску компоненту та да „интензивирају значење придева који се користи, а таква промена је најчешће усмерена ка додатном истицању особине коју придев иначе описује“ [Стаменковић 2010: 171].

Код словенских народа *пас* је најчешће имао улогу човјековог пријатеља, при чему се посебно истицала његова вјерност и питомост, као и његова значајна улога у очувању домаћинства и лову. Пословице, у којима зооним пас представља симбол вјерности (тј. појављује се као позитивна асоцијација *бити вјеран као пас*) и које карактеришу вјерног, оданог пријатеља који никад неће издати или обманути свог друга посвједочене су у зборнику В. И. Даља: *Собака човеку неизменныи друг* (с. 612); *И собака помнит, кто ее кормит* (с. 92); *И собака старое добро помнит* (с. 92); *И собака на того не лаёт, чей хлеб ест* (с. 93); *И собака того знает, чей кус ест* (с. 92). С друге стране, у српском језику налазимо контрадикторне пословице у којима пас метафорично осликава неповјерење међу људима: *Ни у лакомца мјере, ни у пса вјере* [Карацић 1987: 211].

У зборнику В. Даља посвједочене су пословице у којима се истиче улога пса у лову, који захваљујући свом њуху, помаже да се уђе у траг плијену: *Без собаки зайца не поймаешь* (с. 284); *Собаки напали на след, прихватили следу* (с. 613); *Собака за зайцем, а заяц за долей* (с. 614). У истом зборнику постоје пословице у којима је пас представљен као чувар који штити имовину свог власника, тј. уз помоћ гласног лавежа упозорава на опасност: *При верном псе и сторож спит* (с. 578); *Собачка лаёт – хозяину весть подаёт* (с. 615); *Собака и на свой хвост лаёт* (с. 613); *Собака лаёт, соловей молчит* (с. 163).

У пословицама ексцерпираним из *Речника руских пословица* В. М. Мокијенка, зооним пас метафорично описује мудрог, опрезног и обазривог човјека који не ради ништа на брзину, тј. не чини ништа што сматра бескорисним: *Старая собака зря не лаёт; Старая собака на пустое дерево не лаёт; Старая собака на древесный мох не залаёт. Старая собака не рыит без причины. Старая собака понапрасну не лаёт* [Мокиенко 2010: 842]. У српском језику ово значење изражава пословица *Кад матор пас лаје (онда) ваља виђети шта му је* [Карацић 1987: 132].

Зооним пас је позитивно конотиран и у фразеологизму *Собаку съел на чем, в чем* [Снегирев 1831, Т. 1: 101; Потебня 1883: 89; Максимов 1955: 194; Жуков 1980: 365–366; Шанский 1985: 120–121, 142; Гвоздарев 1988: 91–92], који упућује на човјека који је стручњак у свом послу, вјешт и искусан. У српском језику ово значење изражава фразеологизам који не садржи зоонимску компоненту: *испећи / пећи занат*, овладати / овладавати послом, својом струком, усавршити се / усавршавати се у послу, постати / постајати мајстор, стручњак [Оташевић 2012: 372]. Међутим, процесом деривације од наведеног фразеологизма настаје пословица *Собаку съел, только хвостом подавился* [Даль 2009: 231] која је негативно конотирана, тј. односи се на човјека који има прецијењен осјећај сопствене величине и воли да се хвали својим вјештинама, али у ствари чини пуно грешака.

Много је већи број фразеолошких јединица у којима зооним пас осликава ’семантичко поље негативности’ [Кудряцева 2015: 131]. Негативне конотације овог зоонима посвједочене су у већем броју поредбених фразеологизама, који у свом саставу у улози поредбене јединице садрже зоонимску компоненту *пас / собака*. Тако, нпр. руском фразеологизму *как собак нарезанных* [Михельсон 1997: 402; Овсянников 1933: 107; Мокиенко 1980: 118], који се користи за означавање мноштва нечега, према Мокијенку, нпр. мноштва „баналних, осредњих, незанимљивих људи“ [Мокиенко 2008: 628], у српском језику одговара фразеологизам *има их као кусих паса* – бити многобројан, налазити се у великом броју, има кога у великом броју [Матејић 1982:453].

Интернационалним фразеологизмом, који скоро у свим европским језицима има исти облик сматра се фразеологизам *жить как кошка с собакой* [Гвоздарев 1982: 42] који указује на стално непријатељство, свађу, нетрпељивост и узајамну мржњу двоје људи (најчешће

супружника, рођака и сл.) [Мокиенко 2008: 630]. И у српском језику потврђен је фразеологизам са овим значењем, са разликом што се поред глагола живјети, могу наћи и глаголи слагати се, вољети се и сл. – „*слагати се (вољети се, живети, гледати се) као пас и мачка* – не слагати се, бити у лошим односима, живети с неким у сталном непријатељству“ [Оташевић 2012: 689].

У оба језика постоје фразеологизми у којима зооним пас / собака указује на стање глади: *голодный как собака* [Фелицина 1990: 133] / *гладан као пас* – јако гладан [Matešić 1982: 453]. Међутим, у оквиру наведеног фразеологизма умјесто зоонима собака / пас може се употријебити и зооним вук, при чему се значење фразеологизма не мијења. Док се фразеологизми са зоонимском компонентом *вук* сматрају интернационалним (нпр. и у енглеском језику у улози поредбене јединице налази се зооним вук *hungry like a wolf*), фразеологизми са зоонимом *пас* су карактеристични за словенске народе (нпр. у македонском језику *гладен как куче*, у украјинском *голодный як пес (собака)*). У руском језику за означавање стања глади много чешће се користи зооним *волк*, што потврђују и примјери ексцерпирани из зборника В. И. Даља (2009): *Голод и волка из лесу (на село) гонит* (с. 531); *Голодный волк и завертки рвет* (с. 531); *Гонит голод и волка из колка* (с. 532); *Голодный волк сильнее сытой собаки* (с. 532); *У голодного волка из зубов кости не вырвешь* (с. 532); *Голодный волк, да зубами щелк* (с. 533). У српском језику, с друге стране, у улози поредбене јединице употребљавају се обје зоонимске компоненте, што потврђују и примјери ексцерпирани из зборника Караџића: *Гладан као курјак; Гладан као псето; Гладан курјак усред села иде; Гладан пас о комаћу сања; Глад и курјака из шуме шићера* [Караџић 1987: 73].

Осим наведених, у оба језика посвједочени су фразеологизми у којима пас метафорично осликава равнодушног човјека: *Нужен как собаке пятая нога* [Гвоздарев 1982: 64] / *марити као пас за пету ногу* у значењу 'нимало не марити ни за кога' [Matešić 1982: 454].

У српском језику, у изразу *љубоморан као пас*, зооним *пас* метафорично упућује на љубоморног човјека. За разлику од српског, у руском језику у улози поредбене јединице умјесто зоонима пас налази се лексема *черт – ревнивый (ревнив) как черт*. Овај израз, који има ироничну ноту, забиљежен је у речнику Мокијенка и односи се на изузетно љубоморног и сумњичавог човјека (најчешће мужа) [Мокиенко 2008: 744].

Док се у српском језику, човјек који лаже упоређује са псом на шта указује устаљено поређење *лагати као пас*, у руском језику у том значењу употријебљен је зооним *мерин – врать как сивый мерин* [Михельсон 1997: 127–128; Тимофеев 1961: 168; Мокиенко 1981: 138–142]. У оквиру наведеног поређења, придјев *сивый* означава старост животиње, а зооним *мерин* посуђен је из монголског језика, у којем се лексема мерин односи на коња [Фасмер 1986: 604]. Иначе, раније смо већ навели да се у руском језику и глупост човјека метафорично описује лексемом *мерин – глуп как сивый мерин* [Михельсон 1997: 197–198].

Осим поредбених фразеологизама, зооним *пас* има негативну конотацију и у пословицама. У зборнику Даља у оквиру ове групе посвједочен је већи број пословица у којима зооним собака представља симбол празне приче: *Собака лает, от собаки слышит* (с. 158); *Собака лает, а бары едут* (с. 158); *Собака лает – ветер носит* (с. 158); *Нечего баять, что собаки лают* (с. 159). Негативне конотације зоонима собака огледају се у пословицама у којима је он представљен као: 1. прождрвљивац, халапљивац, вјечито гладан: *Брось псу кусок, так не лает* (с. 334); *Собака хватает, съта не бывает* (с. 400); *Обрадовался, что собака блину* (с. 400); 2. шкртица, лакомац, грамзивац: *Как собака на сене лежит: сама не ест, и другим не дает* (с. 332); 3. пас је зликовац, опасан: *Молчан-собака исподтишка за икры хватает* (с. 87); *Не дразни собаку, так не укусит* (с. 88); 4. он је ради забаве спреман и на свађу: *Не из корысти собака кусает, из лихости* (с. 89); 5. он је свему крив: *Была бы собака, а камень (а палка) найдется* (с. 103); *Коли быть собаке битой, найдется и палка* (с. 39); *За собакой палка не пропадет (припомнит)* (с. 88).

У зборнику Караџића (1987) посвједочене су фразеолошке јединице у којима пас метафорично упућује на 1. бијесног, љутог човјека: *Љут као пас у жежельу* (с. 172); 2. брбљивога човјека: *Не би га надлајало деветоро паса* (с. 188); 3. незахвалнога човјека: *Храни псето да те ује* (с. 301), а осим наведених, посвједочене су и пословице и поређења која описују живот и смрт у биједи и сиромаштву: *Живи паски, а спава на голој даски* (с. 103), *Живи као ничиј пас насред сокака* (с. 103).

Сада ћемо прећи на анализу пословица са зоонимском компонентом *пас* ексцерпираних из књижевно-умјетничких дјела.

1. – Мне понятно, что ты озлился на Фицхелаурова, – пожимая плечами, говорил Копылов, – но при чем тут этот англичанин? Или тебе его шлем не понравился? – Мне он тут, под Усть-Медведицей, что-то не понравился... ему бы его в другом месте носить... *Две собаки грызутся – третья не мешайся*, знаешь [Тихий Дон: 623]?

– Разумем што си се разбеснео на Фицхелаурова – казао је Копилов, слежући раменима – али шта ти је крив овај Енглеz? Можда ти се није свидео његов шлем? – Овде, по Уст-Медведицом, мени се он нешто није свидео ... требало би да га носи на другом месту ... Знаш ли изреку: *Кад се два пса кољу, нека се трећи не меша* [Тихи Дон: 92]?

Очигледно је да су и оригинална пословица и њен преводни кореспондент, у којима зооним *пас* (у српском), односно *собака* (у руском језику) метафорично преносе радњу на људе, изражене реченицама уопштеног карактера. У наведеном случају, радња је изражена презентом глагола *грызться* са значењем 'уједати се, клати се, гристи се, свађати се, гложити се, препирати се' [Станковић 1998: 154]. Истовремено, наведене пословице уједно дају и савјете шта треба радити у одређеној ситуацији, на шта треба пазити. При томе изворна пословица је и на лексичком, и семантичком и синтаксичком плану у потпуности еквивалентна са својим преводним дословним кореспондентом. Варијантни облици наведене пословице, која савјетује да се не треба мијешати у туђе ствари, и упозорава да неко трећи не треба да се мијеша у свађу двоје блиских људи, јер ће и сам настрадати, посвједочени су и у зборнику В. И. Даља у оквиру поглавља Свое – Чужое: *Две собаки дерутся (грызутся), третья не суйся* (с. 360) и поглавља: Мир – Ссора – Спор: *Свои собаки грызутся, чужая не суйся!*; *Свои собаки грызутся, чужая не лезь (не мешайся, не ввязывайся)* (с. 163). Имајући у виду наведено значење, умјесто дословног превода, по нашем мишљењу, боље решење би био преводни аналог ексцерпиран из зборника Караџића: *Бе двоје говори ту је трећи кост у грлу* (с. 97), који упркос разликама на лексичком и синтаксичком плану, изазива сличне (или, чак идентичне) асоцијације као и оригинал.

2. – Мы много тут слышали разных посулов, но это все, дорогие товарищи, есть голая брехня и угрозы. Скопырнулся, лежит этот бородатый оратор, но *собаке – собачья смерть* [Тихий Дон: 529]!

– Ми смо овде слушали разна обећања, али све је то, драги другови, гола лаж и претња. Стрмекнуо се и лежи овај брадати говорник, али *псу – пасја смрт* [Тихи Дон: 303]!

Слично претходном, и у овом примјеру преводилац изворну пословицу преводи дословно. Наведена пословица заправо се односи на особу која је нечасно живјела, па је заслужила исту такву и смрт [Ожегов, Шведова 2000: 739]. С обзиром на наведено значење, умјесто дословног превода, преводни кореспонденти изворне пословице могли би бити аналози преузети из зборника Караџића: *Пас био, паски прошао // Паски живљео, паски и умро* (с. 228).

С друге стране познати научник М. Михельсон је мишљења да *пасја смрт* заправо означава смрт без покајања, и као примјер томе он наводи пословицу *Смерть без покаяния – собачья смерть* [Михельсон 1997: 288], која је потврђена и у зборнику Даља (с. 171).

Наведено значење потврђено је у пословици код Чехова:

Брандмейстер: Я человек уже не молодой, больной, не сегодня-завтра могу умереть. Доктор сказал, что у меня во внутренностях затвердение и что если я не буду оберегать своего здоровья, то внутри во мне лопнет жила и я помру без покаяния...

Шёпот в пубlike: – *Собаке собачья и смерть* [Господа обыватели: 80].

3. *Анисья*. О-ох, тетушка, как же так? Ну, как отец-то велит?

Матрена. Велит? А веленье-то его *псу под хвост*. Уж ты не сумлевайся, не бывать этому делу [Власть тьмы, или «Коготок увяз, всей птичке пропасть»: 29–30]

Анисья. О-ох теткице, па како ћемо. А ако му нареди отац?

Матрјона. Нареди? Његово наређивање *псу под реп нек иде*. Ти бојазни немај, тога бити неће [Царство мрака или «Од сламке кућа изгори»: 43].

Очигледно је да се у наведеном случају акценат ставља на једно од главних обиљежја пса, тј. његов *реп*, који се у свијести човјека сматра бескорисним органом, лошим и забаченим мјестом тј. 'све што је под репом је пропало и бескорисно'. И у наведеном примјеру преводилац је искористио дословни превод, а као потврду за то налазимо податке у речницима српског језика, у којима се умјесто зоонима *пас*, употребљава зооним *мачак*. У речнику Оташевића налазимо фразеологизам *вежи (обеси) то мачку за (на, о) реп* са значењем „све је узалуд, можеш то отписати” [Оташевић 2012: 590].

4. Христоня вернулся на рассвете. Долго сопел, разуваясь, бурчал что-то вполголоса. Григорий зажег лампу, – увидел на побуревшем лице его кровь и огнестрельную царапину выше лба. – Кто это тебя?.. Перевязать? Я зараз... погоди, вот бинт найду, – вскочил с кровати, разыскал марлю и бинт. – *Загóится, как на собаке*, – урчал Христоня [Тихий Дон: 306].

Христоња се вратио у зору. Дуго је бректао, изувајући се, и полугласно нешто мрмљао. Григорије упали лампу и виде на његовом поцрвенелом лицу крв, а при врху чела огреботину од ватреног оружја. – Ко те то? ... Да те превијем? Одмах ћу ја ... Чекај да нађем завој – скочио је с кревета и нашао газу и завој. – *На псу рана, на псу и зарасла* – мумлао је Христоња [Тихи Дон: 222–223].

У наведеном примјеру разлика у погледу структуре огледа се у томе што је устаљено поређење у руском језику на српски језик пренесено обликом пословице. Очигледно је присуство зоонима *пас / собака* у оба језика. Преводни кореспондент потврђен је и у зборнику Караџића *На псу рана, на псу и зарасла* (с. 186), гдје уз пословицу стоји објашњење: „Говори се у шали кад се ко потужи да га што боли“. С обзиром да је општепознато да су пси отпорни на разне болести и да се брзо опораве након неке повреде или рањавања, у наведеном примјеру зооним пас, као саставни дио фразеолошке јединице (у оба језика), метафорично упућује на човјека, указујући при томе на значење 'није то ништа' или 'све ће то проћи као што пролази псу'.

5. – *Собака лает, ветер носит*. Не испугалась. Видали мы таких [Юбилей: 215].

– *Пас лаје, ветар носи*. Нисам се уплашила. Знамо ми такве [Јубилеј: 95].

У наведеној пословици пас метафорично описује човјека који воли да сплеткари и непрекидно прича, при чему таквим људима не треба вјеровати и не треба обраћати пажњу на њихове ријечи. Овом пословицом заправо се одузима вриједност онога што други људи кажу. Варијанта ове пословице потврђена је и у зборнику Караџића: *Што пас лаје, вјетар носи* (с. 313).

6. Все так ждали, что Жменя людям места укажет или сам выроет, а он – сказано, *сама собака не ест и другим не дает* – так и помер; ни сам не вырыл, ни людя не показал [Счастье: 213]

И сви су тако чекали да им Жмења покаже она места или да их сам ископа, а он, што се каже: *нит пас коску глође, нит другоме даје*, потеже па умре: нит је он сам ископао, нити је коме показао [Срећа: 139–140].

Пас у наведеном примјеру метафорички упућује на похлепног и себичног човјека који води рачуна само о својој користи и остварењу својих интереса. Наведена пословица потврђена је и у паремиолошком речнику Ј. Ж. Гилотен (1987): *Нити пас коску глође, нити је другом даје* (с. 98).

7. Но существует русская пословица, которую не мешало бы помнить Грохольскому: «*Не бойся собаки, что лает, а бойся той, что молчит...*» Пословица ехидная, но в практической жизни иногда весьма необходимая [Живой товар: 424].

Али постоји руска пословица коју Грохольски не би требало да сметне с ума „*Не бој се пса који лаје, него оног који ћути ...*“ Пословица пакосна, али у практичном животу понекад веома неопходна [Жива роба: 154].

У овој пословици пас који не лаје метафорички описује људску подмуклост. Наведена пословица, чије су варијанте посвједочене у зборнику Даља (2009) у оквиру поглавља Прямота – Лукавство: *Не той собаки бойся, что громко лает, а той, что исподтишка хватает // Не бойся собаки брехливой, а бойся молчаливой // Не та собака кусает, что лает, а та, что молчит да хвостом виляет // Не бойся собаки, что лает, а бойся той, что молчит* (с. 386), као и њени преводни кореспондент са варијантним облицима посвједоченим у зборнику Карацића (1987): *Пас који (много) лаје, не уједа* (с. 228); *Чувај се псета које мучке коље* (с. 306); *Подмукло псето најприје ће ујести* (с. 231) представљају упозорење да нас могу повриједити управо они људи од којих то најмање очекујемо.

Као што смо већ нагласили културолошка вриједност паремиолошког језика огледа се у чињеници да многе пословице садрже важна знања о националној култури. Другим ријечима такве пословице садрже компоненте које одражавају национални идентитет и најчешће немају аналоге у другом језику. При контрастивној анализи пословица различитих народа, вриједност националних језичких компонената је већа, што су веће и културолошке разлике између тих народа.

6. ЗАКЉУЧАК

6.0. Анализа коју смо извршили у раду требало је да пружи одговоре на један број питања која се тичу паремиолошког фонда руског и српског језика.

6.1. У Уводу смо навели предмет, циљеве, задатке и методе израде рада и указали на значај и актуелност истраживачке теме. Такође смо навели и образложили списак примарне грађе и лексикографских издања као секундарне грађе.

6.2. У првом поглављу – Теоријско-методолошки оквир истраживања навели смо кратку и прегледну историју питања. Најприје смо указали на чињеницу да у зависности од ужег или ширег схватања фразеологије, пословице и изреке, с једне стране, добијају статус фразеолошких јединица (ову идеју заступају присталице фразеологије у ширем смислу), а с друге стране, пословице и изреке нису дио фразеологије, већ посебне дисциплине – паремиологије (ту идеју заступају присталице фразеологије у ужем смислу).

Говорећи о разликама између пословица и изрека, закључили смо да још увијек не постоји усаглашено и неоспорно гледиште, шта се може подразумевати под пословицама, а шта под изрекама. Такође су и различити критеријуми разграничавања ове двије категорије. Тако, нпр. у једну групу смо издвојили научнике, који као главни критеријум узимају формалну и смисаону завршеност (Даљ, Демиденко, Снегирјев). Ова група лингвиста заступа идеју да пословице, као синтаксички цјеловите конструкције могу независно од говора или контекста самостално да стоје и при томе буду разумљиве. С друге стране, изреке, којима се износи неки суд или мишљење, постају разумљиве тек кад се употребе у говору. У другу групу издвојили смо лингвисте, који као критеријум различитости пословица и изрека узимају присуство / одсуство пренесеног значења (Фјодоров, Мокиенко). Узимајући у обзир наведени критеријум, док пословице имају уопштен смисао, директно и пренесено значење, изреке се односе на конкретну појаву и имају само буквални план садржаја. Пословице и изреке, по мишљењу неких научника разликују се и према граматичкој завршености (Пермјаков, Јудин, Тарланов). Насупрот пословицама које представљају кратке поучне исказе реченичног облика и које су граматички завршене, стоје изреке као граматички недовршене јединице које се могу мијењати или допуњавати у говору. За разлику од руског, у српском језику је знатно мање пажње посвећено проблематици разграничавања пословица и изрека, при чему се ови појмови често и мијешају, а у неким случајевима сматрају се и синонимним. Узимајући у обзир структуру ових јединица, за разлику од пословица, које су најчешће представљене цјеловитим исказима (Клеут) и нису подложне измјенама (Стојичић), изреке се могу састојати само од једне ријечи често се у говору модификују.

Када је ријеч о поријеклу ових јединица, у посебне групе смо издвојили националне и интернационалне пословице. Национално обојене пословице које у свом саставу садрже културне компоненте, као што су, нпр. антропоними, топоними, етноними, зооними, називи црквених празника или поједине реалије представљају посебан преводилачки проблем и често такве пословице немају преводне кореспонденте, већ се преводе дословно. С друге стране стоје интернационалне пословице, које у језицима различитих земаља имају исто значење, потичу из истог извора (најчешће је то грчки или латински језик), а већи број пословица је и библијског поријекла. Осим наведених, указали смо и на чињеницу да су и неки други жанрови попут басни, приповједака и епских пјесама утицали на настанак пословица.

Говорећи о структури пословица, закључили смо да су оне најчешће конструисане на основу одређених синтаксичких модела, представљених простим, проширеним и сложеним реченицама, двочланим или једночланим. Осим тога, ове јединице су карактеристичне и по обиљу застарјелих ријечи – архаизама и ријечи карактеристичних за одређене дијалекте – дијалектизама. Пословице, као јединице које се осим усменог говора могу наћи и у различитим књижевним дјелима, специфичне се и по обиљу стилских фигура и присуству риме.

На крају овог поглавља указали смо на токове историјског развоја паремиологије у руском и српском језику, при чему смо навели бројне радове, књиге, зборнике и речнике који су од великог значаја за проучавање паремиолошког фонда једног или другог језика.

6.3. Друго поглавље рада Синтаксичко-семантичка анализа пословица посвећено је анализи пословица конструисаних на основу одређених синтаксичких модела. При томе смо као изворне сматрали пословице ексцерпираних из руских књижевно-умјетничких дјела и посматрали их у односу на њихове преводе у српском језику.

Најприје смо разматрали пословице изражене потврдним и одричним реченицама. На овом нивоу у највећем броју примјера изворне пословице изражене потврдним или одричним реченицама, у српски језик су пренесене истом врстом реченица, док мањем броју руских пословица потврдног карактера, у српском језику одговарају кореспонденти одричног карактера.

У зависности од значења реченица којом су пословице изражене, разматрали смо изјавне, упитне и заповједне конструкције. При томе смо установили да су изјавне конструкције најзаступљеније међу ексцерпираним примјерима, док, с друге стране упитне конструкције, које заправо у пословицама представљају облик реторичког питања, су мање фреквентне.

У зависности од присуства / одсуства главног члана – субјекта, у посебне групе издвојили смо пословице изражене двочланим и једночланим реченицама. Двочлане реченице смо даље посматрали са становишта присуства / одсуства споредних чланова, и у посебне групе издвојили пословице изражене простим непроширеним и пословице изражене проширеним реченицама. На основу ексцерпираних примјера установили смо да су у оба језика најзаступљенији модели реченица, у оквиру којих је предикат најчешће проширен глаголским додацима, и то у највећем броју примјера директним или индиректним објектом.

У посебним потпоглављима разматрали смо начине исказивања предиката и субјекта. Анализирајући примјере са глаголским предикатом, закључили смо да за разлику од руског језика у којем предикат пословица може да стоји и у садашњем, и у прошлом, и у будућем времену, предикати преводних кореспондената најчешће су изражени облицима презента. У оквиру пословица са именским предикатом, потврђене су сличности и разлике на нивоу два посматрана језика. За разлику од пословица у којима је у оба језика именски дио аналитичког предиката изражен обликом компаратива придјева или прилога, посвједочени су и примјери, у оквиру којих изворним пословицама са кратким придјевом или именицом, као носиоцима именског дијела предиката, у српском језику у већем броју примјера одговарају кореспонденти са глаголским предикатом. Када је ријеч о начину изражавања субјекта, установили смо, да за разлику од пословица, у којима је у оба језика субјекат изражен облицима именица, придјева и бројева, постоје и примјери у оквиру којих изворним пословицама са субјектом израженим обликом партиципа, у српском језику одговарају кореспонденти у којима функцију субјекта умјесто партиципа врше именице или замјенице.

Осим простих непроширених и проширених реченица, разматрали смо и пословице сложене структуре. При томе смо пажњу усмјерили искључиво на синтаксичке моделе састављене од двије реченице, које могу стајати у независном или зависном односу. Анализом примјера смо установили да је у оба језика највећи број пословица изражен независно-сложеним реченицама супротног односа, при чему на тај однос у оба језика најчешће указује везник *a*. За разлику од независносложених, у зависносложеним реченицама везничку функцију, осим везника, имају и односне замјенице и прилози.

Насупрот двочланим реченицама у којима су присутна оба главна члана, стоје једночлане реченице, у којима је изражен само један главни члан. Као најучесталије типове једночланих реченица у оквиру пословица, издвојили смо неодређеноличне, уопштеноличне и безличне. На основу многобројне литературе, као и анализом ексцерпираних примјера смо установили да је граница између неодређеноличних и уопштеноличних реченица танка. При одређивању те границе важна су два узајамно-повезана аспекта: граматички (односи се на граматички облик којим је изражен предикат) и семантички (узима се у обзир када се

утврђује да ли се радња односи на неко конкретно лице, било познато или не, или је то уопштена радња која се односи на свако лице). У нашем истраживању ове реченице су посматране са граматичког аспекта, те смо с тога у посебне групе издвојили пословице у којима је предикат изражен обликом 3. лица множине садашњег или будућег времена, или обликом множине прошлог времена (неодређеноличне реченице) и пословице у којима је предикат изражен обликом 2. лица једнине садашњег или будућег времена и обликом императива (уопштеноличне реченице). Анализирајући пословице изражене неодређеноличним реченицама, установили смо да постоје и пословице које су структурно изражене неодређеноличним реченицама али семантички представљају уопштеноличне реченице, па се као такве могу назвати неодређеноличне реченице са уопштеним значењем. Када је ријеч о употреби ових реченица у два посматрана језика, ту је посвједочен висок степен различитости, јер, у односу на руски, у српском језику ове реченице употребљавају се знатно мање. Истраживање је показало да највећем броју руских изворних пословица изражених неодређеноличним реченицама, у српском језику одговарају личне реченице са исказаним граматичким субјектом и предикатом у личном глаголском облику, а посвједочен је и већи број безличних реченица са предикатом у повратном облику. С друге стране, посвједочени су и примјери, али знатно мањи број, у оквиру којих су и у српском језику употријебљене неодређеноличне реченице, при чему су то случајеви кад је вршилац радње познат на основу ширег контекста. Када је ријеч о пословицама израженим уопштеноличним реченицама, њима у српском језику у највећем броју примјера одговарају пословице изражене личним реченицама са предикатом употријебљеним у презенту. Осим тога, у овим реченицама је често присутан и уопштен вршилац радње, изражен у највећем броју примјера именицом *човјек* или замјеницом *ко*. Пословице изражене безличним реченицама смо класификовали у зависности од начина исказивања предиката у њима.

6.4. У трећем поглављу рада – Начини и проблеми преношења изворних пословица анализирали смо на које се начине паремиолошки материјал изворног језика преноси у циљни језик. Ради детаљније и сигурније анализе, пословице ексцерпирание из руских књижевних дјела упоређивали смо са пословицама ексцерпираним из зборника Даља, а преводе изворних јединица са пословицама ексцерпираним из зборника Караџића и паремиолошког речника Гиљотен.

Најприје смо се осврнули на сам процес превођења и указали на радове који су дали озбиљан допринос развоју језичке теорије превођења. Такође смо нагласили да је у овом процесу посебно значајна улога преводиоца, чији је главни задатак да при преношењу пословица из једног језика у други сачува семантички, функционално-стилски и емоционално-експресивни садржај оригинала. Иако већина научника сматра да пословице, кад год је то могуће, треба преводити пословицама, на основу ексцерпираних и анализираних примјера, видјели смо да то правило није увијек лако изводљиво у пракси. Када је ријеч о начинима преношења изворних пословица, у овом поглављу навели смо више модела и класификација начина преношења, при чему смо као водећу узели класификацију Ане Пејановић, издвајајући фразеолошке и нефразеолошке начине превођења.

У оквиру фразеолошког начина превођења издвојили смо и анализирали пословице које су у циљни језик пренесене:

1. апсолутним еквивалентом – тј. кореспондентом који има исти компонентни састав, исту синтаксичку структуру, исто значење и који преноси исти смисао као оригинал. Истраживање је показало да је мали број изворних пословица у језик превода пренесен апсолутним еквивалентом, при чему су то, углавном, пословице које су и у језику оригинала и у циљном језику позајмљене из неког другог језика, или су то јединице библијског поријекла;

2. релативним еквивалентом – тј. кореспондентом који са аспекта превода има потпуно исто значење као и оригинал, али се у погледу структуре битно разликује од њега. У оквиру овог типа еквиваленције, анализирали смо примјере чија се релативна еквивалентност огледа у различитом броју, падежу и поретку компоненти, употреби појединих различитих

лексема, као и употреби различитог глаголског вида предиката, граматичког броја, а у посебну групу издвојили смо примјере који се сматрају релативним еквивалентима из више разлога;

3. преводним аналогом – тј. кореспондентом који се по граматичком облику, лексичком саставу и сликовитости потпуно разликује од оригинала, али са друге стране, изражава један исти смисао, има исти или врло сличан семантички садржај и глобално значење. Анализом ексцерпираних примјера из књижевно-умјетничких дјела Толстоја, Достојевског, Чехова, Шолохова, установили смо да је највећи број пословица пренесен преводним аналозима који носе исту информацију као и изворни изрази. У појединим примјерима видјели смо да се изворне јединице и њихови преводни аналози разликују само у појединим компонентама, што води томе да се у превод може погрешно унијети елемент изворне јединице.

Када је ријеч о нефразеолошким начинима превођења, анализи су биле подвргнуте јединице које су у језик превода пренесене дословно или буквално. Иако је дослован превод у појединим примјерима био оправдан, ми смо у оквиру овог одељка навели и пословице ексцерпирание из зборника Карацића и речника Гиљотен, које имају исто или приближно исто значење као изворне јединице. На тај начин смо показали да је умјесто нефразеолошког дословног превода, преводаца могао да изворну јединицу у језик превода пренесе фразеолошким путем, тј. преводним аналогом.

У другом случају посвједочени су и примјери у којима је преводаца, не препознајући изворну фразеолошку јединицу и тумачећи је као слободан спој ријечи, исту превео буквално и на тај начин потпуно искривио смисао оригинала.

Осим наведених, анализирали смо и пословице које су у језик превода пренесене описно. Иако у појединим случајевима слободан спој ријечи преноси смисао и садржај изворне пословице, водећи се идејом да пословице, уколико је могуће треба преводити пословицама, ми смо и овдје навели аналоге из зборника српског језика, који свакако представљају боље преводно решење од описног превода.

Не налазећи погодно средство да пренесе садржај изворне пословице, видјели смо да у појединим случајевима, преводаца прибјегава лексичком преводу. У ексцерпираној грађи посвједочена су свега два примјера оваквог превода, који је у једном случају и оправдан, јер у српском језику нисмо пронашли фразеолошки кореспондент који би пренио сва значења из оригинала.

Анализа је показала да постоје и случајеви када преводаца, вјероватно, не знајући значење изворне пословице, исту потпуно и испусти. У посебну групу, која је иначе најбројнија, сврстали смо примјере у којима је нефразеолошки материјал изворног текста у језик превода пренесен фразеолошким средствима, и то најчешће аналозима. На крају овог поглавља указали смо на случајеве када је једна иста изворна пословица у језик превода (зависно од избора преводаца) пренесена кореспондентима различитог типа.

6.5. У четвртом поглављу рада Варијације у пословицама разматрали смо структуру пословица. При томе смо у посебне одељке издвојили варијанте руских и варијанте српских пословица. Пословице ексцерпирание из руских књижевних дјела упоређивали смо са пословицама ексцерпираним из зборника Даља. С друге стране, преводе појединих руских пословица посматрали смо у односу на њихове кореспонденте ексцерпирание из Вукове збирке пословица, које смо иначе узели за полазне. Како овај дио рада броји више стотина изворних пословица и њихових варијаната, овдје смо уједно и оповргли мишљења већине научника да пословице карактерише релативна стабилност њихове структуре. Разлог томе може бити и сам контекст и сфера употребе, а с обзиром да се пословице често употребљавају у усменој форми, оне се могу граматички и лексички мијењати и бити подложне процесима редукције и деривације, а све то са циљем да би биле лакше памтљиве.

У нашем истраживању варијантама су сматране пословице исте лексичко-тематске групе у оквиру којих су извршене одређене трансформације на формалном, лексичком и структурном плану. У оквиру формалних варијација, како у руском тако и у српском језику,

издвојили смо фонетске варијанте које подразумијевају замјену лексема на фонетској звучној основи, ортографске варијанте које су у ексцерпираним примјерима остварене кроз састављено / растављено писање појединих ријечи и морфолошке варијанте. Пошто су последње варијанте најзаступљеније у нашој грађи на руском језику, овдје смо извршили и поткласификацију, и као посебне издвојили варијанте настале употребом лексема у различитом падежу, варијанте настале услед употребе различитих предлога уз неки реченични члан. Како у највећем броју примјера варирају предикати, ради прегледније и детаљније анализе, посебно смо разматрали варијанте настале услед употребе предиката у различитим глаголским облицима, у различитом времену, броју, лицу и глаголском виду.

Разматрајући лексичке варијације, видјели смо да велики проблем представља проблем пословичне синонимије, при чему се ова два појма често мијешају. Другим ријечима, оно што неки аутори сматрају фразеолошким, односно, у нашем случају, пословичним варијанатама, то је за друге, пословична синонимија и обратно. Такође смо закључили да велики проблем представља и замјена једне компоненте другом. Као посебно, истакли смо мишљење Жукова, који варијанте и синониме посматра у зависности од тога да ли се ријеч замјењује другом синонимном или несинонимном ријечју. С обзиром да су лексичке варијације изузетно заступљене у руским пословицама, ради прегледније грађе, у посебне групе издвојили смо пословице које се сматрају варијантним због замјене једне лексеме другом синонимном или несинонимном ријечју, при чему је неких пута та замјена лексема била резултат остваривања опозиције хипоним – хипероним и дио – цјелина. Такође смо као посебне издвојили пословице у којима су замијењене лексеме идентичне по значењу, али се стилски битно разликују. Као посебне подврсте разматрали смо и лексичко-структурне варијанте које су најчешће карактеристичне за биномне конструкције, а навели смо и низ варијантних пословица образованих по истом синтаксичком моделу, које предају исти смисао, упркос томе што у њима најчешће варирају ријечи различитог значења. За разлику од руског, у српском језику су посвједочени само примјери у којима је једна лексема замијењена другом, при чему те лексеме немају блиско значење.

Када је ријеч о структурним варијацијама, у посебне групе издвојили смо пословице које се сматрају синтаксичким варијантама насталим услед промјене устаљеног поретка ријечи, с једне стране, и услед употребе различитих везника и рјечци, с друге стране. У појединим случајевима видјели смо да аутор изворног текста у жељи или тежњи да детаљније и разумљивије опише неки догађај, изражавајући и свој став и емоције према том догађају, проширује компонентни састав изворне пословице. Насупрот овим, у појединим случајевима, изостављајући поједине компоненте или чак веће фрагменте изворне пословице, писац тежи да заинтересује читаоца, подстичући га на тај начин да размисли какве је информације аутор у ствари желио да пренесе. У српском језику посвједочене су синтаксичке варијанте настале услед промјене редоследа ријечи и варијанте са редукованим компонентама.

Сем наведених, у овом поглављу смо разматрали и варијанте руских пословица истог тематског садржаја, али потпуно различитог лексичког састава. Такође смо установили да једна иста пословица у књижевним дјелима различитих писаца може бити трансформисана на различите начине.

6.6. У оквиру лингвокултуролошке анализе, којом смо се бавили у петом поглављу рада, утврдили смо да су језик, култура и менталитет народа блиско повезани и да практично чине јединствену цјелину која обухвата сва три наведена сегмента. У овом поглављу смо покушали да укажемо на начине на које се језик манифестује у својим јединицама, чува и преноси културу. С обзиром да преносе људска искуства и културне вриједности различитих етичких заједница, да чине главни извор мудрости предака и изражавају опште мишљење, пословице представљају важан елемент лингвокултуролошког проучавања.

Посебну пажњу смо посветили анализи национално обојених пословица које у свом саставу садрже културне компоненте (антропониме, топониме, хидрониме, етрониме и

зоониме), при чему посебан значај имају начини на које су ове јединице пренесене у циљни језик.

Говорећи о антропонимима, видјели смо да они у пословицама могу иступати као лична имена која се најчешће односе на нека препознатива лица, карактеристична за одређени временски период, на историјске или легендарне личности. Насупрот пословицама у којима су антропоними употријебљени ради остварења риме, стоје пословице у којима антропоними врше функцију носиоца особина личности. У оквиру овог одељка анализирали смо пословице ексцерпирани из руских књижевно-умјетничких дјела које у свом саставу садрже антропониме Макар, Фома и Јерема. Када је ријеч о антропониму Макар, ексцерпирани примјери, како из књижевних дјела, тако и из зборника руског језика, су показали да је овај антропоним, углавном, негативно коноторан, често употребив у руском језику, а посебно у пословицама које се на српски језик најчешће преводе наутралним кореспондентима. И негативно конотирани антропоними Фома и Јерема, који најчешће упућују на лијене, неспретне и тврдоглаве људе, на људе који воле да се мијешају у туђе ствари су у честој употреби у руском језику. Анализом примјера видјели смо да су пословице са наведеним антропонимским компонентама преводиоци дословно превели на српски језик, не остваривши на тај начин потпуну еквиваленцију. Умјесто дословних превода, као кореспонденте ми смо навели примјере преузете из зборника Караџића, при чему неки и садрже антропониме карактеристичне за српски језик, који уједно осликавају иста или приближно иста значења као и јединице оригинала.

Анализом пословица које у свом саставу садрже топонимске и хидронимске компоненте, (при чему смо у руском језику као најфреквентније издвојили астиониме Москва и Петербург, а у српском језику посебан значај имају фразеолошке јединице са топонимом Косово) утврдили смо да наведене компоненте у њиховом саставу могу дати важне информације о поријеклу самог назива или о различитим историјским догађајима везаним за одређени топоним. Када је ријеч о преношењу ових јединица у други језик, слично антропонимским компонентама, преводиоци најчешће прибјегавају дословном превођењу. У појединим случајевима, наводећи кореспонденте из зборника Караџића, установили смо да изворне пословице са топонимским компонентама, у језику превода могу имати кореспонденте без топонима који су по свом значењу еквивалентни изворним пословицама.

Анализирајући пословице које у свом саставу садрже етнимску компоненту, видјели смо да највећи број њих одражава став према некадашњим освајачима, Турцима – у српском језику, односно Татарима – у руском језику. Анализу ових јединица засновали смо на когнитивним моделима, који представљају бинарну опозицију своје – туђе. Да је ова опозиција заступљена у оба језика показали су примјери у којима се фразеолошки маркиране (најчешће негативне) особине приписују различитим народима. Тако, нпр. у оба језика посвједочена су устаљена поређења хуже лихого татарина / гори је од Турчина, која говоре о лошем, злом човјеку, и пословице које говоре о незваном злом госту – Незваный гость хуже татарина // Не вовремя (не в пору) гость хуже татарина // Нема зиме без вјетра, ни зла госта без Турчина, при чему и зао човјек и незван гост у оба језика поистовјећује се са Татарима и Турцима као крвним непријатељима руског, односно српског народа. Да су етнимима у пословицама српског језика много заступљенији него у руским, посвједочили су и примјери ексцерпирани из зборника Караџића, у којима се негативне особине не приписују само Турцима (који су описани као лажљивци, опасни непријатељи, људи којима се не може вјеровати) него и Власима, који су углавном у пословицама српског језика приказани као непоуздани пријатељи, док се у појединим пословицама истиче и њихова подмуклост.

У оквиру последњег поглавља разматрали смо и пословице које у свом саставу садрже зоонимске компоненте. Овдје смо указали на лексичке и културолошке сличности и разлике између двају језика. Посебну пажњу обратили смо на фразеолошке јединице зоонимског карактера које указују на карактерне особине човјека, на његово понашање, његова осјећања и расположења. Како руски и српски језик обилују фразеолошким јединицама зоонимског

карактера, најприје смо у посебне групе издвојили: 1. Пословице и друге фразеолошке јединице које у оба језика садрже исту зоонимску компоненту – у оквиру ове групе остварена је семантичка еквиваленција, а у појединим примјерима, будући да се пословице у два посматрана језика поклапају на свим нивоима, и лексичком, и семантичком, и синтаксичком, остварена је и потпуна еквиваленција; 2. Пословице и друге фразеолошке јединице са различитим зоонимом у руском и српском језику – поред семантичке еквиваленције, у појединим примјерима фразеолошке јединице двају посматраних језика разликују се само на лексичком нивоу, те је у оквиру ове групе у појединим примјерима остварена и дјелимична еквиваленција; 3. Пословице и друге фразеолошке јединице које у полазном језику садрже неку од зоонимских компонената које нема у преводном кореспонденту на српском језику, већ постоји неки други кореспондент приближног значења – у оквиру ове групе остварена је само семантичка еквиваленција.

У посебну групу издвојили смо фразеолошке јединице са зоонимом пас / собака, који представља један од кључних зоонима у руској језичкој слици свијета. С једне стране смо навели фразеолошке јединице у којима је зооним пас на нивоу оба језика позитивно коноторан – пас је приказан као вјеран човјеков пријатељ, пас метафорично описује мудрог, опрезног и обазривог човјека који не ради ништа на брзину. За разлику од српског, у руском језику, истиче се још и улога пса у лову и очувању имовине свог власника. Када је ријеч о негативној конотацији овог зоонима, у појединим фразеолошким јединицама на нивоу оба језика остварена је потпуна еквиваленција – нпр. у оба језика зооним пас осликава равнодушног човјека. С друге стране, постоје примјери, који почивају на нултој еквиваленцији, тј. у једном од језика лексема *пас* указује на неко значење, које није забиљежено у другом језику – док у српским пословицама пас осликава бијесног, брбљивог, незахвалног човјека, у руским пословицама пас указује на халапљивог, лакомог, злог, свадљивог човјека. У појединим примјерима остварена је дјелимична еквиваленција, јер на исто значење у два различита језика указују и различити зооними – нпр. за разлику од српског језика у којем се човјек који лаже упоређује са псом *лагати као пас*, у руском језику у том значењу употребљен је други зооним *врать как сивый мерин*.

7. БИБЛИОГРАФИЈА

7.1. ОСНОВНИ ИЗВОРИ

1. **Булгаков 1985:** Михаил Булгаков. *Мајстор и Маргарита* // Дела у осам књига. Прево Милан Чолић. Београд: Српска књижевна задруга, 1985, Књига 4.
2. **Булгаков 2005:** М. А. Булгаков. *Мастер и Маргарита* // Роман. Москва: ОЛМА-ПРЕСС, 2005.
3. **Булгаков 2009:** М. А. Булгаков. *Собацье сердце*. Москва: Издательство «АСТ МОСКВА» 2009.
4. **Бунин 2003:** И. А. Бунин. *Темные аллеи* // Избранные сочинения. Москва: ОЛМА-ПРЕСС Образование, 2003.
5. **Гоголь 1940:** Н. В. Гоголь. *Заколдованное место (Вечера на хуторе близ Диканьки)* // Ганц Кюхельгартен. Вечера на хуторе близ Диканьки. Часть вторая. Полное собрание сочинений в 14 т. Москва: Издательство Академии Наук СССР, 1940, Т. 1, с. 309–316.
6. **Гоголь 1940:** Н. В. Гоголь. *Иван Федорович Шпонька и его тетушка (Вечера на хуторе близ Диканьки)* // Ганц Кюхельгартен. Вечера на хуторе близ Диканьки. Часть вторая. Полное собрание сочинений в 14 т. Москва: Издательство Академии Наук СССР, 1940, Т. 1, с. 283–308.
7. **Гоголь 1949:** Н. В. Гоголь. *Женитьба* // Женитьба. Драматические отрывки и отдельные сцены. Полное собрание сочинений в 14 т. Москва: Издательство Академии Наук СССР, 1949, Т. 5, с. 5–61.
8. **Гоголь 1951:** Н. В. Гоголь. *Мертвые души I*. Полное собрание сочинений в 14 т. Москва: Издательство Академии Наук СССР, 1951, Т. 6, с. 7–247.
9. **Гоголь 1951:** Н. В. Гоголь. *Мертвые души II*. Полное собрание сочинений в 14 т. Москва: Издательство Академии Наук СССР, 1951, Т. 7, с. 7–127.
10. **Гоголь 1951:** Н. В. Гоголь. *Ревизор* // Полное собрание сочинений в 14 т. Москва: Издательство Академии Наук СССР, 1951, Т. 4, с. 5–95.
11. **Гоголь 1949:** Николај В. Гогољ. *Зачарано место* (Вечери на салашу близу Дикањке) // Одабрана проза. Прево В. Пољаков. Београд: Ново поколење, 1949, с. 214–221.
12. **Гогољ 1949:** Николај В. Гогољ. *Иван Фјодоровић Шпоњка и његова теткица* (Вечери на салашу близу Дикањке) // Одабрана проза. Прево З. Хрибар. Београд: Ново поколење, 1949, с. 188–213.
13. **Gogolj 1965:** N. V. Gogolj. *Ženidba* // Revizor. Izabrana djela N. V. Gogolja. Prevo Zlatko Crnković. Zagreb: Matica Hrvatska, 1965, s. 159–220.
14. **Гогољ 1970:** Н. В. Гогољ. *Мртве душе*. Превели Милован и Станка Ђ. Глишић. Београд – Цетиње, 1970, Књ. V.
15. **Гогољ 2007:** Н. В. Гогољ. *Ревизор*. Превели Марија Стијилковић, др Вера Николић. Земун: ЈРЈ, 2007.
16. **Гончаров 1949:** И. А. Гончаров. *Обичан догађај*. Прево Никола Николајевић. Нови Сад: Матица Српска, 1949.
17. **Гончаров 1950:** И. А. Гончаров. *Понор*. Превела Људмила Михаиловић. Нови Сад: Матица Српска, 1950.
18. **Гончаров 1952:** И. А. Гончаров. *Обыкновенная история*: Роман в двух частях. Собрание сочинений в 8 томах. Москва: Художественная литература, 1952, Т. 1.
19. **Гончаров 1953:** И. А. Гончаров. *Обломов*: Роман в четырех частях. Собрание сочинений в 8 томах. Москва: Художественная литература, 1953, Т. 4.
20. **Гончаров 1953:** И. А. Гончаров. *Обрыв*. Части первая – вторая. Собрание сочинений в 8 томах. Москва: Художественная литература, 1953, Т. 5.
21. **Гончаров 1954:** И. А. Гончаров. *Обрыв*. Части третья – пятая. Собрание сочинений в 8 томах. Москва: Художественная литература, 1954, Т. 6.

22. **Гончаров 1997:** И. А. Гончаров. *Фрегат «Паллада»*. Очерки путешествия в двух томах. Полное собрание сочинений и писем в 20 томах. Санкт-Петербург: Наука, 1997, Т. 2.
23. **Gončarov 2004:** I. A. Gončarov. *Obломov*. Preveo Milovan Đ. Glišić. Podgorica: Daily Press, Biblioteka Vijesti, 2004.
24. **Достоевский 1988:** Ф. М. Достоевский. *Двойник* // Повести и рассказы. 1846–1847. Собрание сочинений в 15 томах. Л.: Наука, Ленинградское отделение, 1988, Т. 1, с. 147–294.
25. **Достоевский 1988:** Ф. М. Достоевский. *Записки из Мертвого дома* // Село Степанчиково и его обитатели. Из записок неизвестного. Записки из Мертвого дома. Петербургские сновидения в стихах и прозе. Собрание сочинений в 15 томах. Л.: Наука, Ленинградское отделение, 1988, Т. 3, с. 205–482.
26. **Достоевский 1988:** Ф. М. Достоевский. *Нечочка Незванова* // Повести и рассказы 1848–1859. Собрание сочинений в 15 томах. Л.: Наука, Ленинградское отделение, 1988, Т. 2, с. 203–357.
27. **Достоевский 1988:** Ф. М. Достоевский. *Преступление и наказание*. Собрание сочинений в 15 томах. Л.: Наука, Ленинградское отделение, 1988, Т. 5.
28. **Достоевский 1989:** Ф. М. Достоевский. *Игрок* // Униженные и оскорбленные. Повести и рассказы 1862–1866. Собрание сочинений в 15 томах. Л.: Наука, Ленинградское отделение, 1989, Т. 4, с. 585–720.
29. **Достоевский 1989:** Ф. М. Достоевский. *Идиот*. Собрание сочинений в 15 томах. Л.: Наука, Ленинградское отделение, 1989, Т. 6.
30. **Достоевский 1989:** Ф. М. Достоевский. *Униженные и оскорбленные* // Униженные и оскорбленные. Повести и рассказы. 1862–1866. Игрок. Собрание сочинений в 15 томах. Л.: Наука, Ленинградское отделение, 1989, Т. 4, с. 5–338.
31. **Достоевский 1990:** Ф. М. Достоевский. *Бесы*. Собрание сочинений в 15 томах. Л.: Наука, Ленинградское отделение, 1990, Т. 7.
32. **Достоевский 1990:** Ф. М. Достоевский. *Подросток* // Вечный муж. Подросток. Собрание сочинений в 15 томах. Л.: Наука, Ленинградское отделение, 1990, Т. 8, с. 139–692.
33. **Достоевский 1991:** Ф. М. Достоевский. *Братья Карамазовы*. Собрание сочинений в 15 томах. Л.: Наука, Ленинградское отделение, 1991, Т. 9, с. 5–570.
34. **Dostojevski 1967:** F. M. Dostojevski. *Dvojniki* // Bele noći (Sentimentalni roman. Iz uspomena jednog zanesenjaka). Kockar. Dvojniki (Petrogradska poema). Prevela Ljudmila Mihailović. Beograd: Izdavačko preduzeće »RAD«, 1967, s. 227–391
35. **Dostojevski 1967:** F. M. Dostojevski. *Zli dusi I*. Odabrana dela svetskih klasika. Prevela Kosara Cvetković. Beograd: Izdavačko preduzeće »RAD«, 1967.
36. **Dostojevski 1967:** F. M. Dostojevski. *Zli dusi II*. Odabrana dela svetskih klasika. Prevela Kosara Cvetković. Beograd: Izdavačko preduzeće »RAD«, 1967.
37. **Dostojevski 1967:** F. M. Dostojevski. *Kockar* // Bele noći (Sentimentalni roman. Iz uspomena jednog zanesenjaka). Preveo Ljubomir Maksimović. Beograd: Izdavačko preduzeće »RAD«, 1967, s. 63–226
38. **Dostojevski 1967:** F. M. Dostojevski. *Poniženi i uvređeni* // Poniženi i uvređeni. Bedni ljudi. Preveo Jovan Maksimović. Beograd: Izdavačko preduzeće »RAD«, 1967, s. 5–418.
39. **Dostojevski 1979:** F. M. Dostojevski. *Zločin i kazna*. Preveo Milosav Babović. Beograd: Izdavačka radna organizacija »RAD«, 1979.
40. **Dostojevski 1979:** F. M. Dostojevski. *Idiot I*. Preveo Jovan Maksimović. Beograd: Izdavačka radna organizacija »RAD«, 1979.
41. **Dostojevski 1979:** F. M. Dostojevski. *Idiot II*. Preveo Jovan Maksimović. Beograd: Izdavačka radna organizacija »RAD«, 1979.
42. **Dostojevski 1979:** F. M. Dostojevski. *Mladić*. Preveo Miloš Ivković. Beograd: Izdavačka radna organizacija »RAD«, 1979.
43. **Dostojevski 1979:** F. M. Dostojevski. *Njetočka Njezvanova* // Njetočka Njezvanova. Selo Stepančikovo. Prevela Ljudmila Mihailović. Beograd: Izdavačka radna organizacija »RAD«, 1979, s. 5–176.

44. **Dostojevski 1981:** F. M. Dostojevski. *Zapisi iz mrtvog doma* // *Zapisi iz mrtvog doma*. Odvratna priča. Preveo Milosav Babović. Beograd: Izdavačka radna organizacija »RAD«, 1981, s. 7–286.
45. **Зошченко:** Михаило Зошченко. *Рачиз* // *Враћање младости*. Шездесет и две приповетке. Предео са рускога Миле Павловић. Београд: НАРОДНО ДЕЛО, Институт за национални публицитет П. М. Петровића у Београду, с. 152–153.
46. **Зоценко 2008:** М. М. Зоценко. *Дырка* // *Нервные люди*. Рассказы и фельетоны (1925–1930). Собрание сочинений. Москва: Время, 2008, с. 363–365.
47. **Зоценко 2008:** М. М. Зоценко. *Красная Шапочка* // *Разнотык: Рассказы и фельетоны* (1914–1924). Собрание сочинений. Москва: Время, 2008, с. 495
48. **Зоценко 2008:** М. М. Зоценко. *Метафизика* // *Разнотык: Рассказы и фельетоны* (1914–1924). Собрание сочинений. Москва: Время, 2008, с. 309–313.
49. **Зоценко 2008:** М. М. Зоценко. *Письма в редакцию* // *Разнотык: Рассказы и фельетоны* (1914–1924). Собрание сочинений. Москва: Время, 2008, с. 313–317.
50. **Зоценко 2008:** М. М. Зоценко. *Плохая ветка* // *Разнотык: Рассказы и фельетоны* (1914–1924). Собрание сочинений. Москва: Время, 2008, с. 395–396.
51. **Зоценко 2008:** М. М. Зоценко. *Рачис* // *Нервные люди*. Рассказы и фельетоны (1925–1930). Собрание сочинений. Москва: Время, 2008, с. 269–271.
52. **Зоценко 2008:** М. М. Зоценко. *Старый ветеран* // *Разнотык: Рассказы и фельетоны* (1914–1924). Собрание сочинений. Москва: Время, 2008, с. 562–566.
53. **Зоценко 2008:** М. М. Зоценко. *Теперь-то ясно* // *Нервные люди*. Рассказы и фельетоны (1925–1930). Собрание сочинений. Москва: Время, 2008, с. 40–43.
54. **Ильф, Петров 2003:** И. Ильф, Е. Петров. *Двенадцать стульев* // *Сочинения*. Москва: ОЛМА-ПРЕСС, 2003, с. 13–194.
55. **Ильф, Петров 2003:** И. Ильф, Е. Петров. *Золотой теленок* // *Сочинения*. Москва: ОЛМА-ПРЕСС, 2003, с. 195–384.
56. **Пјф, Petrov 1967:** Пја Пјф, Evgenij Petrov. *Zlatno tele*. Preveo Stjepan Kranjčević. Zagreb: Naprijed, 1967.
57. **Лесков 1957:** Н. С. Лесков. *Очарованный странник* // *Собрание сочинений в 11 томах*. Москва: Государственное издательство художественной литературы, 1957, Т. 4, с. 385–519.
58. **Лесков 1958:** Н. С. Лесков. *Пугало* // *Собрание сочинений в 11 томах*. Москва: Государственное издательство художественной литературы, 1958, Т. 8, с. 5–54.
59. **Лесков 1958:** Н. С. Лесков. *Старый гений* // *Собрание сочинений в 11 томах*. Москва: Государственное издательство художественной литературы, 1958, Т. 7, с. 313–321.
60. **Островски 1946:** А. Н. Островски. *Девојка без мираза* // *Изабрание комедије и драме*. Предео Кирил Тарановски. Београд: Просвета, 1946, с. 323–410.
61. **Островски 1946:** А. Н. Островски. *Кола мудрости – Двоја лудости* // *Изабрание комедије и драме*. Предео Кирил Тарановски. Београд: Просвета, 1946, с. 131–214.
62. **Островски 1946:** А. Н. Островски. *Сиротиња није грех* // *Изабрание комедије и драме*. Предео Кирил Тарановски. Београд: Просвета, 1946, с. 2–60.
63. **Островски 1946:** А. Н. Островски. *Шума* // *Изабрание комедије и драме*. Предео Кирил Тарановски. Београд: Просвета, 1946, с. 215–321.
64. **Островски 1950:** А. Н. Островски. *Вуци и овце* // *Изабрание комедије и драме*. Предео Кирил Тарановски. Београд: Просвета, 1950, Књ. II, с. 93–207.
65. **Островски 1950:** А. Н. Островски. *Последња жртва* // *Изабрание комедије и драме*. Предео Кирил Тарановски. Београд: Просвета, 1950, Књ. II, с. 209–317.
66. **Островски 1950:** А. Н. Островски. *Таленти и обожаваоци* // *Изабрание комедије и драме*. Предео Кирил Тарановски. Београд: Просвета, 1950, Књ. II, с. 319–402.
67. **Островски 1950:** А. Н. Островски. *Уносно место* // *Изабрание комедије и драме*. Предео Кирил Тарановски. Београд: Просвета, 1950, Књ. II, с. 5–91.

68. **Островский 1948:** А. Н. Островский. *Свои люди – сочтемся* // Свои люди – сочтемся. Доходное место. Волки и овцы. Пьесы. Москва: ОГИЗ, 1948, с. 3–84.
69. **Островский 1950:** А. Н. Островский. *Воевода* // Полное собрание сочинений. Пьесы 1865–1867. Москва: Художественная литература, 1950, Т. 4, с. 7–155.
70. **Островский 1950:** А. Н. Островский. *Грех да беда на кого не живет* // Полное собрание сочинений. Пьесы 1862–1864. Москва: Художественная литература, 1950, Том 3, с. 246–304.
71. **Островский 1950:** А. Н. Островский. *За чем пойдёшь, то и найдёшь* // Полное собрание сочинений. Пьесы 1856–1861. Москва: Художественная литература, 1950, Т. 2, с. 345–388.
72. **Островский 1973:** А. Н. Островский. *Горячее сердце* // Полное собрание сочинений в 12 томах. Москва: Искусство, 1973, Т. 3, с. 80–164.
73. **Островский 1973:** А. Н. Островский. *Не в свои сани не садись* // Полное собрание сочинений в 12 томах. Москва: Искусство, 1973, Т. 1, с. 280–327.
74. **Островский 1973:** А. Н. Островский. *Не так живи, как хочется* // Полное собрание сочинений в 12 томах. Москва: Искусство, 1973, Т. 1, с. 379–414.
75. **Островский 2003:** А. Н. Островский. *Без вины виноватые* // Пьесы. Москва: ОЛМА-ПРЕСС Образование, 2003, с. 669–757.
76. **Островский 2008:** А. Н. Островский. *Последняя жертва* // Поздняя любовь. Последняя жертва. Пьесы. Санкт-Петербург: Издательский Дом «Азбука-классика», 2008, с. 95–250.
77. **Островский 2010:** А. Н. Островский. *Бедность не порок* // Бесприданница. Пьесы. Москва: ЭКСМО, 2010, с. 5–57.
78. **Островский 2010:** А. Н. Островский. *Бесприданница* // Бесприданница. Пьесы. Москва: ЭКСМО, 2010, с. 269–347.
79. **Островский 2010:** А. Н. Островский. *Волки и овцы* // Бесприданница. Пьесы. Москва: ЭКСМО, 2010, с. 441–539.
80. **Островский 2010:** А. Н. Островский. *Доходное место* // Бесприданница. Пьесы. Москва: ЭКСМО, 2010, с. 58–132.
81. **Островский 2010:** А. Н. Островский. *Лес* // Бесприданница. Пьесы. Москва: ЭКСМО, 2010, с. 348–440.
82. **Островский 2010:** А. Н. Островский. *На всякого мудреца довольно простоты* // Бесприданница. Пьесы. Москва: ЭКСМО, 2010, с. 193–268.
83. **Островский 2010:** А. Н. Островский. *Таланты и поклонники* // Бесприданница. Пьесы. Москва: ЭКСМО, 2010, с. 540–617.
84. **Пушкин 1933:** А. С. Пушкин. *Дубровски* // Приповетке. Превео Стеван Ђ. Јањић. Београд: Српска књижевна задруга, 1933, с. 133–208.
85. **Пушкин 1933:** А. С. Пушкин. *Међава* // Приповетке. Превео Стеван Ђ. Јањић. Београд: Српска књижевна задруга, 1933, с. 89–102.
86. **Пушкин 1933:** А. С. Пушкин. *Управник станице* // Приповетке. Превео Стеван Ђ. Јањић. Београд: Српска књижевна задруга, 1933, с. 41–53.
87. **Puškin 1963:** А. S. Puškin. *Kapetanova kći*. Preveo Božidar Kovačević. Beograd: izdaje i štampa „Branko Đonović”, 1963.
88. **Пушкин 2009:** А. С. Пушкин. *Дубровский* // Романы. Повести. Полное собрание сочинений в одном томе. Москва: АЛЬФА-КНИГА, 2009, с. 1007–1045.
89. **Пушкин 2009:** А. С. Пушкин. *Капитанская дочка* // Романы и Повести. Полное собрание сочинений в одном томе. Москва: АЛЬФА-КНИГА, 2009, с. 1071–1130.
90. **Пушкин 2009:** А. С. Пушкин. *Метель* // Романы и Повести. Полное собрание сочинений в одном томе. Москва: АЛЬФА-КНИГА, 2009, с. 968–974.
91. **Пушкин 2009:** А. С. Пушкин. *Станционный смотритель* // Романы и Повести. Полное собрание сочинений в одном томе. Москва: АЛЬФА-КНИГА, 2009, с. 978–983.

92. **Saltikov-Ščedrin 1947:** М. Е. Saltikov-Ščedrin. *Karas – idealist* // Приче. Preveo A. Premužić. Zagreb: Kultura, 1947, s. 83–100.
93. **Салтиков-Шчедрин 1950:** М. Е. Салтиков-Шчедрин. *Пошехонска старина*. Изабрана дела. Превела Наталија Лукић. Београд: Просвета, 1950.
94. **Салтиков-Шчедрин 1951:** М. Е. Салтиков-Шчедрин. *Помпадури и помпадурке* // Помпадури и помпадурке. Историја једног града. Изабрана дела. Превела Милица Царцарачевић. Београд: Просвета, 1951, Књ. III, с. 7–310.
95. **Салтыков-Щедрин 1969:** М. Е. Салтыков-Щедрин. *Помпадуры и Помпардуши* // Помпадуры и Помпардуши 1863–1874. История одного города 1869–1870. Собрание сочинений в 20 томах. Москва: Художественная литература, 1969, Т. 8, с. 7–262.
96. **Салтыков-Щедрин 1973:** М. Е. Салтыков-Щедрин. *Современная идиллия* // Современная идиллия 1877–1883. Собрание сочинений в 20 томах. Москва: Художественная литература, 1973, Т. 15, Кн. 1, с. 5–284.
97. **Салтыков-Щедрин 1974:** М. Е. Салтыков-Щедрин. *Вяленая вобла* // Сказки 1869–1886. Пестрые письма 1884–1886. Собрание сочинений в 20 томах. Москва: Художественная литература, 1974, Т. 16, Кн. 1, с. 62–72.
98. **Салтыков-Щедрин 1974:** М. Е. Салтыков-Щедрин. *Карась-идеалист* // Сказки 1869–1886. Пестрые письма 1884–1886. Собрание сочинений в 20 томах. Москва: Художественная литература, 1974, Т. 16, Кн. 1, с. 79–89.
99. **Салтыков-Щедрин 1974:** М. Е. Салтыков-Щедрин. *Коняга* // Сказки 1869–1886. Пестрые письма 1884–1886. Собрание сочинений в 20 томах. Москва: Художественная литература, 1974, Т. 16, Кн. 1, с. 171–176.
100. **Салтыков-Щедрин 1974:** М. Е. Салтыков-Щедрин. *Мелочи жизни* 1886–1887. Собрание сочинений в 20 томах. Москва: Художественная литература, 1974, Т. 16, Кн. 2.
101. **Салтыков-Щедрин 1974:** М. Е. Салтыков-Щедрин. *Праздний разговор* // Сказки 1869–1886. Пестрые письма 1884–1886. Собрание сочинений в 20 томах. Москва: Художественная литература, 1974, Т. 16, Кн. 1, с. 171–182.
102. **Салтыков-Щедрин 1975:** М. Е. Салтыков-Щедрин. *Пошехонская старина* // Пошехонская старина 1887–1889. Забытые слова 1889. Автобиографии 1858–1889. Собрание сочинений в 20 томах. Москва: Художественная литература, 1975, Т. 17, с. 7–460.
103. **Толстој 1932:** Лав Н. Толстој. Пут у живот: Зборник мудрости. Саставио Лав Толстој. Уређује П. М. Петровић. Превео са руског Милета Јакшић. Београд, 1932.
104. **Tolstoj 1965:** L. N. Tolstoj. *Kreutzerova sonata* // Izabrana djela L. N. Tolstoja. Preveo Jakša Kušan. Zagreb: Matica Hrvatska, 1965, s. 173–245.
105. **Толстој 1969:** Лав Николајевич Толстој. *Па шта да радимо?* // Публицистички списи 1855–1909. Сабрана дела Лава Николајевича Толстоја. Превела Митра Митровић. Београд; Просвета – Рад, 1969, Књ. 16, с. 127–405.
106. **Толстој 1969:** Лав Николајевич Толстој. *Писма 1887–1910*. Сабрана дела Лава Николајевича Толстоја. Превела Танкосава Кашиковић. Београд: Просвета – Рад, 1969, Књ. 18.
107. **Толстој 1972:** Лав Н. Толстој. *Рат и мир I*. Превели с руског Станка и Милован Глишић. Београд: Просвета, 1972, Књ. 19.
108. **Толстој 1972:** Лав Н. Толстој. *Рат и мир II*. Превели с руског Станка и Милован Глишић. Београд: Просвета, 1972, Књ. 20.
109. **Tolstoj 1975:** Lav Nikolajevič Tolstoj. *Ana Karenjina*. Prevela Zorka Velimirović. Beograd: Prosveta – Rad 1975.
110. **Толстој 1975:** Лав Николајевич Толстој. *Заражена породица* // Дrame. Сабрана дела Лава Николајевича Толстоја. Превео Никола Томичић. Београд: Просвета – Рад, 1975, Књ. 11, с. 471–586.
111. **Толстој 1975:** Лав Николајевич Толстој. *И светлост у тами светли* // Дrame. Сабрана дела Лава Николајевича Толстоја. Превео Никола Томичић. Београд: Просвета – Рад, 1975, Књ. 11, с. 261–365.

112. **Толстој 1975:** Лав Николајевич Толстој. *Плодови просвете* // Дrame. Сабрана дела Лава Николајевича Толстоја. Превела Душанка Перовић. Београд: Просвета – Рад, 1975, Књ. 11, с. 135–260.
113. **Толстој 1975:** Лав Николајевич Толстој. *Први ракиција или Како је ђаволче комад хлеба заслужио* // Дrame. Сабрана дела Лава Николајевича Толстоја. Превела Душанка Перовић. Београд: Просвета – Рад, 1975, Књ. 11, с. 7–32.
114. **Толстој 1975:** Лав Николајевич Толстој. *Царство мрака или «Од сламке кућа изгори»* // Дrame. Сабрана дела Лава Николајевича Толстоја. Превела Душанка Перовић. Београд: Просвета – Рад, 1975, Књ. 11, с. 33–134.
115. **Толстој 1978:** Лав Николајевич Толстој. *Бајка о Ивану-луди и његова два брата: Семјону-Војаку и Тарасу-Трбоњи и некој сестри Малањи и о старом ђаволу и три ђаволчића* // Приче из Нове Азбуке. Сабрана дела Лава Николајевича Толстоја. Превела Марија Кијаметовић-Стојиљковић. Београд: Просвета – Рад, 1978, Књ. 10, с. 387–416.
116. **Толстој 1978:** Лав Николајевич Толстој. *Два брата* // Приче из Нове Азбуке. Сабрана дела Лава Николајевича Толстоја. Превела Марија Кијаметовић-Стојиљковић. Београд: Просвета – Рад, 1978, Књ. 10, с. 102–104.
117. **Толстој 1978:** Лав Николајевич Толстој. *Сто година* // Приче из Нове Азбуке. Сабрана дела Лава Николајевича Толстоја. Превела Марија Кијаметовић-Стојиљковић. Београд: Просвета – Рад, 1978, Књ. 10, с. 601–617.
118. **Толстој 1978:** Лав Николајевич Толстој. *Фрагменти прича из сеоског живота* // Три смрти и друге приповетке. Сабрана дела Лава Николајевича Толстоја. Превела Марија Стојиљковић. Београд: Просвета – Рад, 1978, Књ. 3, с. 525–539.
119. **Толстој 1979:** Лав Николајевич Толстој. *Хаџи Мурат: Приповест о легендарном кавкаском јунаку*. Превела Зорка Велимировић. Београд: Југославија Просвета 1979, књ. 52.
120. **Толстой 1934:** Л. Н. Толстой. *Письма 1880–1886*. Полное собрание сочинений в 90 томах. Москва – Ленинград: Художественная литература, 1934, Т. 63.
121. **Толстой 1952:** Л. Н. Толстой. *Дневники и Записные книжки 1858–1880*. Полное собрание сочинений в 90 томах. Москва: Художественная литература, 1952, Т. 48.
122. **Толстой 1953:** Л. Н. Толстой. *Письма 1873–1879*. Полное собрание сочинений в 90 томах. Москва: Художественная литература, 1953, Т. 62.
123. **Толстой 1953:** Л. Н. Толстой. *Письма 1887–1889*. Полное собрание сочинений в 90 томах. Москва: Художественная литература, 1953, Т. 64.
124. **Толстой 1955:** Л. Н. Толстой. *Письма 1894*. Полное собрание сочинений в 90 томах. Москва: Художественная литература, 1955, Т. 67.
125. **Толстой 1955:** Л. Н. Толстой. *Письма 1909 (июль – декабрь)*. Полное собрание сочинений в 90 томах. Москва: Художественная литература, 1955, Т. 80.
126. **Толстой 1956:** Л. Н. Толстой. *Календарь с пословицами на 1857 год* // Произведения 1886, 1903–1909 гг. Полное собрание сочинений в 90 томах. Москва: Художественная литература, 1956, Т. 40, с. 7–66.
127. **Толстой 1956:** Л. Н. Толстой. *Путь жизни*. Полное собрание сочинений в 90 томах. Москва: Художественная литература, 1956, Т. 45.
128. **Толстой 1957:** Л. Н. Толстой. *Азбука*. Полное собрание сочинений в 90 томах. Москва: Художественная литература, 1957, Т. 22.
129. **Толстой 1957:** Л. Н. Толстой. *Новая азбука и Русские книги для чтения*. Полное собрание сочинений в 90 томах. Москва: Художественная литература, 1957, Т. 21.
130. **Толстой 1979:** Л. Н. Толстой. *Идиллия* // Повести и рассказы. Собрание сочинений в 22 томах. Москва: Художественная литература, 1979, Т. 3, с. 405–423.
131. **Толстой 1979:** Л. Н. Толстой. *Метель* // Повести и рассказы. Собрание сочинений в 22 томах. Москва: Художественная литература, 1979, Т. 2, с. 211–238.

132. **Толстой 1979:** Л. Н. Толстой. *Отрывки рассказов из деревенской жизни* // Повести и рассказы. Собрание сочинений в 22 томах. Москва: Художественная литература, 1979, Т. 3, с. 430–441.
133. **Толстой 1981:** Л. Н. Толстой. *Анна Каренина*. Части первая – четвертая. Собрание сочинений в 22 томах. Москва: Художественная литература, 1981, Т. 8, с. 7–477
134. **Толстой 1982:** Л. Н. Толстой. *Анна Каренина*. Части пятая – восьмая. Собрание сочинений в 22 томах. Москва: Художественная литература, 1982, Т. 9, с. 7–417.
135. **Толстой 1982:** Л. Н. Толстой. *Власть тьмы, или «Коготок увяз, всей птичке пропасть»* // Драматические произведения 1864–1910. Собрание сочинений в 22 томах. Москва: Художественная литература, 1982, Т. 11, с. 23–100.
136. **Толстой 1982:** Л. Н. Толстой. *Где любовь, там и бог* // Повести и рассказы 1872–1886. Собрание сочинений в 22 томах. Москва: Художественная литература, 1982, Т. 10, с. 262–272.
137. **Толстой 1982:** Л. Н. Толстой. *Два брата* // Повести и рассказы 1872–1886. Собрание сочинений в 22 томах. Москва: Художественная литература, 1982, Т. 10, с. 88–89.
138. **Толстой 1982:** Л. Н. Толстой. *Зараженное семейство* // Драматические произведения 1864–1910. Собрание сочинений в 22 томах. Москва: Художественная литература, 1982, Т. 11, с. 349–439.
139. **Толстой 1982:** Л. Н. Толстой. *И свет во тьме светит* // Драматические произведения 1864–1910. Собрание сочинений в 22 томах. Москва: Художественная литература, 1982, Т. 11, с. 195–273.
140. **Толстой 1982:** Л. Н. Толстой. *Крейцеров соната* // Повести и рассказы 1885–1902. Собрание сочинений в 22 томах. Москва: Художественная литература, 1982, Т. 12, с. 123–196.
141. **Толстой 1982:** Л. Н. Толстой. *Первый винокур, или Как чертенок краюшку заслужил* // Драматические произведения 1864–1910. Собрание сочинений в 22 томах. Москва: Художественная литература, 1982, Т. 11, с. 7–22.
142. **Толстой 1982:** Л. Н. Толстой. *Плоды просвещения* // Драматические произведения 1864–1910. Собрание сочинений в 22 томах. Москва: Художественная литература, 1982, Т. 11, с. 101–194.
143. **Толстой 1982:** Л. Н. Толстой. *Сказка об Иване-дураке и его двух братьях: Семене-воине и Тарасе-брюхане, и немой сестре Маланье, и о старом дьяволе и трех чертенятах* // Повести и рассказы 1872–1886. Собрание сочинений в 22 томах. Москва: Художественная литература, 1982, Т. 10, с. 317–341.
144. **Толстой 1982:** Л. Н. Толстой. *Сто лет* // Повести и рассказы 1872–1886. Собрание сочинений в 22 томах. Москва: Художественная литература, 1982, Т. 10, с. 485–497.
145. **Толстой 1983:** Л. Н. Толстой. *Воскресение* // Собрание сочинений в 22 томах. Москва: Художественная литература, 1983, Т. 13, с. 7–205.
146. **Толстой 1983:** Л. Н. Толстой. *Так что же нам делать?* // Публицистические произведения. Собрание сочинений в 22 томах. Москва: Художественная литература, 1983, Т. 16, с. 166–396.
147. **Толстой 1983:** Л. Н. Толстой. *Хаджи-Мурат* // Повести и рассказы. Собрание сочинений в 22 томах. Москва: Художественная литература, 1983, Т. 14, с. 22–136.
148. **Толстой 2009:** Л. Н. Толстой. *Война и мир*. Роман в двух книгах. Москва: Эксмо, 2009, Т. 1–2, Кн. 1.
149. **Толстой 2009:** Л. Н. Толстой. *Война и мир*. Роман в двух книгах. Москва: Эксмо, 2009, Т. 3–4, Кн. 2.
150. **Тургенев 1978:** И. С. Тургенев. *Яков Пасынков* // Повести и рассказы 1853–1857 годов. Рудин. Статьи и воспоминания 1855–1859. Полное собрание сочинений и писем в тридцати томах. Москва: Наука, 1978, Т. 5, с. 49–89.

151. **Тургенев 1979:** И. С. Тургенев. *Записки охотника 1847–1874*. Полное собрание сочинений и писем в тридцати томах. Москва: Наука, 1979, Т. 3.
152. **Тургенев 1980:** И. С. Тургенев. *Два приятеля // Повести и рассказы. Статьи и рецензии 1844–1854*. Полное собрание сочинений и писем в тридцати томах. Москва: Наука, 1980, Т. 4, с. 321–379.
153. **Тургенев 1981:** И. С. Тургенев. *Дым // Отцы и дети. Повести и рассказы. Дым 1861–1867*. Полное собрание сочинений и писем в тридцати томах. Москва: Наука, 1981, Т. 7, с. 247–407.
154. **Тургенев 1981:** И. С. Тургенев. *Несчастливая // Повести и рассказы 1868–1872*. Полное собрание сочинений и писем в тридцати томах. Москва: Наука, 1981, Т. 8, с. 61–137.
155. **Тургенев 1981:** И. С. Тургенев. *Отцы и дети // Отцы и дети. Повести и рассказы. Дым 1861–1867*. Полное собрание сочинений и писем в тридцати томах. Москва: Наука, 1981, Т. 7, с. 7–188.
156. **Тургенев 1982:** И. С. Тургенев. *Новь // Повести и рассказы 1874–1877. Новь 1876*. Полное собрание сочинений и писем в тридцати томах. Москва: Наука, 1982, Т. 9, с. 133–389.
157. **Тургењев 1973:** И. С. Тургењев. *Два пријатеља // Приповетке. Изабрана дела у десет књига. Предео Петар Драговић. Нови Сад: Матица српска, 1973, Књ. 3, с. 91–180.*
158. **Тургењев 1973:** И. С. Тургењев. *Дим // Дим. Новина. Изабрана дела у десет књига. Предео Милош С. Московљевић. Нови Сад: Матица српска, 1973, Књ. 10, с. 7–251.*
159. **Тургењев 1973:** И. С. Тургењев. *Јаков Пасинков // Приповетке. Изабрана дела у десет књига. Предео Миодраг М. Пешић. Нови Сад: Матица српска, 1973, Књ. 3, с. 285–341.*
160. **Тургењев 1973:** И. С. Тургењев. *Ловчеви записи. Изабрана дела у десет књига. Предео Милош С. Московљевић. Нови Сад: Матица српска, 1973, Књ. 1.*
161. **Тургењев 1973:** И. С. Тургењев. *Новина // Дим. Новина. Изабрана дела у десет књига. Предео Михаило Јаконић. Нови Сад: Матица српска, 1973, Књ. 10, с. 253–655.*
162. **Тургењев 1973:** И. С. Тургењев. *Очеви и деца // Уочи нових дана. Очеви и деца. Изабрана дела у десет књига. Предео Милош С. Московљевић. Нови Сад: Матица српска, 1973, Књ. 9, с. 221–502.*
163. **Чехов 1939:** А. П. Чехов. *Шумски дух // Медвед и друге драме. Сабрана дела у 14 књига. Превела Зорка М. Велимировић. Београд: Народна Просвета, 1939, Књ. XIII, с. 83–178.*
164. **Чехов 1944:** А. П. Чехов. *Живой товар // Рассказы, повести, фельетоны 1880–1883. Сочинения. Москва: Государственное издательство художественной литературы, 1944, Т. I, с. 396–429.*
165. **Чехов 1944:** А. П. Чехов. *Ненужная победа // Рассказы, повести, фельетоны 1880–1883. Сочинения. Москва: Государственное издательство художественной литературы, 1944, Т. I, с. 243–329.*
166. **Чехов 1944:** А. П. Чехов. *Папаша // Рассказы, повести, фельетоны 1880–1883. Сочинения. Москва: Государственное издательство художественной литературы, 1944, Т. I, с. 70–76.*
167. **Чехов 1944:** А. П. Чехов. *Ярмарка // Рассказы, повести, фельетоны 1880–1883. Сочинения. Москва: Государственное издательство художественной литературы, 1944 Т. I, с. 368–374.*
168. **Чехов 1946:** А. П. Чехов. *Агафья // Рассказы, повести, фельетоны 1885–1886. Сочинения. Москва: Государственное издательство художественной литературы, 1946, Т. IV, с. 196–206.*
169. **Чехов 1946:** А. П. Чехов. *Бумажник // Рассказы, повести, фельетоны 1885–1886. Сочинения. Москва: Государственное издательство художественной литературы, 1946, Т. IV, с. 296–298.*

170. **Чехов 1946:** А. П. Чехов. *Водевиль* // Рассказы, повести, фельетоны 1884–1885. Сочинения. Москва: Государственное издательство художественной литературы, 1946, Т. III, с. 239–242.
171. **Чехов 1946:** А. П. Чехов. *Волк* // Рассказы, повести, фельетоны 1885–1886. Сочинения. Москва: Государственное издательство художественной литературы, 1946, Т. IV, с. 538–545.
172. **Чехов 1946:** А. П. Чехов. *Господа обыватели*. Пьеса в двух действиях // Рассказы, повести, фельетоны 1884–1885. Сочинения. Москва: Государственное издательство художественной литературы, 1946, Т. III, с. 79–82.
173. **Чехов 1946:** А. П. Чехов. *Драма на охоте* // Рассказы, повести, фельетоны 1884–1885. Сочинения. Москва: Государственное издательство художественной литературы, 1946, Т. III, с. 302–479.
174. **Чехов 1946:** А. П. Чехов. *Дура, или капитан в отставке* // Рассказы 1882–1883. Фельетоны 1882–1885. Сочинения. Москва: Государственное издательство художественной литературы, 1946, Т. II, с. 275–277.
175. **Чехов 1946:** А. П. Чехов. *Из воспоминаний идеалиста* // Рассказы, повести, фельетоны 1885–1886. Сочинения. Москва: Государственное издательство художественной литературы, 1946, Т. IV, с. 328–331.
176. **Чехов 1946:** А. П. Чехов. *Клевета* // Рассказы 1882–1883. Фельетоны 1882–1885. Сочинения. Москва: Государственное издательство художественной литературы, 1946, Т. II, с. 27–30.
177. **Чехов 1946:** А. П. Чехов. *На гвозде* // Рассказы 1882–1883. Фельетоны 1882–1885. Сочинения. Москва: Государственное издательство художественной литературы, 1946, Т. II, с. 132–133.
178. **Чехов 1946:** А. П. Чехов. *Последняя могиканша* // Рассказы, повести, фельетоны 1884–1885. Сочинения. Москва: Государственное издательство художественной литературы, 1946, Т. III, с. 125–129.
179. **Чехов 1946:** А. П. Чехов. *Правила для начинающих авторов* // Рассказы, повести, фельетоны 1885–1886. Сочинения. Москва: Государственное издательство художественной литературы, 1946, Т. IV, с. 250–253.
180. **Чехов 1946:** А. П. Чехов. *Раз в год* // Рассказы 1882–1883. Фельетоны 1882–1885. Сочинения. Москва: Государственное издательство художественной литературы, 1946, Т. II, с. 249–252.
181. **Чехов 1946:** А. П. Чехов. *Сон* // Рассказы, повести, фельетоны 1885–1886. Сочинения. Москва: Государственное издательство художественной литературы, 1946, Т. IV, с. 473–478.
182. **Чехов 1946:** А. П. Чехов. *Ярмарочное «итога»* // Рассказы, повести, фельетоны 1884–1885. Сочинения. Москва: Государственное издательство художественной литературы, 1946, Т. III, с. 256–258.
183. **Чехов 1970:** А. П. Чехов. *Дядя Ваня*. Сцены из деревенской жизни в четырех действиях // Собрание сочинений в восьми томах. Драматические произведения. Москва: Правда Библиотека Огонек, 1970, Т. 7, с. 197–245.
184. **Чехов 1970:** А. П. Чехов. *Леший*. Комедия в четырех действиях // Собрание сочинений в восьми томах. Драматические произведения. Москва: Правда Библиотека Огонек, 1970, Т. 7, с. 371–442.
185. **Чехов 1970:** А. П. Чехов. *Моя жизнь* (Рассказ провинциала) // Рассказы и повести 1895–1903. Собрание сочинений в восьми томах. Москва: Правда Библиотека Огонек, 1970, Т. 6, с. 105–195.
186. **Чехов 1970:** А. П. Чехов. *Новая дача* // Рассказы и повести 1895–1903. Собрание сочинений в восьми томах. Москва: Правда Библиотека Огонек, 1970, Т. 6, с. 335–348.
187. **Чехов 1970:** А. П. Чехов. *О любви* // Рассказы и повести 1895–1903. Собрание сочинений в восьми томах. Москва: Правда Библиотека Огонек, 1970, Т. 6, с. 282–291.

188. **Чехов 1970:** А. П. Чехов. *Печенег* // Рассказы и повести 1895–1903. Собрание сочинений в восьми томах. Москва: Правда Библиотека Огонек, 1970, Т. 6, с. 228–237.
189. **Чехов 1970:** А. П. Чехов. *Убийство* // Рассказы и повести 1895–1903. Собрание сочинений в восьми томах. Москва: Правда Библиотека Огонек, 1970, Т. 6, с. 31–59.
190. **Чехов 1970:** А. П. Чехов. *Чайка*. Комедия в четырех действиях // Собрание сочинений в восьми томах. Драматические произведения. Москва: Правда Библиотека Огонек, 1970, Т. 7, с. 143–196.
191. **Чехов 1974:** А. П. Чехов. *Агафја* // Подофицир Мамузић, Туга и друге приповетке. Сабрана дела. Превео Александар Терзић. Београд: Издавачко предузеће „РАД“, 1974, Књ. III, с. 256–267.
192. **Чехов 1974:** А. П. Чехов. *Водвиљ* // Камелеон, Дебели и мршави и друге приповетке. Сабрана дела. Превела Вида Стевановић. Београд: Издавачко предузеће „РАД“, 1974, Књ. I, с. 367–370.
193. **Чехов 1974:** А. П. Чехов. *Вук* // Подофицир Мамузић, Туга и друге приповетке. Сабрана дела. Превео Александар Терзић. Београд: Издавачко предузеће „РАД“, 1974, Књ. III, с. 272–279.
194. **Чехов 1974:** А. П. Чехов. *Галеб* // Галеб, Ујка Вања, Три сестре. Сабрана дела. Превео Кирил Тарановски. Београд: Издавачко предузеће „РАД“, 1974, Књ. X, с. 183–250.
195. **Чехов 1974:** А. П. Чехов. *Двобој* // Павиљон бр. 6, Прича непознатог човека и друге приповетке. Сабрана дела. Превео Михаило Подольски; ред. М. М. Пешић. Београд: Издавачко предузеће „РАД“, 1974, Књ. VII, с. 5–121.
196. **Чехов 1974:** А. П. Чехов. *Досадна прича* // Степа и друге приповетке. Сабрана дела. Превео Андреј Тарасјев. Београд: Издавачко предузеће „РАД“, 1974, Књ. VI, с. 229–290.
197. **Чехов 1974:** А. П. Чехов. *Драма у лову* // Коњско презиме, Злочинац с предумишљајем и друге приповетке. Сабрана дела. Превела Светлана Парезановић. Београд: Издавачко предузеће „РАД“, 1974, Књ. II, с. 19–214.
198. **Чехов 1974:** А. П. Чехов. *Дугачак језик* // Роман с контрабасом, То је била она и друге приповетке. Сабрана дела. Превела Косара Цветковић; ред. М. М. Пешић. Београд: Издавачко предузеће „РАД“, 1974, Књ. IV, с. 139–142.
199. **Чехов 1974:** А. П. Чехов. *Жива роба* // Камелеон, Дебели и мршави и друге приповетке. Сабрана дела. Превела Вида Стевановић. Београд: Издавачко предузеће „РАД“, 1974, Књ. I, с. 124–160.
200. **Чехов 1974:** А. П. Чехов. *Јубилеј* // Галеб, Ујка Вања, Три сестре, Вишњик. Сабрана дела. Превео Зоран Божовић. Београд: Издавачко предузеће „РАД“, 1974, Књ. X, с. 81–100.
201. **Чехов 1974:** А. П. Чехов. *Каштанка* // Каштанка и друге приповетке. Сабрана дела. Превео Милан Табаковић. Београд: Издавачко предузеће „РАД“, 1974, Књ. V, с. 346–367.
202. **Чехов 1974:** А. П. Чехов. *Клевета* // Камелеон, Дебели и мршави и друге приповетке. Сабрана дела. Превела Вида Стевановић. Београд: Издавачко предузеће „РАД“, 1974, Књ. I, с. 270–274.
203. **Чехов 1974:** А. П. Чехов. *Мој домострој* // Роман с контрабасом, То је била она и друге приповетке. Сабрана дела. Превео Андреј Тарасјев. Београд: Издавачко предузеће „РАД“, 1974, Књ. IV, с. 178–180.
204. **Чехов 1974:** А. П. Чехов. *Мој живот* // У јарузи, Човек у футроли и друге приповетке. Сабрана дела. Превела Људмила Михаиловић; ред. Б. Ковачевић. Београд: Издавачко предузеће „РАД“, 1974, Књ. IX, с. 5–102.
205. **Чехов 1974:** А. П. Чехов. *На ексеру* // Камелеон, Дебели и мршави и друге приповетке. Сабрана дела. Превела Вида Стевановић. Београд: Издавачко предузеће „РАД“, 1974, Књ. I, с. 178–179.

206. **Чехов 1974:** А. П. Чехов. *Наступ* // Степа и друге приповетке. Сабрана дела. Превела Вида Стевановић. Београд: Издавачко предузеће „РАД“, 1974, Књ. VI, с. 175–199.
207. **Чехов 1974:** А. П. Чехов. *Незаштићено биће* // Каштанка и друге приповетке. Сабрана дела. Превела Олга Влатковић. Београд: Издавачко предузеће „РАД“, 1974, Књ. V, с. 10–15.
208. **Чехов 1974:** А. П. Чехов. *Несрећа* // Роман с контрабасом, То је била она и друге приповетке. Сабрана дела. Превела Косара Цветковић; ред. М. М. Пешић. Београд: Издавачко предузеће „РАД“, 1974, Књ. IV, с. 78–92.
209. **Чехов 1974:** А. П. Чехов. *Нови летњиковац* // У јарузи, Човек у футроли и друге приповетке. Сабрана дела. Превео Јован Јанићијевић. Београд: Издавачко предузеће „РАД“, 1974, Књ. IX, с. 208–223.
210. **Чехов 1974:** А. П. Чехов. *Обична ситница* // Роман с контрабасом, То је била она и друге приповетке. Сабрана дела. Превела Олга Влатковић. Београд: Издавачко предузеће „РАД“, 1974, Књ. IV, с. 143–148.
211. **Чехов 1974:** А. П. Чехов. *О љубави* // У јарузи, Човек у футроли и друге приповетке. Сабрана дела. Превео Јован Јанићијевић. Београд: Издавачко предузеће „РАД“, 1974, Књ. IX, с. 150–160.
212. **Чехов 1974:** А. П. Чехов. *Павиљон бр. 6* // Павиљон бр. 6, Прича непознатог човека и друге приповетке. Сабрана дела. Превео Михаило Подољски; ред. М. М. Пешић. Београд: Издавачко предузеће „РАД“, 1974, Књ. VII, с. 196–257.
213. **Чехов 1974:** А. П. Чехов. *Печенег* // Кућа с мезанином, Сељаци и друге приповетке. Сабрана дела. Превела Људмила Михаиловић; ред. Б. Ковачевић. Београд: Издавачко предузеће „РАД“, 1974, Књ. VIII, с. 334–343.
214. **Чехов 1974:** А. П. Чехов. *Писмо* // Каштанка и друге приповетке. Сабрана дела. Превео Миодраг М. Пешић. Београд: Издавачко предузеће „РАД“, 1974, Књ. V, с. 78–90.
215. **Чехов 1974:** А. П. Чехов. *Последња Мохиканка* // Коњско презиме, Злочинац с предумишљајем и друге приповетке. Сабрана дела. Превео Милосав Бабовић. Београд: Издавачко предузеће „РАД“, 1974, Књ. II, с. 247–252.
216. **Чехов 1974:** А. П. Чехов. *Правила за писце почетнике* // Коњско презиме, Злочинац с предумишљајем и друге приповетке. Сабрана дела. Превела Марија Стојиљковић. Београд: Издавачко предузеће „РАД“, 1974, Књ. II, с. 227–230.
217. **Чехов 1974:** А. П. Чехов. *Професор књижевности* // Кућа с мезанином, Сељаци и друге приповетке. Сабрана дела. Превео Андреј Тарасјев. Београд: Издавачко предузеће „РАД“, 1974, Књ. VIII, с. 82–106.
218. **Чехов 1974:** А. П. Чехов. *Роман с контрабасом* // Роман с контрабасом, То је била она и друге приповетке. Сабрана дела. Превео Милосав Бабовић. Београд: Издавачко предузеће „РАД“, 1974, Књ. IV, с. 5–11.
219. **Чехов 1974:** А. П. Чехов. *Сан* // Подофицир Мамузић, Туга и друге приповетке. Сабрана дела. Превео Александар Терзић. Београд: Издавачко предузеће „РАД“, 1974, Књ. III, с. 132–137.
220. **Чехов 1974:** А. П. Чехов. *Сељаци* // Кућа с мезанином, Сељаци и друге приповетке. Сабрана дела. Превела Људмила Михаиловић; ред. Б. Ковачевић. Београд: Издавачко предузеће „РАД“, 1974, Књ. VIII, с. 301–333.
221. **Чехов 1974:** А. П. Чехов. *Случај* // Каштанка и друге приповетке. Сабрана дела. Превео Миодраг М. Пешић. Београд: Издавачко предузеће „РАД“, 1974, Књ. V, с. 102–108.
222. **Чехов 1974:** А. П. Чехов. *Срећа* // Каштанка и друге приповетке. Сабрана дела. Превела Олга Влатковић. Београд: Издавачко предузеће „РАД“, 1974, Књ. V, с. 136–146.
223. **Чехов 1974:** А. П. Чехов. *Степа* // Степа и друге приповетке. Сабрана дела. Превео Сергије Сластиков; ред. Б. Ковачевић. Београд: Издавачко предузеће „РАД“, 1974, Књ. VI, с. 5–109.

224. **Чехов 1974:** А. П. Чехов. *Три године* // Кућа с мезанином, Сельаци и друге приповетке. Сабрана дела. Превео Андреј Тарасјев. Београд: Издавачко предузеће „РАД“, 1974, Књ. VIII, с. 107–201.
225. **Чехов 1974:** А. П. Чехов. *Убиство* // Кућа с мезанином, Сельаци и друге приповетке. Сабрана дела. Превела Вида Стевановић. Београд: Издавачко предузеће „РАД“, 1974, Књ. VIII, с. 222–252.
226. **Чехов 1974:** А. П. Чехов. *У прогонству* // Степа и друге приповетке. Сабрана дела. Превела Марија Стојиљковић. Београд: Издавачко предузеће „РАД“, 1974, Књ. VI, с. 355–364.
227. **Чехов 1974:** А. П. Чехов. *У суду* // Роман с контрабасом, То је била она и друге приповетке. Сабрана дела. Превела Марија Стојиљковић. Београд: Издавачко предузеће „РАД“, 1974, Књ. IV, с. 163–170.
228. **Чехов 1976:** А. П. Чехов. *Беда* // Рассказы, юморески 1886–1886. Полное собрание сочинений и писем в 30 т. Москва: Наука, 1976, Т. 5, с. 436–439.
229. **Чехов 1976:** А. П. Чехов. *Беззащитное существо* // Полное собрание сочинений и писем в 30 т. Рассказы 1887. Москва: Наука, 1976, Т. 6, с. 87–91.
230. **Чехов 1976:** А. П. Чехов. *Безотцовщина* // Пьесы. 1878–1888. Полное собрание сочинений и писем в 30 т. Москва: Наука, 1976, Т. 11, с. 5–180.
231. **Чехов 1976:** А. П. Чехов. *В суде* // Рассказы, юморески 1886–1886. Полное собрание сочинений и писем в 30 т. Москва: Наука, 1976, Т. 5, с. 343–349.
232. **Чехов 1976:** А. П. Чехов. *Длинный язык* // Рассказы, юморески 1886–1886. Полное собрание сочинений и писем в 30 т. Москва: Наука, 1976, Т. 5, с. 313–316.
233. **Чехов 1976:** А. П. Чехов. *Житейская мелочь* // Рассказы, юморески 1886–1886. Полное собрание сочинений и писем в 30 т. Москва: Наука, 1976, Т. 5, с. 317–322.
234. **Чехов 1976:** А. П. Чехов. *Капитанка: (Рассказ)* // Рассказы 1887. Полное собрание сочинений и писем в 30 т. Москва: Наука, 1976, Т. 6, с. 430–449.
235. **Чехов 1976:** А. П. Чехов. *Любовь* // Рассказы, юморески 1886–1886. Полное собрание сочинений и писем в 30 т. Москва: Наука, 1976, Т. 5, с. 86–91.
236. **Чехов 1976:** А. П. Чехов. *Мой Домострой* // Рассказы, юморески 1886–1886. Полное собрание сочинений и писем в 30 т. Москва: Наука, 1976, Т. 5, с. 359–360.
237. **Чехов 1976:** А. П. Чехов. *Несчастье* // Рассказы, юморески 1886–1886. Полное собрание сочинений и писем в 30 т. Москва: Наука, 1976, Т. 5, с. 247–259.
238. **Чехов 1976:** А. П. Чехов. *Письмо* // Рассказы 1887. Полное собрание сочинений и писем в 30 т. Москва: Наука, 1976, Т. 6, с. 153–163.
239. **Чехов 1976:** А. П. Чехов. *Происшествие: (Рассказ ямщика)* // Рассказы 1887. Полное собрание сочинений и писем в 30 т. Москва: Наука, 1976, Т. 6, с. 179–185.
240. **Чехов 1976:** А. П. Чехов. *Психопаты: (Сценка)* // Рассказы, юморески 1885–1886. Полное собрание сочинений и писем в 30 т. Москва: Наука, 1976, Т. 4, с. 159–162.
241. **Чехов 1976:** А. П. Чехов. *Роман с контрабасом* // Рассказы, юморески 1886–1886. Полное собрание сочинений и писем в 30 т. Москва: Наука, 1976, Т. 5, с. 179–184.
242. **Чехов 1976:** А. П. Чехов. *Счастье* // Рассказы 1887. Полное собрание сочинений и писем в 30 т. Москва: Наука, 1976, Т. 6, с. 210–218.
243. **Чехов 1977:** А. П. Чехов. *Бабье царство* // Рассказы. Повести 1892–1894. Сочинения. Полное собрание сочинений и писем в 30 т. Москва: Наука, 1977, Т. 8, с. 258–296.
244. **Чехов 1977:** А. П. Чехов. *В ссылке* // Рассказы. Повести 1892–1894. Полное собрание сочинений и писем в 30 т. Москва: Наука, 1977, Том 8, с. 42–50.
245. **Чехов 1977:** А. П. Чехов. *В усадьбе* // Рассказы. Повести 1892–1894. Полное собрание сочинений и писем в 30 т. Москва: Наука, 1977, Т. 8, с. 333–341.
246. **Чехов 1977:** А. П. Чехов. *Дуэль* // Рассказы. Повести 1888–1891. Полное собрание сочинений и писем в 30 т. Москва: Наука, 1977, Т. 7, с. 353–455.

247. **Чехов 1977:** А. П. Чехов. *Княгиня* // Рассказы. Повести 1888–1891. Полное собрание сочинений и писем в 30 т. Москва: Наука, 1977, Т. 7, с. 236–247.
248. **Чехов 1977:** А. П. Чехов. *Припадок* // Рассказы. Повести 1888–1891. Полное собрание сочинений и писем в 30 т. Москва: Наука, 1977, Т. 7, с. 199–221.
249. **Чехов 1977:** А. П. Чехов. *Скучная история* // Рассказы. Повести 1888–1891. Полное собрание сочинений и писем в 30 т. Москва: Наука, 1977, Т. 7, с. 251–310.
250. **Чехов 1977:** А. П. Чехов. *Степь: (История одной поездки)* // Рассказы. Повести 1888–1891. Полное собрание сочинений и писем в 30 т. Москва: Наука, 1977, Т. 7, с. 13–104.
251. **Чехов 1977:** А. П. Чехов. *Три года* // Рассказы. Повести 1894–1897. Полное собрание сочинений и писем в 30 т. Москва: Наука, 1977, Т. 9, с. 7–91.
252. **Чехов 1977:** А. П. Чехов. *Учитель словесности* // Рассказы. Повести 1892–1894. Полное собрание сочинений и писем в 30 т. Москва: Наука, 1977, Т. 8, с. 310–332.
253. **Чехов 1978:** А. П. Чехов. *Палата № 6* // Рассказы. Казань: Татарское книжное издательство, 1978, с. 85–137.
254. **Чехов 1978:** А. П. Чехов. *Юбилей (Шутка в одном действии)* // Пьесы. 1889–1891. Полное собрание сочинений и писем в 30 т. Москва: Наука, 1978, Т. 12, с. 203–220.
255. **Чехов 2009:** А. П. Чехов. *Мужики* // Остров Сахалин. Очерки. Путевые записки. Рассказы. Москва: Эксмо, 2009, с. 478–510.
256. **Чехов 2009:** А. П. Чехов. *Остров Сахалин. (Из путевых записок)* // Остров Сахалин. Очерки. Путевые записки. Рассказы. Москва: Эксмо, 2009, с. 43–408.
257. **Шолохов 1957:** М. А. Шолохов. *Тихий Дон*. Роман в четырех книгах. Москва: Государственное издательство художественной литературы, 1957.
258. **Шолохов 1998:** Михаил Шолохов. *Тихи Дон I–IV*. Превео Милосав Бабовић. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства, 1998.

7.2. ПОМОЋНИ ИЗВОРИ

1. **Гильотен 1987:** Јелизавета Жерардовна-Гильотен. *Српскохрватско-руски паремологишки речник*. Предговор Радмило Маројевић. Књига II. Београд: Славистички зборник, 1987.
2. **Даль 2009:** В. И. Даль. *Пословицы и поговорки русского народа*. Москва: Эксмо, 2009.
3. **Карацић 1987:** Вук Стефановић Карацић. *Српске народне пословице*. Приредио Мирослав Пантић. Београд: Просвета, 1987.
4. **Котова 2000:** М. Ю. Котова. *Русско-славянский словарь пословиц с английскими соответствиями*. Изд-во С.-Петербургского университета, 2000.
5. **Љубиша:** Стефан Митров Љубиша. *Причања Вука Дојчевића*. Књига II. Обод, Цетиње. Културни центар, Будва.

7.3. РЕЧНИЦИ И ЗБОРНИЦИ

1. **Богданович 1785:** И. Богданович. *Русские пословицы, собранные Ипполитом Богдановичем*. В 3 ч. СПб.: Иждивением Императорской Академии наук, 1785.
2. **Даль 1879:** В. И. Даль. *Сборник пословиц, поговорок, речений, присловий, чистоговорок, прибауток, загадок, поверий и проч* // Сочинения Владимира Даля. Санкт-Петербург, Москва: М. О. Вольф, 1879.
3. **Даль 2003:** В. И. Даль. *Толковый словарь живого великорусского языка: современное написание: в 4 т.* Москва: Астрель; АСТ, 2003.
4. **Добровольский 1994:** Д. О. Добровольский, Ю. Н. Караулов. *Ассоциативный словарь русского языка*. Москва: Помовский и партнеры, 1994.
5. **Живковић 1985:** Д. Живковић. *Речник књижевних термина*. Београд: Нолит, 1985.

6. **Жуков 1980:** В. П. Жуков. *Школьный фразеологический словарь русского языка*. Москва: Просвещение, 1980.
7. **Жуков 1987:** В. П. Жуков, М. И. Сидоренко, В. Т. Шкляров. *Словарь фразеологических синонимов русского языка*. Москва: Русский язык, 1987.
8. **Жуков 2000:** В. П. Жуков. *Словарь русских пословиц и поговорок*. 7-е изд. Москва: Русский язык, 2000.
9. **Караџић 1814:** Вук Стефановић Караџић. *Писменица српскога језика по говору простога народа*. Беч, 1814.
10. **Караџић 1849:** *Српске народне пословице и друге различне, као оне у обичај узете ријечи*. Издао их Вук Стеф. Караџић. У Бечу, 1849.
11. **Княжевич 1822:** Д. М. Княжевич. *Полное собрание русских пословиц и поговорок, расположенное по азбучному порядку*. СПб.: В типографии Карла Крайя, 1822.
12. **Кузьмин, Шадрин 1989:** С. С. Кузьмин, Н. Л. Шадрин. *Русско-английский словарь пословиц и поговорок*. Москва: Русский язык, 1989.
13. **Максимов 1955:** С. В. Максимов. *Крылатые слова: По толкованию С. Максимова* / [Послел. и примеч. Н. С. Ашукина]. Москва: Гослитиздат, 1955.
14. **Matešić 1982:** Josip Matešić. *Frazeološki rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*. Zagreb: Školska knjiga, 1982.
15. **Мелерович 1997:** А. М. Мелерович. *Введение* // А. М. Мелерович, В. М. Мокиенко. *Фразеологизмы в русской речи. Словарь*. Москва: Русские словари, 1997, 3–35.
16. **Михельсон 1997:** М. И. Михельсон. *Русская мысль и речь. Свое и чужое: Опыт русской фразеологии. Сборник образных слов и иносказаний: в 2 т. Т. 1*. Москва: Терра, 1997.
17. **Михельсон 2005:** М. И. Михельсон. *Большой толково-фразеологический словарь русского языка*. В 3 т. Москва: ЭТС, 2005.
18. **Мокиенко 2001:** В. М. Мокиенко. *О словаре псковских пословиц и поговорок* // Словарь псковских пословиц и поговорок. СПб.: Норинт, 2001, с. 5–11.
19. **Мокиенко 2002:** В. М. Мокиенко. *Школьный словарь живых русских пословиц*. Москва: Нева – Олма-пресс, 2002.
20. **Мокиенко, Никитина 2007:** В. М. Мокиенко, Т. Г. Никитина. *Большой словарь русских поговорок* (Более 40 000 образных выражений). Москва: Олма Медиа Групп, 2007.
21. **Мокиенко, Никитина 2008:** В. М. Мокиенко, Т. Г. Никитина. *Большой словарь русских сравнений* (Более 45 000 образных выражений). Москва: Олма Медиа Групп, 2008.
22. **Мокиенко, Никитина 2010:** В. М. Мокиенко, Т. Г. Никитина, Е. К. Николаева. *Большой словарь русских пословиц*. Москва: Олма Медиа Групп, 2010.
23. **Молотков 1978:** *Фразеологический словарь русского языка*. Под ред. А. И. Молоткова. Изд. 3-е. Москва: Русский язык, 1978.
24. **Овсянников 1933:** В. З. Овсянников. *Литературная речь. Толковый словарь современной общелитературной фразеологии*. Москва: ОГИЗ – Молодая гвардия, 1933.
25. **Ожегов, Шведова 2000:** С. И. Ожегов, Н. Ю. Шведова. *Толковый словарь русского языка*. 4-е изд., дополненное. Москва, 2000.
26. **Оташевић 2012:** Ђорђе Оташевић. *Фразеолошки речник српског језика*. Нови Сад: Прометеј, 2012.
27. **Пермяков 1968:** Г. Л. Пермяков. *Избранные пословицы и поговорки народов Востока*. Москва: Наука, 1968.
28. **Речник МС 2011:** *Речник српскога језика*. Нови Сад: Матица српска, 2011.
29. **Речник САНУ II 1962:** *Речник српскохрватског књижевног и народног језика*. Књ. II. Београд: Институт за српскохрватски језик, 1962.
30. **Речник САНУ XII 1984:** *Речник српскохрватског књижевног и народног језика*. Књ. XII. Београд: Институт за српскохрватски језик, 1984.
31. **РСЈ 2007:** *Речник српскога језика*. Нови Сад: Матица српска, 2007.

32. **Рыбникова 1961:** М. А. Рыбникова. *Русские пословицы и поговорки*. Москва: Изд-во Академии наук СССР, 1961.
33. **Семёнов 2003:** А. В. Семёнов. *Этимологический словарь русского языка*. Серия Русский язык от А до Я. Москва, 2003.
34. **Skok (1971–1973):** Petar Skok. *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*. Knj. prva A–J. Zagreb: Jugoslovenska Akademija Znanosti i Umjetnosti, 1973
35. **Снегирев 1996:** И. М. Снегирев. *Словарь русских пословиц и поговорок. Русские в своих пословицах*. Нижний Новгород: Русский купец : Братья славяне, 1996.
36. **Станковић 1998:** Богољуб Станковић. *Руско-српски речник* (У редакцији Богољуба Станковића). Нови Сад: Будућност – Матица српска; Москва: Русский язык, 1998.
37. **Степанов 1997:** Ю. С. Степанов. *Константы*. Словарь русской культуры. Москва: Языки славянской культуры, 1997.
38. **Ушаков 2000:** Д. Н. Ушаков, *Большой толковый словарь современного русского языка*. СПб.: Норинт, 2000.
39. **Фасмер 1986:** М. Фасмер. *Этимологический словарь русского языка в четырех томах*. Т. 2. Москва: Прогресс, 1986.
40. **Федоров 2008:** А. И. Федоров. *Фразеологический словарь русского литературного языка*. Москва: Астрель, 2008.
41. **Фелицина, Мокиенко 1990:** В. П. Фелицина, В. М. Мокиенко. *Русские фразеологизмы*. Лингвострановедческий словарь. Москва: Русский язык, 1990.
42. **ХФР 2014:** Antica Menac, Željka Fink Arsovski, Radomir Venturin. *Hrvatski frazeološki rječnik*. Zagreb: Naklada Ljevak, 2014.
43. **Цвиллинг 1984:** М. Я. Цвиллинг. *Русско-немецкий словарь пословиц и поговорок*. Москва: Русский язык, 1984.

7.4. ЛИТЕРАТУРА

1. **Ајдачић 2015:** Дејан Ајдачић, Лидија Непоп Ајдачић. *Поредбена српско-украјинска фразеологија*. Београд: Алма, 2015.
2. **Алексеева 2004:** И. С. Алексеева. *Введение в переводоведение*. Учеб. пособие для студ. филол. и лингв. фак. высш. учеб. завед. СПб.: Филологический факультет СПбГУ; Москва: Издательский центр «Академия», 2004.
3. **Алексић 2006:** Ђ. П. Алексић. *Пословице и други облици речи*. Врање: Дом културе „Свети Сава“ – Исток, 2006.
4. **Алефиренко, Семенов 2009:** Н. Ф. Алефиренко, Н. Н. Семенов. *Фразеология и паремология: учебное пособие для бакалавриатского уровня филологического образования*. Москва: Флинта. Наука, 2009.
5. **Амосова 2010:** Н. Н. Амосова. *Основы английской фразеологии*. 2-е изд., доп. Москва: Либроком, 2010.
6. **Аникин 1957:** В. П. Аникин. *Русские народные пословицы, поговорки, загадки и детский фольклор*. Москва: Государственное учебно-педагогическое издательство Министерства просвещения, 1957.
7. **Аникин 1961:** В. П. Аникин. *Мудрость народов. Пословицы и поговорки народов Востока*. Москва: Восточная литература, 1961.
8. **Аникин 1984:** В. П. Аникин. *Даль и его сборник пословиц. Послесловие // В. И. Даль. Пословицы русского народа*. Москва, 1984.
9. **Аникин 2001:** В. П. Аникин. *Русское устное народное творчество*. Москва: Высшая школа, 2001.
10. **Аникин, Круглов 1987:** В. П. Аникин, Ю. Г. Круглов. *Русское народное поэтическое творчество*. Ленинград: Просвещение, 1987.
11. **Апресян 1957:** Ю. Д. Апресян. *Проблема синонима // Вопросы языкознания*. № 6. 1957, 84–88.

12. **Архангельский 1964:** В. Л. Архангельский. *Устойчивые фразы в современном русском языке*. Основы теории устойчивых фраз и проблемы общей фразеологии. Ростов н/Д.: Издательство Ростовского университета, 1964.
13. **Архангельский 1968:** В. Л. Архангельский. *Методы фразеологического исследования в отечественном языкознании* // Вопросы лексики и фразеологии современного русского языка. Ростов н/Д., 1968, 75–96.
14. **Афанасьев 1996:** А. Н. Афанасьев. *Происхождение мифа*. Москва: Индрик, 1996.
15. **Бабаева 2002:** Е. В. Бабаева. *Отражение ценностей культуры в языке* // Язык, коммуникация и социальная среда. Вып.2. Воронеж: ВГТУ, 2002, 25–34.
16. **Бабайцева 1968:** В. В. Бабайцева. *Односоставные предложения в современном русском языке*. Москва: Просвещение, 1968.
17. **Бабайцева 1981:** В. В. Бабайцева, Л. Ю. Максимов. *Современный русский язык. Синтаксис. Пунктуация*. Ч. III. Москва: Просвещение, 1981.
18. **Бабкин 1970:** А. М. Бабкин. *Русская фразеология, её развитие и источники*. Ленинград: Наука, 1970.
19. **Бархударов 1969:** Л. С. Бархударов. *Уровни языковой иерархии и перевод*. Тетради переводчика, № 6. Москва: Международные отношения, 1969.
20. **Бархударов 1975:** Л. С. Бархударов. *Язык и перевод*. Москва: Международные отношения 1975.
21. **Белић 1949:** Александар Белић. *Савремени српскохрватски књижевни језик II. Наука о грађењу речи*. Београд: Научна књига, 1949.
22. **Белић 1999:** Александар Белић. *Историја српског језика*. Изабрана дела 4. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства, 1999.
23. **Белошапкива 1989:** В. А. Белошапкива. *Современный русский язык. Синтаксис*. Москва: Высшая школа, 1989.
24. **Бондаренко 1990:** В. Т. Бондаренко. *О варьировании пословиц со структурой односоставных предложений* // Русский язык в школе. № 2, 78–82.
25. **Бондаренко 1995:** В. Т. Бондаренко. *Варьирование устойчивых фраз в русской речи*. Учеб. пособие по спецкурсу. Тула: Изд-во Тульского государственного педагогического университета им. Л. Н. Толстого, 1995.
26. **Бондарко 1991:** А. В. Бондарко. *Семантика лица* // Теория функциональной грамматики. Персональность. Залоговость. Санкт Петербург: Наука, 1991.
27. **Бошковић 1978:** Радосав Бошковић. „О природи, развитку и замјеницама гласа х у говорима Црне Горе“. Одабрани чланци и расправе. Титоград: ЦАНУ, 1978.
28. **Брчкало 2014:** Бранка Р. Брчкало. *Функција мале усмене форме – пословице – у разредној настави*. Нова школа – часопис за теорију и праксу савремене школе и предшколства, год. IX, св. 2, децембар 2014., Педагошки факултет у Бијелини. Бијелина, 2014, с. 33–45.
29. **Буслаев 1861:** Ф. И. Буслаев. *Исторические очерки русской народной словесности и искусства* / соч.Ф. Буслаева: в 2т. СПб.: Д. Е. Кожанчиков, 1861.
30. **Буслаев 1959:** Ф. И. Буслаев. *Историческая грамматика русского языка*. Москва: Наука, 1959.
31. **Вавилова, Василенко, Рыбаков 1978:** Н. С. Вавилова, В. А. Василенко, Б. А. Рыбаков. *Русское народное поэтическое творчество*. Москва: Высшая школа, 1978.
32. **Вакуров 1983:** В. Н. Вакуров. *Основы стилистики фразеологических единиц* (На материале сов. Фельетона). Москва: Изд-во МГУ, 1983.
33. **Валгина 1987:** Н. С. Валгина, Д. Э. Розенталь, М. И. Фомина. *Современный русский язык*. 5-е изд. Москва: Высшая школа, 1987.
34. **Валгина 2003:** Н. С. Валгина. *Активные процессы в современном русском языке*. Москва: Логос, 2003.
35. **Валгина 2003^a:** Н. С. Валгина. *Синтаксис современного русского языка*. Москва: Высшая школа, 2003.

36. **Вальтер, Мокиенко 2005:** Х. Вальтер, В. М. Мокиенко. *Антипословицы русского народа*. СПб: Издательский дом «Нева», 2005.
37. **Васић 2016:** Саша Васић. *Лексичке и граматичке опозиције у паремииолошком жанру руског и српског језика (на материјалу Даљеве и Вукове збирке народних пословица)*. Докторска дисертација. Београд, 2016.
38. **Верещагин, Костомаров 1980:** Е. М. Верещагин, В. Г. Костомаров. *Лингвострановедческая теория слова*. Москва: Русский язык, 1980.
39. **Верещагин, Костомаров 1990:** Е. М. Верещагин, В. Г. Костомаров. *Язык и культура. Лингвострановедение в преподавании русского языка как иностранного*. Москва: Русский язык, 1990.
40. **Виноградов 1977:** *Об основных типах фразеологических единиц в русском языке // Избранные труды. Лексикология и лексикография*. Москва: Наука, 1977.
41. **Виноградов 2001:** В. С. Виноградов. *Введение в переводоведение (общие и лексические вопросы)*. Москва: Изд-во института общего среднего образования РАО, 2001.
42. **Виноградов 2001а:** В. В. Виноградов. *Русский язык: Грамматическое учение о слове*. 4-е изд. Москва: Русский язык, 2001.
43. **Винокур 1929:** Г. О. Винокур. *Проблема культура речи // Русский язык в советской школе*. № 5. 1929.
44. **Влахов, Флорин 1980:** С. Влахов, С. Флорин. *Непереводимое в переводе*. Москва: Международные отношения, 1980.
45. **Волошкина 2006:** И. А. Волошкина. *Портрет человека в паремииологии // Единство системного и функционального анализа языковых единиц: Материалы Международной научной конференции (г. Белгород, 11–13 апр. 2006 г.): в 2 ч/ под ред. О. Н. Прохоровой, С. А. Моисеевой*. – Белгород: Изд – во БелГУ, 2006, с. 24–27.
46. **Воробьев 1997:** В. В. Воробьев. *Лингвокультурология (теория и методы)*. Москва: Изд-во Росс. Ун-та дружбы народов, 1997.
47. **Вуловић 2015:** Наташа Вуловић. *Српска фразеологија и религија. Лингвокултуролошка истраживања*. Београд: Институт за српски језик САНУ, 2015.
48. **Галкина-Федорук 1957:** Е. М. Галкина-Федорук, К. В. Горшкова, Н. М. Шанский. *Современный русский язык. Синтаксис*. Москва: Учпедгиз, 1957.
49. **Галкина-Федорук 1958:** Е. М. Галкина-Федорук. *Безличные предложения в современном русском языке*. Москва: Изд-во Московского университета, 1958.
50. **Гаспаров 1971:** Б. М. Гаспаров. *Неопределенно-субъектные предложения в современном русском языке // Ученые записки Тартуского университета*. Вып. 275, 1971, с. 3–58.
51. **Гвоздарев 1982:** Ю. А. Гвоздарев. *Пусть связь речений далека ...* Ростов н/Д.: Книжное издательство, 1982.
52. **Гвоздарев 1988:** Ю. А. Гвоздарев. *Рассказы о русской фразеологии*. Книга для внеклассного чтения учащихся старших классов. Москва: Просвещение, 1988.
53. **Гвоздарев 2010:** Ю. А. Гвоздарев. *Основы русского фразообразования*. Ростов н/Д.: Логос, 2010.
54. **Гвоздев 1973:** А. Н. Гвоздев. *Современный русский литературный язык. Синтаксис*. Ч. II. Москва: Просвещение, 1973.
55. **Гвоздев 1980:** В. В. Гвоздев. *Семантика и знаковый характер пословиц // Научные труды Курского гос. пед. ин-та*. Курск, 1980.
56. **Георгијев 2018:** Ивана З. Георгијев. *Когнитивни културни модели: „љубав“ у српским и шпанским паремиијама*. Докторска дисертација. Београд, 2018.
57. **Греч 1827:** Н. И. Греч. *Практическая русская грамматика, изданная Николаем Гречем*. СПб: Типография Императорского Санктпетербургского воспитательного дома, 1827.
58. **Грицкат 1957–1958:** Ирена Грицкат. *О неким видским особеностима српскохрватског глагола*. Јужнословенски филолог XXII. Београд, 1957–1958, с. 65–130.

59. **Грицкат 1966–1967:** Ирена Грицкат. *Префиксација као средство граматичке (чисте) префиксације (начелна разматрања и савремена српскохрватска грађа)*. Јужнословенски филолог XXVII/1–2. Београд, 1966–1967, с. 185–221.
60. **Грицкат 1967:** Ирена Грицкат. *Шта даје за проучавање глаголске семантике чист (граматичка) перфектизација путем префиксације*. Наш језик XVI/3. Београд, 1967, с. 119–126.
61. **ГРЯ2 1960:** Грамматика русского языка. Том 2: Синтаксис. Москва: Изд-во Академии наук СССР, 1960.
62. **Демиденко 2003:** Е. А. Демиденко. *Загадки и их жанровое своеобразие. Пословицы и поговорки. Понятие метафоры. Понятие антитезы* // Лит-ра: Прил. к газ. ПервоЕ сент. №8. Тамбов, 2003.
63. **Диброва 2003:** Е. И. Диброва. *Современный русский язык*. Часть I. Москва: Высшая школа, 2003.
64. **Димитријевић 2015:** И. Димитријевић. *Вербализација концепта части и поштења у српском језику*. Докторска дисертација. Нови Сад, 2015.
65. **Дмитријева 1997:** О. А. Дмитријева. *Културно-језикове карактеристике пословиц и афоризмов (на материале француског и руског језика)*. Дис. канд. фил. наук. Волгоград, 1997.
66. **Драгићевић 2009:** Рајна Драгићевић. *О проблемима идентификације фразеологизама*. *Südslavistik Zeitschrift für südslavische Sprachen, Literaturen und Kulturen*, Nr. 1, Tübingen, с. 35–44.
67. **Ђорђевић 2018:** Кристина Ђорђевић. *Етнички стереотипи у српској и словачкој фразеологији* // Имињата и фразеологијата. Скопје, 2018, с. 133–145.
68. **Ђурић 1994:** Војислав Ђурић. *О реконструкцији старе српске вере* // В. Чајкановић, 'Сабрана дела из српске религије и митологије', књ. 1. Београд, 1994.
69. **Ефимов 1952:** А. И. Ефимов. *Об изучении языка художественных произведений*. Москва: Учпедгиз, 1952.
70. **Жуков 1978:** В. П. Жуков. *Семантика фразеологических оборотов*. Москва: Просвещение, 1978.
71. **Жуков 1986:** В. П. Жуков. *Русская фразеология: Учебное пособие для филол. спец. вузов*. Москва: Высшая школа, 1986.
72. **Жуков 2006:** В. П. Жуков, А. В. Жуков. *Русская фразеология: учебное пособие*. Москва: Высшая школа, 2006.
73. **Zgusta 1991:** *Ladislav Zgusta. Priručnik leksikografije*. Sarajevo: Svjetlost, 1991.
74. **Земская 2011:** Е. А. Земская. *Современный русский язык. Словообразование: Учеб. пособие*. Москва: Флинта, 2011.
75. **Ivić 1963:** Milka Ivić. *Osnovne tipološke karakteristike sprskohrvatske impersonalne rečenice* // Књижевност и језик. Београд, 1963, X, с. 18–24.
76. **Јовановић 2002:** Јелена Јовановић. *Језичка структура и стилистичка природа српских народних пословица* // Српски језик, VII/1–2. Београд, 2002, с. 271–303.
77. **Јовановић 2004:** Јелена Јовановић. *Паремологијски стило(ови)* // Наш језик XXXV/1–4, Институт за српски језик САНУ. Београд, 2004, с. 117–135.
78. **Јовановић 2005:** Јелена Јовановић. *Деклитизација везника – неки теоријски и практични проблеми (теоријско-терминологијски приступ)* // Наш Језик XXXVI/1–4. Београд, 2005, с. 16–34.
79. **Јовановић 2005а:** Јелена Јовановић. *О лексичкој грађи Вукових 'Српских народних пословица'* // Српски језик X/1–2. Београд, 2005, с. 651–681.
80. **Јовановић 2005б:** Јелена Јовановић. *О тематици пословица* // Зборник Матице српске за књижевност и језик, књ. LIII, св. 1–3. Нови Сад, 2005, с. 143–160.
81. **Јовановић 2006:** Јелена Јовановић. *Књига српских народних пословица I, II*. Београд: Научно друштво за неговање и проучавање српског језика, 2006.

82. **Јовановић 2006а:** Јелена Јовановић. *Синтакса и стилистика српских народних пословица I, II*. Београд: Јасен, 2006.
83. **Јовановић 2007:** Јелена Јовановић. *Пословичке конструкције са прилогом 'колико' и заменицом 'колик(и)'* // Узданица – часопис за језик, књижевност, уметност и педагошке науке, год. IV, бр.1, пролеће 2007., Педагошки факултет у Јагодини, Нова серија. Јагодина, 2007, с. 52–59.
84. **Јовановић Симић 2011:** Јелена Р. Јовановић Симић. *Нека питања теорије о пословицама* // Узданица – часопис за језик, књижевност, уметност и педагошке науке, год. VIII, бр. 2, новембар 2011., Педагошки факултет у Јагодини. Јагодина, 2011, с. 25–47.
85. **Јовановић 2013:** Јелена Јовановић. *Лингвистички и стилистички аспекти проучавања реченице*. Београд: Јасен, 2013.
86. **Јовановић Симић 2014:** Јелена Р. Јовановић Симић. *Хумане поруке (српских) народних пословица* // Узданица – часопис за језик, књижевност, уметност и педагошке науке, год. XI, бр. 2, децембар 2014., Педагошки факултет у Јагодини. Јагодина, 2014, с. 7–20.
87. **Клајн 2003:** Ivan Klajn. *Tvorba reči u savremenom srpskom jeziku II: sufiksacija i konverzija*. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, 2003.
88. **Ковшова 1999:** М. Л. Ковшова. *Как с писаной торбой носиться: принципы когнитивно-культурологического исследования идиом* // Фразеология в контексте культуры. Монография. (Отв. ред. В. Н. Телия). Москва: Языки русской культуры, 1999, с. 164–173.
89. **Комиссаров 1973:** В. Н. Комиссаров. *Слово о переводе*. Монография. Москва: Международные отношения, 1973.
90. **Комиссаров 1980:** В. Н. Комиссаров. *Лингвистика перевода*. Москва: Международные отношения, 1980.
91. **Комиссаров 1990:** В. Н. Комиссаров. *Теория перевода (лингвистические аспекты)*. Москва: Высшая школа, 1990.
92. **Комиссаров 2002:** В. Н. Комиссаров. *Современное переводоведение*. Москва: ЭТС, 2002.
93. **Кондратьева 1964:** Т. Н. Кондратьева. *Собственные имена в пословицах, поговорках и загадках русского народа* // Вопросы грамматики и лексикологии русского языка. Казань, 1964, с. 98–188.
94. **Красных 2002:** В. В. Красных. *Этнопсихоллингвистика и лингвокультурология*. Москва: Гнозис, 2002.
95. **Крикманн 1978:** А. А. Крикманн. *Некоторые аспекты семантической неопределенности пословиц* // Паремнологический сборник: пословица, загадка (структура, смысл, текст) Москва: Восточная литература, 1978, с. 82–104.
96. **Крюкова 2007:** Н. А. Крюкова. *Распространение компонентного состава фразеологических единиц русского языка*. [Текст]: Дисс. канд. филол. наук. Иваново, 2007.
97. **Кубрякова 2010:** Е. С. Кубрякова, Н. Ю. Петрова. *Лингвокультурологический статус драмы (новое в изучении пьес)* // Вопросы когнитивной лингвистики. №2. 2010, 64–74.
98. **Кудрявцева 2015:** Е. В. Кудрявцева. *Фразеологизмы с компонентом-зоонимом собака*. Лингвокультурологический комментарий // Вестник КГУ им. Н. А. Некрасова, №2, с. 131–134.
99. **Кузьмина 2002:** Е. А. Кузьмина. *Паремии как лингвокультурная репрезентация языковой личности (на материале немецкого языка)*. Автореферат дис. на соискание уч. степ. канд. фил. наук 10.02.04 – германские языки. Тамбов. 2002.
100. **Кунин 1964:** А. В. Кунин. *Основные понятия фразеологии как лингвистической дисциплины и создание англо-русского фразеологического словаря*: Автореф. дис. д-ра филол. наук. Москва, 1964.
101. **Кунин 1996:** А. В. Кунин. *Курс фразеологии современного английского языка: 2-е изд., перераб. и доп.* Москва: Высшая школа, 1996.

102. **Lalević 1974:** Miodrag Lalević. *Sinonimi i srodne reči srpskohrvatskoga jezika*. Beograd: Leksikografski zavod Sveznanje, 1974.
103. **Ломакина 2010:** О. В. Ломакина. *Паремии в текстах Л. Н. Толстого*. Лингвокультурологический комментарий // Вестник Орловского государственного университета, 2010, с. 217–221.
104. **Ломов 1998:** А. Г. Ломов. *Фразеология в творческой лаборатории писателя (На материале драматических произведений А. Н. Островского)*: Дис. д-ра филол. наук. Елец, 1998.
105. **Maretić 1963:** Toma Maretić. *Gramatika hrvatskoga ili srpskoga književnog jezika*. Zagreb: Matica hrvatska, 1963.
106. **Маројевић 1977:** Радмило Маројевић. *Реченице са уопштеноличним значењем у руском језику у поређењу са српскохрватским* // Јужнословенски филолог. Књ. XXXIII. Београд, 1977.
107. **Маројевић 1989:** Радмило Маројевић. *Лингвистика и поетика превођења* (међусловенски превод). Београд: Научна књига, 1989.
108. **Маројевић 2006:** Радмило Маројевић. *Грамматика руског језика*. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства, 2006.
109. **Мартынова, Митрофанова 1986:** А. Н. Мартынова, В. В. Митрофанова. *Пословицы, поговорки, загадки*. Москва: Современник, 1986.
110. **Маслова 1997:** В. А. Маслова. *Введение в лингвокультурологию*. Москва: Наследие, 1997.
111. **Маслова 2001:** В. А. Маслова. *Лингвокультурология*. Москва: Академия, 2001.
112. **Мелерович 2008:** А. М. Мелерович, В. М. Мокиенко. *Семантическая структура фразеологических единиц современного русского языка*. Кострома: Изд-во Костромского государственного университета, 2008.
113. **Мелерович 2011:** А. М. Мелерович, В. М. Мокиенко. *Современная русская фразеология* (семантика – структура – текст): Монография. Кострома: Костромский государственный университет им. Н. А. Некрасова, 2011.
114. **Менас 1970:** Antica Menas. *O strukturi frazeologizma*. – Jezik XVIII, 1, 1970/71. Zagreb.
115. **Метева 1991:** Е. Метева. *Русский фольклор*. София. 1991.
116. **Мещерякова 2000:** М. А. Мещерякова. *Литература в таблицах и схемах* (Домашний репетитор). Москва: Мегатрон, 2000.
117. **Мокиенко 1975:** В. М. Мокиенко. *В глубь поговорки*. Москва: Просвещение, 1975.
118. **Мокиенко 1980:** В. М. Мокиенко. *Славянская фразеология*. Москва: Высшая школа, 1980.
119. **Мокиенко 1981:** В. М. Мокиенко. *О выражении как сивый мерин* // Русская речь. №4, 1981, с. 138–142.
120. **Мокиенко 1990:** В. М. Мокиенко. *Загадки русской фразеологии*. Москва: Высшая школа, 1990.
121. **Мокиенко 1991:** В. М. Мокиенко. *Русские пословицы в прошлом и настоящем*. Rusistika Espanola – науч. Журнал по проблемам рус. яз. и лит. Madrid, 1991, с. 65–67.
122. **Молотков 1977:** А. И. Молотков. *Основы фразеологии русского языка*. Ленинград: Наука, 1977.
123. **Морозова 1975:** Л. А. Морозова. *Антитеза в пословицах* // Фольклор как искусство слова. Вып. 3. Москва, 1975, с. 95–106.
124. **Мразовић–Вукадиновић 2009:** Павица Мразовић, Зора Вукадиновић. *Грамматика српског језика за странце*. Нови Сад, Сремски Карловци: Издавачка књижевница Зорана Стојановића, 2009.

125. **Мршевић-Радовић, 1987:** Драгана Мршевић-Радовић. *Фразеолошке глаголско-именичке синтагме у савременом српскохрватском језику*. Београд: Филолошки факултет, 1987.
126. **Мясников 2012:** А. Л. Мясников. *100 великих достопримечательностей Москвы*. Москва: Вече, 2012.
127. **Наймушина 1984:** Т. А. Наймушина. *Пословицы и поговорки в художественном тексте*. Дис. канд. филол.наук. Л., 1984.
128. **Николаева 1995:** Е. К. Николаева. *Фразеологический подвох газетного заголовка // Функционирование фразеологии в тексте в периоды кризиса идеологии и культуры*. Оломуц, 1995, с. 51–52.
129. **Николић 1965:** Вера Николић. *Грамматика руског језика (фонетика и морфологија)*. Београд: Завод за издавање уџбеника СР Србије, 1965.
130. **Николић 1973:** Берислав Николић. *Основни типови фразеолошких обрта у савременом српскохрватском књижевном језику // Наш језик XX/1–5, Институт за српски језик САНУ*. Београд, 1973, с. 7–13.
131. **Осипова 2010:** Э. Н. Осипова. *Русский синтаксис. Односоставность предложения*. Монография. Архангельск, 2010.
132. **Отин 2005:** Е. С. Отин. *Экспрессивно-стилистические особенности ономастической лексики в восточнославянских языках // Труды по языкознанию*. Донецк, 2005, с. 122–134.
133. **Парфенова 1995:** Н. Н. Парфенова. *Личные имена в малых фольклорных жанрах в аспекте лингвокультурологии*. Москва: Просвещение, 1995.
134. **Пејановић 2005:** Ана Пејановић. *Културологија у огледалу фразеологије (културолошки аспект српских и руских устаљених поређења) // Грани слова. Сборник научних статей к 65-летию проф. В. М. Мокиенко*. Москва, 2005. с. 126–129.
135. **Пејановић 2008:** Ана Пејановић. *Етнокултурни концепт род у Горском вијенцу // Слово, Никшић, 2008, IX, бр. 19–20*.
136. **Пејановић 2009:** Ана Пејановић. *Пословице и изреке Горског вијенца у словенском контексту // Српски језик, XIV/1–2*. Београд, 2009, с. 375–385.
137. **Пејановић 2010:** Ана Пејановић. *Фразеологија Горског вијенца: Фразеолошки жанрови. Културни концепти. Руски преводи*. Подгорица: Црногорска академија наука и умјетности, 2010.
138. **Пејановић 2013:** А. Пејановић. *Вукове Српске народне пословице и друге различне као оне у обичај узете ријечи као фразеолошки и етнокултурни зборник, у: На извору Вукова језика, Жабљак, Шавник, Плужине: Фондација Вукове задужбине, с. 87–98*.
139. **Пермяков 1970:** Г. Л. Пермяков. *От поговорки до сказки: (заметки по общей теории клише)*. Москва: Наука, 1970.
140. **Пермяков 1975:** Г. Л. Пермяков. *К вопросу о структуре паремиологического фонда. Типологические исследования по фольклору: Сб. ст. памяти В. Я. Проппа (1895-1970)*. Москва: Наука, 1975, с. 247–274.
141. **Пермяков 1988:** Г. Л. Пермяков. *Основы структурной паремиологии*. Москва: Наука, 1988.
142. **Пермяков 2001:** Г. Л. Пермяков. *Пословицы и поговорки народов Востока. Систематизированное собрание изречений двухсот народов*. Москва: Лабиринт, 2001.
143. **Пешковский 2001.** А. М. Пешковский. *Русский синтаксис в научном освещении*. Москва: Языки славянской культуры, 2001.
144. **Пипер 2005:** Предраг Пипер, Ивана Антонић, Владислава Ружић, Срето Танасић, Људмила Поповић, Бранко Тошовић. *Синтакса савременог српског језика, Проста реченица*. У ред. академика Милке Ивић. Београд: Институт за српски језик САНУ, Београдска књига, Матица српска, 2005.
145. **Пипер–Клајн 2013:** Предраг Пипер, Иван Клајн. *Нормативна граматика српског језика*. Нови Сад: Матица српска, 2013.

146. **Попов 1973:** Р. Н. Попов. *Взаимодействие в языке лексической и фразеологической систем* // Русский язык в школе, № 4. с. 66–72.
147. **Поповић 2004:** Љубомир Поповић. *Ред речи у реченици*. Београд: Друштво за српски језик и књижевност, 2004.
148. **Потебня 1883:** А. А. Потебня. *К истории звуков русского языка*. Этимологические и другие заметки. Варшава: Типография М. Земкевича и В. Ноаковского, 1883.
149. **Потебня 1958:** А. А. Потебня. *Из записок по русской грамматике:* в. 4 т. Том I–II. Москва, 1958.
150. **Потебня 1990:** А. А. Потебня. *Из лекций по теории словесности. Басня. Пословица. Поговорка*. Теоретическая поэтика. Москва: Высшая школа, 1990.
151. **Пријић-Нисетео 1993:** Ивана Пријић-Нисетео. *Фразеолошки проблеми превођења с руског језика на српски*. Магистарски рад. Београд, 1993.
152. **Раздобудко-Човић 2003:** Лариса Раздобудко-Човић. *Семантика и прагматика соматизама у српском и руском језику*. Београд: Ведес, 2003.
153. **Распопов 1981:** И. П. Распопов. *Спорные вопросы синтаксиса*. Ростов на Дону: Изд-во Ростовского университета, 1981.
154. **РГ1 2005:** *Русская грамматика*. Том I. Москва: Российская академия наук, Институт русского языка им. В. В. Виноградова., 2005.
155. **Рецкер 1950:** Я. И. Рецкер. *О закономерных соответствиях при переводе на родной язык* // Вопросы теории и методики учебного перевода: Сборник статей. Москва: Изд-во Академии наук РСФСР, 1950.
156. **Рецкер 1974:** Я. И. Рецкер. *Теория перевода и переводческая практика: Очерки лингвистической теории перевода*. Москва: Международные отношения, 1974
157. **Рыбникова 2003:** М. А. Рыбникова. *Русское устное народное творчество*. Хрестоматия по фольклористике. Учебное пособие. (Сост. Ю. Г. Круглов и др.; под ред. Ю. Г. Круглова). Москва: Высшая школа, 2003.
158. **Савицкая 1962:** С. Н. Савицкая. *Об устойчивости фразеологических единиц* // Вопросы теории английского и немецкого языков. Киев, 1962.
159. **Семененко 2011:** Н. Н. Семененко. *Русские паремии: функции, семантика, прагматика*. Белгород: Изд-во Белгородского университета, 2011.
160. **Серебренников 1988:** Б. А. Серебренников. *Роль человеческого фактора в языке: Язык и картина мира*. Москва: Наука, 1988.
161. **Сибиновић 1983:** Миодраг Сибиновић. *О превођењу*. Приручник за преводиоце и инокореспонденте. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства, 1983.
162. **Сикевич 1999:** З. В. Сикевич. *Социология и психология национальных отношений*. СПб: Издательство Михайлова В. А., 1999.
163. **Симић 2002:** Радоје Симић. *Морфонолошки процеси у српскохрватском језику*. Београд: Научно друштво за проучавање и неговање српског језика, Јасен, 2002
164. **Смаиловић 1976:** Исмет Смаиловић. *О проучавању муслиманских имена оријенталног поријекла у Босни и Херцеговини*. I југословенска ономастичка конференција. Титоград, 1976, с. 137–141.
165. **Снегирев 1823:** И. М. Снегирев. *Опыт рассуждения о русских пословицах*. Москва: Университетская типография, 1823.
166. **Снегирев 1831:** И. М. Снегирев. *Русские в своих пословицах*. Рассуждения и исследования об отечественны пословицах и поговорках: в 4 кн. Т. 1. Москва: Университетская типография, 1831.
167. **Соколов 1941:** Ю. М. Соколов. *Русский фольклор*. Москва: Государственное учебно-педагогическое издательство Наркомпроса РСФСР, 1941.
168. **Солодуб 1990:** Ю. П. Солодуб. *Образность фразеологизмов и фразеологическая номинация* // Межвузовский сборник научных трудов "Фразеологическая номинация. Особенности семантики фразеологизмов". Ростов на Дону, 1990.

169. **Солодуб 1997:** Ю. П. Солодуб. *Сопоставительный анализ структуры лексического и фразеологического значений* // Филологические науки. №5. 1997, 43–54.
170. **Стаменковић 2010:** Душан Стаменковић. *Придевске поредбе са називима животиња у енглеском и српском језику*. Зборник Матице српске за филологију и лингвистику LIII/2. Нови Сад, 2010, с. 169–189.
171. **Станојчић–Поповић 2011:** Живојин Станојчић, Љубомир Поповић. *Граматика српског језика*. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства, 2011.
172. **Стевановић 1989:** Михаило Стевановић. *Савремени српскохрватски језик (граматички системи и књижевнојезичка норма)*. Београд: Научна књига, 1989.
173. **Стевановић 1991:** Михаило Стевановић. *Савремени српскохрватски језик II. Синтакса*. Београд: Научна књига, 1991.
174. **Стевановић 1998:** Михаило Стевановић. *Граматика српског језика: за средње школе*. Београд: Заветно слово, 1988.
175. **Стевовић 1960:** Игрутин Стевовић. *Функционална граматика српскохрватског језика*. Београд: Завод за издавање уџбеника Народне републике Србије. Београд, 1960.
176. **Стевовић 1974:** Игрутин Стевовић. *Безлично предикативно име – у безличним реченицама номиналног типа*. Београд: Анали Филолошког факултета, 1974.
177. **Стевовић 1974–1975:** Игрутин Стевовић. *Прилози као врста речи* // Јужнословенски филолог XXXI. Београд, 1974–1975, с. 79–109.
178. **Стојановић 2010:** Јелица Стојановић. *Судбина сугласника х у Паитровским исправама (16-19. вијека)*. Јужнословенски Филолог LXVI, Београд, 2010, с. 443–464.
179. **Стојнић 1980:** Мила Стојнић. *О превођењу књижевног текста*. Сарајево: Свјетлост, 1980.
180. **Танасић 2005:** Срето Танасић. *Синтакса глагола. Уводне напомене* // Синтакса савременог српског језика, Проста реченица. У ред. академика Милке Ивић. Београд: Институт за српски језик САНУ, Београдска књига, Матица српска, 2005, с. 345–476.
181. **Танасић 2007:** Срето Танасић. *Из проблематике безличних реченица са глаголом имати* // Зборник Матице српске за славистику. Нови Сад, 2007, 319–328.
182. **Тарланов 1982:** З. К. Тарланов. *Очерки по синтаксису руских пословиц*. Ленинград: Изд-во Ленинградског универзитета, 1982.
183. **Тарланов 1999:** З. К. Тарланов. *Русские пословицы: синтаксис и поэтика*. Петрозаводск: Петрозаводский гос. университет, 1999.
184. **Телия 1973:** В. Н. Телия. *О типах и способах фразообразования*. Проблемы русского фразообразования. Тула, 1973.
185. **Телия 1996:** В. Н. Телия. *Русская фразеология. Семантический, прагматический и лингвокультурологический аспекты*. Москва: Языки русской культуры, 1996.
186. **Телия 2006:** В. Н. Телия. *Замысел, цели и задачи фразеологического словаря нового типа: Послесловие* // Большой фразеологический словарь русского языка. Значение. Употребление // Культурологический комментарий. Отв. ред. д-р филол. наук В. Н. Телия. Москва: АСТ-Пресс книга, 2006, с. 776–782.
187. **Тимофеев 1961:** Б. Н. Тимофеев. *Правильно ли мы говорим?* Ленинград, 1961.
188. **Тимофеев 1961:** Л. И. Тимофеев. *Основы теории литературы*. Москва: Высшая школа, 1961.
189. **Третьякова 2011:** И. Ю. Третьякова. *Окказионална фразеология (структурно-семантический и коммуникативно-прагматический аспекты)*: Дис. д-ра филол. наук. Ярославль, 2011.
190. **Тривић 2015:** Анета Тривић. *Лексичко-семантичка анализа соматизама у фразеологији савременог шпанског и српског језика: контрастивни приступ*. Докторска дисертација. Крагујевац, 2015.
191. **Ћетковић 2011:** Мирјана Ћетковић. *Васпитна и образовна функција пословица*. Норма – часопис за теорију и праксу васпитања и образовања, год. XVI, бр. 1, август 2011., Педагошки факултет у Сомбору. Сомбор, 2011, с. 81–88.

192. **Федоров 1973:** А. И. Федоров. *Развитие русской фразеологии в конце XVIII – начале XIX вв.* Новосибирск: Наука, 1973.
193. **Федоров 2002:** А. В. Федоров. *Основы общей теории перевода (лингвистические проблемы).* Для институтов и факультетов иностранных языков. СПб: Российская государственная библиотека, 2002.
194. **Федорова 2007:** Н. Н. Федорова. *Современные трансформации русских пословиц:* Монография. Псков: Гименей, 2007.
195. **Федуленкова 2012:** Т. Н. Федуленкова. *Сопоставительная фразеология английского, немецкого и шведского языков: курс лекций.* Москва: Издательский Дом Академии Естествознания, 2012.
196. **Фекете 1984–1985:** Егон Фекете. *Антропонимски елементи у српскохрватским фразеолошким јединицама.* Зборник Матице српске за филологију и лингвистику XXVII–XXVIII, Нови Сад, с. 835–843.
197. **Фекете 1996:** Егон Фекете. *Топонимски елементи у српскохрватским фразеолошким секвенцама.* Ономатолошки прилози, XII. Београд, 1996, с. 23–30.
198. **Фекете 2008:** Егон Фекете. *Морфолошки и семантичко-синтаксички модели у императивном значењу* // Јужнословенски филолог LXIV, Београд, 2008, с. 517–530.
199. **Химик 2014:** В. В. Химик. *Лошадь или конь? (опыт сравнительного лексикографического анализа)* // Филологический класс 2014, № 2, с. 68–72.
200. **Хлебец 1989:** Борис Хлебец. *Опита начела превођења.* Београд: Научна књига, 1989.
201. **Хроленко 1988:** А. Т. Хроленко. *Из наблюдений над природой имени собственного* // Лексика русского языка и её изучение. Рязань, 1988, с. 53–60.
202. **Чиргић 2010:** Аднан Чиргић, Иво Прањковић, Јосип Силић. *Граматика Црногорскога језика.* Подгорица: Министарство просвјете и науке Црне Горе, 2010.
203. **Чуковский 1988:** К. И. Чуковский. *Высокое искусство:* Книга о художественном переводе. Москва: Советский писатель, 1988.
204. **Шадрин 1991:** Н. Л. Шадрин. *Перевод фразеологических единиц и сопоставительная стилистика.* Саратов: Изд-во Саратовского университета, 1991.
205. **Шанский 1972:** Н. М. Шанский. *Лексикология современного русского языка.* Москва: Просвещение, 1972.
206. **Шанский 1985:** Н. М. Шанский. *Фразеология современного русского языка.* Москва: Высшая школа, 1985.
207. **Шахматов 1960:** А. А. Шахматов. *Грамматика русского языка. Синтаксис,* ч. II. Москва: Изд-во Академии наук СССР, 1960.
208. **Шведова 1960:** Н. Ю. Шведова. *Очерки по синтаксису русской разговорной речи.* Москва: Изд-во Академии наук СССР, 1960.
209. **Шуба 1998:** П. П. Шуба. *Современный русский язык. Синтаксис. Пунктуация. Стилистика.* Минск: Плопресс, 1998.
210. **Шћепановић 1996:** Михаило Шћепановић. *Вукове српске народне пословице с регистром кључних речи* (уредник Слободан Ђорђевић, регистар кључних речи израдио Михаило Шћепановић). Београд: Нолит, 1996.
211. **Юдин 1954:** А. А. Юдин. *Неопределенно-личные и обобщенно-личные предложения в современном русском языке* // Ученые записки МГПИ им. В. И. Ленина. Вып.4, 1954, с. 85–122.
212. **Юдин 1999:** А. В. Юдин. *Русская народная духовная культура.* Москва: Высшая школа, 1999.

АЗБУЧНИ РЕГИСТАР ПАРЕМИОЛОШКИХ ЈЕДИНИЦА КОЈЕ СУ ОБУХВАЋЕНЕ АНАЛИЗОМ

РУСКИ ЈЕЗИК:

- Азбуку учат, во всю избу кричат (с. 117).
Азбуку учат, на всю избу кричат (с. 117).
Алеха не подвоха; сдуру прям (с. 157).
А что, добрый человек, не видал ли ты злого татарина (с. 163).
Бабий кадык не заткнешь ни пирогом, ни рукавицей (с. 127).
Бабий кадык не заткнешь ничем (с. 26, 127).
Бабушка на двое сказала (с. 115).
Бабушка надвое сказала (с. 115).
Барышу наклад большой брат (с. 125).
Барышу наклад большой (родной, старший брат) (с. 125).
Бедному горе, а богатому вдвое (с. 42).
Бедному жениться и ночь коротка (с. 74, 75).
Бедность не порок (с. 31).
Бедность учит, а счастье портит (с. 134).
Бедность учит, счастье портит (с. 134).
Бежишь от волка, напхаешься на ведмедя (с. 58, 114, 167).
Без снасти и вша не убьешь (с. 94, 141).
Без собаки зайца не поймаешь (с. 170).
Без солнышка нельзя пробыть, без милого нельзя прожить (с. 71).
Без хозяина и товар плачет (с. 33, 97).
Белены вы все объелись (с. 29)?
Белены не кушал (с. 29)?
Белые ручки чужие труды любят (с. 25, 148).
Белый свет не клином стал (или: сошелся) (с. 134).
Береженого бог бережет (с. 32).
Берут завидки на чужие пожитки (с. 51).
Бирюка бояться – в лес не ходить (с. 75, 107, 145).
Бить баклуши (с. 29).
Близок локоть, да не укусишь (с. 130).
Бога помнить надо (с. 71, 72).
Богатому жаль корабля, убогому кошеля (или костыля) (с. 72).
Богатому как хочется, бедному как можется (с. 124).
Богатому как хочется, убогому как можется (с. 64, 124).
Богатому не спится, он вора боится (с. 64).
Богатому ни правды, ни дружбы не знать (с. 120).
Богатому ни правды, ни дружбы не узнать (с. 120).
Богатый совести не купит, а свою погубит (с. 121).
Богатый совести не купит, а свою погубляет (с. 121).
Бог дал, Бог взял (с. 16).
Бог дал, бог и взял (с. 85, 86).
Бог души не вынет, сама душа не выйдет (с. 47).
Бог не выдаст, свинья не съест (с. 124).
Бог плута метит (с. 127).
Бог труды любит (с. 32).

Бог шельму метит (с. 127).
Божью власть не руками скласть (с. 73).
Бойкий скачет, а смиренный плачет (с. 19).
Бойся жить, а не бойся умирать (с. 130).
Бойся жить, а умирать не бойся (с. 130).
Болезнь и скотину не красит (с. 126).
Больного волка на овцу станет (с. 117).
Больного волка с овцу станет (с. 117).
Больному все горько (с. 137).
Больному и золотая кровать не поможет (с. 137).
Больному и мед горько (с. 137).
Больному и мед не вкусен, а здоровый и камень ест (с. 137).
Большому кораблю большое и плавание (с. 126).
Большому кораблю – большое плаванье (с. 126).
Большому кораблю – плаванье большое (с. 126).
Брось псу кусок, так не лает (с. 171).
Бьется, как рыба об лед (с. 119).
Бьешься как рыба об лед (с. 119).
Бьются как рыба об лед (с. 119).
Быка ведут резать, он и то головой мотает (с. 54).
Была бы собака, а камень (а палка) найдется (с. 171).
Была не была (с. 95)!
Была не была, все одно (с. 109, 144).
Была пора, так не было ума, а прошла пора, и ум пришел (с. 78).
Были были (Была был), и бояре болком выли (с. 15).
Было, было, да на низ поворотило (с. 76).
Было, да на низ сплыло. Было, да сплыло (с. 76).
Было, да сплыло (с. 76).
Был я когда-то Пахомычем, а ныне и Иванычем не зовут (с. 15).
Быть в огне, да не обжечься. Нельзя кузнецу не обжечься (с. 71).
Вам бы на пече да в горячем просе (с. 105).
Вам нарочно очки втирают (с. 55).
Вам хорошо, а нам подавно (с. 68).
Вашими руками на войне жар загребали (с. 139).
Вашими руками они и хотят каштанчики из огня таскать (с. 139).
Вашими устами да мед пить (с. 73).
Ваши скачут, а наши плачут (с. 19).
В большой семье не без уроды (с. 133).
В Бородинском полку носят шапки на боку (с. 160).
В гостях хорошо, а дома лучше (с. 67, 69, 146).
Век живи, век учись (с. 59, 148).
Велика Федора, да дура (с. 157).
Вечно от одного берега к другому, а ни к которому не хочется пристать (с. 64).
Вешний путь не дорога, а пьяного речь не беседа (с. 116).
Вешний путь не дорога... с пьяным речь не беседа (с. 116).
Взялся за гуж, не говори что не дюж (с. 16).
Видит глаз, да зуб неймет (с. 127).
Видит око, да зуб неймет (с. 127).
Видно птицу по полету (с. 70).
Видно сокола по полету (с. 70).
Видно, так богу угодно (с. 70).
Видно, так на роду написано (с. 70).

Видно, тебе похвальба дороже похвалы. Чуть – чуть не считается (с. 70).
В лихости и зависти нет ни проку, ни радости (с. 78).
В людях Илья, а дома свинья (с. 157).
Вместе тесно, а врозь скучно (с. 67).
В Москве к заутрене звонили, а на Вологде звон слышали (с. 15).
В Москве недорода хлебу не бывает (с. 160).
В Москве толсто (густо, часто) звонят, да тонко (жидко, редко) едят (с. 160).
В одно ухо вошло, в другое вышло (с. 65).
Волка бояться, в лес не ходить (с. 75, 107, 119).
Волк коню не товарищ (с. 136).
Волков бояться – в лес не ходить (с. 119).
Ворованное да выпрошенное всего слаже (с. 39, 97).
Ворон ворону глаз не выклюет (с. 37, 91, 143, 166)!
Ворон ворону глаза не выклюнет (с. 91).
Вороне соколом не бывать (с. 121).
Вороне соколом не быть (с. 74, 121).
Вот тебе, бабушка, и Юрьев день (с. 134).
Вот тебе, бабушка, Юрьев день (с. 134).
В поле две воли, а что же у меня резню такую затевать (с. 128).
В поле – две воли: кому бог поможет (с. 128).
В поле две воли (старин., поле, поединок) (с. 128).
В поле две воли – чья возьмет (чья сильнее или: чья правее, та и сильнее) (с. 128).
В поле – две воли: чья сильнее (с. 128).
В пустой избе замка не надо (с. 71, 115).
В радости сыщут, в горе забудут (с. 51).
В рай за волосы не тянут (с. 51).
Врать как сивый мерин (с. 171).
В своей сермяжке никому не тяжело (с. 17).
Все в мире творится не нашим умом, а Божьим судом (с. 136).
Все есть, кроме птичьего молока (с. 167).
В семье не без урода (с. 133).
Все наготове: сани в Казани, хомут на базаре (с. 160).
Всех под одну гребенку стричь (с. 73).
Всякая лисица свой хвост хвалит (с. 137).
Всякая мудрость от бога. – С богом думать надо (с. 71).
Всякая старина свою плешь хвалит (с. 137).
Всякая харя (Хавронья) сама себя хвалит (с. 137).
Всякий купец свой товар хвалит (с. 137).
Всякий цыган свою кобылу хвалит (с. 137).
Всяк сам себя хвалит (с. 137).
В тихом омуте... (с. 135).
В тихом омуте (болоте) черти водятся (с. 135).
В Тулу со своим самоваром не ездят (с. 160).
В ус себе не дули (с. 102).
В худе городе и Фома дворянин (с. 158).
В чужой монастырь... (с. 135).
В чужой монастырь со своим уставом не ходят (не ходи) (с. 135).
В чужой монастырь с своим уставом не ходят (с. 53, 135).
Вывел на свежую воду (с. 27).
Выменял кукушку на ястреба (с. 121).
Где грозно, там розно (с. 67).
Где грустно да тошно, тут сидеть не можно (с. 71).

Где Макар побывал, семь лет рыба не ловится (с. 158).
Где наболело, там не тронь (с. 64).
Где прежде разгорается, там и раздувается (с. 64).
Где просто, там ангелов со сто, а где мудрено, там ни одного (с. 67).
Глаз видит, да зуб неймет (с. 127).
Глуп как сивый мерин (с. 171).
Глухому попу две обедни не служат (с. 53, 95, 115).
Голод и волка из лесу (на село) гонит (с. 171).
Голод не тетка (с. 31).
Голодный волк, да зубами шелк (с. 171).
Голодный волк и заvertки рвет (с. 171).
Голодный волк сильнее сытой собаки (с. 171).
Голодный как собака (с. 171).
Гонит голод и волка из колка (с. 171).
Гонят день к вечеру, а не работу к отделке (с. 51).
Гора с горой не сходитя... (с. 135).
Гора с горой не сходитя, а человек с человеком сходитя (с. 16, 42, 135).
Горбатого могила выпрямит (с. 98).
Горбатого могила исправит (с. 99).
Горько есть, да жаль покинуть (с. 72).
Горюет Фома, что пуста у него сума (с. 158).
Господь не выдаст, свинья не съест (с. 124).
Гость не вовремя хуже татарина (с. 164).
Грех воровать, да нельзя миновать (с. 72).
Грех куском макать в солонку (с. 72).
Гром не грянет, мужик не перекрестится (с. 99).
Грязью играть, руки замарать (с. 120).
Грязью играть, руки марать (с. 120).
Губы да зубы – два забора, а языку удержу нет (с. 77).
Гусь свинье не товарищ (с. 37, 136).
Дал бог день, даст и пищу (с. 118).
Далеко кулику до Петрова дня (с. 27, 67, 70).
Даровому коню в зубы не смотрят (с. 53).
Даст бог день, даст и пищу (с. 118).
Два раза не умирать (с. 73).
Две собаки грызутся – третья не мешайся (с. 47, 172).
Две собаки дерутся (грызутся), третья не суйся (с. 172).
Двоим любо, третий не суйся (с. 68, 69).
Двух смертей не бывает, одной не миновать (с. 117).
Двух смертей не бывать, а одной не миновать (с. 117).
Дела не делай, а от дела не бегай (с. 116).
Дело мастера боится (с. 33, 95).
Дело не голуби, не разлетятся (с. 128).
Дело не делай, а от дела не бегай (с. 116).
Дело не малина, в лето не опадет (с. 128).
Дело не медведь, в лес не убежит (с. 128).
Дело не медведь, в лес не уйдет (с. 128).
Денег куры не клюют (с. 129).
Денег у вас куры не клюют (с. 35).
Для дураков закон не писан (с. 33).
До бога высоко, а до царя далеко (с. 67, 69, 90, 147).
Добрая пословица не в бровь, а прямо в глаз (с. 13).

Добрая слава лежит, а худая бежит (с. 133, 144).
Добрая слава лежит, а худая по свету бежит (с. 42, 133).
Добр Мартын, коли ест алтын (с. 157).
Долги давать – под гору кидать, а собирать – на гору вытягивать (с. 94).
Дороги твои 40 соболей, а на правду цены нет (с. 77).
Дружба дружбой, а в карман (а в горох) не лезь (с. 128).
Дружба дружбой, а денежкам счет (с. 128).
Дружба дружбой, а денежки врозь (с. 128).
Дружба дружбой, а служба службой (с. 128).
Дружно не грузно (с. 67).
Дуракам везет (с. 63).
Дуракам счастье (с. 31, 150).
Дураков, не сеют, а мы сами родимся (с. 54).
Дурак спит, а счастье у него в головах стоит (с. 43).
Дурень думкой богатеет (с. 35).
Его можно плевком убить (перешибить) (с. 71).
Едешь на день, бери хлеба на неделю (с. 130).
Едешь на день, хлеба бери на неделю (с. 130).
Един бог без греха (с. 88).
Ел бы пирог, да в печи сжег (с. 120).
Ему черт не рад (с. 38).
Ерема в воду, Фома ко дну: оба упрямы, со дна не бывали (с. 159).
Ерема, Ерема! Сидел бы дома, да точил веретна (с. 158).
Ерема, Ерема, сидел бы ты дома, точил бы свои веретёна (с. 159).
Еремины слезы по чужом пиве льются (с. 159).
Жаль кулаков, да бьют же дураков (с. 72).
Желанный гость зову не ждет (с. 34).
Жена не лапоть – с ноги не сбросишь (с. 123).
Жена не лапоть – с ноги не скинешь (с. 123).
Жена не медведь, в лес не уйдет (с. 128).
Женский ум лучше всяких дум (с. 135).
Живем ни шатко ни валко. (с. 93, 151).
Живи, как бог велит, а не как хочется (с. 64).
Живи не так, как хочется, а так, как бог велит (с. 64).
Жить до веку и до вечера (с. 73).
Жить как кошка с собакой (с. 170).
Жить не с богатством, а с человеком (с. 74).
За битого двух небитых дают (с. 53, 136).
Загоится, как на собаке (с. 105, 173).
За двумя зайцами погонишься – и одного не поймаешь (с. 131, 148).
За двумя зайцами погонишься – ни одного не поймаешь (с. 131).
Зазнался, как вошь в коросте (с. 131).
Зазнался, что вошь в коросте (с. 131).
Закажу и злему татарину (с. 163).
За мглой и солнышка не видно (с. 70).
За одного битого двух небитых дают (да и то не берут) (с. 136).
Зарекалась свинья чегой-то есть, бежит, а их два лежит (с. 166).
За собакой палка не пропадет (припомнит) (с. 171).
За худого замуж не хочется, а за хорошего негде взять (с. 73).
За что купил, за то и продаю (с. 88).
Заяц-трус, и тот охотиться любит (на капусту) (с. 165).
Зиме да лету союзу нету (с. 162).

Злее злого татарина (с. 15).
Знает (Знай) свинья свое порося (с. 136).
Знает сила правду, да не всякому сказывает (с. 134).
Знай, кошка, свое лукошко (с. 136).
Знай, кошурка, свою печурку (с. 136).
Знай, сверчок, свой шесток (с. 96, 130, 136).
Знай сверчок свой шесток (с. 28, 130).
Знай, телок, свой хлевок (с. 136).
Знать не знаю, ведать не ведаю (с. 150).
Знают в Орле, кто живет в добре (с. 162).
Знают и в Казани, что люди сказали (с. 15, 160, 162).
И бедно, да сбойливо, и богато, да рассыпчато (с. 67).
И волки сыты, и овцы целы (с. 96).
Из избы сора не вынесет (с. 36).
Из комара делают слона (с. 168).
Измором изноет (с. 106).
Из мухи же делать слона (с. 95).
И знает сила правду, да не сказывает (с. 134).
И месяц светит, когда солнца нет (с. 132).
И месяц светит, коль солнца нет (с. 77, 132).
И мято, и жато, да ничего не добыто (с. 66).
И на нашей улице будет праздник (с. 102).
И на старуху бывает поруха (с. 35, 108, 109).
Иной охоч, да не горазд, иной и горазд, да не охоч (с. 126).
И пчела летит на красный цветок (с. 130).
Искать большого счастья – малое потерять (с. 94).
И собака на того не лает, чей хлеб ест (с. 130, 170).
И собака не лает на того, чей хлеб ест (с. 130).
И собака помнит, кто ее кормит (с. 170).
И собака старое добро помнит (с. 170).
И собака того знает, чей кус ест (с. 170).
И хожено и вожено, да легче нет (с. 66).
Ищи в шерсти, пиши пропало. Поминай как звали (с. 86)!
Кабы ему песий хвост, сам бы себе бока настегал (с. 134).
Кабы ему песий хвост, так сам бы себе бока настегал (с. 134).
Как аукнется, так и откликнется (с. 64).
Как волка ни корми, а он все в лес смотрит (с. 107, 108, 123).
Как волка ни корми, он в лес глядит (с. 94, 108, 123, 166).
Как собака на сене лежит: сама не ест, и другим не дает (с. 171).
Как собак нарезанных (с. 170).
Кнутовища негде вырезать. Лыкодеры есть, да не с чего драть (с. 73).
Кобыла – за делом, а жеребенок – так (с. 42).
Когда дрова горят, тогда и кашу варят (с. 52).
Коко с соком наживет (с. 95).
Коли быть собаке битой, найдется и палка (с. 171).
Коли мед, так и ложка (с. 116).
Коли мед, так и ложку (с. 116).
Коли на Еремея погоже, то и уборка хлеба пригожа (с. 158).
Коли нечем платить долгу, так ехать (идти) на Волгу (с. 15).
Кому горе, а тебе радость (с. 42, 97).
Коту делать нечего, так он... (с. 135).
Коту делать нечего, так он яйца (муди) лижет (с. 135).

Кошке игрушки, мышке слезки (с. 93, 167).
Кошке смех, мышке слезы (с. 93, 144, 167).
К пустой избе замка не надо (с. 115).
Красна баба повоем, а корова удоем (с. 134).
Красна баба повоем, корова удоем (с. 134).
Крестил поп Иваном, да прозвали люди болваном (с. 157).
Кроме бога, бояться некого (с. 73).
Кто в Москве не бывал, красоты не видал (с. 160).
Кто любит попа, а кто попадью (с. 89).
Кто любит попа, кто попадью, а кто поповну (с. 89).
Кто не пашет, у того и огрехов нет (с. 78).
Куда глаза глядят (с. 35).
Куда иголка, туда и нитка (с. 46).
Куда Макар телят не гоняет (с. 118).
Куда Макар телят не гонял (с. 118, 157).
Куму блинами, а Фому пинками (с. 158).
Купить лишнее, продать нужное (с. 117).
Купишь лишнее, продашь нужное (с. 117).
Курица на гнезде, а яйца уже на сковородке (с. 152).
Курочка в гнезде, а яичко еще в курочке (с. 168).
Курочка по зернышку клюет, да сыта бывает (с. 132).
Курочка по зернышку клюет и сыта бывает (с. 132).
Куры денег не клюют (с. 35, 129).
Лапти подковырки не стоят (с. 137).
Лгуну надо памятьливу быть (с. 71).
Легко чужими руками жар загребать (с. 139).
Легок на помине (с. 144).
Лес рубят, щепки летят (с. 151).
Летает хорошо, а сесть не умеет (с. 119).
Летаешь хорошо, а сесть не умеешь (с. 119).
Лето собирает, зима поедает (с. 121).
Лето собирает, зима съедает (с. 121).
Лживому надо памятну быть (с. 71).
Лисица от дождя и по бороной ухоронится (с. 165).
Лиха беда кафтан нажить, а рубаху и дома сошьют (с. 15).
Локоть близок, да не укусишь (с. 130).
Люби кататься... <люби и саночки возить> (с. 59).
Любовь кольцо; а у кольца нет конца (с. 77).
Люди ложь, и я то ж (с. 95).
Маковой росинки во рту не было (с. 78).
Мала птичка, да ноготок востер (с. 124).
Малые дети – малое горе, большие дети – большое горе (с. 146).
Мертвого от гроба не несут (с. 137).
Мертвые с погоста не возвращаются (с. 137).
Мертвый с погоста не ворочается (с. 137).
Мертвых с кладбища (от могилы) не возят (с. 137).
Мертвых с погоста не носят (с. 137).
Места много, а привалиться негде (с. 73).
Мне жизнь копейка (с. 31, 102).
Молодец на овец, а на молодца и сам овца (с. 117).
Молодец против овец, а против молодца и сам овца (с. 117).
Молодость не грех, а и старость не смех (с. 124).

Молоко на губах не обсохло (с. 103).
Молчан-собака исподтишка за икры хватает (с. 171).
Москва бьет с носка, а Питер бока повытер (с. 160).
Москва всем городам мать (с. 162).
Москва городам мать (с. 162).
Москва ни по ком не плачет. Москвы не разжалобишь (с. 160)
Муж да жена – одна сатана (с. 132).
Муж и жена – одна сатана (с. 132).
Мы ей про Фому, а она про Ерему (с. 159).
Мягко стлать, да жестко спать (с. 145).
На бедного Макара все шишки валяются (с. 157).
На безлюдье и Фома дворянин (с. 37, 158, 159).
На воре шапка горит (с. 16).
На все воля божья (с. 101).
На всякий роток не накинешь платок (с. 126).
На гладкого навоз кладут, а на рябом пшеницу сеют (с. 51, 116).
На гладком навоз кладут, а на рябом пшеницу сеют (с. 116).
На грех мастера нет (с. 77).
Над другим посмеялся, над собой поплачешь (с. 127).
Над другим посмеялся, над собою поплачешь (с. 127).
Над нами не каплет (с. 151).
Надо мной не каплет (с. 64).
На Еремея и ленивая соха в поле выезжает (с. 158).
На Еремея непогода – всю зиму промаешься (с. 158).
На красный цветок и пчела летит (с. 130).
На ловца и зверь бежит (с. 27, 33).
На людях и смерть красна (с. 125).
На людях (на миру) и смерть красна (с. 125).
На миру и смерть красна (с. 38, 125).
На мякине хочешь подсидеть (с. 29).
На нет и суда нет (с. 78, 79).
На родителях лес не рубят (с. 51).
На роду написано (с. 66).
На сердитых воду возят (с. 51).
На хорошую глядеть хорошо, а с умной жить легко (с. 68).
На чужое добро нечего завидовать (с. 73, 74).
На чужой земле и весна не красна (с. 125).
На чужой кусок не разевай роток (с. 98).
На чужой роток не накинешь платок (с. 126).
На чужой роток нечего накидывать платок (с. 74).
На чужой рот пуговицы не нашьешь (с. 26).
На чужой стороне и весна не красна (с. 125).
Наш Андрей никому не злодей (с. 157).
Нашему Макарке все огарки (с. 158).
Нашему Макару все угарно (с. 158).
Наш Ерема не сказался дома (от гостей или от работы) (с. 158).
Не баклуши бить, не лясы точить (с. 29).
Не бей Фому за Еремину вину (с. 159).
Не бойся смерти, бойся греха (с. 119).
Не бойся смерти, бойся грехов (с. 119).
Не бойся собаки брехливой, а бойся молчаливой (с. 174).
Не бойся собаки, что лает, а бойся той, что молчит (с. 60, 174).

Не будет снега, не будет и следа (с. 78, 118).
Не было ни гроша, да вдруг алтын (с. 78, 126).
Не было ни деньги, да вдруг алтын (с. 126).
Не было печали, так вот черти накачали (с. 78, 79).
Не было снегу, не было и следу (с. 118).
Не было у бабы писку, так купила шелудивое порося (с. 167).
Не было у бабы хлопот, так купила порося (с. 78, 79, 166).
Невеличка птичка, да ноготок востер (с. 124).
Не верти головою как бешенная овца, не продали б татарам (с. 163).
Не верь коню в поле, а жене в доме (с. 124).
Не верь лошади в поле, а жене в доме (с. 124).
Не верь чужим речам, верь своим очам (с. 17)!
Не в коня корм травить (с. 19).
Не вовремя (не в пору) гость хуже татарина (с. 164).
Не все коту масленица, будет и Великий пост (с. 15).
Не все то золото, что блестит (с. 89).
Не все то золото, что светит (блестит) (с. 89).
Не выменять у свиньи шкуры и за куний мех (с. 73).
Не дай бог и злому татарину (с. 163).
Не дорог час временем, а дорог улучкой (с. 134).
Не дорог час временем, а дорог час улучкой (с. 134).
Не дразни собаку, так не укусит (с. 171).
Не евши легче, а поевши крепче (с. 67).
Не жаль вина, а жаль ума (с. 72).
Не жаль себя, да жаль вина (с. 72).
Не жди урожая, сей жито, хлеб будет (с. 17).
Незванный гость хуже татарина (с. 164).
Не знала баба горя, купила баба порося (с. 167).
Не знала баба горя, купила порося (с. 167).
Не играй с огнем – обожжешься (с. 139).
Неизведанный друг не хорош для услуг (с. 114, 124).
Неизвестный друг нехорош для услуг (с. 114, 124).
Не из корысти собака кусает, из лихости (с. 171).
Не из мухи же делать слона (с. 149, 168).
Не ищи правды в другом, коль в тебе ее нет (с. 77).
Не купи имение, а купи соседа (с. 59).
Не лезь, куда не надо (с. 71, 72).
Нельзя не любить, да нельзя и не тужить (с. 71).
Не много брано, что раз хожено (с. 66).
Не много думано, да хорошо сказано (с. 66).
Не нами началось, не нами и кончится (с. 64).
Не нами началось, не нами и окончится (с. 65).
Не нашим умом, а божьим судом (с. 136, 143).
Не по годам <бьют>, а по ребрам (с. 51).
Не пожелаю и злому татарину (т. е. так худо) (с. 163).
Не поминай меня лихом (с. 28).
Не поминайте лихом (с. 28).
Не по старости мрут, не по молодости живут (с. 131).
Не по хорошу мил, а по милу хорош (с. 43).
Неправда наружу выйдет (с. 37).
Неправдой свет пройдешь, да назад не вернешься (с. 123).
Неправдой свет пройдешь, да назад не воротишься (с. 123).

Не рой другу яму, сам попадешь (с. 16).
Не рука Макару калачи есть (с. 158).
Не стоит игра свеч (с. 137).
Не суйся не в свое дело (с. 28).
Не так страшен чѣрт, как его рисуют (с. 54).
Не та собака кусает, что лает, а та, что молчит да хвостом виляет (с. 174).
Нет друга, так ищи, а найдешь, береги (с. 77, 118).
Нет друга, так ищи: а нашел, береги (с. 118).
Не той собаки бойся, что громко лает, а той, что исподтишка хватает (с. 174).
Не только гостей у праздника, что Фома с женой (с. 158).
Не только людей, что Фома да Фаддей (с. 158).
Не тот болен, кто болит, а кто над болью сидит (с. 125).
Не тот болен, кто лежит, а тот, кто над болью сидит (с. 125).
Нет правил без исключений (с. 77).
Нет проку в татарских очах (с. 163).
Нет розы без шипов (с. 91, 92, 144).
Нет худа без добра (с. 77, 78).
Не успеет стриженная девка косы заплесть (с. 100).
Не хватило легких, так заговорил печенкой (с. 63).
Нечего баять, что собаки лают (с. 171).
Нечего нам с тобою переливать из пустого в порожнее (с. 74).
Не шути огнем, обожжешься (с. 139).
Ни кола у меня, ни двора нет (с. 78).
Ни мыто, ни катано. Ни катано, ни глажено (с. 66).
Ни ношено, ни рожено, не знай откуда (приемыш, подкидыш и пр.) (с. 66).
Ни по старости мрут, ни по молодости живут (с. 131).
Новгород древний судит один Бог (с. 160).
Новгород – отец, Киев – мать, Москва – сердце, Петербург – голова (с. 162).
Новгород судится своим судом (с. 160).
Ночная кукушка всегда перекукует (с. 36).
Нужен как собаке пятая нога (с. 171).
Нынче день год кормит (с. 35).
Обрадовался, что собака блину (с. 171).
Овечку стригут, а другая того же жди (с. 51).
Овсяная каша хвалилась, будто с коровьим маслом родилась (с. 132).
Овсяная каша хвалилась, что с коровьим маслом родилась (с. 132).
Овца руно растит, а скупой деньги копит – не для себя (с. 117).
Овца руно растит, а скупой деньги копит – не про себя (с. 117).
Огонь маслом не тушат (с. 51).
Одна нога здесь, другая там (с. 142).
Одна паршивая овца все стадо портит (с. 148, 166).
Один бог без греха (с. 119).
Один бог без грехов (с. 119).
Один в поле не воин (с. 39).
Один охоч, да не горазд, другой горазд, да не охоч (с. 126).
Один про Фому, другой про Ерему (с. 159).
Одним миром мазаны (с. 101).
Одному и одонья не скласть (с. 74).
Она мне не сбоку припека, а родная сноха (с. 44).
Он худо делает – перед ним худое (с. 150).
От волка бежал, да на медведя попал (напал) (с. 114).
От горя, от нужи и Фома дворянин (с. 158).

От жару ить и камень лопається (с. 34).
От копеечной свечи Москва сгорела (с. 36, 162).
От копеечной свечки (от искры) Москва загорелась (с. 160).
От него остались рожки да ножки (с. 118).
От него останутся рожки да ножки (с. 118).
От овса кони не рыщут, от добра добра не ищут (с. 169).
О том кукушка и кукует, что гнезда у ней нет (с. 77).
От пословицы не уйдешь (с. 13).
Отрезанный ломоть к хлебу не приставишь (с. 19).
От своей судьбы не уйдешь (с. 58, 133, 149).
От своих рук накладу нет (с. 77).
От судьбы не уйдешь (с. 133).
От трудов праведных не наживешь палат каменных (с. 26, 117).
От трудов праведных не нажить палат каменных (с. 117).
Пальца в рот не клади (с. 28).
Пальца-то в рот не клади (с. 28).
Паны дерутся, а у холопов чубы трясутся (с. 100).
Паны дерутся, у казаков чубы трясутся (с. 100).
Пар костей не ломит (с. 136).
Пар костей не ломит, вон души не гонит (с. 136).
Перед нами свет не клином сошелся (с. 134).
Пеший конному не товарищ (с. 136, 148).
Пили, ели, кудрявчиком звали; попили, поели – прощай, шелудяк (с. 55).
Питер женится, Москва замуж идет (с. 160).
Питер – кормило, Москва – корм. Питер – голова, Москва – сердце (с. 160).
Пиши пропало (с. 86, 87).
Плеть обуха не перешибает (с. 119).
Плетью обуха не пег'ешибешь (с. 26, 114).
Плетью обуха не перешибешь (с. 114, 119).
Повадился кувшин по воду, сломать ему голову (с. 135).
Повадился кувшин по воду ходить... (с. 135).
Повадился кувшин по воду ходить, там ему и голову сломить (с. 135).
Повинную голову и меч не сечет (с. 16).
Подальше положишь, поближе возьмешь (с. 19).
По делам вору мука (с. 103, 142).
Под лежачий камень и вода не бежит (с. 26).
Позарился на прокладную жизнь (с. 105).
Пока зайца поймают, вола съедят (с. 52).
Пока солнце взойдет – роса очи выест (с. 45, 94).
Покеда придешь, в Дону воды много стекет (с. 17, 45, 161).
По кривой дороге вперед не видать (с. 73).
Полно браниться, пора подраться. (с. 72).
Поминай как звали! Пиши пропало (с. 86)!
Попал, как кур во щи (с. 168).
Попытка не пытка (или: не шутка), а спрос не беда (с. 135).
Попытка – не шутка, а спрос – не беда (с. 43, 135).
Порог поскребла да пирог испекла (с. 19, 134).
Порог поскребла, пирог испекла (с. 134).
Поручи-ка ему большое колесо – он сразу растеряется (с. 105).
По Сеньке и шапка (по Ереме колпак) (с. 128).
По Сеньке – шапка, а по обстоятельствам дела выходит (с. 128).
По Сеньке шапка, по Еремке кафтан (с. 128).

По Сеньке шапка, по-таковскому и колпак (с. 128).
Пословица – всем делам помощница (с. 13).
Пословица недаром молвится (с. 13).
Потная рука торовата, сухая неподатлива (с. 45).
Потужи о себе, а там и о других (и о Фоме) (с. 158).
Почем купил, потом и продаю (с. 88).
Правды у царя нет (с. 77).
При верном псе и сторож спит (с. 170).
При нас читано, да не при нас писано (с. 66).
Про глухого попа две обедни не служат (с. 115).
Про горького *Егорку* поют и песню горьку (с. 15).
Променил кукушку на ястреба (с. 121).
Пропал, как швед под Полтавой (с. 15).
Про старые дрожжи не поминать двожди (с. 73).
Простота хуже воровства (с. 38).
Простота человека к Богу приводит (с. 129).
Простота человека приводит к богу (с. 129).
Прошел сквозь огонь, воду и медные трубы (с. 110).
Прошла через огонь и воду (с. 110).
Прямо только сорока летает (с. 25).
Псу под хвост (с. 173).
Птицу кормом, а человека словом обманывают (с. 51).
Пуганая ворона куста боится (с. 96, 151, 167).
Пуганый заяц и пенька боится (с. 165).
Пустили козла в огород (с. 34, 168).
Работа не волк, в лес не убежит (с. 128).
Работа не черт, в воду не уйдет (с. 128).
Рад бы в рай, да грехи не пускают (с. 127).
Рад бы в рай, да грехи не пушают (с. 127).
Рано вставать – некогда пировать (с. 72).
Ревнивый (ревнив) как черт (с. 171).
Рок головы ищет (с. 94).
России да лету – союзу нету (с. 77, 162).
Ростом с Ивана, а умом с болвана (с. 157).
Русский человек задним умом крепок (с. 38).
Рыба ищет, где глубже, а человек, где лучше (с. 48).
Рыба от головы тухнет (с. 86).
Рыба от головы тухнет (а дурак от ума) (с. 167):
Рыба с головы гниет (с. 86, 147, 167).
Ряжено промежком, сойдено посмешкой (с. 66).
Сама собака не ест и другим не дает (с. 174).
Сам не выхвалишься, как люди похвалят (с. 132).
Сам не выхвалишься, коли люди похвалят (с. 132).
Самогонка-то на чины-ордена не глядит (с. 104).
Сапог подметки не стоит (с. 137).
С бору да с сосенки (с. 141).
Сваливать с больной головы на здоровую (с. 12).
Сваливать с больной головы на здоровую не накладно (с.12).
Сверчок, знай свой шесток (с. 130, 136).
Свет не клином сошелся (с. 134).
Свинья борову, а боров всему городу (с. 134).
Свинья скажет борову, а боров всему городу (с. 134).

С возу упало – не сыщешь (с. 64)
Свои собаки грызутся, чужая не лезь (не мешайся, не ввязывайся) (с. 172).
Свои собаки грызутся, чужая не суйся (с. 172).
Своя рубашка, а не чужая к телу липнет (с. 44, 138).
Своя рубашка ближе к телу (с. 138).
Своя рубашка к телу ближе (с. 98, 138).
Сгубить легко, да душе каково (с. 68).
С дуру, как с дубу (с. 94)!
Седина в бороду, а бес в ребро (с. 102).
Сей неделю, после Егорья, да другую после Еремея (с. 158).
Сей слезами, пожнешь радостью (с. 130).
Сей слезами, радостью пожнешь (с. 130).
Сердце сердцу весть подает (с. 19).
Сеют плачут, молотят скачут (с. 51).
Сеющий ветер пожнет бурю (с. 39, 92, 147).
С жиру бесится (с. 34).
С жиру-то и собака бесится (с. 34).
Сила солому ломит (с. 32).
С именем Иван, без имени – болван (с. 157).
Сказанное слово серебряное, а несказанное – золотое (с. 42).
Сколько волка ни корми, он все в лес глядит (с. 16, 167).
Скоморох попу не товарищ (с. 136).
Скоро сказка сказывается, а не скоро дело делается (с. 132).
Скоро сказка сказывается, да не скоро дело делается (с. 132).
Скучно Афонюшке на чужой сторонushке (с. 157).
Скучно жить Афонюшке на чужой сторонushке (с. 68).
Славна Москва калачами, Петербург усачами (с. 160).
Сладкая ложь лучше горькой правды (с. 19).
С лихой собаки хоть шерсти клок (с. 145).
С лица воды не пить (с. 73).
Словами не поможешь (с. 58).
Словами, что листьям, стелет, а делами, что иглами, колет (с. 119).
Словами, что листьями стелют, а делами, что иглами колют (с. 119).
Слово не воробей, вылетит – не поймаешь (с. 99, 168).
Слухом земля полнится (с. 136).
Слухом земля полнится, а причудами свет (с. 136).
Слышно, как песни поем, но не слышно, как воем (с. 70).
Слышно, что соловей свистит, а что ворона каркает (с. 70).
Смелость города берет (с. 25).
Смелым бог владеет (с. 135).
Смелым бог владеет, пьяным черт качает (с. 135).
Смерть без покаяния – собачья смерть (с. 172).
С молоду дырка, а под старость дыра (с. 114).
Смолоду прорешка, к старости дыра (с. 116).
Смолоду прорешка, под старость дыра (с. 114, 116).
Снаружи хорошо, в середке плохо (с. 67, 69, 142).
Снявши голову, по волосам не плачут (с. 52, 150).
Собака за зайцем, а заяц за долей (с. 170).
Собака и на свой хвост лает (с. 170).
Собака лает, а бары едут (с. 171).
Собака лает, ветер носит (с. 86, 147, 171, 173).
Собака лает, от собаки слышит (с. 171).

Собака лает, соловей молчит (с. 170).
Собака хватает, сыта не бывает (с. 171).
Собака человеку неизменный друг (с. 170).
Собаке – собачья смерть (с. 172, 173).
Собаки напали на след, прихватили следу (с. 170).
Собаку съел на чем, в чем (с. 170).
Собаку съел, только хвостом подавился (с. 170).
Собачка лает – хозяину весть подает (с. 170):
С огнем шутить не следует (с. 139).
С одного волка двух шкур не дерут (с. 139).
Солдат в отпуску – рубаха из порток (с. 47).
Солдату грех поживиться. Солдату не украсть, так негде взять (с. 72).
Сорока скажет вороне, ворона борову, а боров всему городу (с. 19).
Спесивый высоко мостится, да низко ложится (с. 125).
Спесивый высоко мостится (летает), да низко ложится (садится) (с. 125).
Стараются содрать с одного вола три шкуры (с. 139).
Старая лиса рылом роет, а хвостом след замечает (с. 165).
Старая собака зря не лает (с. 170).
Старая собака на древесный мох не залает (с. 170).
Старая собака на пустое дерево не лает (с. 170).
Старая собака не рыит без причины (с. 170).
Старая собака понапрасну не лает (с. 170).
Старого мужа соложкой прикрой, а молодого сама отогрею (с. 117).
Старого мужа соложкой прикрою, а молодого сама отогрею (с. 117).
Старость – не радость (с. 37, 136).
Старость не радость, горб не корысть (с. 136).
Старуха надвое сказала (с. 115).
Старый друг лучше новых двух (с. 38).
Стерпится – слюбится (с. 65).
Стой, Фомка, неплох и Еремка (с. 159).
Стыд не дым, глаза не выест (с. 120).
Стыд не дым: глаз не ест (с. 120).
Суженого конем не объедешь (с. 116).
Суженого на коне не объедешь (с. 116).
С умным можно и найти и потерять (с. 71).
Сухая ложка рот дерет (с. 34).
Сучка не захочет – кобель не вскочит. (с. 47, 149).
Съел бы пирог, да в печи сжег (с. 120).
Сытый голодного не разумеет (с. 15, 39, 92, 142).
Там хорошо, где нас нет (с. 77, 79).
Тебе смешно, а мне к сердцу дошло (с. 68).
Тебя только за смертью посылать (с. 73, 74).
Темна вода во облацех (с. 134).
Темна вода во облацех воздушных (с. 134).
Терпение и труд взяли свое (с. 126).
Терпение и труд – все перетрут (с. 126).
Терпенье и труд все перетрут (с. 126).
Тертый калач (с. 108, 147).
Тихо не лихо, а смирней прибыльней (с. 67).
Тише едешь, дальше будешь (с. 58).
Только птичьего молока не было (с. 78, 87, 166).
Только птичьего молока нет (с. 88, 167).

Только это бабушка надвое сказала (с. 36).
Труд человека кормит, а лень портит (с. 19).
Труслив как заяц (с. 165).
Тупо сковано – не наточишь <глупо рожено – не научишь> (с. 66).
Убогому жаль лотка, что богатому корабля (с. 72).
У всякого Ермишки свои делишки (с. 159).
Уговорец – делу родной братец (с. 37).
У голодного волка из зубов кости не вырвешь (с. 171).
Угостила собака ишака мясом, а ишак собаку сеном, – оба голодные остались (с. 48).
Угощать завтраками (с. 102).
Удалось червяку на веку лист подъесть (с. 121).
Удалось червяку на веку лист съесть (с. 64, 121).
Указчик Ерема, указывай дома (с. 159).
Умирает не старый, а поспелый (с. 119).
Умирают не старый, а поспелый (с. 119).
Ум разумом крепок (с. 125).
Ум разумом крепок (красен) (с. 125).
Ум хорошо, а два гораздо лучше (с. 133).
Ум хорошо, а два лучше (с. 44, 133, 147).
Упало – пиши пропало (с. 87).
У семи нянек дитя бывает без глаза (с. 95).
У сердитого губа толще, а брюхо тоньше (с. 119).
У сердитого губы толще, а брюхо тоньше (с. 119).
У страха глаза велики (с. 19, 89).
У тебя язык – чистое помело (с. 99)!
Утопающий за соломинку хватается (с. 39).
Утро вечера мудренее (с. 90, 136, 146).
Утро вечера мудренее, жена мужа удалее (с. 136).
Утро вечера мудренее – трава соломы зеленее (с. 136).
У Фомушки денежки – Фомушка Фома (с. 158).
У Фомушки ни денежки – Фомка Фома (с. 158).
Учителей много, послушников нет (с. 77).
Фома – большая крома. У богача денег – что у зюзи грязи (с. 158).
Фома на гудке играть, а Ерема глазами мигать (с. 159).
Фома не без ума, Ерема не без промысла (с. 159).
Хворь и поросенка не красит (с. 126).
Хитрить как лиса (с. 165).
Хлеб-соль вместе, а табачок врозь (с. 44).
Ходи, изба, ходи, печь, хозяину негде лечь (с. 124).
Ходила тише воды, ниже травы (с. 101).
Ходи хата, ходи печь, хозяину негде лечь (с. 73, 124).
Хорошо чужими руками жар грести (загребать) (с. 139).
Хоть на себя поступишь, да помирись (с. 117).
Хоть на себя поступиться, да помириться (с. 117).
Хрен редьки не слаже (с. 38).
Худой мир лучше доброй ссоры (с. 38, 148).
Худ Роман, коли пуст карман (с. 157).
Хуже лихого татарина, злее злого татарина (с. 163).
Царское слово свято (с. 147).
Цыплят осенью считают (с. 53, 115).
Цыплят по осени считают (с. 115).
Чего нельзя сказать, лучше не делать. (с. 71).

Человек предполагает, а Бог располагает (с. 16, 144).
Человек ходит, а Бог водит (с. 16).
Чем богат, тем и рад (с. 119).
Чем богаты, тем и рады (с. 119).
Чем больше голеют, то больше мудренеют (с. 52).
Чем бы дитя ни тешилось... (с. 134).
Чем бы дитя ни тешилось, лишь бы не плакало (с. 134).
Чем бы дитя ни тешилось, только бы не плакало (с. 134).
Чем дальше в лес, тем больше дров (с. 104).
Через золото слезы льются (с. 148).
Через пень колоду валят (с. 55).
Черного кобеля не вымоешь добела (с. 121).
Черного кобеля не отмоешь добела (с. 121).
Чёрт не такой черный, каким его изображают (с. 54).
Что, бг'ат, понюхал пог'оху (с. 114).
Что дальше в лес, то больше дров (с. 67).
Что за шум, а драки нет (с. 127).
Что за шум, а драки нету (с. 77, 127).
Что и видела, не видала, что и слышала, не слышал (с. 142).
Что о том тужить, чего нельзя воротить (или: чему нельзя пособить) (с. 71)?
Что пожнешь, то и смолотишь (с. 91).
Что посеешь, то и пожнешь (с. 91, 118).
Что посеял, то и пожинай теперь (с. 91, 118)!
Что с возу упало, то пропало (с. 46, 109, 110).
Что у волка в зубах, то Егорий дал (с. 15).
Чужая душа – темный лес (с. 19).
Чужим хлебом да чужим умом не долго проживешь (с. 114).
Чужим хлебом да чужим умом недолго проживешь (с. 114).
Чужое сиречь от нечистого (с. 73, 104).
Чужую беду руками разведу (с. 144).
Шила в мешке не утаишь (с. 58).
Штука эта не простая (с. 106).
Шуба прошвы не стоит (с. 137).
Шубы нет, так и кафтан греет (с. 78).
Шутку любишь над Фомой, так люби и над собой (с. 158).
Эта игра не стоит свеч (с. 137).
Эта овчинка стоила выделки (с. 36, 137).
Эта шуба вычинки (платы, заплатки) не стоит (с. 137).
Этот конь корму не стоит (с. 137).
Юность не грех, старость не смех (с. 124).
Я говорю про Ивана, а ты про болвана (с. 157).
Я еду, еду, не свищу, а наеду – не спущу (с. 102).

СРПСКИ ЈЕЗИК :

Ако коза лаже, рог не лаже (с. 95).
Ако кучка не махне репом, пас неће скочити (с. 47, 149).
Ако смо и браћа, нијесмо дружина (с. 44).
Ако у селу, Турци, ако у пољу, вуци (с. 164).

Ако човек лагано иде, даље ће стићи (с. 58).
 Алија и балија два брата (с. 101).
 Баба баби гребла лан, да јој заман прође дан (с. 101, 159).
 Бежиш од вука, а на медведа ћеш натрапати (с. 59, 167).
 Без алата нема заната (с. 94, 141).
 Без домаћина и имање плаче (с. 33, 97).
 Безобразан као пашче (с. 169).
 Без халата нема заната (с. 94, 141).
 Беле руке воле туђи рад (с. 17, 25, 148).
 Беспослен Мујо фишкеке савија (с. 15, 101, 159).
 Беспослен поп и јариће крсти (с. 101, 159).
 Бијеле руке туђ посао милују (с. 17, 25, 148).
 Биле се јетрвице преко свекрвице (па обадвије на свекрву) (с. 100).
 Било па прошло (с. 76).
 Бити лукав као лисица (с. 165).
 Бити мањи од маковог зрна (с. 101).
 Бити плашљив као зец (с. 165).
 Бјежао од вашке, пак пао међеду у шаке (с. 168).
 Ближа је кошуља него хаљина (с. 98).
 Ближа је своја кошуља него туђа (с. 44).
 Богат једе кад хоће, а сиромаш кад може (с. 16, 19, 75).
 Бог високо, цар далеко (с. 69, 90, 147).
 Бог воли труд (с. 32).
 Бог дао, Бог и узео (с. 16, 85, 86).
 Бог милује рад (с. 32).
 Бог се заборављати не сме (с. 72).
 Бог срећу дијели, а влахиња сурутку (с. 165).
 Боли влахињу пета, да не чешља вуне (с. 165).
 Боље је и кад, него никад (с. 19).
 Боље је не обрећи него ријеч не држати (с. 19).
 Бољи је и мршав мир него дебео процес (с. 148).
 Бољи је мршав мир него дебела парница (с. 38, 148).
 Браћа ка' и браћа, ама сир за аспре (с. 44).
 Будале кућу зидају, а мудри их купују (с. 19).
 Бунар украј ријеке копати (с. 29, 159).
 Вежи (обеси) то мачку за (на, о) реп (с. 173).
 Види се птица по лету (с. 70).
 Ви имате новаца за бацање (с. 35).
 Ви пјевате, а нама кржаве полијећу (сузе) (с. 42, 97).
 Више виде очи него око (с. 44).
 Више виде четири ока него два (с. 44, 147).
 Вјешт гору ломи, а невјешта гора (с. 53).
 Воду у авану тући (с. 29, 101, 159).
 Војник на одсуству – птица на грани (с. 47).
 Враг ни сам себе није добра учинио (с. 19).
 Врана врани очију не вади (с. 19, 91, 143).
 Врана врани очи не вади (с. 37, 91, 143, 166).
 Вук длаку мења, али ћуд никако (с. 108).
 Вук длаку мења, а ћуд никада (с. 94, 108, 166).
 Вук длаку мијења, али ћуди никада (с. 16, 94, 167).
 Где је двојици добро, трећи само смета (с. 69).
 Где је и ђаво рекао лаку ноћ (с. 158).

Где су многе бабице деца су килава (с. 95).
 Гдје пошла сјекира, нек' иде и држало (с. 46)!
 Глава је старија од књиге (с. 19).
 Глава у берберници а г...а у ашчијници не може бити (с. 105).
 Глава у берберници, а трбух у гостионици (с. 105).
 Гладан и патријар хљеба ће украсти (с. 31).
 Гладан као курјак (с. 171).
 Гладан као пас (с. 171).
 Гладан као псето (с. 171).
 Гладан курјак усред села иде (с. 31, 171).
 Гладан пас о комађу сања (с. 171).
 Глад и курјака из шуме ишћера (с. 31, 171).
 Глад није шала (с. 31).
 Глад очију нема (с. 19).
 Гледај свој посао (с. 28).
 Гледи као свиња на сјекиру (с. 19).
 Глупак се мишљу богати (с. 35).
 Говор је сребро, а ћутање – злато (с. 42).
 Гора се с гором не састаје, а чоек с чоком вазда (с. 16, 42).
 Гори је женски језик но Турска сабља (с. 26).
 Гост је за три дана (с. 164).
 Гост који дође у невреме, тежи је од Татарина (с. 164).
 Гост у невреме је гори од Татарина (с. 164).
 Гради ражањ, а зец у шуми (с. 152, 168).
 Грбавог само гроб исправи (с. 98).
 Грбавца гроб исправља (с. 99).
 Гуска прасе свак нек гледа за се (с. 97).
 Гуска свињи није друг (с. 37).
 Дављеник се и за сламку хвата (с. 39).
 Да је мене ћело добро бити, не би Лазо на Косову ни погинуо (с. 161).
 Данас сваки дан прехрањује годину (с. 35).
 Даровну се коњу зуби не гледају (с. 53).
 Да се ђаво на мору жени, ја ћу му у сватове. (с. 79).
 Да те Бог сачува ведра Божића и облачна Ђурђева дне (с. 15).
 Два дедака обадва једнака (с. 101).
 Два лоша избише Милоша (с. 53).
 Добар глас далеко иде, а зао још даље (с. 42, 144).
 Добар глас далеко се чује, а зао још даље (с. 42, 144).
 Добром ловцу и дивљач иде на мету (с. 27, 33).
 Договор куће не обара (с. 19, 37).
 Договорна је најбоља (с. 37).
 Док би длан о длан ударио (с. 100).
 Док бог душу не узме, сама душа не иде (с. 47).
 Док будала спава, срећа јој стоји више главе (с. 43).
 Док гром не загрми, мужик се не прекрсти (с. 99).
 Док дијете не заплаче, мати га се не сјећа (с. 100).
 Док куја репом не вине, не ће пас за њом потрчати (с. 47, 149, 169).
 Док се мудри намудроваше, луди се наживоваше (с. 31, 151).
 Док се мудри намудрују, будале се наживе (с. 31, 151).
 Док су јели, пили, пријатељи били, а појели, попили, збогом, шугави (с. 55)!
 Док ти дођеш, много ће воде Доном протећи (с. 45, 161).
 Доћи ће враг по своје (с. 79).

Доћи ће и мени божић (с. 103).
 Доћ' ће сунце и пред наша врата (с. 103).
 Дошао (Дошо) ђаво по своје (с. 79).
 Дошао му луч до ноката (с. 105).
 Дошла вода до пода (с. 105).
 Дружба је дружба, а служба је служба (с. 44).
 Ђаволи се жене (с. 79).
 Ђаво није тако црн како га замишљају (с. 54).
 Ђаво није тако црн како га сликају (с. 54).
 Ђевојку лице удаје (с. 19).
 Ђе двоје говори ту је трећи кост у грлу (с. 69, 172).
 Ђе је много бабица, килава су ђеца (с. 95).
 Ђе кучак лоче, ту и лаје (с. 169).
 Ђе није оца није ни лонца (с. 33, 97).
 Ђе се ко не сије нека не ниче (с. 96).
 Жена није по лепоти мила, него по милоти лепа (с. 43).
 Жене су да зборе а људи да творе (с. 19).
 Женски језик ничим се зауставити не може (с. 26).
 Живи како бог заповеда, а не како хоћеш (с. 64).
 Живи као ничиј пас на сред сокака (с. 172).
 Живи паски, а спава на голој даски (с. 172).
 Живот не представља ништа (с. 31, 102).
 За мајстором гора плаче (с. 33, 95).
 Зарекла се свиња да не изије г...о, па деветоме врх одгризла (с. 166).
 Засијаће сунце и пред нашим прагом (с. 103).
 Заслужио је (с. 103).
 За шибаног дају двојицу нешибаних (с. 53)!
 За што купио за то и продао (с. 88).
 Збрда–здола (с. 141).
 Звали зло без потребе, и дозволи (с. 79).
 Зец у шуми, а он ражањ гради (с. 152, 168).
 Зид се главом не пробија (с. 26).
 Зла као куја (с. 169).
 Златна брда обећавати (с. 103).
 Зна шта је цар вечерао (с. 162).
 Знојна рука даје, сува рука не да (с. 45).
 И вуци сити и овце на броју (с. 96).
 И гуска каткад на леду посрне (с. 36).
 Из туђе њиве и ваган прге завар је (с. 17).
 И коњ од сто дуката посрне (с. 36, 109).
 Има их као кусих паса (с. 170).
 Имати једну памет добро је, а две још боље (с. 44).
 Имаш језичину – праву метлу (с. 99).
 И патка на леду посрне (с. 35, 36, 109).
 Испред Бога не може се никуд (с. 101).
 Испред Божије воље никуд ни камо (с. 101).
 Истина се не може сакрити (с. 37).
 Ја оком, а он скоком (с. 143).
 Ја оком, ти скоком (с. 143).
 Јао ти је још како је Лазо на Косову погинуо (с. 161).
 Јача су двојица него сам Радојица (с. 39).
 Једва крај с крајем састављам (с. 94, 151).

Једна глава хиљада језика (с. 99).
 Једна шугава овца упропасти читаво стадо (с. 148, 166).
 Једна шугава овца цијело стадо ошуга (с. 148, 167).
 Једне горе лист (с. 101).
 Једноставност је гора од лоповлука (с. 38).
 Јерјома, Јерјома, седи, море, дома, стружи своја вретена (с. 159).
 Јеси ли се бунике најела (с. 29)?
 Јесте ли се буника најели (с. 29)?
 Још је то на врби свирала (с. 36).
 Кад бика воде на клање и он главом трза (с. 54).
 Кад матор пас лаје (онда) ваља виђети шта му је (с. 170).
 Кад нема људи и Тома је племић (с. 37, 159).
 Кад остариш, пошашавиш (с. 102).
 Кад се два пса кољу, нека се трећи не меша (с. 47, 172).
 Кад се кучка научи ждрмње лизати, или кучку убиј или ждрмње сломи (с. 169).
 Какво сјеме посијеш онако ћеш и жито врћи (с. 91).
 Како је радио онако је и прошао (с. 103).
 Како погођено тако угођено (с. 37).
 Како посијеш онако ћеш и пожњети (с. 91, 103).
 Како простреш онако ћеш и лежати (с. 91, 103).
 Како си дроблио онако и кусај (с. 103, 143).
 Како удробиш онако ћеш и кусати (с. 91, 103, 143).
 Кам из руке а ријеч из уста (с. 169).
 Као да се буна назобео (с. 29).
 Као да се бунике најео (с. 29).
 Касно Јанко на Косово стиже (с. 160).
 Клели су се Турци на погачу, да не иду никад на Морачу (с. 164).
 Кобила за послом, а ждребе тек онако (с. 42).
 Ко ветар сеје, жање буру (с. 92, 147).
 Кога је змија уједала, боји се и гуштера (с. 96, 151, 167).
 Кога су змије клале, и гуштера се боји (с. 96, 151, 168).
 Ко два зеца вије, не улови ниједнога (с. 148).
 Ко два зеца лови, ниједног не улови (с. 148).
 Ко другому јаму копа сам ће у њу пасти (с. 16).
 Ко започне, тај нека и дочне (с. 64).
 Ко за туђом вуном пође, сам острижен кући дође (с. 98).
 Ко зло ради, ваља зло и да дочека (с. 150).
 Ко зло чини и дочека га (с. 150).
 Ко зло чини и дочекаће га (с. 150).
 Ко лагано иде, даље ће отићи (с. 58).
 Ко меће прст међу туђа врата, откинуће му (с. 28).
 Кому враг тому и ђаво (с. 17).
 Ко пита, (с пута) не залази (с. 43).
 Ко покуша ... не каје се (с. 43).
 Ко полако иде, прије дома дође (с. 58).
 Ко попа ко подадију воли (с. 89).
 Ко признаје <пола му се прашта> (с. 59).
 Ко се боји врабаца, нек не сеје просо (с. 75, 107, 145).
 Ко се боји врабаца, нек не сије проје (с. 107, 145).
 Ко се боји врабаца, нек не сије прохе (с. 107, 145).
 Ко се боји вукова, тај у гору нек не иде (с. 75, 107)!
 Ко се вука боји, нека не иде у шуму (с. 75)!

Ко сеје ветар, жање буру (с. 39, 92, 147).
 Ко се један пут ожеже, и на хладно пуше (с. 96, 168).
 Ко се на туђим колима вози, не ће далеко стићи (с. 98).
 Ко се чува и Бог га чува (с. 32).
 Ко тражи веће – изгуби и оно из вреће (с. 94).
 Ко тражи веће, (он) изгуби и оно из вреће (с. 94).
 Ко тражи хљеба преко погаче, жели и овсенице (с. 169).
 Ко хлеба преко погаче тражи (с. 169).
 Ко ће исправити криву Дрину (с. 99).
 Крадено и измољено је најслађе (с. 39, 97).
 Куд игла, ту и конач (с. 46).
 Куд иде јунак, нек иде и уже (с. 150).
 Куд је отишла сјекира нек иде и држало (с. 46).
 Куд је отишло јуне нек иде и уже (с. 46, 150).
 Куд је очи воде (с. 35).
 Куд ме очи воде и ноге носе (с. 35).
 Куд оде јунак нек иде и уже (с. 52, 150).
 Куд пало да пало (с. 109, 144).
 Куд пукло да пукло (с. 95, 109, 144).
 Куд сви Турци туд и ћелави Мујо (с. 15).
 Купуј прво суседа, па после кућу (с. 58).
 Лагати као пас (с. 171).
 Лајава кучка село учува (с. 169).
 Лакоме су очи према погачи (с. 105).
 Ласно је покрај чаше јунаком бити (с. 17).
 Ласно је ударит' на Морачу, но је мука изаћ' уз Рзачу (с. 15).
 Лепо је тамо где ми нисмо (с. 79).
 Љетној облачини (колико) и зимској ведрини не ваља вјеровати (с. 162).
 Љубоморан као пас (с. 171).
 Љутит као пас у жежељу (с. 102, 172).
 Љут као рис (с. 102).
 Ма како хранио вука, он све у шуму гледа (с. 107).
 Мала ћеца мала брига, велика ћеца велика брига (с. 146).
 Марити као пас за пету ногу (с. 171).
 Масна кола не шкрипе (с. 34).
 Матора лисица чува се гвожђа (с. 29, 165).
 Мачки је до игре а мишу до плача (с. 93, 145, 167).
 Мачки је до смеха, мишу до суза (с. 93, 145, 167).
 Ми о вуку, а вук иза плота (с. 144).
 Ми о вуку, а вук на вратима (с. 144).
 Ми о вуку, а вук те у овце (с. 144).
 Мио гост не чека да га зову (с. 34).
 Ми у клин, а она у плочу (с. 159).
 Много ће донде Дунавом воде протећи (с. 17, 45, 161).
 Москва је мати градовима (с. 162).
 Навести кога на танак лед (с. 106, 107).
 На врапце проху оставити (с. 168).
 На једно уво уђе, на друго изађе (с. 65).
 На језику мед а на делу јед (с. 145).
 На језику мед, а на срцу јед (с. 145).
 На језику мед, а у срцу јед (с. 145).
 Најмилијег госта три дана је доста (с. 164).

На курјака стадо оставити (с. 168).
 На лак хлеб се полакомио (с. 105).
 На несретном се кола ломе (с. 157).
 На нестатак људи / И Станиша суди (с. 160).
 На њему се сломила кола (с. 157).
 На псу рана, на псу и зарасла (с. 105, 173).
 На туђа уста не можеш дугме пришити (с. 26).
 На туђ залогат не зевај (с. 98).
 Нашла врећа закрпу (с. 19).
 Не би га надлајало деветоро паса (с. 26, 99, 172).
 Не бије се шут с рогатим (с. 26).
 Не бој се пса који лаје, него оног који ћути (с. 60, 174).
 Не вреди клати вола због литре меса (с. 36).
 Не вриједи ни луле дувана (с. 103).
 Не вриједи ни пет пара (ни пребијене паре) (с. 103).
 Не гори му под петама (с. 151).
 Не гори нам под ногама (с. 151).
 Не долазиш да млатиш празну сламу (с. 29).
 Незван гост тежи од Татарина (с. 164).
 Незвану госту мјесто за вратима (с. 164).
 Не зна ракија ко је кадија (с. 105).
 Не зна ракија што је кадија (с. 15, 105).
 Неко воли попа, неко попадају (с. 89).
 Некоме и олово пливје, а некоме и слама тоне (с. 42, 97).
 [Некоме] је све равно до мора (Косова) (161).
 Некоме плуто тоне, а некоме олово плута (с. 42).
 Некоме слама тоне, а некоме олово плута (с. 42).
 Неком несрећа, а теби весеље (с. 42, 97).
 Не купуј имање, него купуј суседа (с. 59).
 Не липши магарче до зелене траве (с. 45, 94)!
 Не липши, магарче, док трава нарасте (с. 45, 94, 106)!
 Нема зиме без вјетра, ни зла госта без Турчина (с. 164).
 Нема зла без добра (с. 78).
 Нема зла без неког добра (с. 78).
 Немала баба бијеса, него купила прасе (с. 79, 166).
 Немала баба бијеса, него купила прасе (да је подрије) (с. 167).
 Нема руже без бодљике (с. 92, 144).
 Нема руже без трна (с. 91, 144).
 Нема слаћег меса од краденог (с. 39, 97).
 Не могу бити и вуци сити и овце на броју (с. 96).
 Не може се крива Дрина раменом исправити (с. 161).
 Не може се шут с рогатим бости (с. 148).
 Немој да мећеш прст у уста (с. 28)!
 Немој свакој тици бити кобац (с. 28, 96).
 Не ничи гдје те не сију (с. 28, 96).
 Не ничи ће те не сију (с. 28, 96).
 Не пачај се у туђе ствари (с. 28)!
 Не сећај ме се по злу (с. 28)!
 Несрећнога лубарда бије (с. 157).
 Не треба завидети туђем богатству (с. 74).
 Не треба од муве правити медведа (с. 149, 168).
 Не трапај се куд не треба (с. 72).

Неће га опрати ни Сава ни Драва (с. 161).
 Нигда му језик не стоји, као воденично коло (с. 26, 99).
 Ни да трепну (с. 102).
 Ни ђаво не мари за њега (с. 38).
 Ни ђаво није онако црн као што људи говоре (с. 54).
 Није злато све што блиста (с. 89, 148).
 Није злато све што сија (с. 89, 148).
 Нијесу му све козе код куће (с. 106).
 Ни лук јео ни лук мирисао (с. 150).
 Ни лук јео, ни луком воњао (с. 150).
 Ни лук јео, ни њим мирисао (с. 150).
 Нису му све козе на броју (с. 106).
 Нити пас коску глође, нити је другом даје (с. 174).
 Нити смо ми почели, нити ће се на нама завршити (с. 65).
 Нит пас коску глође, нит другоме даје (с. 174)!
 Ни у лакомца мјере, ни у пса вјере (170).
 Ни у тикви суда ни у Влаху друга (с. 165).
 Ноћна кукавица увек наткука (с. 36)!
 Њега ни бриге није (с. 102).
 Обећава му мазно на празно (с. 103).
 Обилази као лисица око гвожђа (с. 165).
 О будалама нико не води рачуна (с. 33).
 Од ватре и камен пуца (с. 34).
 Од гола Влаха – гола пара (с. 165).
 Од дебљине и пашче побесни (с. 34).
 Од зла дужника, и козу без јарета (с. 145).
 Од зла дужника, и козу без козлета (с. 145).
 Од зла дужника, и козу без млијека (с. 145).
 Одлаже од данас до сутра (с. 102).
 Од магле се и сунце не види (с. 71).
 Од муве правити медведа (с. 95).
 Од мухе правити елефанта (с. 95, 149, 168).
 Од немања тврђег града нема (с. 79).
 Од приче се не живи (с. 52).
 Од рђава дужника и козу без млијека (с. 145).
 Од светога Илије све хаљине милије (с. 15).
 Од свеће која вреди копјејку Москва је изгорела (с. 36, 162).
 Од своје судбине не може се побећи (с. 58, 149).
 Од својих жуљева се мало ко обогатио (с. 26).
 Од судбине се не може побјећи (с. 149).
 Од судбине се не утече (с. 94).
 Од суђења се не може утећи (с. 94, 149).
 Од туђега је чоек штетан или срамотан (с. 98).
 Од туђега туга бије (с. 98).
 Она мени није девете тете дете него рођена снаха (с. 44).
 Онде је добро где нас нема (с. 79).
 Он зло чини, зло ће и дочекати (с. 150).
 Остарио, а памети не стекао (с. 103).
 Остарио, а ћуди не оставио (с. 103).
 Отето проклето (с. 104).
 Отишао ће пијетли не пјевају (с. 158).
 Отишао ће шева не пјева (с. 158).

Пала му сјекира у мед (с. 95).
Паметан полако иде а брзо дође (с. 58).
Паметније је јутро од вечери (с. 90, 146).
Панови се бију, а Хохолима се ћубе вију (с. 100).
Пас био, паски прошао (с. 172).
Паски живљео, паски и умро (с. 172).
Пас који (много) лаје, не уједа (с. 60, 174).
Пас лаје, ветар носи (с. 86, 147, 173).
Пас се и од своје сенке боји (с. 96).
Пашће му сјекира у мед (с. 95).
Пијан као земља (с. 107).
Пијан ко клада.(с. 106).
Пилићи се у јесен броје (с. 53).
Пиши пропало (с. 87).
Пјан Ђуро као и сјекира (с. 107)
Плашив као зец (с. 165).
Побеснео од добра (с. 34).
Подај рукама, па тражи ногама (с. 94).
По двапут се у воденици говори (с. 95).
Под камен који чврсто лежи ни вода не подилази (с. 26).
Подмукло псето, најприје ће ујести (с. 169, 174).
Покрај суха дрвета и сирово изгори (с. 152).
Поп књигом, а Турчин силом (влада) (с. 164).
Посрне и коњ од сто гроша (с. 36).
Пошљи луда на војску пак сједи те плачи (с. 105).
Пошљи луда на војску, па седи и плачи (с. 105).
Пошљи луда на пут па хајде за њим упут (с. 105).
Пошљи луда у гору, да побере сву гору (с. 105).
Пошто купио, пото и продајем (с. 88).
По што купио по то и продао (с. 88).
Праведним радом нећеш стећи мермерне палате (с. 26).
Правити од комарца магарца (с. 149).
Право само сврака лети (с. 25).
Превео жедног преко воде (с. 27).
Преко погаче хљеба тражити (с. 169).
Пре но што би ошишана девојка косу сплела (с. 100).
Прије кадија из Стамбола него хоца из Котора (с. 15).
Превео се као бос по трњу (с. 169).
Провести се / проћи као Јанко на Косову (с. 160).
Продаје зјала (с. 29, 101).
Прошао и кроз сито и кроз решето (с. 108, 110, 147).
Прошао је сито и решето (с. 108, 147).
Прошао као Јанко на Косову (с. 15, 160).
Прошла је и кроз ватру и кроз воду. (с. 110).
Прошли људи сито и решето (с. 110).
Псу – пасја смрт (с. 172).
Псу под реп (с. 173).
Пустили јарца у купус (с. 34, 168).
Раде с пет на девет (с. 55).
Рђав мир бољи је и од добре свађе (с. 148).
Рђав мир је бољи од доброг рата. (с. 38, 148).
Рен није слађи од роткве (с. 38)!

Речима се не може помоћи (с. 58).
Реч није врабац, излети ... и не ухвати је (с. 99, 168).
Риба с главе смрди (с. 86, 147, 166).
Риба тражи где је дубље, а човек где му је боље (с. 48).
Русу доцкан стиже памет у главу (с. 38).
Сам је Бог без гријеха (с. 88).
Само је бог без греха (с. 88).
Само тичјег млијека нема (с. 88, 167).
Само што птичјега млека није било (с. 78, 87, 166).
Сам човек у пољу није војник (с. 39).
Сам чоек није добар ни на вагану (с. 39).
Сам чоек није пристао ни на јелу (с. 39).
Са својим типиком у туђи манастир се не одлази (с. 53).
Састављамо некако крај с крајем (с. 93, 151).
С брда с дола (с. 141).
Свагђе је добро, ал' код куће најбоље (с. 69, 146).
Сваки Циганин свог коња хвали (с. 15).
Свега је мање до воље Божије (с. 101).
Све ми је већ до грла дошло (с. 105).
Све му је равно до Косова (с. 102).
Све стоји до Божје воље (с. 101).
С Влахом до по здиле, а од по њом у главу (с. 165).
Своја кошуља је најближа телу (с. 98).
Свуда је лепо, али код куће је најбоље (с. 69, 146).
С главе риба смрди (с. 86, 147, 167).
Седи на парама (с. 35).
Сијече ражањ, а зец у шуми (с. 152, 168).
Сила бога не моли (с. 32).
Сила Бога не моли (а Бог силу не моли) (с. 32).
Сила кола ломи (с. 32).
Сила се силом ломи (с. 32.).
Сиромаштво није порок (с. 31).
Сиротиња није грех (с. 31).
Сит гладном не верује (с. 39, 92, 142).
Сит гладну не вјерује (с. 16, 39, 92, 142).
Ситна деца – мала и мука, велика деца, велика мука (с. 146).
Сједине у главу, а памет у страну (с. 103).
С једним Влахом једи и пиј за асталом, а другог вежи у врећу под асталом (с. 165).
Славуј се баснама не храни (с. 52)!
Слагати се (волети се, живети, гледати се) као пас и мачка (с. 171).
С људима је и смрт лакша (с. 38).
С неба па у ребра (с. 94)!
С неба те у ребра (с. 94)!
Соко се познаје по лету (с. 70).
С поља гладац а изнутра јадац (с. 142).
Споља гладац, а унутра јадац (с. 69, 142).
Споља калај, а унутра белај (с. 69, 142).
С поља лијеп а изнутра слијеп (с. 70, 142).
Спремамо ражањ, а зец у шуми (с. 152, 168).
Старије је јутро од вечера (с. 90, 146).
Стари пријатељ је бољи од два нова (с. 38).
Старост није радост (с. 37).

Страху козе пасе (с. 89).
 Страх козе пасе (с. 89).
 Страх чува винограде (с. 89).
 Тај нависоко пуца (с. 27, 70).
 Тебе треба слати само по смрт (с. 74).
 Тешко кући без чоека а огњишту без хреба (с. 33, 97).
 Тешко кући ће није господара, а баштини ће није пудара (с. 33, 97).
 Тешко сиромашу, а двапут горе богаташу (с. 42).
 Ти кажи Јакову, а Јаков ће свакому (с. 15).
 Трбух нема пенџера (с. 17).
 Трла баба лан, да јој прође дан (с. 159).
 Туђа капа, мрска шака (с. 98).
 Туђа мука, вражја гука (с. 144).
 Туђа мука вражја мука (с. 144).
 Туку се јетрве преко леђа свекрве (с. 100).
 Турци зеца на колима хватају (с. 164).
 У богата Влаха и говеда су паметна (с. 165).
 У богата Влаха скупа шеница (с. 165).
 У воденици се само два пута говори (с. 53, 95).
 Уза сухо дрво и сирово изгори (с. 152).
 Уз сува дрва горе и сирова (с. 152).
 У какво коло дођеш, онако и играј (с. 16).
 Уморан као пас (с. 169).
 У несташицу људи и Станиша суди (с. 160).
 У несташу људи и Бећир суди (с. 160).
 У страха су велике очи (с. 89).
 У страху су велике очи (с. 89).
 У текућој води муљ не лежи (с. 26).
 У том грму и лежи зец (с. 106).
 У Турчина вјера на кољену (с. 164).
 У Турчина и у змије љуте, У њих никад тврде вјере нама (с. 164).
 Хлеб и со ћемо заједно, а дуван свако за себе (с. 44).
 Хоћеш старе лисце на мамац да ухватиш (с. 29)?
 Храброст осваја градове (с. 25).
 Хранио пас магарца месом, магарац пса сеном, обоје су остали гладни (с. 48).
 Храни псето да те ује (с. 169, 172).
 Царска се не пориче (с. 147).
 Царска се (ријеч) не пориче (с. 147).
 Чекај, магарче, док ти трава никне (с. 45)!
 Четири ока више виде него два (с. 44, 147).
 Човек каже, а бог располаже (с. 144).
 Човек се учи док је жив (с. 59, 148).
 Чоек налаже, а Бог располаже (с. 16, 144).
 Чоек се до смрти учи. (с. 148).
 Чоек снује, а Бог одлучује (144).
 Чоек снује, а бог одлучује (одређује) (с. 144).
 Чувај се псета које мучке коље (с. 174).
 Чувај се стара Турчина, а млада Србина (с. 15, 164).
 Шило се у цаку не може сакрити (с. 58).
 Шокци убокци, Власи сиромаси (с. 165).
 Што видела, не видела, што чула не чула (с. 143).
 Што видиш, не виђео; што чујеш, не чуо (с. 143).

Што изиђе из уста то се не поврће у уста (с. 99, 169).
Што је више јаја то је гушћа чорба (с. 104).
Што је нестало, то је и пропало (с. 46, 109).
Што је пропало – пропало (с. 109).
Што је с кола пало, то је пропало (с. 46, 110).
Што пас лаје, вјетар носи (с. 147, 173).
Што пође низ воду, не вrne се уз воду (с. 46, 110).
Што посејеш, то ћеш и жњети (с. 91).
Што си посејао, то сад и жањи (с. 91).
Што с кола падне, и пропадне (с. 46, 110).
Шут с рогатим не може се бити (с. 26, 148).

БИОГРАФИЈА АУТОРА

Светлана Бабовић рођена је 17. марта 1987. године у Никшићу, гдје је завршила основну и средњу Економско-угоститељску школу као ђак генерације. Носилац је дипломе Луча. Филозофски факултет у Никшићу, Студијски програм за руски језик и књижевност, уписала је 2005. године. Трогодишње студије, завршила је са просјечном оцјеном 9,78, након чега је уписала специјалистичке студије и завршила их у року са просјечном оцјеном 10. Дипломски рад на тему *Неодређеноличне реченице у руском и српском језику* одбранила је 2009. године. Постдипломске магистарске студије, смјер за науку о језику, уписала је на Филозофском факултету и успјешно положила све пријављене испите са просјечном оцјеном 9,92. Магистарски рад *Неодређеноличне и безличне реченице у Даљевим пословицама (синтаксички и лингвокултуролошки аспект)* одбранила је 2014. године. Докторске студије, смјер за науку о језику уписала је на Филолошком факултету у Београду и успјешно положила све пријављене испите и самостално истраживачке радове. Године 2019. пријавила је докторску дисертацију *Паремииолошке јединице у књижевном-умјетничким дјелима у руском и српском језику*.

Од 1. септембра 2012. године ангажована је на Филозофском факултету у Никшићу (касније, од октобра 2015. године на Филолошком) гдје на Студијском програму за руски језик и књижевност у својству сарадника у настави држи вјежбања из различитих језичких дисциплина (Савремени руски језик 1, 2, 3 и 4 – ортографске и лексичко-граматичке вјежбе, Руски језик – Фонетика и фонологија, Синтакса са стилистиком руског језика 1 и 2, Морфологија руског језика, Глаголи, везници, рјечце и узвици, Руски језик као други страни језик). Од септембра 2012. до фебруара 2018. године обављала је функцију секретара Студијског програма за руски језик и књижевност.

Прилог 1.

Изјава о ауторству

Име и презиме аутора Светлана Бабовић
Број досијеа 15006/Д

Изјављујем

да је докторска дисертација под насловом

ПАРЕМИОЛОШКЕ ЈЕДИНИЦЕ У КЊИЖЕВНО-УМЈЕТНИЧКИМ ДЈЕЛИМА У РУСКОМ
И СРПСКОМ ЈЕЗИКУ

- резултат сопственог истраживачког рада;
- да дисертација ни у целини ни у деловима није била предложена за стицање дипломе студијских програма других високошколских установа;
- да су резултати коректно наведени и
- да нисам кршио/ла ауторска права и користио/ла интелектуалну својину других лица.

Потпис аутора

У Београду, _____

Прилог 2.

Изјава о истоветности штампане и електронске верзије докторског рада

Име и презиме аутора Светлана Бабовић

Број досијеа 15006/Д

Студијски програм Језик, књижевност, култура

Наслов рада Паремииолошке јединице у књижевно-умјетничким дјелима у руском и српском језику

Ментор проф. др Јелена Јовановић Симић

Изјављујем да је штампана верзија мог докторског рада истоветна електронској верзији коју сам предао/ла ради похрањивања у **Дигитални репозиторијум Универзитета у Београду**.

Дозвољавам да се објаве моји лични подаци за добијање академског назива доктора наука, као што су име и презиме, година и место рођења и датум одбране рада.

Ови лични подаци могу се објавити на мрежним страницама дигиталне библиотеке, у електронском каталогу и у публикацијама Универзитета у Београду.

Потпис аутора

У Београду, _____

Изјава о коришћењу

Овлашћујем Универзитетску библиотеку „Светозар Марковић“ да у Дигитални репозиторијум Универзитета у Београду унесе моју докторску дисертацију под насловом:

ПАРЕМИОЛОШКЕ ЈЕДИНИЦЕ У КЊИЖЕВНО-УМЈЕТНИЧКИМ ДЈЕЛИМА У РУСКОМ И СРПСКОМ ЈЕЗИКУ

која је моје ауторско дело.

Дисертацију са свим прилозима предао/ла сам у електронском формату погодном за трајно архивирање.

Моју докторску дисертацију похрањену у Дигиталном репозиторијуму Универзитета у Београду, и доступну у отвореном приступу, могу да користе сви који поштују одредбе садржане у одабраном типу лиценце Креативне заједнице (Creative Commons) за коју сам се одлучио/ла:

1. Ауторство (CC BY)
2. Ауторство – некомерцијално (CC BY-NC)
3. Ауторство – некомерцијално – без прерада (CC BY-NC-ND)
4. Ауторство – некомерцијално – делити под истим условима (CC BY-NC-SA)
5. Ауторство – без прерада (CC BY-ND)
6. Ауторство – делити под истим условима (CC BY-SA)

(Молимо да заокружите само једну од шест понуђених лиценци. Кратак опис лиценци је саставни део ове изјаве).

Потпис аутора

У Београду, _____

1. **Ауторство.** Дозвољаваате умножавање, дистрибуцију и јавно саопштавање дела и прераде, ако се наведе име аутора на начин одређен од стране аутора или даваоца лиценце, чак и у комерцијалне сврхе. Ово је најслободнија од свих лиценци.
2. **Ауторство – некомерцијално.** Дозвољаваате умножавање, дистрибуцију и јавно саопштавање дела и прераде, ако се наведе име аутора на начин одређен од стране аутора или даваоца лиценце. Ова лиценца не дозвољава комерцијалну употребу дела.
3. **Ауторство – некомерцијално – без прерада.** Дозвољаваате умножавање, дистрибуцију и јавно саопштавање дела, без промена, преобликовања или употребе дела у свом делу, ако се наведе име аутора на начин одређен од стране аутора или даваоца лиценце. Ова лиценца не дозвољава комерцијалну употребу дела. У односу на све остале лиценце, овом лиценцом се ограничава највећи обим права коришћења дела.
4. **Ауторство – некомерцијално – делити под истим условима.** Дозвољаваате умножавање, дистрибуцију и јавно саопштавање дела и прераде, ако се наведе име аутора на начин одређен од стране аутора или даваоца лиценце и ако се прерада дистрибуира под истом или сличном лиценцом. Ова лиценца не дозвољава комерцијалну употребу дела и прерада.
5. **Ауторство – без прерада.** Дозвољаваате умножавање, дистрибуцију и јавно саопштавање дела, без промена, преобликовања или употребе дела у свом делу, ако се наведе име аутора на начин одређен од стране аутора или даваоца лиценце. Ова лиценца дозвољава комерцијалну употребу дела.
6. **Ауторство – делити под истим условима.** Дозвољаваате умножавање, дистрибуцију и јавно саопштавање дела, и прераде, ако се наведе име аутора на начин одређен од стране аутора или даваоца лиценце и ако се прерада дистрибуира под истом или сличном лиценцом. Ова лиценца дозвољава комерцијалну употребу дела и прерада. Слична је софтверским лиценцама, односно лиценцама отвореног кода.